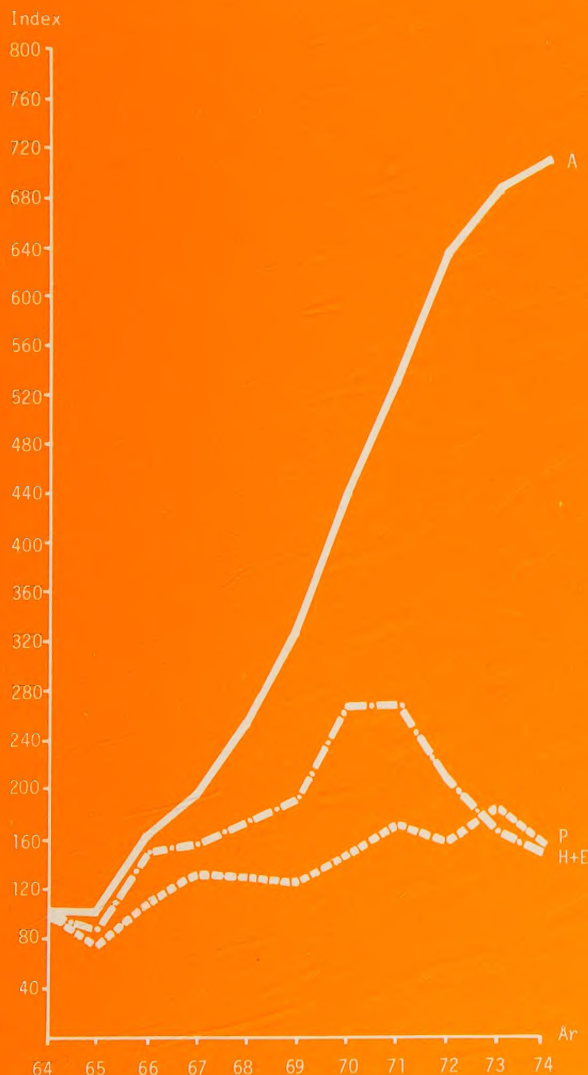

GÖSTA KEDNER

Rund 1975

FÖRETAGSKONKURSER

PROBLEM · ANALYS · UTVÄRDERING · ÅTGÄRDER

Digitized by the Internet Archive
in 2026

https://archive.org/details/IA41552412_0001

FÖRETAGSKONKURSER

PROBLEM · ANALYS · UTVÄRDERING · ÅTGÄRDER

av

GÖSTA KEDNER

ekon. lic, vg

AKADEMISK AVHANDLING

som med vederbörligt tillstånd för vinnande av ekonomie doktorsgrad vid samhällsvetenskapliga fakulteten vid Lunds universitet kommer att offentligens försvaras tisdagen den 3 juni 1975 kl. 13 em.
i lärosal 216, universitetsbyggnaden

Lund 1975

FÖRETAGSKONKURSER

PROBLEM · ANALYS · UTVÄRDERING · ÅTGÄRDER

av

GÖSTA KEDNER

LUND 1975

© 1975 Gösta Kedner

AB Skånska Centraltryckeriet, Lund 1975

INDUSTRIVERKET'S FÖRORD

Den 1 juli 1973 överfördes delegationens för de mindre och medelstora företagen arbetsuppgifter till statens industriverk. Delegationen hade bl a till uppgift att följa utvecklingen bland de mindre företagen, samordna och initiera utredningar samt lämna synpunkter och förslag på för dessa företag angelägna områden. I samband med att delegationens arbetsuppgifter överfördes till industriverket, tillsattes ett råd för mindre och medelstora företag för att bistå verket i frågor som rör dessa företag.

Delegationen för de mindre och medelstora företagen ägnade bl a uppmärksamhet åt problematiken med företagskonkurser och ackord. På uppdrag av delegationen genomförde universitetslektor Gösta Kedner en statistisk kartläggning av konkursutvecklingen i landet under åren 1966-1970, som 1972 presenterades i en rapport med rubriken "Konkurs och ackord - en studie av insolventa företag".

Denna första studie efterföljdes av ytterligare en undersökning som under 1974 publicerades i en rapport från industriverket med titeln "Konkursföretagets förvaltning och ekonomi", SIND 3:1974.

Den nu föreliggande studien utgör en slutrapportering av det uppdrag till Gösta Kedner som ursprungligen gavs av den ovannämnda delegationen. Rapporten innebär bl a en uppsummering och åtgärdsinriktad analys av de tidigare undersökningarna.

Rapporten har föredragits i rådet för mindre och medelstora företag, som därmed haft tillfälle att ge synpunkter på framställningen. Författaren svarar dock helt och hållet själv för rapportens innehåll, slutsatser och förslag.

Stockholm i april 1975

Eric Pettersson
generaldirektör

FÖRFATTARENS FÖRORD

Denna studie baseras på sex fältundersökningar. Studiens huvudsyften är:

att statistiskt beskriva konkursföretag och företagskonkurser

att undersöka vilka faktorer som sannolikt är konkursframkallande

att värdera betydelsen av konkursframkallande faktorer

att med utgångspunkt från undersökningsresultatet redovisa åtgärder för att påverka konkursutvecklingen.

Studerande vid företagsekonomiska institutionen, Lunds universitet, har på ett förtjänstfullt sätt bidragit till den omfattande datainsamlingen. Patent- och registreringsverket, länsstyrelser, tingsrätter, skatte- och åklagarmyndigheter, ett stort antal småföretagsledare samt i slutet av avhandlingen omnämnda personer har genom benägen medverkan möjliggjort de empiriska studierna.

Under avhandlingstiden har min handledare Curt Kihlstedt genom uppmuntran och stöd i hög grad stimulerat mig i arbetet.

Jag har haft förmånen att få samråda med kolleger inom och utom doktorandseminariet. Bengt Lohmander har gett sakkunnig assistans vid signifikansprövningen av undersökningsmaterialet. Olof Arwidi, Björn Bjerke, Lars H Bruzelius, Stig Gustafsson, Sven-Ake Nilsson, Per-Hugo Svensson och Göran Widebäck har frikostigt delat med sig av sina kunskaper.

Maj-Britt Johansson, Ingegerd Karlsson, EFL, och Mare Sergo har skrivit ut avhandlingen. Inger Hult har ritat figurerna. Berit Andersson, Gertie Holmgren, Ann-Marie Johansson och Barbro Persson har skrivit manus i tidigare versioner.

Jag tackar alla de personer och institutioner som på olika sätt
har bidragit vid tillkomsten av avhandlingen.

Till sist vill jag rikta ett varmt tack till min hustru Mary.

Lund i april 1975

Gösta Kedner

INNEHALLSFÖRTECKNING

ANVÄNDA FÖRKORTNINGAR

1	SUMMARY	1
2	STUDIENS PLANERING	17
2.1	BAKGRUND	17
2.2	PLANERINGSSTEG	18
2.2.1	Ettappvisa studier	18
2.2.2	Orienterande inledningsstudie	19
2.2.3	Konkursföretagets resurser och resurs- omvandling	20
2.2.4	Problemformulering, analys, utvärdering och förslag till åtgärder	22
2.3	PROBLEMFORMULERING	22
2.3.1	Systemsynsätt för problemformulering	22
2.3.2	Systemutveckling	28
2.3.2.1	Inledande synpunkter	28
2.3.2.2	Målsättning	29
2.3.2.3	Miljö	32
2.3.2.4	Resurser	34
2.3.2.5	Resursomvandling	34
2.3.2.6	Systemledning	35
2.3.2.7	Systembild och beslutsmodell	36
2.4	STUDIENS HUVUDSYFTEN	38
2.4.1	Ideala syften	38
2.4.2	Faktiska syften	40
3	METODBESKRIVNING	43
3.1	MÄTMETODER	43
3.2	KUNSKAPSINTRESSEN	44
3.3	FORSKNINGSPROCESSEN	47
3.4	SPRAKSYSTEM	51
3.5	ANVÄND METOD	52
3.6	INFORMATIONANSKAFFNING OCH INFORMATIONSVÄRDERING	57
3.7	RESULTATREGISTRERING OCH SLUTSATSER	58

4	LITTERATURÖVERSIKT	61
5	KONKURSUTVECKLING	73
5.1	STUDIENS OMFATTNING	73
5.1.1	Syften	73
5.1.2	Avgränsningar	73
5.2	METOD	74
5.2.1	Metodval	74
5.2.2	Datainsamling	75
5.2.3	Bortfall	76
5.3	VÄRDERING AV UNDERSÖKNINGSMATERIALET	81
5.3.1	Feltyper	81
5.3.2	Reliabilitet och validitet	82
5.4	DEN RÄTTSLIGA HANDLÄGGNINGEN AV KONKURS	83
5.4.1	Lagstiftning inom konkursrätten	83
5.4.2	Konkursförfarandet - en översikt	84
5.4.3	Konkursgrunder	85
5.4.4	Konkursansökan och konkursbeslut	87
5.4.5	Slututdelningskonkurs och fattigkonkurs	89
5.4.6	Egendomsavträde och bouppteckning	91
5.4.7	Förvaltarberättelse	92
5.4.8	Borgenärssammanträde	93
5.4.9	Återvinning	94
5.4.10	Bevakning	94
5.4.11	Konkursboets avveckling	95
5.4.12	Slutredovisning och slututdelning	97
5.4.13	Förmånsrättsordning	98
5.5	BESLUTADE KONKURSER	101
5.5.1	Källor	101
5.5.2	Personliga konkurser och företagskonkurser	102
5.6	AVSLUTADE FÖRETAGSKONKURSER	109
5.6.1	Mätning av konkursföretagens storlek	109
5.6.2	Konkursfrekvens	111
5.6.3	Företagsstorlek	116
5.6.4	Företagsform	120
5.6.5	Typ av verksamhet	123
5.6.6	Konkursens initiering	129
5.6.7	Avvecklingstid	143
5.6.8	Bouppteckning	146
5.6.9	Slututdelning	151
5.6.10	Orsaker till obeståndet	157
5.6.11	Konkursföretagets livslängd	166
5.6.12	Konkursförvaltaren	173

6	FÖRETAGSLEDNING OCH REDOVISNINGSSANDARD	175
6.1	STUDIENS OMFATTNING	175
6.1.1	Problembeskrivning	175
6.1.2	Syften	176
6.1.3	Avgränsningar	177
6.2	METOD	179
6.2.1	Metodval	179
6.2.2	Datainsamling	180
6.2.3	Undersökningspopulation	181
6.2.4	Kontrollpopulation	183
6.3	BORTFALL	185
6.3.1	Individbortfall	185
6.3.2	Internt bortfall	191
6.4	VÄRDERING AV UNDERSÖKNINGSMATERIALET	193
6.4.1	Täckningsfel	193
6.4.2	Bortfallsfel	193
6.4.3	Mätfel	194
6.4.4	Bearbetningsfel	195
6.4.5	Reliabilitet och validitet	195
6.4.6	Representativitet	198
6.5	REDOVISNING AV UNDERSÖKNINGSMATERIALET	199
6.5.1	Antal huvuddelägare	199
6.5.2	Företagsledarens ålder vid konkurs- tillfället	202
6.5.3	Företagsledarens kapitalandel	205
6.5.4	Företagsledarens yrkeserfarenhet	207
6.5.5	Företagsledarens utbildning	210
6.5.6	Tjänstemännens utbildning	215
6.5.7	Redovisningens utformning	218
6.5.8	Konsultation	224
6.5.9	Familjeförhållanden	228
7	EKONOMISK UTVECKLING FÖRE KONKURS	231
7.1	STUDIENS OMFATTNING	231
7.1.1	Problembeskrivning	231
7.1.2	Syften	234
7.1.3	Avgränsningar	235
7.2	METOD	238
7.2.1	Metodval	238
7.2.2	Datainsamling	240
7.2.3	Undersökningspopulation	242
7.2.4	Kontrollpopulation	244

7.3	BORTFALL	245
7.4	VÄRDERING AV UNDERSÖKNINGSMATERIALET	249
7.4.1	Täckningsfel	249
7.4.2	Bortfallsfel	250
7.4.3	Mätfel	251
7.4.4	Bearbetningsfel	252
7.4.5	Reliabilitet och validitet	252
7.4.6	Representativitet	253
7.5	UNDERSÖKNINGSOMRÅDEN	255
7.5.1	Analysunderlag	255
7.5.2	Tillgångarnas utveckling	258
7.5.3	Finansiell utveckling	259
7.5.4	Resultatutveckling	261
7.5.5	Likviditetsutveckling	261
7.5.6	Andra analysområden	262
7.6	ANALYS AV UNDERSÖKNINGSMATERIALET	264
7.6.1	Tillgångar	264
7.6.2	Kortfristiga skulder	269
7.6.3	Långfristiga skulder	273
7.6.4	Eget kapital	277
7.6.5	Lönsamhet	281
7.6.6	Likviditet	285
7.6.7	Fordran på bolaget närstående personer	290
7.6.8	Finansiell rekonstruktion	291
7.6.9	Utvecklingsstadier	293
8	REVISION	299
8.1	STUDIENS OMFATTNING	299
8.1.1	Problembeskrivning	299
8.1.2	Syften	300
8.1.3	Avgränsningar	300
8.2	METOD	302
8.2.1	Metodval	302
8.2.2	Datainsamling	303
8.2.3	Undersökningspopulation	304
8.2.4	Kontrollpopulation	305
8.3	BORTFALL	306
8.4	VÄRDERING AV UNDERSÖKNINGSMATERIALET	310
8.4.1	Feltyper	310
8.4.2	Reliabilitet och validitet	311
8.5	UNDERSÖKNINGSOMRÅDEN	312
8.5.1	Revisors kvalifikationer	312
8.5.2	Revisionsberättelsens avfattning	316

8.5.3	Revisionens innehåll	317
8.5.4	Revisors rapportering	322
8.5.5	Anmärkningar och erinringar	324
8.6	ANALYS AV UNDERSÖKNINGSMATERIALET	325
8.6.1	Revisorskategori	325
8.6.2	Revisionens fullgörande	331
8.6.3	Revisors anmärkningar	336
8.6.4	Revisorsbyte	340
9	KONKURSBENÄGENHET	343
9.1	STUDIENS OMFATTNING	343
9.1.1	Problembeskrivning	343
9.1.2	Syften	343
9.1.3	Avgränsningar	344
9.2	METOD	345
9.2.1	Metodval och datainsamling	345
9.2.2	Undersökningspopulation	346
9.3	BORTFALL	347
9.4	VÄRDERING AV UNDERSÖKNINGSMATERIALET	350
9.4.1	Feltyper	350
9.4.2	Reliabilitet och validitet	351
9.4.3	Representativitet	351
9.5	ANALYS AV UNDERSÖKNINGSMATERIALET	352
9.5.1	Konkursbenägenhet	352
9.5.2	Konkursintervall	354
9.5.3	Företagskonkurs och personlig konkurs	355
9.5.4	Orsaker till upprepade konkurser	356
10	GÄLDENÄRSBROTTLIGHET	359
10.1	PROBLEMBESKRIVNING	359
10.2	SYFTEN	361
10.3	AVGRÄNSNINGAR	361
10.4	GÄLDENÄRSBROTTE	363
10.5	HANDLÄGGNINGSRUTINER EFTER MISSTANKE OM GÄLDENÄRSBROTTLIGHET	368
10.6	UNDERSÖKNINGENS PLANERING OCH GENOMFÖRANDE	371
10.7	VÄRDERING AV UNDERSÖKNINGSMATERIALET	374
10.7.1	Bortfall	374
10.7.2	Reliabilitet och validitet	374
10.7.3	Representativitet	375

10.8	GÄLDENÄRSBROTTLIGHET VID SLUTUTDELNINGSOCH FATTIGKONKURSER	376
10.9	DOLD GÄLDENÄRSBROTTLIGHET	383
11	MILJÖPAVERKAN	389
11.1	UNDERSÖKNINGSMETOD	389
11.2	BOLAGSREGISTRERINGAR	389
11.3	KONJUNKTURPAVERKAN	396
11.4	KREDITRESTRIKTIONER	401
11.5	LÖNSAMHET	410
11.6	STRUKTUROMVANDLING	416
11.7	LAGSTIFTNING	421
12	UTVÄRDERING AV STUDIEN	423
12.1	UTVÄRDERINGENS INNEHÅLL	423
12.2	FÖRETAGSLEDNINGEN OCH REDOVISNINGSTANDARD	425
12.3	EKONOMISK UTVECKLING FÖRE KONKURS	432
12.4	REVISION	435
12.5	KONKURSBENÄGENHET	440
12.6	GÄLDENÄRSBROTTLIGHET	441
12.7	VISSA MILJÖFAKTORERS BETYDELSE	443
12.8	EN MÅLINRIKTAD UTVÄRDERING	447
13	FÖRSLAG TILL ÅTGÄRDER	451
13.1	ÅTGÄRDSFÖRSLAGET	451
13.2	ÖVERSIKT ÖVER TIDIGARE PLANERADE OCH VIDTAGNA ÅTGÄRDER	452
13.2.1	Reformarbete inom konkursrätten	452
13.2.2	Särlagstiftning inom aktiebolagsrätten	454
13.2.3	Översyn av aktiebolags- och bokföringslagarna	454
13.2.4	Annan lagstiftning	455
13.2.5	Företagsserviceverksamhet	457
13.3	ÖVERGRIPANDE SYNUNKTER PÅ KONKURSPROBLEMET	458
13.4	KONKURSFÖREBYGGANDE ÅTGÄRDER	460
13.4.1	Företagskonsulter	460

13.4.1.1	Motiv och arbetsuppgifter	460
13.4.1.2	Konsultfunktionen	462
13.4.1.3	Konsultutbildning	467
13.4.2	Frivillig företagssanering	469
13.4.3	Kvalifikationsprövning	473
13.4.4	Revisionspliktens omfattning	483
13.4.5	Revisors kvalifikationer	486
13.4.6	Framtidsinriktad information	492
13.4.7	Skatteuppbördens konkursfördröjande effekt	493
13.5	KONKURSFÖRFARANDET	497
13.5.1	Allmän konkursgrund	497
13.5.2	Konkursförvaltaren	498
13.5.3	Konkursboets avveckling	501
13.5.4	Kvarstående fordran i konkurs	502
13.6	GÄLDENÄRSBROTTE	503
13.7	SELEKTIVA SAMHÄLLSATGÄRDER	508
13.8	ÅTGÄRDSFÖRSLAGET SOM SYSTEMSYNTES	509
	BILAGOR	511
	BEGREPPSBESKRIVNING	551
	PERSONER MED VILKA SAMRÅD SKETT	557
	LITTERATURFÖRTECKNING	559

ANVÄNDA FÖRKORTNINGAR

Lagar, lagförslag, utredningar o l

AckL	ackordslagen (SFS 1970:847)
AL	aktiebolagslagen (SFS 1944:705)
BL	bokföringslagen (SFS 1929:117)
BrB	brottsbalken
FAL	förslag till aktiebolagslag m m (SOU 1971:15)
HB	handelsbalken
KL	konkurslagen (SFS 1921:225)
LFAL	lagrådsremiss om förslag till aktiebolagslag m m
R 1	Konkurs och ackord, rapport 1
R 2	Konkursföretagets förvaltning och ekonomi, rapport 2
U	utsökningsrätt

Riksdagstryck, tidskrifter o l

prop	proposition
rskr	riksdagens skrivelse
SFS	svensk författningssamling
SHJ	Svensk Handelstidning Justitia
SJT	Svensk Juristtidning
SOU	statens offentliga utredningar
SOS	Sveriges offentliga statistik

Personer, institutioner o l

KF	konkursförvaltare
PRV	Patent- och registreringsverket
SCB	Statistiska centralbyrån
RFV	Riksförsäkringsverket
RO	rättens ombudsman
RSV	Riksskatteverket

CHAPTER 1. SUMMARY

Our knowledge of business bankruptcies in Sweden has hitherto been inadequate. There are no comprehensive studies illustrating the causes of business bankruptcies against the background of the firm's use of human, material and financial resources and with respect to its environment. We know very little about the economic and social effects of bankruptcies on individuals or on society. Improved information on the causes of bankruptcies and on their consequences are especially desirable in view of the numerous failures of small firms in the last ten years.

The main aims of this study are:

- 1 to give a statistical description of the bankrupt firm and of bankruptcies
- 2 to try to discover the factors that are likely to cause business bankruptcies
- 3 to evaluate the importance of various causes of bankruptcy
- 4 to suggest measures that can influence the development of business bankruptcies

The first of the above points is treated in chapter 5. Problems concerning point two are studied in chapters 6-11. Points three and four are dealt with in chapter 12 and 13 respectively.

The research project entails examination of the records of bankruptcy courts (chapter 5), questionnaires submitted bankruptcy debtors (chapter 6), scrutiny of accounting statements, managers' reports and taxation forms for the five years preceding the year of bankruptcy (chapter 7), examination of auditors' reports for bankrupt corporations during the five years pre-

ceding the year of bankruptcy (chapter 8) and studies of the tendency of debtors to repeat bankruptcies (chapter 9) as well as of the proportion of crimes in connexion with debts (chapter 10). In chapter 11 the influence of environment on small firms is examined. Factors discussed include the impact of newly established corporations, market conditions, tightening of credit facilities, profitability, structural changes and legislation.

When possible, the group of bankrupt firms (test group) is compared with a group of active enterprises (control group). Possible differences between the means of the two groups are verified or rejected by significance testing.

The problem formulation (chapter 2) is based on the system design developed by C West Churchman in his book "The Systems Approach", New York, 1968. Method of study is described in chapter 3 and chapter 4 contains a survey of bankruptcy literature.

The results of the research projects are summarized below.

Chapter 5 begins with a survey of bankruptcy which is followed by comments on the result of a study including 6 673 business bankruptcies.

In 1964, 1 493 bankruptcies of all kinds were initiated in Sweden. Ten years later the number was 4 220. These bankruptcies can be categorized as follows:

	<u>1964</u>	<u>1974</u>
Personal	738	1 148
Corporations	352	2 497
Partnerships and sole proprietors	<u>403</u>	<u>575</u>
Total	<u>1 493</u>	<u>4 220</u>

Personal bankruptcies have increased by 56 % during the period, business bankruptcies by 307 % and corporate bankruptcies by 609 %. For partnerships and sole proprietors, the increase is limited to 43 %.

In 1971 a study was carried out with the primary aim of providing knowledge of the structure of bankrupt firms and of business bankruptcies. On the basis of the bankruptcy records in the 108 courts existing in Sweden, 6 673 business bankruptcies were examined. These bankruptcy proceedings were all terminated during the years 1966-1970. Roughly 55 % of them were asset cases and about 45 % no-asset cases.

If we classify the firms in terms of the number of employees, we derive the following table:

<u>Employees</u>	<u>Percent</u>
0 - 4	71,3
5 - 9	13,8
10 - 19	7,9
20 - 49	5,3
50 - 99	1,2
100 - 199	0,4
200 - 499	0,1
<u>Total</u>	<u>100,0</u>

The bankruptcy frequency for commercial firms is double that for industrial firms during the period 1966-1970.

Types of businesses with especially high bankruptcy frequencies during the same period include:

<u>Type of business</u>	<u>Increase in percent 1966-1970</u>
Excavating	196
Building	212
Furniture and textiles	236
Small shops, tobacconists, etc.	288
Transport (cars and trucks)	467
Consulting	408

During the period 1966-1970 the bankruptcies were initiated as follows:

	<u>Percent</u>
Debtor	55
Government	37
Other creditor	8

Since this period, the proportion of bankruptcies initiated by government has increased. Today, government initiates more than 60 % of all business bankruptcies.

Swedish courts need about 20 months to administrate asset cases. The corresponding time for no-asset cases is 3 months.

The insufficiencies are about 60 % of total liabilities in asset cases. On an average, the unsecured creditor receives 5 % of his claims.

The percentage distribution of causes of bankruptcies, according to trustees, is as follows:

	<u>Percent</u>
Education	9
Organization	6
Finance	14
Investments	7
Profitability	32
Development of the firm	2
Planning and control	11
Faktors not controllable by management	<u>19</u>
	<u>100</u>

The average life-span of the companies which went bankrupt in 1970 was 5,5 years (median).

Below we summarize *chapter 6*.

The test group consists of 141 bankrupt firms and the control group of 142 active firms.

There is no significant difference in the number of principal owners of bankrupt and active corporations. This question is of interest, as banks and large creditors as a rule demand that the owners of small firms provide security for debts. Nor have we been able to trace any difference related to the size of capital invested by managers of failed and successful firms.

The age of the owners may be of importance for the survival of an enterprise. It is sometimes suggested that young people are more venturesome than their elders, and that people of advanced age hesitate to make changes. Our test shows no age-related difference between the groups of unsuccessful and successful managers.

Managers of active firms are clearly more experienced than those who have failed. This finding leads us to put the question of whether less experienced persons should be allowed to establish firms.

The managers of both successful and unsuccessful firms have not had extensive higher education. The test shows no significant difference between the two types of firms. The situation is the same when we compare the education of white-collar employees.

We can confirm the well-known fact that in small firms white-collar employees are better educated than their superiors.

Active firms, like bankrupt firms, usually have a low standard of accounting. These small enterprises do not use accounting as much as they might in order to generate information for planning and for control of various activities. Budgeting is especially neglected. Bankrupt firms deviate significantly from the active ones regarding monthly profit reports, calculation of profitability of products, services and customers and ability to collect debts in due time. On the other hand, the two kinds of firms do not differ in terms of such questions as the frequency of quarterly statement reports, sending invoices on time, budgeting and budget control.

Both active and bankrupt firms make use of consultants to a relatively large extent for bookkeeping as well as for preparation of balance sheets and tax declarations. But active firms use consultants for these purposes in a positive way that significantly differs from bankrupt firms. Very few managers of either type of firm accept advice for planning of purchases, manufacturing and sales activities.

In *chapter 7* the economic development of bankrupt corporations is studied during a five year period preceding the year of bankruptcy.

For the study we use a test group of 124 bankrupt corporations and a control group of 81 active corporations.

At first we find that the bankrupt corporation has undergone a very rapid expansion of assets. On an average, assets increase by about 30 % per year during the 5-2 years before bankruptcy. During the last year before bankruptcy we can measure a decrease of assets of roughly 40 %. At this time the firm is experiencing serious liquidity problems and is compelled to sell assets of vital importance. The active corporations also grow rather rapidly, by about 15 % per year for the same period. This rapid growth may be explained by the fact that a great deal of the corporations are newly established.

The hypothesis that the proportion of current liabilities to assets increases for bankrupt corporations while the corresponding proportion is stable for active corporations during the five year period has been accepted. As a matter of fact, the above percentage increases from 63 % to 90 % during the period. However, the total current liabilities increase inconsiderably during the last year before bankruptcy. In the beginning of the five year period the percentage gap (current liabilities/assets) between bankrupt and active firms was 15; at the end of the period it was 38.

The ratio of fixed liabilities to assets is generally stable throughout the period for both types of corporations. In the beginning of the period the ratio is 24 % for the bankruptcy group and 31 % for the active group of corporations. The corresponding percentages at the end of the period are in both cases 29.

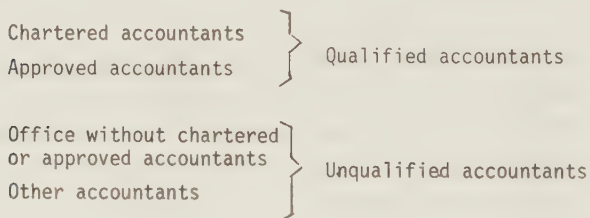
The ratio of equities to assets decreases from 13 % to - 20 % in failed corporations. Corresponding percentages for active corporations are 21 and 19, respectively. Thus the difference is clearly significant. There is good reason to assume that the real ratio for bankrupt corporations is lower than - 20 % for the last year if we take into consideration that these firms sometimes neglect taxes in their bookkeeping and that they often overestimate assets.

The concept of profit chosen is gross profit less depreciations. The ratio of gross profit to sales decreases from 4 % to - 2 % in the group of bankrupt corporations but changes very little in the group of living corporations. The difference between the means is significant only in the year immediately preceding the year of bankruptcy.

Acid test is significantly lower for bankrupt corporations than for active corporations during the whole period. However, this is not the case for current ratio.

On the basis of the development of the above ratios during the five year period, we have found it possible to predict bankruptcies approximately two years before the year in which they occur.

The main purpose of *chapter 8* is to investigate the quality of the auditor's report with respect to categories of accountants. We make the following distinctions:

Chartered accountants have received a university education and approved accountants have graduated from secondary school. All qualified accountants have had five years of professional experience. Unqualified accountants have not fulfilled the educational or practical requirements as above.

Of the reports examined, 1 822 refer to bankrupt corporations and 1 332 concern active corporations.

Our hypothesis that there is no difference between bankrupt corporations and active corporations with reference to the choice of qualified or unqualified accountants is rejected. In bankrupt corporations 33 % of the reports during a five-year period were signed by qualified accountants and 67 % by unqualified accountants. For active corporations the corresponding figures are 53 % and 47 %. The difference is clearly significant.

Swedish accountants are required to provide information on five specific points in their reports, which they must of course sign. Reports that fulfil these conditions are considered as complete for the purposes of this study.

Our research shows that chartered accountants leave rather complete reports and that approved accountants are almost as good. Unqualified accountants are clearly inferior to the qualified ones.

The accountant's objections to the administration of the corporation may be presented in written or oral form. With regard to written objections, the study reveals the following result concerning bankrupt firms:

	<u>Percent</u>
Chartered accountants	21
Approved accountants	16
Offices without chartered or approved accountants	13
Other accountants	6

As we have found that the use of unqualified accountants for auditing is especially common among very small firms, which often are badly run, we could expect them to have a high degree of objections. We can see that the reverse is the case.

Finally, the study shows that changes of accountants are not more frequent in bankrupt corporations than in active ones.

Our concluding remark is that unqualified accountants do not have sufficient qualifications to identify deficiencies in the administration of small corporations or to provide constructive suggestions for correcting them.

Some managers go bankrupt more than once. In *chapter 9*, repeated bankruptcies are studied for a group of 160 corporations and sole proprietors, whose bankruptcies were initiated during 1972. The managers could be debtors in personal as well as in business bankruptcies.

We measure the tendency to go bankrupt as the ratio between the sum of bankruptcies for a group of managers during their lifetimes and the number of bankruptcies initiated for the same persons during a certain year.

According to our limited study, the tendency to go bankrupt is 1.14 on an average. The mean time between repeated bankruptcies

is 4.7 years. It is more usual for a debtor to repeat the bankruptcy as a manager of a corporation than as a sole proprietor.

Chapter 10 deals with crimes in connexion with debts. The research group consists of 755 bankrupt firms, of which 368 represent asset cases and 387 no-asset cases.

According to existing Swedish law, the trustee must report crimes in connexion with debts only in asset cases. The government plans to alter the law so that reports must also be submitted to the prosecutor in connection with no-asset cases.

About 30 % of the debtors in asset cases are reported to the prosecutor as being suspected of crimes in connexion with debts. Although there is no obligation to report crimes in no-asset cases, reports are actually submitted in 9 % of these cases.

The study shows that a great many crimes are not reported in the asset cases. We estimate the percentage of reported crimes in connexion with debts about 40 % in asset cases and 40-50 % in no-asset cases.

Bookkeeping crimes are the most common. Carelessness, disregard of creditors and dishonesty are also very common.

What is the significance of environment for small and economically weak firms? In *chapter 11* we have examined a number of environmental properties that we find relevant with respect to future business bankruptcies.

From the middle of the 1960's until 1972 there was an increase in number of newly established corporations. During 1964, 5 200 corporations were established, as against about 18 000 in 1972.

We have used correlation analysis in an attempt to determine if the increase in new businesses influenced corporation bankruptcies during the period 1959-1972. The correlation is very high when the time lag between peaks for new establishments and peaks for bankruptcies is 1-5 years. When we compare the yearly percentage changes for the number of new businesses established and for bankruptcies, the probable time lag is 3-4 years. It is suggested that the latter figure is the most relevant one.

To be sure, there is a wide-spread belief that declines in business activities cause business bankruptcies. Neither correlation analysis nor percentage comparisons reveal any such connexion.

On the other hand, our analyses show that small corporations are very sensitive to official tightening of credit facilities. Correlation analysis and the study of yearly percentage changes indicate that credit restrictions and bankruptcy tops occur the same year, i.e. without any time-lag.

This and other studies indicate that small firms (0-49 employees) are not usually less profitable than medium size (50-499 employees) and large enterprises. However, it is probable that very small firms (0-19 employees) generate insufficient profits. In fact, 93 % of all bankruptcies occur in very small firms.

As a rule, small firms have difficulties in adapting to new market conditions connected with structural changes. This study shows that a great number of small firms have gone bankrupt as a result of comprehensive long-lasting structural changes.

The activities of a business man might be strongly influenced by legislation. However, this aspect of the environment is not discussed here, as it is treated in earlier parts of the study.

In *chapter 13* we suggest a number of reforms. The development of bankruptcies can be influenced in two principal ways.

- 1 We can try to prevent bankruptcies by a number of appropriate measures.
- 2 Bankruptcies can be initiated at an earlier stage in order to diminish their negative effects.

There is no reason why all bankruptcies should be prevented. As a matter of fact, bankruptcy is a natural means of eliminating firms that are not bona fide in all respects.

Our principal proposals are:

- 1 Managers, especially those in small firms, should be given assistance by providing training for a greater number of well-qualified consultants. In addition, an attempt should be made to convince the owners of small firms that they are in real need of help and that they should rely on consultants.
- 2 We have already determined that as a rule it is possible to predict business bankruptcies roughly two years before they occur. This capability for prediction should be used to help firms that are in difficulties to reorganize themselves in the interests of economic recovery. The manager, the firm's bank and other creditors should be given the opportunity to apply to a special regional organization which could advise the owner as to how his firm could be placed on a sound footing both economically and technically. We call this organization a business council. Naturally, the manager himself should decide whether to follow the business council's advice. The principal task of the council is to prevent undesirable bankruptcies.
- 3 Managers who have already gone through one bankruptcy should be obliged to meet certain qualifications before they are

allowed to establish another firm. They should be required to have a specific degree of education and experience and should be in possession of an appropriate sum of money with respect to the size, etc. of the firm they want to establish. This form of control could be handled by the business council mentioned above.

- 4 We have found that unqualified accountants do not fulfil their tasks satisfactorily. We therefore suggest that after a transition period only qualified accountants should be accepted.
- 5 At present, only corporations and incorporated societies are obliged to submit audits. After a transition period, auditing should also be made compulsory for partnerships and sole proprietors.
- 6 The participants of the firm often know too little about its prospects. It is therefore suggested that the Company Act should prescribe that information on the firm's prospects should be included in the manager's report. This might be a means to inform creditors and others about an approaching bankruptcy. If the accountant finds that the information in the manager's report is insufficient or faulty he will be required to correct it.
- 7 It is desirable that asset cases be administrated so that the creditors receive optimal payments. The trustee in asset cases should therefore as a rule be assisted by chartered accountants.
- 8 There are good reasons to repeal the legislation which enables a creditor to press claims on the debtor after the bankruptcy has been concluded. This means that the business bankruptcy would be a final arrangement between the debtor and his creditors with regard to debts.

- 9 Crimes in connexion with debts should also be reported to the prosecutor in no-asset cases. Trivial offenses in connexion with debts should be removed from the penal code.
- 10 Official credit restrictions should be less rigid for small firms as those are very sensitive to disturbances in the credit market.
- 11 Both the present study and others reveal that small firms generally have a high degree of indebtedness. There is therefore no reason to increase the amount of loans from state-owned or partly state-owned credit institutions. However, it should be possible to carry out selective reviews for further credit in connection with the voluntary reorganization of the firm referred to above; these selective reviews would be undertaken on the initiative of the business council.

KAPITEL 2. STUDIENS PLANERING

2.1 BAKGRUND

Våra kunskaper om konkursutvecklingen inom svenskt näringsliv är synnerligen bristfälliga. I den officiella statistiken saknas uppgifter om årliga antal konkursfall, som berör företagssektorn. Det har inte företagits någon vetenskaplig undersökning för att belysa företagskonkursernas omfattning och struktur eller för att studera konkursorsaker mot bakgrund av företagets miljö och dess användning av mänskliga, materiella och finansiella resurser. Vi vet mycket litet om konkursens ekonomiska och sociala verkningar för den enskilde individen och samhället.

En förbättrad information om vad som framkallar konkurserna och följderna härav är särskilt önskvärd med hänsyn till de många nedläggningar av små insolventa företag, som ägt rum under senare hälften av 1960-talet och början av 1970-talet.

Det årliga antalet företagskonkurser i Sverige är nu drygt 3 000. Siffran är hög i jämförelse med andra länder. År 1974 var antalet företagskonkurser exempelvis i Västtyskland cirka 5 500, i USA knappt 20 000, i Norge cirka 600 och i Holland ungefär 400. De konkursdrabbade svenska företagen tillhör småföretagsgruppen. Cirka 98 % av alla konkurser berör företag med 0-49 anställda.

Det har i olika sammanhang spekulerats över varför vi har så många konkurser. Som skäl har exempelvis angetts att vår näringsfrihetslagstiftning är en av de mest liberala i världen, att samhället reagerar släppt på konkursbrott, att skatteskulderna till följd av sin eftersläpningstendens kommit att fungera som en dold förmånsrätt till men för fordringsägarna inklusive stat och kommun och att det t o m råder en lättfärdig atmosfär kring konkurserna - det

uppfattas inte som moraliskt förkastligt att begå ett upprepat antal konkurser.

I den undersökning av konkursproblematiken som presenteras i det följande blir också ovannämnda synpunkter belysta.

2.2 PLANERINGSSTEG

2.2.1 Etappvisa studier

En forskningsuppgift kan alternativt genomföras i ett enda moment eller som ett antal delstudier.

Det förstnämnda tillvägagångssättet förutsätter, att forskaren med utgångspunkt från det valda forskningsområdet i ett sammanhang anger studiens syften, avgränsar forskningsområdet, bestämmer undersökningsmetod, planerar informationsanskaffningen samt förutser hur analys och utvärdering av insamlat material bör ske. När forskaren finner, att han inte på ett nöjaktigt sätt kan engångsplanera studien, väljer han att utföra den som ett antal delstudier. Resultaten från en tidigare etappstudie utnyttjas då för att generera planeringen av ett följande studiemoment.

Avgörande för hur studien organiseras bör vara forskarens förutsättningar att i ett inledningsskede penetrera forskningsfältet, dvs hans möjligheter att överblicka forskningsområdet och forskningsprocessen samt omfattningen av tidigare forskning kring studieobjektet.

Förevarande undersökning av företagskonkurser har med beaktande av ovan framförda synpunkter fördelats på tre delstudier. En vid avgränsning av forskningsområdet har ansetts nödvändig för att åstadkomma en allsidig belysning av konkursföretaget, konkursen och konkursframkallande faktorer. Vid planeringen av studien förutsågs att materialanskaffningen skulle bli svårgenomförbar,

eftersom forskningsområdet utgörs av små ej levande företag, vilka kunde förväntas ha en bristfällig dokumentation av sin verksamhet och vilkas ägare vore ovilliga att lämna skriftliga eller muntliga uppgifter. Slutligen fanns endast ett obetydligt sekundärmaterial i form av offentlig statistik och tidigare forskning tillgängligt.

Närmast ges en kortfattad översikt över de tre delstudiernas inriktning.

2.2.2 Orienterande inledningsstudie

Under år 1972 avlämnades en första delrapport (R 1), 293 sid jämte bilagor.¹⁾

R 1 upptar inledningsvis en beskrivning av institutionella förhållanden kring konkurs och ackord, vilken bildar bakgrund till efterföljande statistiska uppgifter. I avsnittet behandlas den rättsliga handläggningen av konkurser, ackordscentralens organisation och arbetssätt samt ackordsförfarandet.

I ett påföljande avsnitt studeras de små företagens miljö, dvs ett antal faktorer i företagens omgivning, som dessa inte kan påverka men som förutsätts vara av betydelse för deras förutsättning att överleva. De miljöfaktorer som behandlas är nybildning av aktiebolag, konjunkturpåverkan, kreditrestriktioner, kostnadsutveckling, lönsamhet och strukturomvandling.

Rapportens huvudmoment är två omfattande empiriska undersökningar, vilka statistiskt belyser samtliga avslutade företagskonkurser och fastställda ackord under åren 1966-1970. Förutom antal konkurs- och ackordsfall redovisas här ingående strukturbeskrivningar av

1) *Kedner, G*, Konkurs och ackord. En studie av insolventa företag, Rapport 1, Delegationen för de mindre och medelstora företagen, Stockholm, 1972.

det insolventa företaget bl a med avseende på företagsstorlek, företagsform och näringstillhörighet. Vidare lämnas uppgifter om insolvensfallens fördelning på olika typer av konkurs och ackord, personer som initierar konkurserna, utdelningsförhållanden, konkurskostnader, ombuds- och förvaltarfunktioner samt konkursorsaker grundade på konkursförvaltarens bedömningar.

Studien av ackord avslutas i och med R 1. Orsaken härtill är att antalet ackord är relativt få och att de i motsats till konkurserna har avtagit under undersökningsperioden och därefter. Under utredningen har samarbete etablerats med ledamöter av lagberedningen, vilken haft till uppgift att undersöka förutsättningarna för en revision av konkurslagen. Lagberedningen har sedermera avlämnat förslaget "Utsökningsrätt X. Konkursgrunderna, gäldenärens legitimation, återvinning, kvittning, solidariska skuldförhållanden m.m.(SOU 1970:75). Detta betänkande ligger till grund för "Ändringar i konkurslagen m.m." (prop. 1975:6).

2.2.3 Konkursföretagets resurser och resursomvandling

En andra delrapport (R 2), 341 sid, publicerades år 1974.²⁾

R 2 har huvudsakligen utvecklats med utgångspunkt från de erfarenheter, som vunnits av R 1:s undersökningsresultat. Särskild vikt har fästs vid att utreda de av konkursförvaltarens uppgivna konkursorsaker. De i rapporten redovisade empiriska delstudierna är därför framför allt inriktade på att beskriva konkursföretagets mänskliga, materiella och finansiella resurser och resultatet av resursanvändningen. Undersökningen baseras på fem fältstudier, vilka var och en innefattar ett antal delprojekt.

2) *Kedner, G*, Konkursföretagets förvaltning och ekonomi. En studie av insolventa företag, Rapport 2, Statens industriverk, Sind 3:1974, Stockholm.

I den inledande delstudien undersöks bl a företagarens ålder, kapitalandel, yrkeserfarenhet och utbildning, tjänstemännens utbildning, redovisningens huvudsakliga utformning, konsultationsbenägenhet framst inom redovisningsområdet samt vissa familjeförhållanden.

I nästa delstudie följs den ekonomiska utvecklingen i ett antal företag fr o m fem år före konkursåret beträffande utvecklingen av tillgångsmassan, kort- och långfristiga skulder, eget kapital, soliditet, lönsamhet och likviditet. Dessutom granskades omfattningen av fordringar på närstående personer och benägenheten att företa finansiell rekonstruktion.

I följande delstudie undersöks revision i aktiebolag under en femårsperiod före konkursåret med avseende på revisorskategorier, revisionens fullgörande, revisors anmärkningar och erinringar samt byte av revisorer. Undersökningen avser i princip att följa upp i vilken utsträckning revisionsberättelsen innehåller de obligatoriska uppgifter, som är AL:s minimikrav.

Konkursbenägenhet har varit föremål för en särskild studie. Med konkursbenägenhet avses det genomsnittliga antal gånger studerade företagare uppträtt som gäldenärer i företagskonkurser och personliga konkurser. I studien beräknas bl a också det genomsnittliga tidsintervallet mellan upprepade konkurser.

R 2 avslutas med en studie av gäldenärsbrottslighet. Delstudien går ut på att visa omfattningen av gäldenärsbrottslighet vid företagskonkurser, undersöka i vilken utsträckning åklagarmyndigheterna får kännedom om misstänkt gäldenärsbrottslighet, studera genom vilka kanaler misstänkt gäldenärsbrottslighet meddelas åklagarmyndigheter, följa handläggningsgången av anmälda brott hos åklagarmyndigheter och domstolar samt uppskatta omfattningen av inte beivrad gäldenärsbrottslighet, s k dold brottslighet.

Vid de undersökningar som legat till grund för R 2, särskilt studien av gäldenärsbrotten, har kontakt hållits med konkurslagskommittén. Denna har för sin del under 1974 avgett betänkandet "Förenklad konkurs m.m.". (SOU 1974:6)

2.2.4 Problemformulering, analys, utvärdering och förslag till åtgärder

Denna rapport (R 3) innehåller en selektiv sammanfattning av delstudierna i R 1 och R 2, en utvärdering av det samlade undersökningsresultatet samt förslag till åtgärder för att på sikt påverka konkursutvecklingen.

2.3 PROBLEMFORMULERING

2.3.1 Systemsynesätt för problemformulering

Vid studiet av komplexa organisationer är det ur problemformuleringsynpunkt av flera skäl fruktbart att utgå från ett systemsynesätt. Fördelarna med systemsynesättet kan härledas ur följande definition, som formulerats av Louis Printz³⁾, sedan han jämfört ett antal forskares uppfattningar:

Med udgangspunkt i ovenførte definitioner vil jeg her definiera et system som 'en samling af bestanddele, der indbyrdes er afhaengige af hinanden og tilsammen udgør en helhed'.

3) Printz, L, Konstruktion af ledelseinformationssystemer, Institut for organisation og virksomhedsledelse, Århus 1973, sid 38.

En systemutveckling bör alltså enligt Printz definition innehålla tre huvudmoment:

- 1 Vi identifierar de beståndsdelar, varav vi anser systemet är uppbyggt. Eftersom vi inte kan beakta alla beståndsdelar, får vi bortse från dem, som vi uppfattar som mindre väsentliga.
- 2 Vi skall söka bestämma relationerna mellan beståndsdelarna.
- 3 Systemet skall fungera som en helhet. Helhetssynen innebär, att beteenden hos forskningsobjektet inte bör förklaras med utgångspunkt från enstaka systemdelar utan mot bakgrund av hela systemet. Helhetsuppfattningen av systemet grundar sig på dess målsättning.

Nedan ges ett antal synpunkter på fördelar med systemmangreppssätt för problemformulering.

Reella system - här representerade av konkursföretag - är ofta mycket komplexa. Genom systemsynsättet söker vi oss med bibehållande av det reella systemets väsentliga innehåll (omfattning) fram till en förenklad bild av verkligheten. Detta hjälper oss att överblicka de komplexa sambanden. Vi brukar i detta sammanhang säga, att vi väljer en viss förstöringsnivå.

Systemsynsättet innebär, att vi metodiskt analyserar systemets delar, varför risken att vi oavsiktligt bortser från vissa av dem minskar.

Systemangreppssättet bidrar också till en konkretisering av forskningsområdet, vilket sker när vi beskriver systemets egenskaper.

I det följande sägs något om olika systemuppfattningar och vilken av dem som uppfattas som mest ändamålsenlig för denna studie. Systemanalytiker har med hänsyn till sin forskningsbakgrund ofta olika uppfattningar om systemets syften, uppbyggnad och egenskaper.

Här skiljs mellan följande företagsekonomiska skolbildningar inom systemteorin:

1 Informationsteoretiska

Företrädarna för denna inriktning utnyttjar systemtänkandet främst för att beskriva organisationers styrning genom systematisering av informationsflödet. Med utgångspunkt från organisationens mål avgör man vad som är relevanta data, sammanställer beslutsunderlag och kontrollerar utfall. Systemets nivåuppdelaing, jämvikt och styrbarhet uppfattas som centrala ting. Denna systemuppfattning representeras av exempelvis Sherman Blumenthal, John Dearden, Börje Langefors, Louis Printz och Dick Ramström.

2 Organisationsteoretiska

Organisationsteoretikers behandling av systemteorin, såsom den företräds av Tavistockskolan, James Thompson, Eric Rhenman, Richard Normann samt representanter för Harvardskolan, t ex Jay Lorsch och Larry Greiner, har framför allt poängterat betydelsen av överensstämmelse mellan olika delsystem inom en organisation (inre effektivitet) och mellan organisationen och dess omvärld (yttre effektivitet). Dessa forskare har också betonat situationssynsättet (contingency theory), dvs behovet av att betrakta varje organisation som ett unikt system. Vidare har de understrukit den begränsade förutsägbarheten och den tilltagande osäkerheten i organisationernas omvärld, vilket gör det allt svårare att styra företag. Behovet att bygga upp ett lärandesystem blir därför viktigt.

3 Beslutsteoretiska

Företrädare för den beslutsteoretiska skolan utgår från beslutsprocessen och uppfattar den som en funktion av mål, förväntningar, beslutsregler och alternativval. Beslutsfattandet präglas av att man söker s k kvasilösningar på konflikter, undviker osäkerhet, använder sig av en problemorienterad sökprocess, när man inte kan

tillämpa beslutsregler och inriktar sig på inläring (söka/läraprocessen) samt strävar efter en anpassning till den specifika beslutssituationen. Bland representanter för den beslutsteoretiska systemuppfattningen kan nämnas Herbert Simon, Kalman Cohen, West Churchman, Richard Cyert, James March, Erik Johnsen, Walter Goldberg, Sten Jönsson, Bo Hedberg, Sam Sjöberg, Björn Bjerke och Bengt Lohmander.

Min ambition är att välja ett systemsynsätt, som kan appliceras på ett större antal företag i en likartad situation. Jag uppfattar därvid det informationsteoretiska synsättet som alltför generellt och i för hög grad inriktat på informationstekniska aspekter. Organisationsteoretikernas inställning att varje företag representerar ett unikt system, blir i sin tillämpning för konkret för det ovan angivna ändamålet. Den systemuppfattning som här kallats beslutsteoretisk är sannolikt den mest utvecklingsbara med hänsyn till de förutsättningar, som gäller för konkursstudien. Jag väljer därför den beslutsorienterade systemutformningen för problembeskrivningen. West Churchman⁴⁾ har som företrädare för denna inriktning utvecklat en systembild, som med mycket måttliga korrigeringar kan appliceras på konkursföretag.

Närmast beskrivs grunddragen i Churchmans systemsynsätt, varefter hans angreppssätt utvecklas i två följande avsnitt för att anpassas till vår problemsituation.

Churchman beskriver systemuppbyggnaden i fem steg (sid 29 f):

- 1 the total system objectives and, more specifically, the performance measures of the whole system;
- 2 the system's environment: the fixed constraints;

4) Churchman, C W, The Systems Approach, New York, 1968.

- 3 the resources of the system;
- 4 the components of the system, their activities, goals and measures of performance;
- 5 the management of the system;

Churchman framhåller att ordningsföljden mellan de fem stegen är godtycklig vid systemutvecklingen. Systemet fungerar ändå som en helhet i vilken var och en av de fem momenten står i ett inbördes beroendeförhållande.

I det följande kommenteras Churchmans systembild kortfattat under hänvisning till ovan angivna fem steg.

- (1) Organisationers *objectives*, målsättning, är ofta vagt och allmänt formulerad. Författaren understryker därför, att målsättningen om möjligt bör uttryckas operationellt, dvs på ett sådant sätt att måluppfyllelsen blir mätbar.

Churchman påpekar, att den uppgivna målsättningen (stated objectives) inte alltid stämmer överens med den verkliga (real objectives). Han skiljer vidare mellan verklig målsättning (real objectives) och legitim målsättning (legitimate objectives). Sistnämnda distinktion tar hänsyn till om målsättningen är socialt acceptabel.

- (2) Systemets *environment* eller miljö utgörs av sådana faktorer, som inte kan styras av systemet men som ändå påverkar det. Systemets sk yttre avgränsning syftar till att bestämma vilka miljöfaktorer, som är av betydelse för systemet i en given situation.
- (3) *Resources* är faktorer som både påverkar systemet och kan styras av det. Vi brukar tala om mänskliga, materiella och fi-

nansiella resurser.

Gränsdragningen mellan miljö och resurser är ofta komplicerad. Vilka faktorer som är styrbara och inte styrbara får avgöras med hänsyn till syftet med systemutvecklingen.

- (4) Churchman beskriver *components* som olika slags aktiviteter, vilka utförs inom systemet, t ex produktion av varor och tjänster. Möjligheten att producera komponenter inom ramen för målsättningen begränsas av såväl miljö som resurser.

För varje komponent skall finnas mätbara delmål, *goals*, relaterade till målsättningen. Vidare krävs att man skall kunna visa relationerna mellan komponenter och resurser.

- (5) *Management* representerar beslutsfattandet inom systemet. Systemledningens uppgifter är att utforma målsättningen, ange delmål för komponenterna, anskaffa och fördela resurserna samt utöva kontroll över systemet.

Andra författare än Churchman hänför ofta också ledningen till systemets resurser. Churchmans synsätt har emellertid vissa för- tjänster, när det gäller att beskriva styrningsfunktionen i systemet.

Vi skiljer i det följande mellan reella system och (modell)system. Med reella system avses verkliga system - i vårt fall konkursföretag. Modellsystem utgör förenklade efterbildningar av reella system. Här används också termen anpassat system synonymt med modellsystem.

Vidare särskiljer vi tre olika systemfaser:⁵⁾

1 systemutveckling

2 systemanalys

3 systemsyntes

Systemutvecklingen syftar till att efterbilda ett reellt system genom att konstruera ett modellsystem.

Systemanalysen innebär, att vi med utgångspunkt från modellsystemet studerar det reella systemets egenskaper.

Den tredje fasen, systemsyntesen, går ut på att ersätta vissa av det reella systemets faktiska egenskaper med önskvärda. Detta moment kallas därför ibland också för systemrevision eller system-rationalisering.

2.3.2 Systemutveckling

2.3.2.1 Inledande synpunkter

I avsnitt 2.3.1 beskrevs förutsättningarna för att använda ett valt systemangreppssätt vid problemformulering. Vår systemkonstruktion sker nu i tre steg:

1 Systemutveckling

Systemutvecklingen får här formen av en anpassning av Churchmans systembild till det reella systemet, vilket utgörs av konkursföretag. Produkten, modellsystemet, kan inte ge en detaljerad

5) Åtskilliga författare beskriver systemangreppssättet i enbart två moment, nämligen systemanalys och systemsyntes (system-design). Systemanalysen är då en beskrivning av det reella systemets relevanta egenskaper, dvs man förändrar inte det reella systemet, medan systemsyntesen innebär att man ger det reella systemet önskvärda egenskaper. Jfr *Bjerke, B*, Problemformulering och systemanalys. Introduktion till utredningsmetodik med exempel, Lund, 1973, sid 21.

bild av verkligheten beroende på att den mängd av företag det här rör sig om har skiftande målsättning, miljö, resurser och komponenter. Vi får därför nöja oss med en modellbild, som innehåller de mest väsentliga faktorerna och deras samband. Systemutvecklingen beskrivs under avsnitten 2.3.2.2 - 2.3.2.7.

2 Systemanalys

Systemanalysen utförs här huvudsakligen som ett antal fältundersökningar av konkursföretag. Planeringen och genomförandet av den samt analysen av undersökningsresultaten upptar en betydande del av den samlade konkursstudien och motsvaras av kapitlen 3-12.

3 Systemsyntes

Systemsyntesen utmynnar i ett försök att på vissa punkter tillföra det reella systemet önskvärda egenskaper, vilket här sker i form av förslag till åtgärder för att påverka konkursutvecklingen. Åtgärdsförslaget finns i kapitel 13.

2.3.2.2 Målsättning

Det har tidigare påpekats, att de i undersökningen ingående företagen kan förutses ha varierande målsättning. Om vi skall kunna formulera en övergripande målsättning, som omfattar alla företag, gäller det att finna en gemensam nämnare för samtliga företags handlande. Målsättningen bör dessutom vara operationell för att vi skall kunna mäta målpuppfyllelsegraden.

Med beaktande av dessa båda aspekter och vår speciella undersökningssituation sammanfattas målsättningen för systemets forskningsobjekt i följande två punkter.

- 1 Företagens primära målsättning är att bedriva sin verksamhet så att deras överlevnad tryggas.

- 2 Företagens sekundära målsättning är att på sikt uppnå en tillfredsställande lönsamhet.

Båda dessa målsättningsaspekter är i vårt fall mätbara med avseende på de enskilda företagen.

Selznick⁶⁾ menar, att organisationen och dess överlevande av företagsledningen uppfattas som ett eget värde och att detta är en del av organisationens institutionalisering. Han anser också, att graden av institutionalisering bl a är beroende av organisationens ålder. Om vi tillämpar Selznicks uppfattning på de små och ofta relativt nyetablerade företag som omfattas av denna studie, innebär det att företagsledningens känsla för företagets överlevande ofta inte är särskilt väl utvecklad. Detta gäller tvivelsutan särskilt för de företag, som nedan kallas ej seriösa.

Barnards⁷⁾ jämviktsteori innebär, att organisationen ur överlevandesynpunkt är beroende av frivillig medverkan från intressenterna. För att stanna kvar i organisationen vill intressenterna att organisationen uppfyller av dem ställda krav.

Av särskilt intresse för denna studie är Langefors⁸⁾ måluppfattning, eftersom den täcker båda våra aspekter på överlevnad och tillfredsställande lönsamhet. Hans synpunkter återges här (sid 62):

Eftersom ultimärsmål skall ge uttryck åt varför företaget existerar - och varför det bör överleva - är det uppenbart att överlevande ej kan vara ultimärsmål för ett företag. För individer kan det däremot hävdas att överlevande har karaktär av ultimärsmål - genom att vara inlagd i instinkten snarare än genom etiska värderingar ('organiskt ultimärsmål').

Det är naturligtvis så att överlevande är ett helt nödvändigt medel - ett delmål - för varje slags intentionsuppfyllande som

6) Selznick, P, Leadership in administration, Evanston, Ill., 1957.

7) En sammanfattning av Barnards teori finns i Simón, H A, Smithburgh, D W & Thompson, V A, Public administration, New York, 1950.

8) Langefors, B, System för företagsstyrning, Lund, 1968.

har långsiktig inriktning. Av detta skäl blir överlevandemålet liksom målet 'tillfredsställande vinst' ett primärmål, varje gång det riskerar att ej bli uppfyllt. Ur den synpunkten blir det i praktiken ofta så att vinst- och överlevandemålen helt dominerar, trots att de ej själva är de ultimära målen. Detta följer därav att i det vanliga ekonomiska systemet (västvärldens åtminstone) eftersträvas perfekt konkurrens, vilket innebär ständig risk för att inte överleva.

Langefors målbeskrivning motsvarar väl den situation i vilken studiens små och ekonomiskt svaga företag ofta befinner sig i.

Byström⁹⁾ har behandlat målbildningsprocessen speciellt i små företag. Han beskriver målformuleringen mot bakgrund av företagarens och övriga intressenters motiv och resultatfunktionen.

De i undersökningen ingående företagen har sannolikt en rad andra målsättningar främst av icke ekonomisk karaktär. Vi bortser emellertid härifrån med hänsyn till svårigheten att sammanfatta och mäta dem.

Churchmans åtskillnad mellan uppgivna och verkliga mål är särskilt intressant, när det gäller konkursföretag. Vi kan inte bortse från, att ledningen för vissa företag av denna företagskategori har helt andra verkliga mål än de uppgivna. Det är sannolikt, att ett antal företagare varken är inriktade på att deras företag skall överleva eller ge vinst i traditionell bemärkelse. De kan istället mer eller mindre systematiskt planera att försätta sina företag i konkurs för att vinna kortsiktiga ekonomiska fördelar. Vi kallar i fortsättningen denna kategori ej seriösa företag.

Det är också uppenbart, att företag som är på väg mot ett insolventtillstånd inte alltid har målsättningsaspekter, som kan uppfattas som helt legitima i den meningen att de sanktioneras av omgivningen. Som exempel kan nämnas att de i ett pressat läge överträder lagregler utan att för den skull betecknas som ej seriösa.

9) Byström, B-O, Företagsmål och företagarmotiv. Ingår i Ramström, D (red), Mindre företag - problem och villkor, Lund, 1971.

2.3.2.3 Miljö

Vid den yttre systemavgränsningen har vi att ta hänsyn till:

- (1) Vilka påverkande faktorer är ej styrbara respektive styrbara av a systemet, dvs vad är miljö och vad är resurser?
 - (2) Vilka miljöfaktorer är av sådan betydelse för systemet att de inte får försummas?
 - (3) Vilka utvalda miljöfaktorer påverkar hela systemet och vilka påverkar delar av det?
-
- (1) Uppgiften att bestämma ej styrbara faktorer är svårlöst främst av det skälet, att vi inte är medvetna om samtliga fall. En inventering av tänkbara miljöfaktorer kan ge följande resultat:

- A Företagsetableringar
- B Konjunkturer
- C Kreditrestriktioner
- D Lönsamhet
- E Strukturuomvandlingar
- F Lagstiftning
- G Rättstvister
- H Stölder, förskingringar, bedrägerier
- I Personliga problem såsom sjukdom och dödsfall
- J Väderleksförhållanden

Företagsetableringar uppfattas som en miljöfaktor, även om etableringsrätten i princip är fri i Sverige. Indirekt påverkas emellertid antalet etableringar av näringspolitiska och andra åtgärder från det allmännas sida. Ur det enskilda företags synvinkel är mängden av nytillkomna företag med likartad verksamhetsinriktning av betydelse ur överlevande- och resultatsynpunkt.

Konjunkturer, kreditrestriktioner, strukturuomvandlingar och lagstiftning är tvivelsutan opåverkbara av systemet. Detta gäller också beträffande under punkterna G och H angivna omständigheter. I de båda sistnämnda fallen förutsätts att förhållandena inte framkallats genom bristfälligheter hos systemet.

Lönsamhet (D) avser inte här enskilda företag utan kategorier av företag hänförliga till olika verksamhetsområden, storleksgrupper etc. I denna bemärkelse är lönsamheten inte eller i mycket ringa grad styrbar av systemet. Miljön påverkar lönsamheten t ex genom prissättning av företagens resurser, prisövervakning, konkurrensförhållanden, skatter och avgifter.

När det gäller punkterna I och J är det uppenbart att där angivna förhållanden inte kan påverkas från systemets sida.

- 2 I ett andra steg skall vi ta ställning till vilka miljöfaktorer, som är av väsentlig betydelse för systemet. Urvalsprincipen bör vara att ta med faktorer, som uppfattas som speciellt relevanta för små och ekonomiskt svaga företag, medan omständigheter som antas beröra alla företag lika utesluts. Med dessa utgångspunkter innebär systemets yttre avgränsning, att som väsentlig miljö uppfattas i det följande de faktorer, vilka betecknas med bokstäverna A-F.
- 3 De valda miljöfaktorerna kan förutsättas ha varierande tyngd för olika småföretagskategorier. Företagsetableringarna har under slutet av 60-talet och början av 70-talet varit särskilt omfattande när det gäller aktiebolag, olika företag har skiftande konjunkturkänslighet, graden av skuldsättning ger olika utslag vid kreditrestriktioner, mekaniseringsgraden kan inverka på kostnadsutveckling och lönsamhet vid ökande lönekostnader, strukturuomvandlingar berör vissa sektorer av näringslivet etc. Miljöfaktorernas selektiva verkningar med avseende på olika företagskategorier diskuteras, när vi i kapitel 11 försöker uppskatta effekten av dem.

2.3.2.4 Resurser

Vi diskuterar här systemets resurser mot bakgrund av en uppdelning av dem i mänskliga, materiella och finansiella.

Ur undersökningssynpunkt skiljer vi när det gäller mänskliga resurser i vissa fall mellan företagsledare, tjänstemän och kollektiv-anställda, medan de tre kategorierna i andra fall behandlas kollektivt. Förutom att antal anställda används som mått på företagsstorlek studeras företagets personal som resurs, när det gäller egenskaper såsom antal huvuddelägare, företagsledarens ålder, kapitalandel, yrkeserfarenhet och utbildning, tjänstemännens utbildning och vissa familjeförhållanden. Också konsultation uppfattas som tillgång på mänskliga resurser.

Systemets materiella resurser representeras av olika slag av tillgångar, vilkas storlek mäts vid olika tidpunkter med utgångspunkt från historiska redovisningshandlingar såsom bouppteckningar och balansräkningar.

De finansiella resurserna mäts på motsvarande sätt som de materiella och de avser kort- och långfristiga skulder samt eget kapital.

2.3.2.5 Resursomvandling

Churchmans komponentbegrepp ersätts här av ett resursomvandlingsbegrepp. Detta sker i syfte att anpassa vår modell till det reella systemet ur undersökningssynpunkt. Förhållandet kan mera konkret uttryckas så, att identifiering av speciella komponenter, t ex produkter och tjänster, varken är möjlig eller meningsfull med hänsyn till undersökningens karaktär. Däremot önskar vi på olika sätt mäta utfallet av företagets samlade aktiviteter, dvs effekter av resursomvandlingen enligt Churchmans intentioner. Relationerna kan följas upp via s k accounting trails, vilka skall finnas i både in-

tern och extern redovisning. Systemet innebär i princip, att varje belopp kan spåras från resurs till resursomvandling och tvärtom. Innebörden av denna mätmetod utvecklas i avsnitt 3.1.

Angreppssättet innebär alltså, att vi inte för det konglomerat av företag det här rör sig om följer den fysiska sidan av resursomvandlingen i leden inköp, produktion, lagerhållning och marknadsföring. Resursomvandlingen studeras i stället administrativt under aspekterna planering, utfall och kontroll.

Planeringsaspekten undersöks bl a beträffande budgetering i företagets egen regi och som konsultuppdrag.

Utfallet av resursomvandlingen mäts ur en rad olika aspekter. Vi följer utvecklingen av lönsamhet, likviditet och soliditet ett antal år före konkursens inträffande, vi studerar konkursfrekvens över tiden och vi undersöker konkursföretagets struktur exempelvis med avseende på företagsstorlek, företagsform, näringstillhörighet och livslängd.

Resursomvandlingen ur kontrollsynpunkt studeras inom två områden. Externrevisionens resultat undersöks och kontrollen av gäldenärsbrottslighet utreds.

Det bör påpekas, att de studerade variablerna i företagna delstudier inte för varje undersökning strikt uppdelas i resurser och resursomvandling. I stället har undersökningsvariablerna valts med hänsyn till syftet med delstudien.

2.3.2.6 Systemledning

Vi har tidigare beskrivit företagsledningen som en del av de mänskliga resurserna. Ett sådant synsätt är naturligt, när vi vill ge en helhetsbild av organisationens resurstillgångar.

Om vi emellertid ser till företagsledningens organisatoriska funktion i systemet, finner vi, att den har till uppgift att styra dess aktiviteter i överensstämmelse med målsättningen och under hänsynstagande till resurser och miljö. I systemtermer säger vi, att företagsledningen är ett styrande delsystem. Med hänsyn härtill betraktas i det följande företagsledningen som en speciell systemresurs, vars uppgift är att samordna systemets olika aktiviteter.

2.3.2.7 Systembild och beslutsmodell

Vår närmaste uppgift är att sammanfatta den tidigare systembeskrivningen i en systembild. Denna visar systemets delar, deras inbördes relationer och systemet som en helhet (jfr figur 2.1).

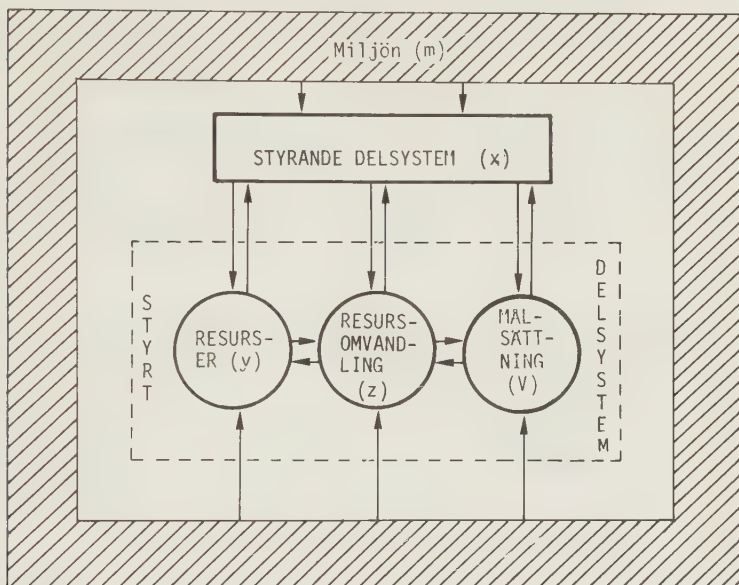
Systemets huvuddelar utgörs av ett styrande delsystem och ett styrt delsystem. Det styrda delsystemet innefattar resurser, resursomvandling och målsättning. Systemdelarnas inbördes relationer åskådliggörs genom markeringar med pilar.

Miljön utgör en begränsningsfaktor för samtliga systemdelar men är i sig själv opåverkbar av systemet. Målsättningen bestäms under hänsynstagande till miljö, styrande delsystem, resurser och sättet att använda resurserna, vilket grundar sig på planering, utfall och kontroll. Resurser och resursomvandling är på motsvarande sätt ömsesidigt beroende av varandra och övriga systemdelar.

Genom det ovan beskrivna sambandet mellan de olika delfunktionerna bildar systemet en helhet i överensstämmelse med definitionen i avsnitt 2.3.1.

Systemet är dynamiskt i den meningen att de ingående delarna är föränderliga över tiden. Detta förhållande gör att systemets användning ur problemformuleringssynpunkt har en viss begränsning. Systemet är flexibelt på så sätt, att dess egenskaper vid en och

samma tidpunkt har en varierande innebörd för olika företagskategorier. Flexibiliteten blir därför också en begränsningsfaktor för en generell systemtillämpning.

Figur 2.1 Det anpassade reella systemet

Vi kan med utgångspunkt från systemdefinitionen och de i systembilden givna beteckningarna (jfr figur 2.1) formulera följande beslutsmodell:

$V = f(m; x; y; z)$, där

V målsättning

y resurser

m miljö

z resursomvandling

x styrande delsystem

Beslutsmodellen innebär att företagsledningen inom ramen för miljön skall anskaffa resurser och använda dem, så att företaget i första hand överlever och i andra hand uppnår en tillfredsställande lönsamhet på sikt.

Den i detta avsnitt presenterade systembeskrivningen förutsätter för sin praktiska tillämpning en viss modifiering. Det framgår av figur 2.1 och det har under 2.3.1, punkt 3, påpekats att systemet skall fungera som en helhet, vilket innebär att beteenden hos forskningsobjektet inte bör förklaras med utgångspunkt från systemets delar utan mot bakgrund av systemet i sin helhet. Denna ideala systemsyn är emellertid inte alltid möjlig att helt infria vid applicering på praktiska problemlösningssituationer.

I studien ingår ett stor antal undersökningsvariabler av vilka somliga testas genom partiella hypotesprövningar, medan andra bedöms individuellt på annat sätt. Det är med hänsyn till materialets omfattning och mångsidighet inte möjligt att utföra de kausala totalanalyser, som den ideala systemtillämpningen förutsätter. De eftersträlvade kausalsambanden beaktas i stället så långt det är möjligt i den övergripande utvärderingen i kapitel 12 och vid åtgärdsförslaget i kapitel 13.

2.4 STUDIENS HUVUDSYFTEN

2.4.1 Ideala syften

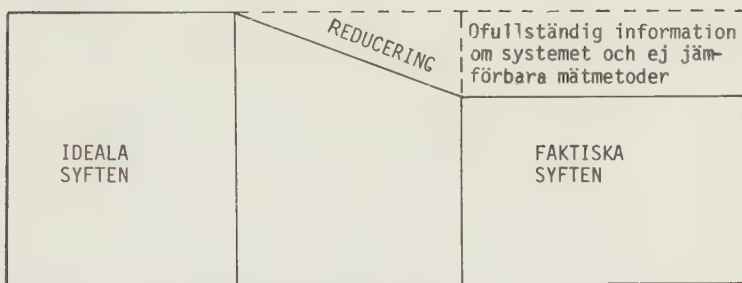
Konkursstudien är uppbyggd kring ett antal delstudier (delprojekt). I anslutning till varje sådan delstudie anges dess specifika syften och avgränsningar. Av detta skäl formuleras här endast de övergripande syftena, dvs de som avser studien i sin helhet.

Vid formulering av syften kan det finnas skäl att skilja mellan önskvärda och möjliga. De förstnämnda kallas här för ideala syften och de senare för faktiska syften.

Förutsättningarna för att uppnå de ideala syftena beskrivs bäst genom att ange vilka krav dessa ställer på en given undersökningssituation. Med systemsynsätt är kraven:

- 1 Vi måste ha fullständig information om systemets delar och deras interaktion.
- 2 Vi måste kunna mäta och utvärdera systemets aktiviteter i en gemensam måttenhet.

Eftersom ingen av dessa båda förutsättningar är helt uppfyllda i någon undersökningssituation, måste vi ge avkall på våra ideala syften. Vi tvingas reducera dem till faktiska syften. Figur 2.2 illustrerar förhållandet.

Figur 2.2 Ideala och faktiska syften

Skillnaden i betydelse mellan ideala och faktiska syften varierar med undersökningssituationen. När det gäller denna studie är förutsättningarna för att uppfylla ett idealt respektive ett faktiskt syfte för två av de fyra huvudsyftena väsentligt skiljaktliga, varför dessa båda fall diskuteras nedan (jfr avsnitt 2.4.2).

Idealt syfte

att bestämma konkursframkallande faktorer

att mäta betydelsen av konkursframkallande faktorer

Faktiskt syfte

att undersöka vilka faktorer som sannolikt är konkursframkallande

att uppskatta betydelsen av konkursframkallande faktorer

I det första fallet sker reduktionen från idealt till faktiskt syfte, därför att vi inte helt känner systemets delar och deras interaktion (jfr punkt 1 ovan).

Reduktionen i det andra fallet är betingad dels av reduktionen i det första fallet, dels av vår oförmåga att finna en gemensam måttenhet för att mäta den relativa betydelsen av varje konkursframkallande faktor (jfr punkt 2 ovan). Mera konkret uttryckt står vi inför uppgiften att väga samman exempelvis betydelsen av kreditrestriktioner, strukturomvandling, egenskaper hos företagaren, företagets finansiella förhållanden, resultat av utförda revisioner och följder av gäldenärsbrottslighet. Samtliga här uppräknade faktorer mäts i olika enheter, varav somliga är rent kvalitativa. Det blir alltså nödvändigt, att reducera en kvantitativ mätning av olika faktorerers betydelse till en kvalitativ uppskattning.

De faktiska huvudsyftena 1 och 4 nedan diskuteras inte med avseende på den ideala aspekten, eftersom reduceringen inte har samma betydelse här som för syfte 2 och 3.

2.4.2 Faktiska syften

Studien har följande faktiska huvudsyften:

1 att statistiskt beskriva konkursföretag och företagskonkurser

- (2) att undersöka vilka faktorer som sannolikt är konkursframkallande
- (3) att uppskatta betydelsen av konkursframkallande faktorer
- (4) att med utgångspunkt från undersökningsresultatet redovisa åtgärder för att påverka konkursutvecklingen

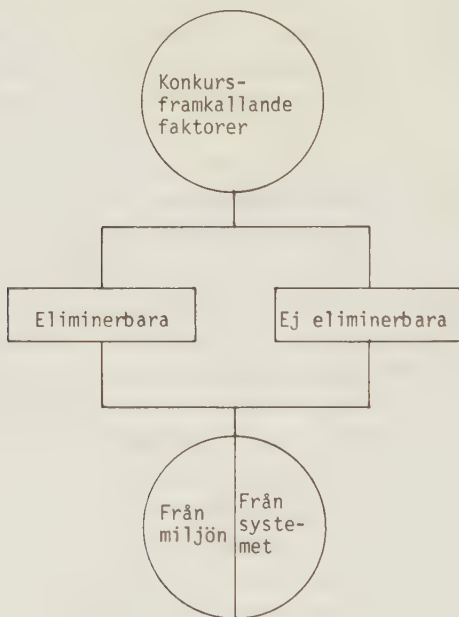
I det följande kommenteras innebörden av syftena under hänvisning till punkterna 1-4.

- (1) Det har tidigare nämnts, att denna studie är den första som utförts i Sverige för att allsidigt belysa företagskonkurser. Av detta skäl ingår i studien ett delprojekt, som gör oss förtrogena med konkursföretagets och företagskonkursens struktur. Det skulle inte vara möjligt att infria syftena 2-4, om vi exempelvis inte kände till antal konkurser över tiden, hur olika företagsformer och verksamhetsgrenar berörs av konkurserna, vem som initierar konkurser, storleken och fördelningen av utdelningen ur konkurser och relationen mellan fattigkonkurser och slutdelningskonkurser (ordinära konkurser).
- (2) Vid problemformuleringen (avsnitt 2.3.2) inventerades ett antal faktorer - miljö, resurser och resursomvandling. Vårt syfte är att söka förklara hur vissa av dessa faktorer kan verka negativt för små företag ur överlevande- och resultatsynpunkt.
- (3) Om möjligt bör vi särskilja sådana faktorer som uppfattas som särskilt betydelsefulla, när det gäller att påverka konkursutvecklingen. Meningen med en ingående analys av dem är inte att konstruera en prognosmodell för företagskonkurser. Det primära syftet är i stället att skaffa oss kunskaper om det blivande konkursföretagets verksamhetsbetingelser, så att vi i framtiden kan påverka dessa i önskvärd riktning. Detta har tidigare här formulerats så, att vi vill ersätta vissa av det reella systemets faktiska egenskaper med önskvärda.

De förändringar vi vill åstadkomma berör emellertid både det

reella systemet och dess miljö. Vi behöver dels påverka systemegenskaper, dels vidta miljöåtgärder. Målet är att eliminera konkursframkallande faktorer.

Vi kan eller vill inte eliminera alla konkursframkallande faktorer vare sig inom systemet (t ex kunskapsbrist) eller i dess omvärld (t ex konkurrens). Därför skiljer vi mellan eliminerbara och ej eliminerbara konkursframkallande faktorer. Följande skiss illustrerar detta.

Figur 2.3 . Eliminering av konkursframkallande faktorer

- (4) De åtgärder som aktualiseras genom undersökningen kan vara förebyggande eller uppföljande. De kan vidare vara generella, dvs avse alla eller betydande grupper av företag, eller speciella vilket innebär att de riktas mot viss företagskategori.

KAPITEL 3. METODBESKRIVNING

3.1 MÄTMETODER

När vi registrerar förlopp (processer) i företag, kan vi välja mellan två metoder. Vi kallar dessa aktivitetsmätning respektive konsekvensmätning.

Aktivitetsmätning innebär, att vi anknyter mätningen till fysiska handlingar, som utförs inom företaget. Metoden används t ex för mätning av olika moment i resursanskaffning, produktframställning och marknadsföring. Om vi i stället studerar konsultens eller revisorns uppgifter, förutsätter aktivitetsmätning att vi följer och registrerar hur dessa personer faktiskt utför sina uppdrag, dvs hur arbetet organiseras, karaktären hos beslutsunderlaget och vilka värderingar som ligger bakom avgivna rekommendationer eller utlåtanden. Aktivitetsmätning förutsätter tillgång till fortlöpande information om de processer vi undersöker.

Vid konsekvensmätning registrerar vi utfallet av förlopp utan att tidigare ha värderat bakomliggande processer. Vi kan beräkna företagets resultat, likviditet etc utan att ha detaljkännedom om bakomliggande fysiska aktiviteter. På motsvarande sätt kan vi bedöma företagets förvaltning genom att läsa konsultens rapport eller revisionsberättelsen utan att ha följt enskilda administrativa åtgärder. Det torde framgå av exemplifieringen, att konsekvensmätning ger möjlighet att värdera förlopp med mindre information än aktivitetsmätning.

Denna studie avser i stor utsträckning ej levande företag. Det är inte möjligt att i efterhand rekonstruera och mäta fysiska processer som föregått konkursen för att med utgångspunkt härifrån värdera företagsledningens och andra personers handlande. Av dessa skäl grundas utförda analyser på konsekvensmätningar.

3.2 KUNSKAPSINTRESSEN

Inom vetenskapsteorin skiljs mellan olika sätt att nyttja den kunskapsmassa, som man förfogar över i en undersökning.¹⁾ Man brukar tala om kunskapsintressen som uttryck för orsak/verkan.

Vi kan särskilja följande tre kunskapsintressen:

1 Det förklarande (tekniska)

Sambandssökandet går ut på att finna regelbundenheter, t ex genom att konstruera en systemmodell, utföra systemanalys genom hypotestestning och tillföra systemet förändrade egenskaper i en systemsyntes. Det kan exempelvis gälla att förutsäga, om ökade krav på revisors kompetens kan påverka små företags överlevnadsförmåga.

Validitetskriterium är förutsägelselförmågan.

2 Det tolkande (hermeneutiska)

De tillgängliga kunskaperna utnyttjas för förståelse av sammanhang. Som exempel kan nämnas att en historisk persons handlingar eller uppfattning i en viss fråga tolkas mot bakgrund av dåtida historiska och kulturella förhållanden.

Validitetskriterium kan vara intersubjektivitet.

3 Det frigörande (emanipatoriska)

Kunskaperna används för att frigöra individen från förutfattade meningar och attityder. Företrädarna för denna skola arbetar efter principen att utsätta individen för en terapi, som gör honom medveten om det tillfälliga i hans värderingar med förebild från psykoanalysen. Ur forskningssynpunkt innebär upp-

1) Se t ex *Aspelin, K & Gerholm, T* (red), Vetenskap som kritik. En introduktion till Frankfurtskolans aktuella positioner, Stockholm 1974, eller *Lesche, C*, Om psykoanalysens vetenskapsteori, Häftnen för kritiska studier nr 5:1971, sid 10.

fattningen, att forskaren för en dialog med sin analysand i syfte att förmå honom kringgå vad han uppfattar som lagbundenheter. Denna forskningsuppfattning har sammanfattats under begreppet aktörsynesätt.

Validitetskriteriet ligger i själva dialogen mellan forskare och aktör.

David Silverman skiljer mellan två principiella sätt att analysera organisationer, vilket framgår av följande citat:²⁾

Two apparently opposed ways of viewing organisations have now been suggested - each of which, incidentally, reflects one side of a recent, if by now somewhat inconsequential, debate among sociologists. The Systems approach stresses the way in which the action of the parts is structured by the system's need for stability and goal-consensus, and emphasises the processes of integration and adaption. The alternative approach argues, as so far presented, that organisations are merely the everchanging product of the self-interested actions of their members and concentrates on conflict and the role of power. The relative advantages of each approach are readily apparent. They seem merely to stress one side or other of the same coin: 'Society makes Man' (Systems), 'Man makes Society' (Action). Since both sides have an element of truth, so it appears do both approaches.

Silverman företräder aktörsynesättet och har uttalat kritik mot systemtanken.

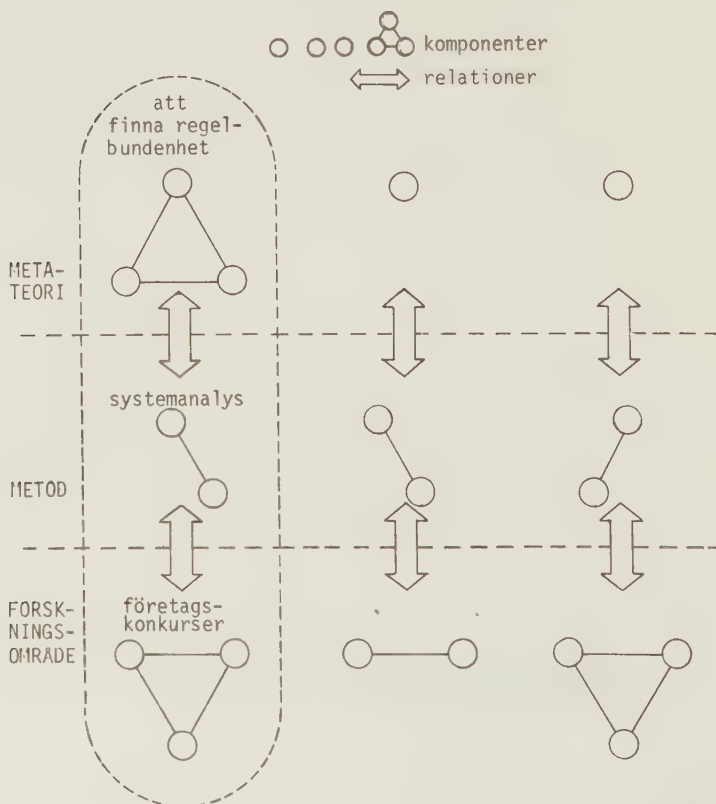
Vilken eller vilka av de redovisade utgångspunkterna (1-3) är bäst lämpad för denna studie? Aktörforskning förutsätter, att det vore möjligt att följa och påverka företagsledaren i ett skede, då företaget är levande för att t ex avvärja en konkurs. Denna forskningsmetodik måste avvisas i vårt fall dels av arbetsmässiga skäl, dels därför att aktörstudier av ett fåtal personer inte skulle ge tillräcklig bredd hos analysmaterialet.

2) Silverman, D, The Theory of Organisations. A Sociological Framework, London 1972, sid 39.

Tolkningsalternativet är inte lämpat med hänsyn till studiens karaktär, eftersom analysunderlaget som regel möjliggör värderingar med utgångspunkt från kvantitativ information.

Det förklarande kunskapsintresset som utgår från att finna regelbundenheter uppfattas som väl anpassat för denna studie. Mitt program är att använda hypotesgenerering och hypotestestning i en vidare systemorienterad ram. Detta framgår av den tidigare problemformuleringen (jfr avsnitt 2.3).

Det finns en nödvändig koppling mellan metateori, metod och forskningsområde i en vetenskaplig studie. Forskaren bör därför ta ståndpunkt i fråga om vilka av möjliga kopplingar mellan metateori, metod och forskningsområde han skall välja mot bakgrund av konsekvenserna av valet. Dessa samband utvecklas i figur 3.1.

Figur 3.1 Kopplingar mellan metateori, metod och forskningsområde

Det framgår av vad som tidigare sagts, att den för denna studie valda kopplingen representeras av det första alternativet i figuren.

3.3 FORSKNINGSPROCESSEN

I figur 3.2 ges en översiktlig bild av forskningsprocessen.

Det valda forskningsområdet för denna studie är företagskonkurser. Forskningsområdet innefattar en rad delområden. Vi kallar varje sådant ett forskningsobjekt.

Genom bidrag från olika forskare förfogar vi över samlade kunskaper om de olika forskningsobjekten i form av skiftande grad utbildad teori. Teorianknytningen i denna studie sker dels genom litteraturgenomgången i kapitel 4, dels genom löpande jämförelser mellan egna och andras forskningsresultat med avseende på olika undersökningsvariabler.

Forskning brukar uppfattas som en process, där man söker i teorin och lär av verkligheten. Verkligheten representeras av forskningsobjektens egenskaper. I denna studie undersöks ett urval av forskningsobjektens egenskaper i ett antal delstudier.

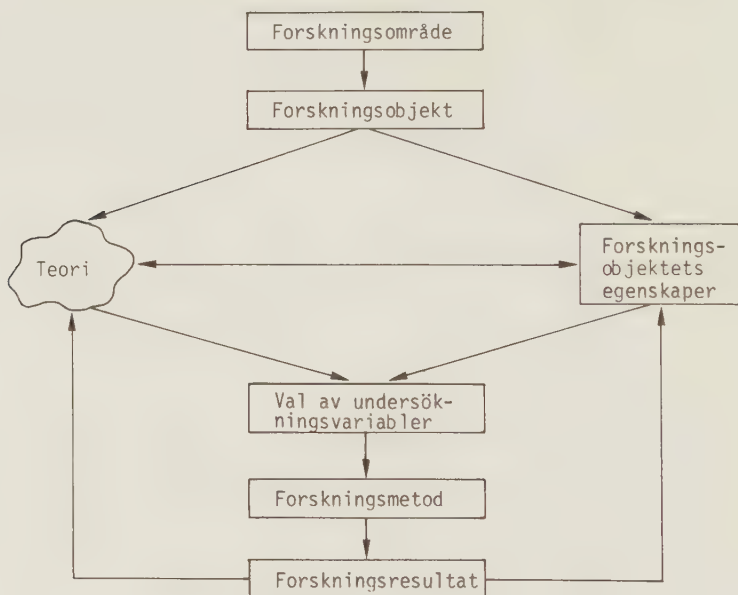
Med utgångspunkt från teori och verklighet har valts ett antal undersökningsvariabler, som av mig uppfattas som relevanta för forskningsområdet. I avsnitt 2.2.1 har redovisats, hur valet av undersökningsvariabler skett stegvis med utnyttjande av information från successivt gjorda delstudier. Relevansen i förhållande till forskningsområdet har bedömts med utgångspunkt från de i avsnitt 2.4.2 uppställda faktiska syftena.

Val av forskningsmetod behandlas i avsnitt 3.5.

Det vunna forskningsresultatet från studien bör förhoppningsvis

kunna berika teorin och dessutom - i den utsträckning föreslagna åtgärder realiseras - medföra en förändring av forskningsobjektens egenskaper.

Forskning kan uppfattas som en serie avbildningar av forskningsobjekt.³⁾ Forskaren utgår från en ursprungsbild som anger utgångsläget och producerar själv en serie mellanbilder av forskningsobjektet, vilka visar hur forskningen fortskrider. Varje ny avbildning förutsätts tillföra forskningen vidgade kunskaper om forskningsobjektet. Forskningsresultatet representerar processens slutbild.

Figur 3.2 Principiell skiss över forskningsprocessen

3) Jfr Widebäck, G, Anteckningar om forskningsmetodik, stencil Lund, 1974.

Nedan visas kopplingen mellan forskningsobjekt och valda undersökningsvariabler.

<u>Forskningsobjekt</u>	<u>Undersökningsvariabler</u>	<u>Avsnitt</u>
Litteraturgenomgång	Forskningsobjekt inom forskningsområdet företagskonkurser	4
Rättslig handläggning av konkurs	Översikt över lagstiftning inom konkursrätten Konkursförfarandet Förmånsrättsordningen	5.4
Beslutade konkurser över tiden	Källor Personliga konkurser Företagskonkurser	5.5
Avslutade företagskonkurser:		
Konkursföretaget	Storleksmätning Konkursfrekvens Företagsstorlek Företagsform Verksamhetsinriktning Livslängd	5.6
Företagskonkurser	Konkursens initiering Avvecklingstid Bouppteckning Slututdelning	5.6
Konkursorsaker	Förvaltarnas uppgifter om konkursanledningar	5.6
Konkursförvaltaren	Arbetsuppgifter Behörighetsvillkor Yrke	5.6
Företagsledaren	Antal delägare Ålder Kapitalandel Yrkeserfarenhet Utbildning	6.5
Tjänstemän	Utbildning	6.5
Redovisningsstandard	Redovisningens utformning inom valda områden	6.5
Konsultationsbenägenhet	Konsultationens omfattning inom valda områden	6.5

<u>Forskningsobjekt</u>	<u>Undersökningsvariabler</u>	<u>Avsnitt</u>
<i>Ekonomisk utveckling före konkurs</i>	<i>Tillgångar Kortfristiga skulder Långfristiga skulder Eget kapital Soliditet Lönsamhet Likviditet Fordran på närstående personer Finansiell rekonstruk- tion Utvecklingsstadier</i>	<i>7.6</i>
<i>Revision av konkurs- företag</i>	<i>Revisorskategorier Revisionens fullgörande Revisors anmärkningar Revisorsbyte</i>	<i>8.5</i>
<i>Konkursbenägenhet</i>	<i>Konkursbenägenhet Konkursintervall Förändringar i gäldenärs- funktionen Orsaker till upprepade konkurser</i>	<i>9.5</i>
<i>Gäldenärsbrottslighet</i>	<i>Gäldenärsbrottslighet vid slututdelningskonkur- ser Gäldenärsbrottslighet vid fattigkonkurser Dold gäldenärsbrottslighet</i>	<i>10.8 10.9</i>
<i>Miljöpåverkan</i>	<i>Bolagsregistreringar Konjunkturpåverkan Kreditrestriktioner Lönsamhet Strukturuomvandling Lagstiftning</i>	<i>11.2 11.3 11.4 11.5 11.6 11.7</i>

Forskningsobjekt och undersökningsvariabler anges inte för de båda avslutande kapitlen 12 och 13, eftersom deras innehåll är betingat av den ovan redovisade forskningen.

3.4 SPRÅKSYSTEM

Språksystemet innefattar här val av begrepp och termer samt angivande av deras innebörd. I studien skiljs mellan begreppsbeskrivning och definition av mättermer.

Begreppsbeskrivningen omfattar de fackuttryck som successivt utvecklas och som är karakteristiska för just denna studie. De begrepp som avses har sammanställts under särskild rubrik och kommenteras inte vidare.

De i fältundersökningarna använda mättermerna för populationsbeskrivningar och feltyper utgår huvudsakligen från en uppsättning definitioner, som utarbetats av utredningsinstitutet vid SCB. Termerna återfinns i "Teknisk rapport avseende jaktundersökningen".⁴⁾ Definitionerna har intagits som bilaga 3.1.

Reliabilitet och validitet används i den betydelse de har i Hans Zetterbergs bok "Om teori och belägg i sociologien".⁵⁾ Reliabiliteten bestäms alltså med utgångspunkt från mätfaktorerna kongruens, precision, objektivitet och konstans. Vid värderingen av reliabiliteten och de fyra bakomliggande faktorerna samt validiteten används följande skala:

Mycket god
God
Acceptabel
Mindre god
Otillräcklig

Skalvärdet acceptabel betecknar ett ur undersökningssynpunkt tolererbart förhållande.

4) Wahlström, S & Söllander, E G, Teknisk rapport avseende jaktundersökningen, stencil, SCB, Stockholm, 1969.

5) Zetterberg, H, Om teori och belägg i sociologien, Uppsala, 1967.

3.5 ANVÄND METOD

I detta avsnitt diskuteras först problembeskrivning och hypotesprövning, varefter en redogörelse lämnas för använda metoder vid materialinsamlingen till fältundersökningarna.

En empirisk studie går som regel ut på att pröva ett antal på förhand formulerade frågeställningar. Dessa kan utformas som problembeskrivningar och/eller hypoteser. I problembeskrivningen är forskningsuppgiften vagare formulerad än i hypotesen. Problembeskrivning väljs som regel när undersökningsområdet är föga känt genom tidigare forskning.

Under planeringen och genomförandet av en undersökning upptäcker forskaren inte sällan nya och oförutsedda analysmöjligheter. Av denna anledning kan det vara meningsfullt att forskaren i undersökningens inledningsskede nöjer sig med att formulera en väl genomtänkt problembeskrivning och att han först sedan han bättre kunnat överblicka analysituationen preciserar frågeställningen i form av ett antal hypoteser.⁶⁾ I denna studie har frågeställningarna som regel successivt preciserats på ovan angivna sätt, dvs som problembeskrivningar åtföljda av hypoteser. Hypotesprövning används emellertid endast, när det varit meningsfullt att göra jämförelser med kontrollgrupper.

Testen utförs som s k riktade hypoteser, dvs hypoteser som anger ett positivt eller negativt samband mellan två eller flera variabler.⁷⁾ Hypoteserna prövas vanligen med avseende på eventuella skillnader mellan undersökningsvariabler härrörande från en undersöknings- och en kontrollgrupp. I flertalet fall utförs signifikansprövningen som χ^2 -test men även andra statistiska metoder används, när dessa är bättre anpassade i givna situationer.

6) Jfr exempelvis *Swedner, H*, Sociologisk metod, Lund, 1970, sid 39 f.

7) Jfr exempelvis *Rosengren, K E*, Sociologisk metodik, Stockholm, 1971, sid 45.

Möjliga alternativ för informationsanskaffning är datainsamling genom direkt observation, testning, intervju, enkät eller utnyttjande av befintliga datasamlingar (jfr t ex Swedner, sid 110 f).

Såväl direkt observation som testning innebär informationsanskaffning med avseende på vad som händer eller väntas hända. De båda metoderna är därför inte användbara i denna studie, där undersökningsvariablerna avser historiska händelser.

Datainsamlingen för de fem delprojekten har skett enligt samtliga tre återstående alternativ, dvs genom intervjuer, enkäter och utnyttjande av befintliga datasamlingar. I sistnämnda fall talar vi i fortsättningen om registerutdrag respektive registerdata.

Avgörande för vilken av dessa metoder som valts i de skilda fallen har varit undersökningspopulationens karaktär med avseende på arten av elementära enheter, geografisk utbredning, undersöknings-tidpunkt, urvalsmetod, kostnadsfrågor och bortfallsfrekvens. I vissa fall har en kombination av två eller tre av metoderna tillämpats. Motiv för val av datainsamlingsmetod anges i anslutning till varje delprojekt.

I figur 3.3 beskrivs undersökningspopulationerna för de sex delprojekten i överensstämmelse med de anvisningar, som utarbetats av SCB (jfr bilaga 3.1), dvs med avseende på elementär enhet, geografisk utbredning och tidpunkt. I anslutning till populationernas karakteristika visas vilka datainsamlingsmetoder och urvalsmetoder som valts.

Ur representativitetssynpunkt är stickprovet som regel överlägset delgruppsundersökningen.⁸⁾ Vid val mellan de båda metoderna har emellertid delgruppsundersökningen föredragits, eftersom denna möj-

8) Termen delgruppsundersökning används av *Carl-Erik Quensel* i arbetet "Statistisk undersökningsmetodik och stickprovsteori", Lund, 1970, sid 39 f.

liggöör en snävare geografisk avgränsning än stickprovet. Denna aspekt är betydelsefull därför att låg svarsprocent på utsända enkäter i många fall framtvingat en kompletterande datainsamling genom personliga besök hos respondenten. Också andra skäl för val av delgruppsundersökningar redovisas i det följande.

I två fall har totalundersökningar som omfattar hela landet företagits. Undersökningsmetoden har valts, när det varit önskvärt att registrera alla elementära enheter eller då totalundersökningen inte varit särskilt resurskrävande.

Datainsamlingen för delprojekt 1 har skett genom medverkan av landets tingsrätter. För att få kännedom om antal konkurser av olika typer etc har projektet genomförts som en totalundersökning.

Vid förundersökningar för delprojekten 2, 5 och 6, varvid postenkät primärt valdes som insamlingsmetod, blev svarsfrekvensen endast drygt 20 %, trots telefonpåminnelse. Efter personliga besök hos respondenterna kunde ytterligare cirka 50 % av dem förmås avge svar. Personliga intervjuer var i dessa fall således nödvändiga för att få ett acceptabelt antal svarsindivider. Härigenom utslöts ur såväl kostnadssynpunkt som av arbetsmässiga skäl ett stickprovsurval med större geografisk utbredning än de valda delgrupperna.

Undersökningsmaterialet till delprojekt 3 kommer både från skattedeklarationer, som inforrats från lokala och regionala taxeringsmyndigheter, och från PRV:s bolagsregister. Förundersökningen visade här, att bortfallet skulle bli exceptionellt stort, vilket sedan bekräftades av huvudundersökningen. I de tio sydligaste länen fanns år 1970 474 avslutade aktiebolagskonkurser. Av dessa motsvarade 75 inte kriterierna för undersökningspopulationen. Från undersökningspopulationens 299 konkurser avgick ett huvudsakligen internt bortfall på 58,5 %, varför undersökningsgruppen kom att omfatta 124 fall. Frågan huruvida en skattedeklaration eller redovisningshandling var användbar ur undersökningssynpunkt kunde av-

göras först efter granskning av dokumentet. Materialinsamlingen komplicerades dessutom av att urvalsenheterna - aktiebolag med avslutade konkurser 1970 - skulle analyseras under en femårsperiod före det år konkursen beslutades. Ett uppfyllande av detta kriterium kräver en tidsödande sökprocess i respektive register.

De rent arbetsmässiga förutsättningarna för att företa ett slumpmässigt urval ur ovan beskrivna flexibla urvalsram bedömdes som ytterst ogynnsamma. Ett antal upprepade urval hade krävts och vid varje sådant skulle ytterligare skattedeklarationer införskaffas respektive reodvisningshandlingar tas fram ur PRV:s register. Härtill kommer att det mycket betydande bortfallet förmodligen inte gjort ett stickprov mer representativt än den valda delgruppen av totalpopulationen.

Förutsättningarna för materialinsamling till delprojekt 4 liknar de nu beskrivna. Eftersom denna undersökning emellertid var betydligt mindre resurskrävande än den förra, valdes en totalundersökning av materialet.

Delgruppernas representativitet i förhållande till totalpopulationerna diskuteras mot bakgrund av företagsform, företagsstorlek, branschspridning etc i anslutning till varje delprojekt.

När så varit meningsfullt, har en slumpmässigt uttagen kontrollgrupp utnyttjats för jämförelse med undersökningsgruppen (jfr figur 3.3). Förutsättningarna att företa slumpurval är i dessa fall goda, eftersom det här rör sig om levande företag.

Delprojekt	Datainsamlingsmetod	Urvalsmetod	Elementär enhet	Geografisk utbredning	Tidpunkt	Kontrollgrupp	Avsnitt
1 Avslutade företagskonkurser	Registerutdrag	Totalundersökning	Se i avsnitt 3.3 angivna undersökningsvariabler	Hela landet	Företag vilkas konkurser avslutats 1966-70	Nej	5.6
2 Företagsledning och redovisningsstandard	Enkät, intervju	Delgruppsundersökning		Län M	Aktiebolag och enskilda rörelseidkare vilkas konkurser avslutats 1970	Ja	6
3 Ekonomisk utveckling före konkurs	Registerutdrag	Delgruppsundersökning		Län F,G,H,K,L,M,N,O,P,R	Aktiebolag vilkas konkurser avslutats 1970	Ja	7
4 Revision	Registerutdrag	Totalundersökning		Hela landet	Aktiebolag vilkas konkurser avslutats 1970	Ja	8
5 Konkursbenägenhet	Enkät, intervju	Delgruppsundersökning		Län M	Aktiebolag och enskilda vilkas konkurser avslutats 1972	Nej	9
6 Gäldenärsbrottslighet	Registerutdrag, enkät, intervju	Delgruppsundersökning		Län F,G,H,K,L,M,N,O,P,R	Aktiebolag och enskilda rörelseidkare vilkas konkurser avslutats 1980	Nej	10

Figur 3.3 Vissa karakteristika hos undersökningsmaterialet för delprojekten

3.6 INFORMATIONANSKAFFNING OCH INFORMATIONSVÄRDERING

Informationsanskaffning och informationsvärdering är ur flera synpunkter unik, när det gäller konkursföretag.

Datainsamlingen präglas av att företaget vid undersökningstillfället inte längre existerar som organisation. Företrädarna för de avvecklade företagen - konkursgäldenärerna - är inte sällan skingrade, avflyttade ur landet eller avlidna. Det dokumentariska beslutsunderlaget kan vara svårhanterligt, förstört eller det har aldrig funnits.

Gäldenärerna uppfattar ofta konkursen som ett personligt misslyckande och vill helst avstå från att lämna även rent allmän information. Deras svar är ibland påtagligt subjektiva och i vissa fall avsiktligt vilseledande.

Studien bygger i betydande utsträckning på andra informationsbärare än gäldenärerna. Tidigare omnämnda registerdata har hämtats ur resultat- och balansräkningar, revisionsberättelser, skattedeklarationer, bouppteckningar, förvaltarberättelser, förundersökningshandlingar, domstolsprotokoll etc. De redovisningsmässiga uppgifterna är i många fall ytterst ofullständiga. Även när materialet ur insamlingssynpunkt är fullständigt, kan det ändå vara otillförlitligt som mätunderlag. Det är inte ovanligt, att blivande konkursföretag uppskjuter en förestående finansiell rekonstruktion genom att övervärdera tillgångar och undervärdera skulder eller underlåta att redovisa vissa krediter, vanligen skatteskulder.

Nu nämnda förhållanden har gjort informationsanskaffningen utomordentligt tids- och arbetskrävande. Denna har möjliggjorts genom medverkan av ett betydande antal tre/fyra-betygsstuderande inom sektionen redovisning/finansiering vid institutionen. Av stor betydelse för datainsamlingen har också varit det tillmötesgående, som visats av olika institutioner såsom PRV, SCB, länsstyrelser,

fiskala myndigheter och åklagarväsen.

Svårigheterna att skaffa in önskvärd information har påverkat valet av datainsamlingsmetod. Detta förhållande har påvisats i föregående avsnitt.

Ett särskilt moment i databehandlingsprocessen är informationsvärderingen. I en studie som denna är en kritisk granskning av det insamlade materialet speciellt väsentlig. Informationsvärderingen omfattar följande steg:

- 1 löpande bortsortering av uppenbart felaktiga uppgifter under insamlingsprocessen vid intervjuer och registerutdrag
- 2 kritisk granskning av insamlat material och eventuell komplettering av ej godtagna data
- 3 uteslutning av extremvärden
- 4 beräkning och redovisning av (standard)avvikelser
- 5 värdering av ett delprojekts samlade undersökningsmaterial via reliabilitet och validitet

Det i studien utnyttjade materialet är trots en strikt kontroll i olika grad behäftat med vissa mätfel etc, varför både reliabilitet och validitet ibland är låg. Utförliga diskussioner kring dessa spörsmål förs för varje delprojekt.

3.7 RESULTATREGISTRERING OCH SLUTSATSER

Resultatregistreringen har för varje delprojekt sammanförts under rubriken Analys av undersökningsmaterialet.

Resultatregistreringen utförs vanligen som kvantitativ analys. När förutsättningar härför inte finns, används verbal tolkning av sambanden, dvs kvalitativ analys.

Det normala sättet att representera samband i studien är att sammanställa tidsserier i absoluta eller relativa värden. Serierna åskådliggörs vanligen i tabeller och diagram.

Vid kategoriseringen har hänsyn tagits till numerisk storlek och tillförlitlighet hos materialet. En mer långtgående uppdelning på klasser eller motsvarande har därför inte sällan underlåtits, även om så hade varit önskvärt ur analysynpunkt. I ett flertal analysituationer betonas det också, att man inte kan dra vittgående slutsatser av det presenterade materialet.

KAPITEL 4. LITTERATURÖVERSIKT

Syftet med litteraturöversikten är att ge en inblick i forskningen kring företagskonkurser utan att i detalj redogöra för undersökningsresultaten. För vår studie relevanta forskningsresultat redovisas i stället som löpande jämförelser med de egna undersökningarna. Vid litteraturgenomgången läggs huvudvikten vid forskning, som utförts under de senaste tio åren, medan äldre litteratur endast tas med för att visa utvecklingen.

Litteraturöversikten inleds med redogörelse för litteratur, som behandlar studier av konkurser och konkursföretag och därefter kommenteras undersökningar vilka avser revision av konkursföretag samt gäldenärsbrottslighet.

När det gäller företagskonkurser redovisas först analytiskt inriktade undersökningar och sedan deskriptiva studier. Den analytiska forskningen avseende företagskonkurser har ur historisk synvinkel utvecklats i följande etapper:

- 1 Konkursprognosticering baserad på individuella finansiella kvoter såsom soliditet, likviditet och räntabilitet. Metoden som också kallas univariat analys går ut på att förutsäga ett företags ekonomiska utveckling genom bedömning av de olika finansiella kvoterna var för sig.
- 2 Konkursprognosticering med tillämpning av matematisk-statistiska metoder, såsom multivariata analyser. Metoden är en utveckling av den univariata analysen och innebär, att man sammanväger ett antal finansiella mått till en predikativ modell.
- 3 Univariat, multivariat eller annan analys åtföljd av synpunkter på möjliga åtgärder för att påverka konkursutvecklingen. Ännu

så länge är antalet studier i vilka man söker bestämma konkursorsaker och utforma förebyggande åtgärder få men de torde bli vanligare under trycket av det under senare år snabbt ökade antalet konkurser, vilket med vissa undantag är en internationell företeelse.

I flera av de nedan omnämnda undersökningarna används termen "failure". Dess innebörd är betydligt vidare än konkursbegreppet (bankruptcy). Failure brukar definieras som ett företags oförmåga att infria sina betalningar, när de förfaller. Termen innefattar förutom konkurs exempelvis underlåten amortering av obligationslån, utebliven betalning av utdelning på preferensaktier och ej tillfällig övertrassering av checkräkning.

Bland den flora av analytiska finansiella företagsstudier som utförts sedan 1920-talet omnämns här de mera väsentliga utländska och svenska undersökningar, vilka avser konkursföretag.

Fitz Patrick¹⁾ publicerade år 1932 en studie av 19 med hänsyn till storlek parvis jämförda solventa och insolventa företag. Av undersökningen framgick bl a att det fanns en genomgående skillnad mellan solventa och insolventa företags finansiella kvoter åtminstone tre år före inträffad insolvens.

År 1935 visade Winakor-Smith,²⁾ att genomsnittliga finansiella kvoter för blivande insolventa företag successivt utvecklades i en allt mer oförmånlig riktning under den tioårsperiod, som föregick insolvensen.

1) *Patrick, P J F*, A Comparison of Ratios of Successful Industrial Enterprises with Those of Failed Firms, Certified Public Accountant 1932, sid 598-605, 636-662 och 727-731.

2) *Winakor, A & Smith, R F*, Changes in Financial Structure of Unsuccessful Industrial Companies, Bureau of Business Research, Bulletin No 51, University of Illinois Press, 1935.

Charles Merwin³⁾ har jämfört genomsnittliga finansiella kvoter mellan fortlevande och nedlagda företag med avseende på perioden 1926-1936. Han fann bl a dels att genomsnittsvärdena började uppvisa skillnader sex år före företagsnedläggningarna, dels att differenserna mellan de genomsnittliga kvoterna ökade i takt med närheten till nedläggningarna.

En mera omfattande univariat analys med utgångspunkt från finansiella kvoter utfördes av William H Beaver⁴⁾ under 1960-talet. Undersökningen avsåg 79 industribolag, som misslyckats ekonomiskt åren 1954-1964. Av dessa var 59 konkursföretag. För varje insolvent företag valdes ett solvent kontrollföretag av samma storlek och branschtillhörighet. Analysen omfattade den femårsperiod som föregick konkursåret för varje enskilt företag. Författaren beräknade och testade årliga medelvärden för inte mindre än 30 olika kvoter.

Sedan Beaver fastställt kvoterna för undersöknings- och kontrollgrupperna ordnade han dem radvis för vart och ett av de fem åren, varefter han rent intuitivt bestämde en "cutoff point" för varje kvottyp. Beroende på kvotens karaktär innebär värden under respektive över den valda punkten, att ett företag sannolikt blir insolvent. Avslutningsvis skissar författaren ett system för sannolikhetsgradering av finansiella kvoter.

Bertil Persson och Anja Röjel⁵⁾ utförde år 1968 en studie i syfte att prognosticera företagskonkurser. Författarnas undersökningsmaterial utgörs av en undersökningsgrupp om 160 aktiebolag och en

3) *Merwin, C L*, Financing Small Corporations in Five Manufacturing Industries 1926-1936, National Bureau of Economic Research, New York, 1942.

4) *Beaver, W H*, Financial Ratios as Predictors of Failure, Empirical Research in Accounting, Selected Studies, sid 71-111, Chicago, 1966.

5) *Persson, B & Röjel, A*, Offentliga betalningsanmärkningar och årsredovisningar som hjälpmedel för att förutsäga konkurs i aktiebolag, seminarieuppsats, Företagsekonomiska institutionen vid Lunds universitet, 1968.

kontrollgrupp på 80 aktiebolag. Behövliga data har hämtats ur arkivet hos Soliditet AB i Malmö och de avser under-år 1967 i konkurs försatta aktiebolag i fem sydsvenska län.

I studien undersöker man sambandet mellan offentliga och andra betalningsanmärkningar samt inträffade konkurser, man prövar möjligheten att förutsäga konkurser med ledning av finansiella kvoter och man undersöker i vilken utsträckning konkurser kan prognosticeras med utgångspunkt från det material, som finns tillgängligt hos kreditupplysningsföretag.

Man finner, att betalningsanmärkningar har ett gott prognosvärde men först när konkursen är nära förestående. När det gäller kassa- och balanslikviditet anser sig författarna kunna påvisa en stark försämring redan fyra till fem år före konkursen. En markant försämring av soliditeten uttryckt som kvoten mellan eget kapital och summa tillgångar kan man spåra tre till fyra år före konkursen. Det justerade årsresultatet i relation till omsättningen tillmäts ett gott prognosvärde och kvoten anses ge utslag tre till fyra år före konkursen (jfr uppsatsen sid 60). Författarna anger också siffermässiga riktvärden för skilda kvoter. Slutligen har man funnit, att avlämnade kreditupplysningar med någon eftersläpning acceptabelt avspeglar hur företag går mot ett insolvens-tillstånd.

Under 1960-talet har utvecklats ett antal metoder för multivariat prognostisering av konkurser. Av dessa är multipel diskriminantanalys (MDA) och användning av riskindex utförligast behandlade i litteraturen.

Särskilt Edward J Altman vid New York University har visat, hur MDA kan appliceras för konkursförutsägelser. Han har utvecklat metoden för detta ändamål dels i en akademisk avhandling⁶⁾, dels i

6) Altman, E J, The Prediction of Corporate Bankruptcy: A Discriminant Analysis, Dissertation, University of California, Los Angeles, 1967.

en artikel i The Journal of Finance⁷⁾ samt i ett i allt väsentligt likalydande avsnitt i boken "Corporate Bankruptcy in America"⁸⁾.

MDA är en form av statistisk analys, som är särskilt användbar, då man på grundval av observationer av ett antal variabler hos ett objekt önskar hänföra detta till en av flera förutbestämda grupper, dvs diskriminera mellan två eller flera populationer. Syftet är att sammanställa den eller de funktioner - diskriminantfunktion(er) - som på bästa sätt diskriminerar mellan populationerna.

För prognostisering av konkurser är det tillräckligt med en enda diskriminantfunktion. Populationerna som är två till antalet består av företag, vilka vid analystillfället gått i konkurs respektive är verksamma. Funktionens oberoende variabler är förhandsbestämda finansiella kvoter, medan de s k diskriminantkoefficienterna måste beräknas enligt vissa angivna metoder. Genom diskriminantfunktionen $Z = v_1 x_1 + v_2 x_2 + \dots + v_n x_n$ överförs de individuella variabelvärdena till ett Z-värde (discriminant score), som sedan används för att klassificera företagen i konkursföretag respektive icke konkursföretag.

Särskilt utarbetade s k riskindex har använts för att särskilja goda och dåliga betalare både i konkurssammanhang och oberoende av förestående insolvens. Teorin bakom denna prognosmetod beskrivs bl a i en artikel av P Smith i Management Science⁹⁾.

Riskindexmetoden går ut på att uppskatta sannolikheten för att en potentiell gäldenär med en given uppsättning karakteristika kommer att vålla kreditförlust. Metoden möjliggör ett beaktande

7) Altman, E J, Financial Ratios, Discriminant Analysis and the Prediction of Corporate Bankruptcy, The Journal of Finance 1968, sid 589-609.

8) Altman, E J, Corporate Bankruptcy in America, Lexington, Massachusetts, 1971.

9) Smith, P, Measuring Risk on Consumer Instalment Credit, Management Science, 1964, XI no 2, sid 327-340.

av inte endast kontinuerliga värden såsom finansiella kvoter utan också diskreta variabler, t ex uppgifter om betalningsförelägganden, växelprotester, skatteresolutioner, gäldenärens ålder etc. Indexet byggs upp i huvudsakligen fyra steg:

- 1 sökande efter karakteristika som särskiljer goda och dåliga betalare
- 2 beräkning av kreditförlustsannolikhet för varje särskiljande karakteristika (posteriorisannolikheter)
- 3 utveckling av ett riskindex med utgångspunkt från posteriorisannolikheterna vilka används för att rangordna potentiella kreditmottagare
- 4 beräkning av kreditförlustsannolikheten för varje indexintervall och fastställande av effektivitetskvot

MDA och riskindexmetoden har applicerats på empiriskt material i tre olika seminariearbeten vid företagsekonomiska institutionen i Lund¹⁰⁾, ¹¹⁾, ¹²⁾.

MDA och riskindexmetoden bör uppfattas som komplement till traditionell finansiell analys. Tillämpningen av den förfinade analys som de båda metoderna bygger på är meningsfullt endast, om utgångsmaterialet för prognoserna är någorlunda tillförlitligt.

Inledningsvis angavs som ett tredje steg i den analytiska konkursforskningen en metod vid vilken man inte nöjer sig med att histo-

-
- 10) *Arbro, I & Johansson, G*, Konkursprognostisering. Prognosvärde hos offentliga årsredovisningsdata vid ett multivariat betraktelsesätt, seminarieuppsats, Företagsekonomiska institutionen vid Lunds universitet, 1969.
 - 11) *Lindqvist, J & Walfridsson, K*, Riskindexmetoden som hjälpmedel vid kreditbedömning av aktiebolag, seminarieuppsats, Företagsekonomiska institutionen vid Lunds universitet, 1969.
 - 12) *Hiller, Ch & Svensson, Th*, En statistisk metod för kreditbedömning. Riskindexmetoden applicerad på rörelsedrivande fysiska personer, seminarieuppsats, Företagsekonomiska institutionen vid Lunds universitet, 1969.

riskt eller predikativt bestämma vissa variabler utan att också söka ge en förklaring till inträffade konkurser och därigenom ge uppslag för att påverka utvecklingen. Denna typ av litteratur kommenteras nu översiktligt.

I det tidigare omnämnda arbetet av Edward J Altman "Corporate Bankruptcy in America" presenterar författaren inte enbart MDA-metoden. Han redovisar också amerikansk konkursstatistik, diskuterar den finansiella bakgrunden till ett antal större företags konkurser, anvisar metoder för intern kontroll i konkursförebyggande syfte, undersöker fusion som alternativ till konkurs och kreditgivares situation i insolventa företag.

David Stanley och Marjorie Girth publicerade år 1971 en brett upp-Tagd konkursstudie¹³⁾. Författarna behandlar områden såsom vilka personer och företag som går i konkurs, vilka de väsentligaste konkursorsakerna är, hur konkursutvecklingen påverkas av ekonomiska händelser, hur konkursadministrationen fungerar, vad konkurser kostar och vem som står för kostnaderna, vad som sker med konkursgäldenärerna, om konkurslagstiftningen bör revideras etc. Varje avsnitt illustreras med relevanta statistiska uppgifter. Arbetet speglar väl den oro man känner inför konkursutvecklingen under senare år i USA. Totala antalet årliga konkurser är nu uppe i cirka 200 000, varav ungefär var tolfte är företagskonkurs.

Ross-Kami¹⁴⁾ undersöker "Why the Mighty Fall". Författarna har studerat ett mindre antal mycket stora amerikanska bolag, som råkat i ekonomiska svårigheter vilket i något fall till och med slutat med konkurs. De skissar i en rapp journalistisk stil, vad de uppfattar som brister i företagets förvaltning, planering och kontroll. Deras uttalade syfte är att små och medelstora företag bör kunna lära av de beskrivna företagsgiganternas misslyckanden (sid

13) Stanley, D T & Girth, M, Bankruptcy. Problem, Process, Reform, The Brookings Institution, Washington D C, 1971.

14) Ross, J E & Kami, M J, Corporate Management in Crisis: Why the Mighty Fall, Englewood Cliffs, New York, 1973.

5). Författarna presenterar avslutningsvis en checklista, vilken de menar att andra företag kan dra nytta av för att undvika att begå samma fel som de studerade företagen.

"The Rise and Decline of Small Firms" av J Boswell¹⁵⁾ avhandlar de små företagens livscykel med utgångspunkt från två fältstudier. Boken ger synpunkter på etableringar, de nyetablerade småföretagens styrka och svagheter, utveckling efter etableringen, kontraktionsprocessens karaktär samt dödsfasen i livscykeln.

Författaren diskuterar också ett antal alternativ för att sanera och effektivisera små företag. Så anser han exempelvis, att arvs-skatten bör höjas för att eliminera de inte seriösa företagen och han vill ersätta ineffektiva företagare med välutbildade anställda företagsledare. Vidare föreslår författaren, att utbudet av företagsservice förbättras och att de små företagen ges tillgång till en ordnad kapitalförsörjning samt att vidareutbildningsmöjligheterna för företagsledare och personal byggs ut.

Betänkandet "Utsökningsrätt X"¹⁶⁾ är en rent deskriptiv utredningsrapport, som utarbetats inom lagberedningen. Förslaget ingår i en serie utredningar, som syftar till revision av konkursrätten. I yttrandet behandlar lagberedningen bl a konkursgrunderna, gäldenärens legitimation, återvinning, kvittering och solidariska skuldförhållanden.

Under våren 1974 har konkurslagskommittén avgivit betänkandet "Förenklad konkurs m.m."¹⁷⁾. Tyngdpunkten i betänkandet ligger i förslag om ett förenklat administrativt förfarande vid mindre och enklare konkurser. Dessutom föreslås vissa andra reformer, t ex rörande fördelning av konkurskostnader, konkursförvaltarens kvali-

15) Boswell, J, The Rise and Decline of Small Firms, London, 1972.

16) Utsökningsrätt X, SOU 1970:75. Betänkandet ligger till grund för "Ändringar i konkurslagen m.m.", prop. 1975:6.

17) Förenklad konkurs m.m. Betänkande avgivet av konkurslagskommittén, SOU 1974:6.

fikationer och utseende av förvaltare. Kommittén har bl a grundat sitt yttrande dels på ett omfattande primärmaterial som den införskaffat, dels på utredningsresultat i R 1 och kapitel 8 i R 2.

"En vurdering av årsakene til norske bedriftskonkurser i de senere år"¹⁸⁾ är till övervägande del en deskriptiv studie. Författaren har undersökt konkursorsaker i 20 företag genom arkivstudier vid Oslo Skifterett samt intervjuat ett antal med konkursproblematiken förtrogna personer. Med detta bakgrundsmaterial diskuterar författaren vilken vikt man ur konkurssynpunkt kan tillmäta sådana faktorer som lönsamhet, finansiering, likviditet, expansion, planering och kontroll samt ledarskap och organisation.

I ytterligare ett seminariearbete vid företagsekonomiska institutionen, Lunds universitet, som författats av Claes Englund¹⁹⁾ har konkursfrågor behandlats. Författaren formulerar uppsatsens syfte i fem punkter. Dessa är att för utvalda konkursföretag undersöka:

- 1 skuld- och tillgångsstrukturen
- 2 förhållandet mellan tillgångar och skulder
- 3 om alla möjligheter till prioritering enligt förmånsrättsordningens bestämmelser utnyttjats
- 4 vem som utnyttjat förmånsrättsordningens bestämmelser
- 5 skillnader mellan företagets balansräkning och den upprättade konkursbouppteckningen

Uppsatsen behandlar samtliga aktiebolagskonkurser som slutredovisats vid rådhusrätten i Malmö under tiden 1/1 1968 - 1/10 1970. Studien som alltså inte avser fattigkonkurser omfattar 68 konkursfall.

18) *Faafeng, H*, En vurdering av årsakene til norske bedriftskonkurser i de senere år, Diplomoppgave ved Bedriftsøkonomisk Institutt, Oslo, 1973.

19) *Englund, C*, Förluster och säkerhet i svenska aktiebolag vid konkurs, seminarieuppsats, Företagsekonomiska institutionen vid Lunds universitet, Lund, 1970.

"La Banqueroute" med tillhörande statistikbilaga är en synnerligen inträngande studie av konkurser utförd av Georges Kellens²⁰⁾ och försvarad som akademisk avhandling vid Université De Liège läsåret 1970-1971.

Inledningsvis ger författaren en översikt över konkursrätten i sju europeiska länder. I fortsättningen redogörs för bakgrunden till konkurserna, konkursgäldenären studeras ur socio-psykologisk synvinkel, konkursstrukturen beskrivs och gäldenärsbrotten utreds. Bilagan (Annexes) innehåller statistiska sammanställningar över konkursfrekvens, gäldenärsbrott m m i de större europeiska staterna samt USA.

Det kända amerikanska soliditetsupplysningsföretaget Dun & Bradstreet, Inc.,²¹⁾ sammanställer och publicerar årligen en översiktlig men ändå innehållsrik studie av den amerikanska konkursutvecklingen. Den årliga rapporten lämnar uppgifter om antal konkurser, skuldbelopp, konkurser per 10 000 företag, genomsnittlig skuld per konkurs från år 1920 och fram till senaste år. Vidare får man jämförelser med vissa tidsintervaller mellan konkursfrekvensen i större städer och olika stater, man kan utläsa relativa konkursfrekvenser inom skilda näringar (branscher), konkursföretagens genomsnittliga ålder, huvudsakliga konkursorsaker m m.

R Jägerhorns akademiska avhandling²²⁾ är en studie av informationsvärdet hos finländska aktiebolags revisionsberättelser. I avsnitt 7.4 (sid 208 f) sker en bedömning av informationsgraden i konkursbolagens revisionsberättelser.

20) Kellens, G, La Banqueroute. Étude criminologique, Université De Liège, stencil, année académique 1970-1971.

21) Dun & Bradstreet, Inc., The Failure Record through 1973, New York, 1974.

22) Jägerhorn, R, Informationsvärdet hos finländska aktiebolags revisionsberättelser, Ekonomi och Samhälle, Skrifter utgivna av Svenska Handelshögskolan, Nr 12, Helsingfors, 1965.

Denna delstudie har som uppgift att med ledning av revisionsberättelser från 156 konkursbolag inom handel och industri under åren 1953-1956 utreda i vilken utsträckning revisorerna informerat om bolagens ekonomiska ställning. Författaren löser uppgiften genom att detaljanalysera varje enskild revisionsberättelse. Efter en inledande presentation av konkursbolagen redogör författaren för revisionsberättelsernas innehåll med avseende på berättelser utan respektive med anmärkningar och påpekanden, han analyserar bolagens bokslut för att beräkna soliditet inklusive insufficiens och utvärderar avslutningsvis informationsgraden i de undersökta konkursbolagens revisionsberättelser.

Av undersökningen framgår det bl a, att bokslutskompletterande upplysningar inte varit vanligare i ekonomiskt svaga bolag än i normala bolag, medan förhållandet varit annorlunda beträffande revisionsberättelsernas informativa värde i förvaltningshänseende, där informationsgraden ökar med närheten till konkursåret.

Gäldenärsbrottslighet har varit föremål för åtskilliga studier såväl utomlands som i Sverige.

I en akademisk avhandling av Frank-Artur Skrotzki²³⁾ undersöks mot bakgrund av ett lokalt statistiskt material gäldenärsbrottslighet. Studien inleds med en företagsbeskrivning avseende bl a bransch, företagsform, etableringstidpunkt, antal anställda och vissa redovisningsdata. Härfter följer brottsbeskrivning och utförliga personuppgifter om dem, som begått gäldenärsbrotten.

Ytterligare en avhandling om gäldenärsbrott med ungefär samma uppläggning som den ovannämnda har framlagts av Horst Hammerl.²⁴⁾

23) Skrotzky, F-A, Konkursdelikte. Eine kriminologische Untersuchung im Landgerichtsbezirk Hannover in den Jahren 1955-1957, Dissertation, Universität zu Hamburg, Hamburg, 1963

24) Hammerl, H, Die Bankrottdelikte, Dissertation, Universität zu Frankfurt am Main, Frankfurt am Main, 1970.

Ett arbete som sträcker sig längre än till rena gäldenärsbrott är "Other People's Money" av Doneld Cressey²⁵⁾. Författaren redogör i boken för socio-psykologiska studier av skilda förmögenhetsbrott och försöker med utgångspunkt härifrån utveckla en allmängiltig teori för förklaring av förmögenhetsbrottslighet.

Sven Cavallin redogör i Svensk Juristtidning 1970 för en av honom utförd undersökning vid rådhusrätten i Malmö under rubriken "Något om beivrandet av gäldenärsbrott särskilt vid fattigkonkurser".²⁶⁾ Han redovisar faktiska och förmodade gäldenärsbrott, fördelningen mellan slututdelningskonkurser och fattigkonkurser samt totala tillgångar och skulder i de undersökta fattigkonkurserna åren 1967-1969.

Länsåklagare Klas Lithner har särskilt intresserat sig för gäldenärsbrott. Han har under årens lopp publicerat en rad undersökningar och debattinlägg i olika facktidskrifter. Med hänsyn till den betydande omfattningen av hans författarskap inom området kan innehållet i hans artiklar inte på ett adekvat sätt refereras här. I stället intas titlarna på hans arbeten i litteraturförteckningen.

Under senare år har de små och medelstora företagens problem och villkor kommit i blickpunkten. Detta har bl a medfört, att forskare i olika länder utfört omfattande empiriska studier rörande dessa företagskategorier, ibland på uppdrag av statliga myndigheter. Åtskilliga av de problemställningar som behandlas där har ett nära samband med konkursproblematiken. Vissa resultat från dessa studier redovisas löpande i anslutning till undersökningarna i kapitlen 5-11.

25) Cressey, D R, Other People's Money. Study in The Social Psychology of Embezzlement, Belmont, California, 1971.

26) Cavallin, S, Något om beivrandet av gäldenärsbrott särskilt vid fattigkonkurser, Svensk Juristtidning, 1970, sid 573-575.

KAPITEL 5. KONKURSUTVECKLING

5.1 STUDIENS OMFATTNING

5.1.1 Syften

Syftena med detta delprojekt är:

att kortfattat beskriva de väsentligaste momenten i den rättsliga handläggningen av konkurser

att registrera konkursutvecklingen på basis av beslutade personliga konkurser och företagskonkurser över tidsintervallet 1964-1974

att studera konkursföretagets struktur med avseende på företagsstorlek, företagsform och typ av verksamhet åren 1966-1970

att studera företagskonkursernas struktur med avseende på konkursens initiering, konkursens avvecklingstid, bouppteckning, slututdelning och förvaltarens uppgifter om konkursorsaker åren 1966-1970

att mäta konkursföretagets livslängd

Denna delstudie är huvudsakligen upplagd som en statistisk beskrivning av konkursutvecklingen, konkursföretaget och företagskonkursen. Vi får härigenom ett siffermässigt bakgrundsmaterial till övriga delar av konkursstudien.

5.1.2 Avgränsningar

Med företagskonkurs avses konkurs i samband med näringsutövning. Som näringsutövare räknas här inte den som idkar jord- eller skogsbruk. Skulle jordbrukare exempelvis inneha en maskinstation

och driva denna som binäring genom att åta sig legoarbeten behandlas han emellertid som näringsutövare.

I studien skiljs mellan beslutade och avslutade konkurser. Konkursen är beslutad, då konkursansökan bifallits. Den är avslutad, när upprättat slututdelningsförslag vunnit laga kraft. Om syftet endast är att redovisa årliga antalet konkurser, bör man utgå från beslutstidpunkten, eftersom man på så sätt bäst kan följa den aktuella utvecklingen. När avsikten däremot är att analysera olika data i konkurserna och systematisera dessa årsvis, måste hela konkursprocessen kunna överblickas och man bör då utgå från avslutandetidpunkten.

Undersökningsperioden för såväl beslutade som avslutade konkurser har förlagts så att vi i studien fångar in den kraftiga ökning av företagskonkurser, vilken inleddes under 1966. Den tid under vilken avslutade konkurser studeras har begränsats till relativt få år (1966-1970) med hänsyn till informationsanskaffningens stora omfång. Den nödvändiga översikten över konkursutvecklingen får vi genom analysen av beslutade konkurser (1964-1974).

5.2 METOD

5.2.1 Metodval

Metodbeskrivningen avser uteslutande delprojektet rörande avslutade konkurser i avsnitt 5.6. De båda andra delprojekten dvs de som avser rättslig handläggning av konkurser och utvecklingen av beslutade företagskonkurser, bygger på studier av KL och Svensk Handelstidning Justitia.

Vid studiens planering övervägdes, om det i stället varit möjligt att utgå från ett stickprov. Detta alternativ förkastades av två skäl. Dels var urvalsramen, dvs de avslutade företagskonkurserna under den valda perioden okänd, dels förelåg ett behov att antalsmässigt känna till samtliga konkurser.

Materialinsamlingen har skett vid landets 108 tingsrätter, vilka av justitiedepartementet anmodats att lämna begärda uppgifter. Frågeformuläret återges i bilaga 5.1. Det har sammanställts i samråd med konkurslagskommittén, som sedermera delvis utnyttjat undersökningsresultatet i betänkandet "Förenklad konkurs m.m".¹⁾ Frågeformuläret åtföljdes av anvisningar för dess ifyllande.

5.2.2 Datainsamling

Enkäten omfattar som framgår av bilaga 5.1 sammanlagt 16 punkter, varav de tre sista uteslutande initierats av lagberedningen. En blankett har ifyllts för varje företagskonkurs som avslutats genom slututdelning, som upphört genom fattigkonkurs eller på annat sätt något av åren 1966-1970. I de fall konkurserna upphört som fattigkonkurser eller på annat sätt har enligt anvisningarna endast punkterna 1 - 9 behövt besvaras.

Företagare är enligt anvisningarna (bilaga 5.1) "den som är skyldig att föra handelsböcker". Fördelen med att kunna avgränsa företagskonkurserna från de privata genom att hänvisa till rörelsebegreppet så som det generellt bestäms i bokföringslagen av 31 maj 1929 är uppenbar. Denna avgränsning är emellertid behäftad med vissa svagheter. Den är inte helt entydig och dessutom exkluderas genom lagens gränsdragning vissa mindre företag, som är klart rörelsedrivande (BL 2 §). Eftersom intentionerna med undersökningen har varit att insamla uppgifter om samtliga rörelseutövare har anvisningarna genom telefonkontakt med tingsrätten korrigerats därhän.

För att möjliggöra datainsamlingen vid tingsrätterna i Stockholm, Göteborg och Malmö har denna utförts med hjälp av studerande vid företagsekonomiska institutionen. En betydande försening av data-

1) Förenklad konkurs m.m. Betänkande avgivet av konkurslagskommittén, SOU 1974:6.

insamlingen har förekommit vid vissa tingsrätter och den orsakades främst av den då pågående arbetsmarknadskonflikten samt av vissa olägenheter i samband med domstolsväsendets omorganisation.

Den fortlöpande kontrollen har ägt rum tingsrättsvis alteftersom formulären inkommit. Granskningen har i första hand gått ut på att kontrollera att alla insamlingsbara data medtagits och att lämnade uppgifter var rimliga. Alla ofullständigt eller felaktigt ifyllda formulär har returnerats för komplettering.

5.2.3 Bortfall

Undersökningspopulationen i avsnitt 5.6 omfattar 6 673 avslutade företagskonkurser. Ett visst internt bortfall förekommer emellertid, varför undersökningsgruppens storlek varierar beroende på vilken egenskap hos den, som vi studerar.

Vi saknar information om företagens verksamhetsområden för 261 och om storleksgrupper för 756 konkurser. För 22 aktiebolag är aktiekapitalet inte känt. Detta motsvarar respektive 3,9, 11,3 och 0,6 % av totalmaterialet. Procenttalen är i och för sig mycket måttliga, men eftersom bortfallet kan vara snedfördelat i förhållande till undersökningspopulationen, bör detta motivera en bortfallsundersökning. Bortfallsundersökningens uppläggning och utfall redovisas nedan.

Bland de 261 fall där verksamhetsgren ej angetts var 212 aktiebolag och 49 representerade andra företagsformer. Uppgifter rörande de sistnämnda skulle kunna inhämtas från handelsregistren, som förs av länsstyrelserna eller dem underställda myndigheter. En sådan undersökning bedömdes emellertid alltför arbetskrävande i förhållande till den betydelse den kunde tillmätas ur bortfalls-synpunkt varför den inte företogs.

Med hjälp av PRV:s bolagsregister kunde vid ett personligt besök verksamhetsgren fastställas för 202 av de 212 aktiebolagen -

återstående 10 bolag saknades i registret. Bolagens fördelning på näringsgrenar visas i figur 5.1. Sifferbeteckningarna på näringsgrenarna finns översatta i bilaga 5.3.

Aktiekapital- storlek	Näringsgren									Summa
	100	200	300	400	500	600	700	800	Rest	
5 000	-	-	15	-	13	36	41	8	6	119
5 001 - 20 000	-	-	8	-	6	11	19	3	3	50
20 001 - 50 000	-	-	5		6	5	11	1	1	29
50 001 - 100 000	-	-	3	-	1	2	1	-	-	7
100 001 - 200 000	-	-	1	-	-	2	1	-	-	4
200 001 - 300 000	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
300 001 - 400 000	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
400 001 - 500 000	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
500 001 -	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Summa	-	-	34	-	26	57	73	12	10	212

Figur 5.1 Näringsgrensklassificerade aktiebolag i bortfallsundersökningen

Partihandel (600) respektive detaljhandel (700) svarar för det stora antalet konkurser. Partihandeln är överrepresenterad och detaljhandeln underrepresenterad i bortfallet. Detta framgår vid en jämförelse med figur 5.14, som avser hela konkursstudien exklusive bortfallet. Snedfördelningen mellan parti- och detaljhandelsföretag i bortfallet kan tyda på att tingsrätterna haft svårigheter att klassificera dessa typer av företag ur näringssynpunkt. För övriga näringsgrenar är bortfallets fördelning i förhållande till fördelningen i figur 5.14 likartad.

I PRV:s bolagsregister kunde 21 av de 22 saknade värdena på aktiekapitalen fastställas. Det resterande företaget befanns vara en en-

skild rörelseidkare, som av vederbörande tingsrätt klassats som aktiebolag och därför kodats och räknats som sådant i grundmaterialet. De sökta kapitalstorlekarna är:

Aktie- kapital	5000	5001-20000	20001-50000	50001-100000	100001-200000
Antal bolag	7	6	6	-	2

De saknade uppgifterna om företagsstorlek mätt i antal anställda berör de olika företagsformerna på följande sätt:

Aktiebolag.	514 st
Ekonomiska föreningar	2
Handelsbolag	17
Enskilda rörelseidkare	<u>223</u>
	756

I syfte att ta fram antal anställda för de 756 företagen prövades flera olika vägar. Representanter för affärsbankerna bedömde möjligheterna att storleksbestämma konkursföretagen via sina lokalkontor som mycket små i synnerhet i de större städerna, där bortfallet i huvudsak var lokaliserat. Genom Svenska Industritjänstemannaförbundets Företagsupplysning kunde 2 företag storleksbestämmas. I Svenska Arbetsgivareföreningens kalender återfanns 10 företag.

Efter en mycket uppmuntrande förundersökning vid Malmöhus läns företagareförening utsändes en skriftlig förfrågan till landets samtliga företagareföreningar. Härigenom kunde det resterande bortfallet nedbringas från 744 till 478 fall. Genom medverkan från köpmannaförbundet reducerades antalet företag med okänt antal anställda slutligt till 445 stycken, varav 338 var aktiebolag. 311 företag har alltså storleksbestämts genom bortfallsstudien.

Resultatet av bortfallsstudien med avseende på antal anställda visas i figur 5.2.

Antal anställda	0-4	5-9	10-19	20-49	50-99	Summa
Icke aktiebolag	116	13	6	-	-	135
Bolag med aktiekapital:						
5 000	74	13	9	1	-	97
5 001 - 20 000	30	13	1	1	-	45
20 001 - 50 000	7	2	5	2	-	16
50 001 - 100 000	4	3	1	-	-	8
100 001 - 200 000	2	1	1	4	1	9
200 001 - 300 000	-	-	-	-	-	-
300 001 - 400 000	-	-	-	1	-	1
400 001 - 500 000	-	-	-	-	-	-
500 001 -	-	-	-	-	-	-
Summa	233	45	23	9	1	311

Figur 5.2 Storleksklassificerade företag i bortfallsundersökningen

De allra minsta företagen (0-4 anställda) representerar här 75 % av antalet konkursföretag. I hela konkursmaterialet exklusive bortfallet är motsvarande procenttal 71 (jfr figur 5.11). Jämförelsen för övriga storleksklasser visar att bortfallet fördelar sig i god överensstämmelse med totalmaterialet.

Vi kan sammanfattningsvis beskriva undersökningspopulation, bortfall och undersökningsgrupp i följande dimensioner (innebörden av konkurstyperna förklaras i avsnitt 5.4.5):

	Under sökings- population	Bortfall		Under- sökings- grupp
		Totalt	Procent	
Antal konkurser	6 673	-	-	6 673
varav slututdel- ningskonkurser	3 371	-	-	3 371
varav fattig- konkurser	3 241	-	-	3 241
varav annan konkurs	61	-	-	61
Näringsgrensför- delade konkurser	6 673	261	3,9	6 412
Storleksfördelade konkursföretag efter anställda	6 673	756	11,3	5 917
varav aktiebolag	3 706	514	13,9	3 192
" ekonomiska föreningar	27	2	7,4	25
" handelsbolag	193	17	8,8	176
" enskild rörelseidkare	2 740	223	8,1	2 517
" övriga före- tagsformer	7	-	-	7
Aktiebolag fördelade efter kapitalstorlek	3 706	22	0,6	3 684
Konkursföretag för- delade på företags- former	6 673	-	-	6 673

Figur 5.3 Undersökningspopulation, bortfall och undersökningsgrupp

Den gjorda undersökningen med avseende på näringstillhörighet, aktiekapitalets storlek och företagsstorlek visar, att de företag som ingår i det kartlagda bortfallet inte påtagligt avviker från det konkursmaterial, varpå studien bygger. Det finns därför ingen anledning att anta att bortfallet väsentligt skulle rubba de re-

sultat av studien, som presenteras i avsnitt 5.6. I sammanhanget bör också beaktas, att de interna bortfallen är ringa i förhållande till undersökningspopulationen.

5.3 VÄRDERING AV UNDERSÖKNINGSMATERIALET

5.3.1 Feltyper

De vanligaste feltyperna vid en undersökning finns beskrivna i bilaga 3.1. Nedan diskuteras förekomsten av dem i denna delstudie.

Frågan om över- respektive undertäckning förekommer är knuten till tingsrätternas urval av konkursföretag. Tingsrätternas uppgifter får anses pålitliga, varför övertäckningsfel beroende på att konkursföretag som tillhör urvalsramen inte skulle ha tagits med i undersökningspopulationen är osannolik. Av samma skäl bör vi kunna bortse från undertäckningsfel, dvs fel som uppkommer genom att vissa enheter i undersökningspopulationen inte ingår i urvalsramen.

En redogörelse för det interna bortfallet finns i avsnitt 5.2.3. Bortfallet berör ett begränsat antal variabler och dess relativa andel av hela materialet är litet. Det har också kunnat påvisas, att bortfallet inte i nämnvärd grad påverkar undersökningsmaterialets egenskaper. Bortfallsfel bör därför ha ett ringa inflytande på undersökningresultatet.

Mätfel föreligger här, när ett uppgivet mätvärde inte överensstämmer med det sanna värdet för den variabel vi önskar mäta. Det råder inte någon tvekan om att undersökningsmaterialet i viss utsträckning är behäftat med mätfel. Sådana förekommer exempelvis vid bestämning av företagsstorlek (jfr avsnitt 5.6.1) och typ av verksamhet, när konkursförvaltarna sammanställer bouppteckningar och när de lämnar uppgifter om orsaker till företagets obestånd.

Med beaktande av de tidigare beskrivna kontrollåtgärderna vid insamlingen och bearbetningen av undersökningsmaterialet kan vi utesluta inverkan från bearbetningsfel.

5.3.2 Reliabilitet och validitet

Reliabiliteten bedöms med hänsyn till faktorerna kongruens, precision, objektivitet och konstans. Endast intern validitet är aktuell i sammanhanget. Terminologin används i den betydelse den har i Hans Zetterbergs bok "Om teori och belägg i sociologien", Stockholm 1965. Normer för värdering av reliabilitet och validitet har angetts i avsnitt 3.4.

Denna delstudie är så utformad, att vi endast undantagsvis kan pröva materialets kongruens, dvs graden av överensstämmelse i undersökningsresultat, när vi mäter samma variabel med olika metoder. Jämförelsematerial från tidigare likartade studier är mycket begränsat. Tillräckligt underlag saknas därför för en bedömning av kongruensaspekten.

Graden av precision påverkas av bortfalls-, mät- och bearbetningsfel. Med hänsyn till vad som tidigare sagts härom bedöms precisionen som god.

Objektiviteten är relaterad till utvärderingen av undersökningsresultatet och är beroende av använda begrepp, definitioner och beskrivningar samt härifrån dragna slutsatser. Objektiviteten uppfattas som god.

De här valda undersökningsvariablerna är i en betydande utsträckning föränderliga över tiden. De påverkas såväl av miljön som av fortlöpande förändringar av systemegenskaper. Konstansen uppfattas med hänsyn härtill som acceptabel.

Med beaktande av resultatet vid värderingen av faktorerna precision, objektivitet och konstans får reliabiliteten anses vara god.

Vi bör när det gäller denna studie räkna med vissa systematiska fel. De avser framförallt uppgifter som lämnats av konkursförvaltaren under påverkan av konkursgäldenären. Som systematiskt fel bör också klassificeras de mätfel, som blir en följd av att konkursföretagens storlek bestäms vid konkurstillfället, då antal anställda som regel minskat. Med hänsyn till graden av systematiska fel bedöms den inre validiteten som god.

5.4 DEN RÄTTLIGA HANDLÄGGNINGEN AV KONKURS

5.4.1 Lagstiftning inom konkursrätten

År 1960 beslöt Kungl. Maj:t om reformering av utsökningslagen och näraliggande lagstiftning, varmed bl a avsågs konkurslagstiftningen.

Under arbetet med konkursrätten lade lagberedningen efter överläggningar med kommitterade från Danmark, Finland och Norge fram tre betänkanden, nämligen Utsökningsrätt VII (SOU 1968:41) angående ackorsförhandling. Utsökningsrätt IX (SOU 1969:5) beträffande förmånsrättsordningen m.m. samt Utsökningsrätt X (SOU 1970:75) som gällde konkursgrunderna, gäldenärens legitimation, återvinning, kvittning och solidariska skuldförhållanden jämte förfarandet i inledningsskedet av konkurs. Vissa ändringar i konkurslagstiftningen föreslogs också i Utsökningsrätt VIII (SOU 1968:64) som handlade om fastighetsexekution m.m. och Utsökningsrätt XI (SOU 1971:45) som avsåg exekutiv försäljning av fartyg m.m. Förslagen i Utsökningsrätt VII och IX ledde till bl.a. en ny ackordslag (1970:847) resp. en särskild förmånsrättslag (1970:979). Utsökningsrätt VIII låg till grund för ändringar i konkurslagen (1971:225, KL) enligt SFS 1971:498, medan Utsökningsrätt XI föranlett remiss till lagrådet den 26 april 1972 (lagrådet har avgett yttrande den 12 oktober 1973). Utsökningsrätt X har remissbehandlats och för närvarande förbereds lagstiftning i de ämnen som omfattas av

nämnda berörande med undantag av återvinning och kvittning.²⁾
Frågorna om återvinning och kvittning vilar i avvaktan på den vidare behandlingen av ett inom den europeiska gemenskapen (EG) utarbetat konventionsförslag angående konkurs.

Den i avsnitt 5.6 redovisade empiriska studien av företagskonkurser avser fall, som handlagts efter förmånsreglerna i 17 kap. HB, vilka gällde före 1/1 1972. I avsnitt 5.4.1.3 ges en kortfattad översikt över bestämmelserna i den nya förmånsrättslagen (SFS 1970:979), medan de äldre föreskrifterna kommenteras i anslutning till avsnitt 5.6.8, som behandlar utdelning i avslutande konkurser.

5.4.2 Konkursförfarandet - en översikt

När en borgenär inte i rätt tid får betalt för sin fordran, kan man ta gäldenären tillhörig egendom i anspråk för att infria fordringsbeloppet. Detta förfarande kallas exekution.

Då gäldenären kan antas vara solvent, nöjer man sig med ett förhållandevis enkelt förfarande, eftersom man inte behöver ta hänsyn till någon annan fordringsägare än exekutionssökanden. Åtgärden behöver heller inte beröra gäldenärens hela egendom utan kan avse enbart visst eller vissa förmögenhetsobjekt. Denna form av specialexekution kallas utsökning. Utsökningen kan ske som utmätning, införsel och tvångsförvaltning.

Om gäldenären är insolvent bör i princip alla borgenärer ha samma möjlighet att konkurrera om betalning ur gäldenärens samlade egendom. När gäldenärens alla tillgångar tas i anspråk för att samtliga borgenärers krav på betalning skall kunna tillgodoses helt eller delvis, talar vi om generalexekution eller konkurs.

2) Regeringen har avgett proposition 1975:6 om Ändringar i konkurslagen m.m.

Konkursansökan inges av gäldenären själv eller av borgenär(er) till konkursdomaren i tingsrätten. Konkursdomaren eller rätten meddelar konkursbeslut, om de i KL angivna förutsättningarna här- för är uppfyllda. Om konkursbeslutet utfärdas kungörelse. Samti- digt utser konkursdomaren en interimsförvaltare, vars främsta upp- gifter är att tills vidare ansvara för förvaltningen av konkurs- boet samt att upprätta en konkursbouppteckning.

Inom cirka en månad efter konkursbeslutet hålls ett första borge- närssammanträde. Gäldenären skall då med ed bekräfta riktigheten av bouppteckningen. De borgenärer som efter kallelsen i konkurs- uppgörelsen infunnit sig väljer slutlig konkursförvaltare. Förval- taren skall snabbt och omdömesgillt avyttra tillgångarna, driva in fordringarna och dela ut de erhållna pengarna till borgenärerna. De förmånsberättigade fordringsägarna skall i första hand få sina krav infriade. Övriga borgenärer - de icke förmånsberättigade - får alla överblivna likvida medel proportionellt mot sina ford- ringar.

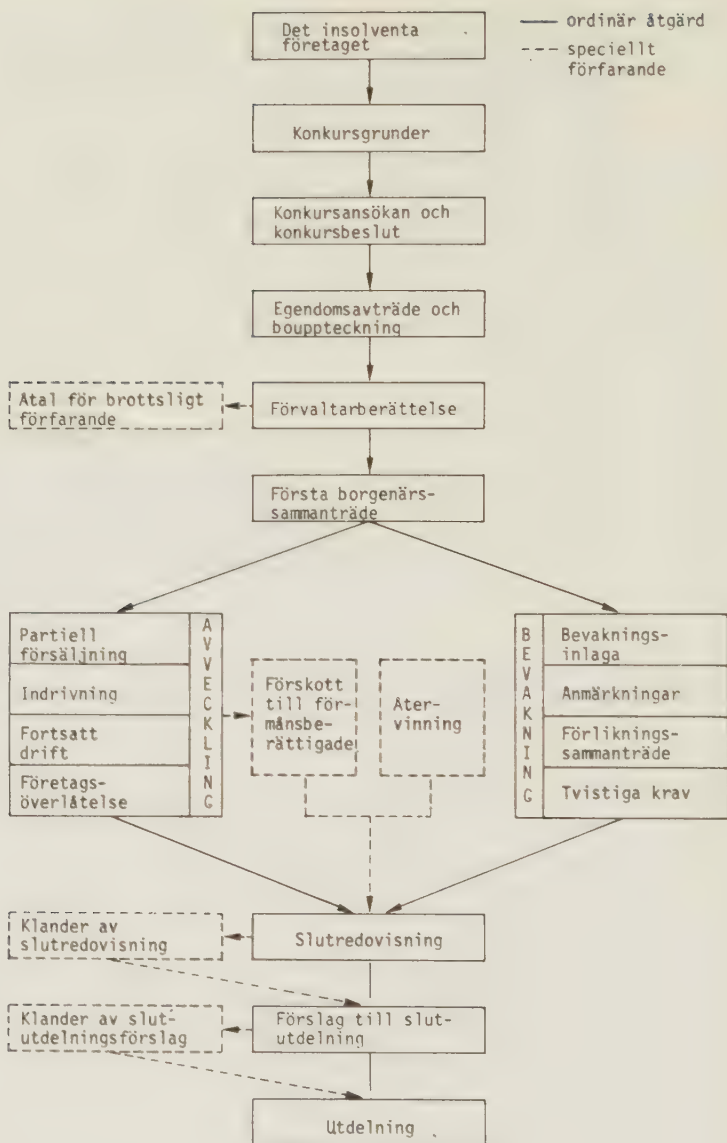
Framställningen i följande avsnitt ansluter sig till flödessche- mat i figur 5.4.

5.4.3 Konkursgrunder

Enligt KL 1 § får gäldenären avträda sin egendom till konkurs, när han anser sig vara på obestånd. Gäldenären är på obestånd, då han inte i rätt tid kan betala sina skulder.

I 2 § föreskrivs att gäldenären efter yrkande av borgenär skall försättas i konkurs, om det av vissa angivna orsaker³⁾ måste an- tas, att han är på obestånd. Som konkursskäl anges att gäldenären medger att han är på obestånd, att han genom rymning försöker slippa undan att betala skulder, att han saknar utmätningsbara

3) I U X (SOU 1970:75) görs en översyn av bl a konkursgrunderna (jfr not 2).

Figur 5.4 Flödesschema över konkursförlöppet

bara tillgångar eller att andra omständigheter utvisar att han inte kan betala sina skulder. Borgenärens rätt att utverka konkurs förutsätter inte, att hans fordran är förfallen till betalning.

Enligt 3 § gäller särskilda konkursgrunder, när gäldenären är köpman. I KL 193 § beskrivs köpman som var och en som är eller under någon del av det sista året före konkursansökan varit skyldig att föra handelsböcker. Gäldenären skall efter ansökan av borgenär försättas i konkurs, om han inställt sina betalningar sedan mer än en vecka. Om borgenär genom notarius publicus eller genom två ojäviga personer uppmanat köpman att betala klar och förfallen skuld men gäldenären underlåtit att under en vecka fullgöra sin betalningsskyldighet, skall han försättas i konkurs, om borgenären kräver det inom viss tid. Samma sak gäller, när växel i gäldenärens närvaro protesterats för bristande betalning.

5.4.4 Konkursansökan och konkursbeslut

Konkurs tillgrips endast, när gäldenärens ekonomiska ställning är så svag att man inte kan vänta sig, att han skall betala sina skulder i rätt tid. Gäldenären ges därför skydd mot obefogade konkursansökningar men samtidigt ser man till, att konkurs inte hindras när gäldenärens ekonomiska ställning är ohållbar.

Ansökan om konkurs skall ske skriftligen hos konkursdomaren på den ort, där gäldenären svarar i tvistemål rörande skulder i allmänhet. När ansökan inlämnas till gäldenären, bör han bifoga en förteckning över företagets (boets) tillgångar och skulder, uppge varje borgenärs namn och bosättningsort samt lämna upplysning om redovisnings- och övriga handlingar, som rör företaget. I praktiken underlåter gäldenären inte sällan att insända dessa uppgif-

ter. Då ansökan ingetts av gäldenären, skall konkursdomaren alltid bifalla den.⁴⁾

Borgenär som vill försätta gäldenär i konkurs skall i ansökningshandlingarna ange sin fordran, uppge grunderna för yrkandet om egendomsavträde samt bifoga de handlingar, som han åberopar som stöd för sin talan.

Borgenären måste alltid för att få konkurs till stånd kunna styrka att han har en fordran på motparten, annars avslås ansökan. Däremot behöver fordran som tidigare nämnts inte vara förfallen.

Om gäldenären erbjuder den borgenär som gjort konkursansökan full betalning, behöver detta inte medföra att ansökningen avslås. Gäldenären kan tänkas komma att ytterligare försämrå sin ställning, om han får fortsätta att driva verksamheten. Den betalning borgenären erhållit kan bli föremål för återvinning i en senare inträffad konkurs och därigenom riskerar han att i den fördröjda konkursen få sämre utdelning än om gäldenären försatts i konkurs vid första tillfället.

Skulle borgenären ha säkerhet för sin fordran i form av panträtt och kan gäldenären visa att den pantsatta egendomen bör räcka till för full betalning av skulden, skall konkursansökan avslås.

När ansökan lämnats in av borgenär sänds handlingarna till gäldenären, som åläggs att efter cirka en veckas tid yttra sig om den. Skulle gäldenären medge ansökan, så skall han omedelbart försät-

4) I utsökningsrätt X (SOU 1970:75) föreslås viss ändring härvidlag. Med tanke bl a på företag med stridiga intressen och eventuellt möjlighet att missbruka konkurs för skatteflykt skall enligt förslaget viss prövning av insolvensfrågan ske även när gäldenär själv gjort konkursansökan eller medgett borgenärs ansökan (3 § första stycket). Uppgift av gäldenären att han är insolvent skall sålunda inte utan vidare godtas, om särskilda skäl föranleder till annat. I prop. 1975:6 har denna regel tagits i 2 §.

tas i konkurs. Om gäldenären bestrider ansökan eller underlåter att yttra sig, måste konkursdomaren skyndsamt utsätta målet till förhandling mellan parterna för prövning av ansökan. Konkursdomaren bör agera utan dröjsmål, eftersom gäldenärens ekonomiska ställning kan försämrats mycket snabbt.

Sedan gäldenären försatts i konkurs vidtar konkursdomaren vissa åtgärder. Han låter införa kungörelse om konkursen i Post- och Inrikes Tidningar och i en eller flera ortstidningar. Kungörelsen skall dessutom alltid sändas till åklagare och vissa andra myndigheter. Den skall innehålla uppgifter om när och var första borgenärssammanträdet skall hållas, inom vilken tid borgenärerna skall komma in med sina bevakningar, dvs anmäla sina fordringsanspråk etc. Konkursdomaren måste före publiceringen av kungörelsen ha fattat beslut om konkursen skall handläggas som slututdelningskonkurs (ordinär konkurs) eller fattigkonkurs.⁵⁾

5.4.5 Slututdelningskonkurs eller fattigkonkurs

Ett ordinärt konkursförfarande medför ofta avsevärda kostnader. Man vill därför förebygga, att konkursen blir ett självändamål, när man kan förutse att konkurskostnaderna kommer att överstiga boets tillgångar. KL:s regler om olika konkurshalternativ har utformats bl a med hänsyn härtill.

Om den avträdde egendomen kan antas förslå för att täcka konkurskostnaderna och kanske dessutom ge viss utdelning, skall förvaltarens avveckla boet och lägga fram förslag till slututdelning. Denna konkursform kallas i det följande för slututdelningskonkurs.

När man redan innan handlägningsform valts eller under konkursens förlopp finner, att tillgångarna är otillräckliga för att bestrida konkurskostnaderna, skall ett förenklat förfaringsätt tillämpas.

5) I betänkandet Förenklad konkurs m.m., SOU:1974:6, skiljs mellan ordinär konkurs respektive förenklad konkurs (jfr sid 73).

Då tillgångarna vid konkursens initiering inte anses tillräckliga för betalning av kostnaderna och säkerhet inte ställts för dem, skall konkursen handläggas genom en summarisk procedur, vilken regleras i 185 §. Förfarandet går ut på att snabbt avsluta konkursen, sedan gäldenären genom att beediga bouppteckningen formellt styrkt boets tillstånd. Welamson⁶⁾ kallar detta konkursalternativ för ursprunglig fattigkonkurs.

Då man först under pågående slututdelningskonkurs finner att tillgångarna inte räcker för att betala förutsedda konkurskostnader, skall man enligt 186 § omedelbart avskriva konkursen, om inte säkerhet ställs för kostnaderna. Detta konkursförfarande kallas av Welamson⁶⁾ för efterföljande fattigkonkurs. Konkurser som handläggs enligt 185 eller 186 kallas i fortsättningen för enbart fattigkonkurs.

Konkursen kan undantagsvis avslutas på andra sätt än de ovan angivna. Den kan upphöra till följd av att högre rätt upphäver beslut om konkurs enligt 26 §. Vidare kan den avskrivas enligt 124 § därför att bevakningar uteblivit, nedläggas i överensstämmelse med 149 § efter förlikning eller upphöra sedan gäldenären erhållit ackord i konkursen (jfr 171 §). Konkurs som upphör enligt nu nämnda alternativ betecknas härafter som annan konkurs.

KL:s regler för handläggning av fattigkonkurser är ytterst knapphändiga, vilket får anses vara en brist i konkurslagstiftningen med hänsyn till att cirka 80 % av företagskonkurserna numera behandlas som fattigkonkurser (jfr avsnitt 13.4.7). Det summariska förfarandet vid fattigkonkurser kan medföra rättsförluster för borgenärerna bl a därigenom att det underlättar för gäldenären att undandra konkursen tillgångar utan risk för påföljder. Den under 5.4.1 angivna översynen av konkursförfarandet omfattar även hithörande frågor.

6) Welamson, L, Konkursrätt, Institutet för rättsvetenskaplig forskning, Stockholm, 1961, sid 656-657.

Den fortsatta framställningen avser slututdelningskonkurser utom i särskilt angivna fall.

5.4.6 Egendomsavtråde och bouppteckning

Den av konkursdomaren utsedde interimsförvaltaren skall så snart ske kan omhänderta gäldenärens bo och redovisningshandlingar. Om gäldenären är köpman skall förvaltaren anteckna dagen för omhändertagandet på lämpligt ställe i redovisningshandlingarna. Det är naturligtvis av största vikt, att interimsförvaltaren agerar handlingskraftigt och skickligt i konkursens inledningsskede. Konkursdomaren brukar av kontinuitetsskäl utse en interimsförvaltare, som borgenärerna förväntas ha förtroende för och som därför också har goda förutsättningar att av borgenärerna bli vald till slutlig förvaltare vid första borgenärssammanträdet.

Interimsförvaltaren skall vidare värdera och uppteckna företagets tillgångar och skulder, om gäldenären inte själv gjort detta och fått bouppteckningen godkänd av interimsförvaltaren. Första borgenärssammanträde skall enligt 19 § hållas mellan tre till fem veckor från det konkursbeslutet meddelats. Den slutliga tidpunkten för sammanträdet skall fixeras inom denna tidsperiod så, att bouppteckningen hinner inges till konkursdomaren innan sammanträdet hålls.

Konkursbouppteckningen skall enligt 54 § uppta företagets samtliga tillgångar och skulder, de senare fördelade på prioriterade och oprioriterade.

Bouppteckningen har en rad olika funktioner att fylla. Den visar företagets ekonomiska ställning och den utgör som regel underlag för bedömningen, om konkursen skall klassas som slututdelnings- eller fattigkonkurs. För borgenärerna har bouppteckningen betydelse, när de skall avgöra i vilken utsträckning de skall lägga ner arbete och kostnader för att bevaka sina fordringsanspråk.

Som hjälpmedel vid denna bedömning har borgenärerna den till bouppteckningen hörande förteckningen över samtliga fordringsägare.

Förvaltaren skall i samråd med gäldenären inte bara uppteckna utan också värdera samtliga tillgångar inklusive tvistiga fordringar. KL säger beträffande tillgångarnas värdering, att dessa skall upp-
tas "till de värden, som de efter noggrann uppskattning prövas äga". Värderingen bör alltså ske så, att det av bouppteckningen framgår vad man kan få ut av tillgångarna, när de realiseras. Man skall vid värderingen utgå från att tillgångarna avyttras successivt och inte samtidigt som vid en företagsöverlåtelse, såvida en sådan inte är avtalad vid tidpunkten för upprättandet av bouppteckningen.

5.4.7 Förvaltarberättelse

Förvaltarberättelse enligt 55 § skall liksom bouppteckningen upprättas så snart ske kan. Det innebär, att det är interimsförvaltaren som normalt avger berättelsen. I praktiken brukar den föreligga färdig vid första borgenärssammanträdet och där föredras av konkursdomaren eller interimsförvaltaren. I KL föreskrivs emellertid endast, att avskrift av berättelsen jämte eventuellt bilagd balansräkning utan dröjsmål skall tillställas konkursdomaren samt hållas tillgängliga för borgenärer som önskar ta del av handlingarna. Berättelsen skall sammanställas under överinseende av rättens ombudsman (RO).

Förvaltarberättelsen skall innehålla uppgifter om boets tillstånd och om orsakerna till gäldenärens obestånd "så vitt de kunnat utrönas". Vidare skall förvaltaren ta in en översikt i berättelsen över olika slag av tillgångar och skulder. Av översikten bör framgå vilka skulder som är förmånsberättigade och i vilken egendom det finns särskild förmånsrätt.

Förvaltaren är alltid skyldig att särskilt ange "huruvida skälig anledning förefinnes till antagande, att gäldenären gjort sig

skyldig till brottsligt förhållande mot sina borgenärer". När förvaltaren i berättelsen uppger, att han har anledning att anta att brottsligt förfarande föreligger skall han också ange grunden här för. Enligt 218 § skall konkursdomaren i så fall meddela förhållandet till allmän åklagare.

Om gäldenären är köpman, skall förvaltaren upplysa om vilka handelsböcker som förts och om redovisningens formella utförande. Senast upprättade balansräkning skall bifogas berättelsen. Genom dessa föreskrifter ökas borgenärernas insyn i hur gäldenären skött verksamheten och vissa förutsättningar ges för att bedöma, om han drivit rörelsen efter det han kommit på obestånd.

5.4.8 Borgenärssammanträde

Under första borgenärssammanträdet skall borgenärerna bl a välja slutlig förvaltare och gäldenären beediga bouppteckningen.

Förvaltarvalet sker genom omröstning bland de närvarande borgenärerna. Regler för omröstning vid olika mening bland borgenärerna finns i 45 §. I undantagsfall kan mer än en förvaltare utses, exempelvis om boet är omfattande eller avvecklingen av vissa tillgångar kräver speciell sakkunskap. Närvarande vid sammanträdet är som regel förutom gäldenären endast interimsförvaltaren och konkursdomaren. Interimsförvaltaren medför då fullmakter från de största borgenärerna och han kan därigenom medverka till att han själv utses till slutlig förvaltare.

Gäldenären skall med ed bekräfta att bouppteckningen såvitt han vet är riktig, sedan han gjort nödiga ändringar och tillägg. Skulle gäldenären vägra att uppfylla dessa skyldigheter eller underlåta att infinna sig till sammanträdet, kan han häktas respektive hämtas.

5.4.9 Återvinning

Bland förvaltarens uppgifter ingår att undersöka, om gäldenären före konkursutbrottet vidtagit åtgärder, vilka gett vissa borgenärer omotiverade ekonomiska fördelar framför andra. I förekommande fall kan egendom eller rättigheter som gått förlorade på detta sätt återkrävas - återvinnas - till konkursboet. Reglerna om återvinning finns i 28 - 40 §§. Här ges endast exempel på några återvinningssituationer.

Gäldenären kan ha gett bort egendom till eller avstått från fordran på närstående personer. Han har kanske eftergett sin rätt vid bodelning, betalt ej förfallen skuld eller lämnat pant utan att sådan avtalats. Det som konkursboet på så sätt gått miste om skall i princip återföras dit. Varje av gäldenären före konkursutbrottet lämnad gåva, gjord utbetalning etc. kan emellertid helt naturligt inte återvinnas. Återvinningskravet måste därför stödjas på i olika situationer varierande hjälpregler. Som exempel härpå kan nämnas att handlingen skall ha varit till märklig skada för borgenärerna, att den som gynnats skall ha insett eller bort inse gäldenärens obestånd eller på annat sätt varit i ond tro rörande gäldenärens avsikt med transaktionen. Vid samtliga återvinningsanledningar skall handlingen som regel ha ägt rum under en begränsad tid före dagen för konkursansökan.

Återvinningsreglernas största betydelse ligger troligen i deras preventiva effekt. När en borgenär märker att gäldenärens ekonomiska ställning börjar bli undergrävd, vet han med sig, att det inte lönar sig att tillfälligt skydda sig genom att försöka få betalning före skuldens förfallodag.

5.4.10 Bevakning

Bevakning görs enligt 101 § hos konkursdomaren genom att borgenär inkommer med s k bevakningsinlägga och övriga handlingar han önskar åberopa i två exemplar.

Utdelning i konkurs får inte utan vidare grundas på de skulder som gäldenären uppgett och som han sedan bekräftat genom edgång. Huvudregeln är att var och en som gör anspråk på utdelning måste bevaka sin fordran. Den som har förmånsrätt och vill utnyttja denna skall genom bevakning yrka att få åtnjuta förmånsrätten. Av 106 § framgår att borgenär skall ha betalt för den fordran han bevakat, om anmärkning inte framställts mot kravet. Med vissa undantag skall även yrkad förmånsrätt mot vilken anmärkning inte framställts vinna beaktande.

Vissa konkursfordringar behöver inte bevakas. Hit hör främst fordringar för vilka borgenären har pant som säkerhet och sådana som används för kvittning.

Borgenärerna har rätt att inom viss tid göra invändningar mot bevakningarna sedan den s k bevakningstiden gått ut. I praktiken framställs dessa anmärkningar vanligen av förvaltaren. Denne går noggrant genom bevakningarna och avstämmer dem mot redovisningshandlingarna och de av gäldenären lämnade uppgifterna. När förvaltaren finner någon bevakning felaktig noterar han detta i en särskild s k anmärkningsskrift.

Vid förlikningssammanträde under RÖ:s ordförandeskap söker förvaltare och borgenärer komma överens om de bevakade beloppens storlek. Om förlikning inte kan komma till stånd, underställs frågan rättens prövning.

Borgenär som är förmånsberättigad kan få förskott på sin fordran, innan konkursen slutförts.

5.4.11 Konkursboets avveckling

Förvaltarens uppgift har i 53 § generellt uttryckts så, att han med iakttagande av KL:s bestämmelser skall ombesörja de ärenden som rör borgenärernas gemensamma rätt och bästa samt vidta alla åtgärder, som främjar en snabb utredning av boet.

Man brukar skilja mellan tre realisationssätt för konkursboet (jfr Welamson,⁶⁾ sid 367), nämligen partiell försäljning, indrivning av fordringar och fortsatt drift. Undantagsvis säljs hela företaget samtidigt. Vi talar då om företagsöverlåtelse. KL:s regler om partiell försäljning är detaljerade och olika utformade bl a beroende på försäljningstidpunkten och skilda slag av egendom.

Enligt huvudreglerna i 61 och 62 §§ skall försäljning inte ske före första borgenärssammanträdet, men snarast möjligt därefter. Försäljning kan dock undantagsvis äga rum före denna tidpunkt, t ex när det gäller lättförstörbara varor. Likaså kan panthavare i konkursboet i vissa fall påfordra försäljning före nämnda dag.

Fast egendom kan i princip försäljas i den ordning som gäller för utmätt sådan egendom eller på frivillig auktion eller under hand. Lös egendom får säljas på frivillig auktion eller under hand. Skulle emellertid borgenär ha panträtt eller annan särskild förmansrätt i den lösa egendomen, får den bara med hans samtycke säljas på annat sätt än på frivillig auktion. Vidare får borgenär själv realisera av honom innehavd pant. I vissa av de nu angivna fallen och i en rad här inte berörda speciella försäljningssituationer fordras RO:s samtycke till realisationen. Samråd med gäldenären och borgenärerna är också föreskrivet i en del fall.

Inledningsvis omnämndes här indrivning av fordringar som ett andra realisationssätt. Tänkbart vore att låta försälja också fordringar som konkursgäldenären har gentemot utomstående personer. Risken för underbetalning är då emellertid avsevärd och därför föreskrivs i 77 §, att utestående fordringar i första hand skall realiseras genom indrivning.

Inte så sällan får konkursföretaget fortsätta sin verksamhet under en begränsad tid. Det kan gälla att fullfölja en påbörjad till-

verkning eller att avvakta lämpliga avyttringstillfällen för enstaka tillgångar.⁷⁾

I vissa fall uppskjuts företagets partiella avyttring i avvaktan på överlåtelse av hela företaget eller vissa verksamhetsgrenar. Detta realisationssätt är mindre kostnadskrävande än successiv försäljning och ger som regel en högre försäljningssumma.

5.4.12 Slutredovisning och slututdelning

Förvaltaren skall redovisa för sitt uppdrag, då konkursen avslutats eller när han frånträder förvaltarskapet. Detta sker i en särskild handling, slutredovisningsförslag, vilken kan klandras av gäldenär och borgenärerna.

I en grupp av fall saknar slutredovisningen i princip betydelse för borgenärerna. Detta inträffar, när konkursbeslutet upphävts av högre rätt, när konkursen avskrivits då ingen bevakning inkommit (124 §) eller nedlagts efter förlikning (149 §), när konkursdomaren förordnat att medel som blivit tillgängliga för lyftning skall överlämnas till gäldenären (148 §) samt vid efterföljande fattigkonkurs (186 §).

Den andra av de båda grupperna avser fall, när förslag till slututdelning lämnas och när ackord beslutats.

I och med att förvaltaren framlägger slututdelningsförslag skall konkursen enligt 146 § anses avslutad. Förslaget kan emellertid klandras av borgenärerna.

7) I en kungörelse om statsbidrag till nedläggningshotade företag (SFS 1972:302) stadgas att statsbidrag i vissa fall kan utgå för att ge rådrudd för överväganden om fortsatt drift eller omplacering av de anställda.

Slututdelningsförslaget innehåller bl a utdelningsbelopp för varje borgenär och den procentsats, efter vilken utdelningssummorna beräknats. Praktiskt taget alltid finns det emellertid borgenärer, vilkas fordringar är prioriterade och som därför skall få utdelning före de oprioriterade. Den ordningsföljd efter vilken utdelningarna skall utgå fanns angiven i den s k förmånsrättsordningen, som tidigare var intagen i 17 kapitlet HB men som numera upptas i förmånsrättslagen.

Eftersom kunskaper om reglerna i förmånsrättsordningen är nödvändiga för förståelsen av konkursprocessen, lämnas en kort redogörelse för dessa i följande avsnitt.

5.4.13 Förmånsrättsordning

I förmånsrättslagen⁸⁾ anges vilka fordringar som skall ha företräde framför andra och i vilken inbördes ordning förmånsrätten gäller. Reglerna avser i första hand utmätning och konkurs men de har även betydelse vid ackord och i vissa andra situationer.

Förmånsrätten till betalning är antingen särskild eller allmän. Särskild förmånsrätt tillämpas vid utmätning och konkurs och den avser viss egendom.

Allmän förmånsrätt gäller däremot endast vid konkurs. Den avser all egendom, som ingår i gäldenärens konkursbo. Förmånsrätterna omfattar också ränta, om inte annat har föreskrivits.

De särskilda förmånsrätterna återfinns i förmånsrättslagen 4-9 §§ och de allmänna i 10-14 §§. Paragraferna behandlas här i löpande nummerordning. Den viktiga frågan i vilken ordning de olika förmånsrätterna gäller inbördes redogörs för dels efter 9 och 14 §§, dels efter redogörelsen för de olika förmånsrätterna, när det gäller konkurrensen mellan de särskilda och allmänna förmånsrätterna.

8) Förmånsrättslagen (SFS 1970:979).

4 § avser fordringar med förmånsrätt som består av;

1 sjöpanträtt och luftpanträtt

2 handpanträtt och rätt att kvarhålla lös egendom till säkerhet för fordran (retentionsrätt)

3 panträtt på grund av inteckning i fartyg eller i luftfartyg och reservdelar till luftfartyg

Härtill kommer ett par speciella förmånsrätter för beställare av fartyg och redare i andra respektive tredje styckena i paragrafen.

Sjöpanträtt och luftpanträtt uppstår direkt på grund av lag. Handpanträtt avser det vanliga förfarandet, att en gäldenär överlämnar egendom till borgenären såsom säkerhet för hans fordran. Panträtten uppkommer normalt vid överlämnandet av godset. Inteckning av fartyg och luftfartyg sker genom officiell inskrivning hos Stockholms tingsrätt.

5 § ger förmånsrätt i näringsidkares egendom dels för hyres- och arrendefordringar - dock begränsat för hyresfordringar upp till högst tre månaders hyra och arrendefordringar upp till högst ett års arrende - dels för företagsinteckning. Båda slagen av förmånsrätt gäller endast i den lösa egendom, som omnämnes i lagen om företagsinteckning efter ansökan hos tingsrätten i residensstaden i det län där näringsidkaren eller jordbrukaren driver sin rörelse och juridiska personer i den residensstad där styrelsen har sitt säte.

6 § reglerar främst den viktiga förmånsrätt, som uppkommer genom inteckning i fast egendom. För att få veta vad som är fast egendom får man gå till 1 kapitlet 1 § och 2 kapitlet jordabalken. Inteckning i fast egendom har gentemot företagsinteckning bl a den fördelen, att den alltid följer den fasta egendomen, medan företagsinteckning endast gäller ett år efter överlåtelse av ifrågavarande lös egendom och vidare under förutsättning att företagets verksamhet överläts.

7 § avser förmånsrätt huvudsakligen på grund av inteckning i tomt-rätt.

8 § ger förmånsrätt på grund av utmätning. Denna förmånsrätt kan emellertid omintetgöras genom en påföljande konkurs (jfr KL 31 §).

9 § anger i vilken ordning de särskilda förmånsrätterna gäller. Huvudregeln är att paragraf med lägre nummer gäller före paragraf med högre numrering och att förmånsrätterna inom en och samma paragraf regleras på så sätt att tidigare stycke eller punkt gäller före senare. Vissa undantag härifrån finns dock.

Allmänna förmånsrätter är såsom nämnts sådana som gäller i all gäldenärens egendom.

10 § ger bl a förmånsrätt för vissa konkurs- och ackordskostnader.

11 § medger arbetstagare förmånsrätt för lönefordran, semestersersättning och förfallna pensioner.⁹⁾ Förmånsrätt härför hade tidigare stor social betydelse, vilken dock numera minskat sedan staten intill visst maximerat belopp går in som garant för arbetstagares lönefordringar.¹⁰⁾ Staten utbetalar hela lönefordran till arbetstagaren mot att den inträder i arbetstagarens rätt i konkursen. Finansieringen härav sker genom en av arbetsgivarna bekostad lönegarantiavgift på 0,02 % och med samma avgiftsunderlag som gäller vid beräkning av arbetsgivareavgiften till sjukförsäkringen.

9) Inom justitiedepartementet förbereds för närvarande en ändring av förmånsrättslagen med innebörden att lönefordran etc ur förmånsrättssynpunkt inte tillåts inkräkta på företagsinteckningen. Jfr Ds Ju 1975:4 angående Löneprivilegium och förmånsrätt för företagsinteckning.

10) Jfr Lag om statlig lönegaranti vid konkurs (SFS 1970:741) och Lag om ändring i lagen (1970:741) om statlig lönegaranti vid konkurs (SFS 1971:1046).

12 § avser förmånsrätt för vissa framtida pensionsförmåner.

13 § ger förmånsrätt för skatter och andra allmänna avgifter. Paragrafen kompletteras av lagen (1971:1072) om förmånsberättigade skattefordringar m m.¹¹⁾

14 § innehåller den regeln, att allmän förmånsrätt enligt samma paragraf har inbördes lika rätt. De allmänna förmånsrätterna gäller inbördes i turordning enligt paragrafföljden.

Fordran med allmän förmånsrätt uttas i första hand ur egendom som ej är föremål för särskild förmånsrätt. I den mån denna egendom ej förslår härtill kan allmän förmånsrätt i vissa fall tränga undan fordringar med särskild förmånsrätt i lös egendom.

I fast egendom eller tomträtt kan emellertid fordringar med allmän förmånsrätt numera aldrig tränga undan fordringar med särskild förmånsrätt (jfr 15 - 17 §§).

5.5 BESLUTADE KONKURSER

5.5.1 Källor

En begränsad konkursstatistik förs av SCB och PRV. I de av SCB publicerade uppgifterna skiljs inte mellan konkurser i vilka gäldenären är privatperson (personliga konkurser) respektive företag (företagskonkurser), dvs SCB redovisar endast årliga totala antalet konkurser. Däremot kan man av SCB:s uppgifter läsa ut hur många konkurser, som årligen beslutas respektive avslutas. Statistiken publiceras i en skrift, vilken utkommer varje år.¹²⁾

11) Lag om förmånsberättigade skattefordringar m.m. (SFS 1971:1072).

12) SCB, Domstolarnas och de exekutiva myndigheternas verksamhet. Fr o m 1966 är titeln enbart Domstolarna.

Hos PRV kan uppgift fås om hur många aktiebolagskonkurser, som avslutas årligen. Någon fördelning av konkurserna efter exempelvis företagsstorlek eller företagens verksamhetsområden görs inte.

Förutom nämnda institutioner utarbetar Ackordscentralens avdelning i Göteborg sedan år 1971 en branschvis fördelning över beslutade företagskonkurser men utan uppdelning efter företagsform (stencil).

5.5.2 Personliga konkurser och företagskonkurser

I detta avsnitt redovisas konkursutvecklingen i två moment. I ett första steg följer vi totala antalet beslutade och avslutade konkurser i absoluta tal och i indexform med tvåårsintervaller under åren 1950-1974. Siffermaterialet utgår från av SCB lämnade uppgifter.

I ett följande steg redovisas den årliga konkursutvecklingen under perioden 1964-1974 med uppdelning på personliga konkurser, aktiebolagskonkurser samt konkurser i handelsbolag och hos enskilda rörelseidkare sammantagna. Uppgifterna avser beslutade konkurser. Totala årliga antalet företagskonkurser har efter genomgång av Post- och Inrikes Tidningar avskilts ur hela kursmaterialet med ledning av där lämnade namnuppgifter. Eftersom årliga antalet aktiebolagskonkurser är känt, kan fördelningen på personliga konkurser samt på handelsbolag och enskilda näringsidkare i klump räknas fram. Uppdelningen på de olika kategorierna är inte helt tillförlitlig med hänsyn till sättet att räkna fram totala antalet företagskonkurser.

I figurerna 5.5 och 5.6 visas totala antalet konkurser i absoluta tal respektive som indexserier. Vi skiljer mellan beslutade och avslutade konkurser. Uppgifterna för år 1974 är preliminära.

År	Beslutade konkurser		Avslutade konkurser	
	Totalt	Index	Totalt	Index
1950	1139	100	1050	100
1951	1104	97	1072	102
1952	1150	101	1049	100
1953	1231	108	1090	104
1954	1171	103	1192	114
1955	1534	135	1301	124
1956	1714	150	1472	140
1957	1459	128	1617	154
1958	1552	136	1503	143
1959	1546	136	1587	151
1960	1483	130	1486	142
1961	1568	138	1467	140
1962	1616	142	1594	152
1963	1376	121	1511	144
1964	1493	131	1529	146
1965	1294	114	1306	124
1966	2013	177	1591	152
1967	2328	204	2044	195
1968	2950	227	2384	227
1969	2851	250	2723	259
1970	3740	328	3127	298
1971	4260	374	3686	351
1972	4260	374	4366	416
1973	4459	391	4462	425
1974	4220	371	4563	435

Figur 5.5 Totalt antal beslutade och avslutade konkurser i absoluta tal och som index (basår 1950)

Figur 5.6 Totalt antal beslutade och avslutade konkurser som indexserier (basår 1950)

Det totala antalet konkurser har under perioden 1950-1974 varit drygt 50 000. Under samma tid har antalet konkurser fyrdubblats.

Om vi med ledning av indextalen analyserar förändringarna i de beslutade konkurserna 1950-1974, lägger vi märke till ett antal väl avgränsade utvecklingsstadier. Dessa framträder också tydligt i det diagram, som betecknats med figur 5.6.

Under åren 1950-1954 är förändringarna obetydliga. Den årliga genomsnittliga ökningen stannar vid 0,8 indexenheter. Vi kan iaktta en markant stegring av konkurserna under perioden 1954-1956. Dessa båda år stiger index med i genomsnitt 23,5. Härfter sker en stabilisering på en något lägre nivå under nioårsperioden 1956-1965. Indexet faller under denna tid med i genomsnitt 4 enheter. En mycket kraftig stegring inträffar 1966 och den består till 1973 men med avbrott för år 1972. Den genomsnittliga indexökningen är för denna tid 35 enheter. Under år 1974 faller indexet med 20 enheter.

Vi skall nu i ett andra steg följa den årliga utvecklingen för personliga konkurser och företagskonkurser under tiden 1965-1974. Företagskonkurserna har delats upp på sådana som avser aktiebolag respektive handelsbolag och enskilda rörelseidkare sammantagna. Liksom tidigare visas utvecklingen både i absoluta tal och som index. Analysen går så långt tillbaka i tiden, att vi kan belysa den markanta stegringen i totala antalet konkurser, vilken skedde under 1966.

Följande förkortningar används:

- P personlig konkurs
- A aktiebolagskonkurs
- H handelsbolagskonkurs
- E enskild rörelseidkares konkurs

Figuren 5.7 innehåller absoluta tal och motsvarande index inom parentes, varvid 1964 är basår. Det följande diagrammet illustrerar utvecklingen genom indexserier.

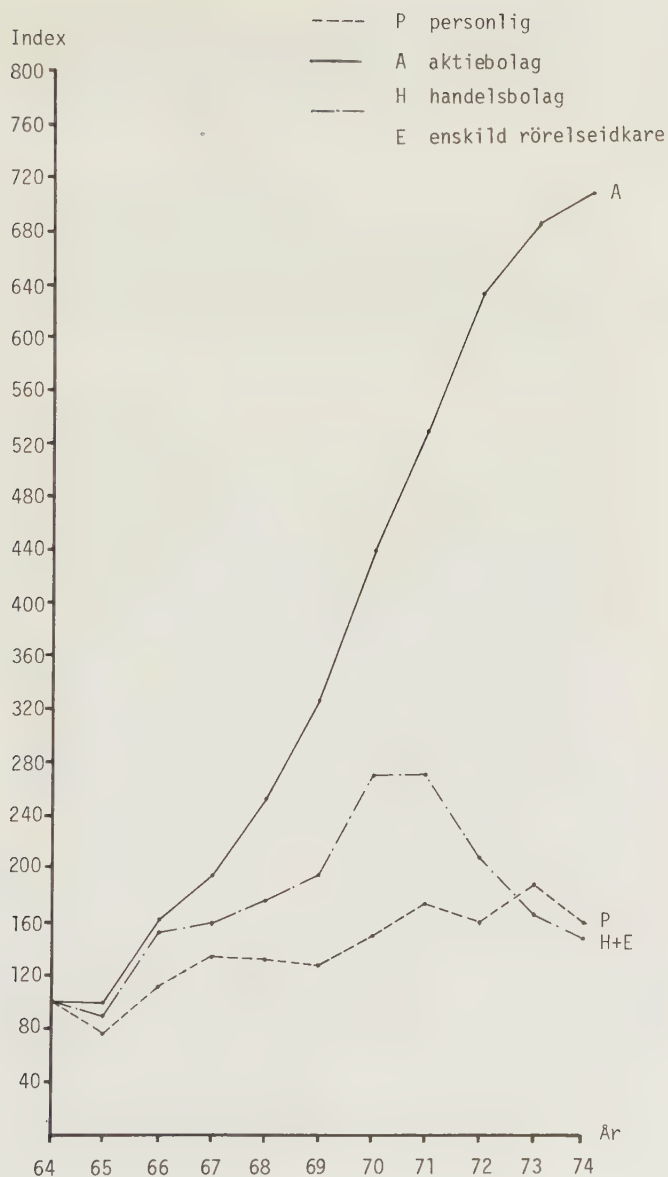
År	P	A	H + E
1964	738 (100)	352 (100)	403 (100)
1965	575 (78)	344 (98)	375 (93)
1966	842 (11)	563 (160)	608 (151)
1967	1 005 (136)	680 (193)	643 (160)
1968	980 (133)	889 (253)	721 (179)
1969	926 (125)	1 132 (322)	793 (197)
1970	1 091 (148)	1 548 (440)	1 101 (273)
1971	1 284 (174)	1 871 (532)	1 105 (274)
1972	1 190 (161)	2 244 (638)	826 (205)
1973	1 372 (186)	2 417 (687)	670 (166)
1974	1 148 (156)	2 497 (709)	575 (143)

Figur 5.7 Beslutade personliga konkurser och företagskonkurser i absoluta tal och som index

De personliga konkursernas andel av totala antalet konkurser har under elvaårsperioden 1964-1974 sjunkit från 49 till 27 %. Den ökning på 56 %, som indexserien visar under samma tid, är alltså för de personliga konkurserna betydligt mindre än för gruppen företagskonkurser.

Aktiebolagskonkurserna ökar mycket starkt under elvaårsperioden. Det framgår av figur 5.7, att de mer än sjudubblats. Om vi i stället mäter deras relativa andel av samtliga konkurser 1964 och 1974, finner vi att denna är 24 % respektive 59 %.

Handelsbolags och enskilda rörelseidkares konkursutveckling skiljer sig på ett anmärkningsvärt sätt från aktiebolagskonkursernas.

Figur 5.8 Beslutade personliga konkurser och företagskonkurser som indexserier (basår 1964)

Mellan åren 1964 och 1970 växer konkurserna med 173 % i 1964 års värde, år 1971 är tillväxten obetydlig och under tiden 1971 - 1974 avtar de med 48 % i 1971 års värde. Handelsbolags och enskilda rörelseidkares andel av samtliga konkurser är 1964 27 % mot 14 % 1974.

En intressant fråga är varför aktiebolagskonkurserna har en så hög tillväxttakt fr o m år 1966 och fram till sista undersökningsåret 1974, medan den måttliga konkursökningen för handelsbolag och enskilda rörelseidkare åren 1966-1970 förbyts i en bestående nedgång fr o m år 1972.

Det är ingen tvekan om att den betydande ökningen av aktiebolagsregistreringen som inleddes i början av 1960-talet och som kulminerade år 1972 (jfr figur 11.1) bär en stor del av skulden till bolagskonkursernas snabba tillväxt.¹³⁾ Under denna tid och särskilt mot slutet av perioden skedde en kraftig expansion av 5000-kronorsbolag, vilka sannolikt i stor utsträckning etablerades av skattetekniska skäl. I avsnitt 5.6.11 har vi kunnat visa, att dessa bolag har en exceptionellt kort livslängd. Vidare var vart annat bolag som fick konkurs 1966-1970 ett 5000-kronorsbolag (jfr avsnitt 5.6.4). Efter vad som inhämtats från ett antal tingsrätter har under 1970-talets första år inslaget av 5000-kronorsbolag i bolagskonkurserna ytterligare ökat.

Vi har inte någon officiell statistik som visar, hur etableringen av handelsbolag och enskilda företag utvecklas årligen. Det är emellertid sannolikt, att etableringstakten för dessa företagsformer varit låg under den senaste 15-årsperioden vid en jämförelse med aktiebolagen. Eftersom aktiebolagsformen attraherat ett stort antal nybildningar, varav många torde varit föga seriösa, bör detta ha återverkat på konkursantalet i handelsbolag

13) Det är enligt lag (SFS 1973:303) sedan den 6 juni inte längre tillåtet att bilda aktiebolag med lägre aktiekapital än 50 000 kronor.

och i enskilda företag i en positiv riktning. En återhållande faktor kan för personassociationernas del också ha varit ägarnas personliga ansvar för ingångna förpliktelser.

5.6 AVSLUTADE FÖRETAGSKONKURSER

5.6.1 Mätning av konkursföretagens storlek

Vi kan tänka oss att mäta företagets storlek på en rad olika sätt. Förutom i antal anställda kan företagen storleksgrupperas efter exempelvis omsättning, balansomslutning, investeringsvolym och förädlingsvärde.

Storleksmätning av företag är ännu så länge ett relativt outforskat problemområde inte endast i Sverige utan också internationellt. En systematiskt genomförd studie av olika sätt att storleksklassificera företag har utförts av en arbetsgrupp vid Umeå universitet.¹⁴⁾ Författarna uppger, att undersökningen syftar till "en analys av storleksmått, som sedan kan tänkas komma till användning vid studium av företags tillväxt".

I denna studie relateras vissa strukturella förhållanden hos konkurser till företagets storlek. De överväganden man då ställs inför är dels vilket storleksmått som är mest relevant för detta syfte, dels i vad mån ett visst mått kan appliceras på just konkursföretag.

Storleksmätning av företag som försatts i konkurs är överhuvudtaget vanskelig och blir under alla omständigheter mer eller mindre missvisande. För flertalet företag gäller att de då konkursansökan inges - och det är vid denna tidpunkt storleksuppskatt-

14) *Byström, B-O, Johannisson, B & Lindström, C, Alternativa mått på företagsstorlek - en studie av storleksmätning, stencil, avdelningen för företagsekonomi vid Umeå universitet, 1971.*

ningen sker - har fått sin kapacitet reducerad. Omsättningen har sjunkit, investeringarna avtagit, förädlingsvärdet minskat och vissa anställda friställts. Mättningsresultatet påverkas dessutom av att olika företag befinner sig i varierande degressionsstadier vid konkurstillfället.

Konkursföretagen återfinns inom praktiskt taget samtliga näringshuvudgrupper. Denna spridning över ett stort antal sinsemellan föga jämförbara verksamhetsområden bör utesluta omsättning och förädlingsvärde som relevanta storleksmått. I flertalet fall kan för övrigt dessa båda måttenheter inte utnyttjas därför att mätunderlaget saknas.

De uppgifter om företagsstorlek som finns i konkursakterna är den tidigare omnämnda tillgångssumman i bouppteckningen och - i flertalet fall - en upplysning i förvaltarberättelsen om antal anställda. Undantagsvis framgår omsättningssumman av en bifogad resultaträkning eller finns angiven i företagets förvaltningsberättelse.

Med hänsyn till vad ovan sagts har det ansetts lämpligt att mäta konkursföretags storlek i antal anställda. Detta har skett i medvetande om att upplysningar om anställda saknas i ett inte obetydligt antal konkursakter.

Det har förväntats, att det stora flertalet konkursdrabbade företag skulle vara av ringa storlek. Detta antagande ledde till att klassbredden hölls nere särskilt för företag med få antal anställda. Valet av storleksklasser påverkades i andra hand av de indelningsgrunder, som tillämpas i vår officiella statistik med tanke på möjliga korrelationer. Störst betydelse tillmättes därvid den storleksklassificering som tillämpats vid företagsberäkningarna.

Det är tveksamt om de storleksklasser som upptagits under punkt 8 i frågeformuläret skall förse med verbala motsvarigheter. Av rent språkliga orsaker torde det vara uteslutet att beteckna varje en-

skild klass. Praktiska skäl talar emellertid för att vi i konkursstudien anknyter till vissa språkliga kategorier, även om dessa inte är helt vedertagna. Följande indelningsgrund används i fortsättningen:

<u>Antal anställda</u>	<u>Företagskategori</u>
0 - 4	
5 - 9	
10 - 19	Små företag
20 - 49	
50 - 99	
100 - 199	Medelstora företag
200 - 499	
500 - 999	
1000 -	Stora företag

Denna indelningsgrund har använts av bl a Dick Ramström i studien "Småföretag och smådriftsfördelar".¹⁵⁾

5.6.2 Konkursfrekvens

Vi skall nu med utgångspunkt från det vid tingsrätterna insamlade materialet följa konkursutvecklingen inom företagssektorn under de fem år studien omfattar. När det som här gäller att studera strukturen hos konkursföretag och företagskonkurser, måste vi utgå från avslutade konkurser för att kunna följa hela konkursförloppet.

15) *Ramström, D*, Småföretag och smådriftsfördelar, stencil, avd för företagsekonomi vid Umeå universitet, 1971, sid 4, tabell 3.

Om vi går tillbaka till figur 5.8 kan vi konstatera, att år 1966 markerar en vändpunkt vad beträffar antalet årliga konkursfall. Både beslutade och avslutade företagskonkurser ökar fr o m detta år markant och tendensen förstärks under de återstående fyra åren av den studerade femårsperioden.

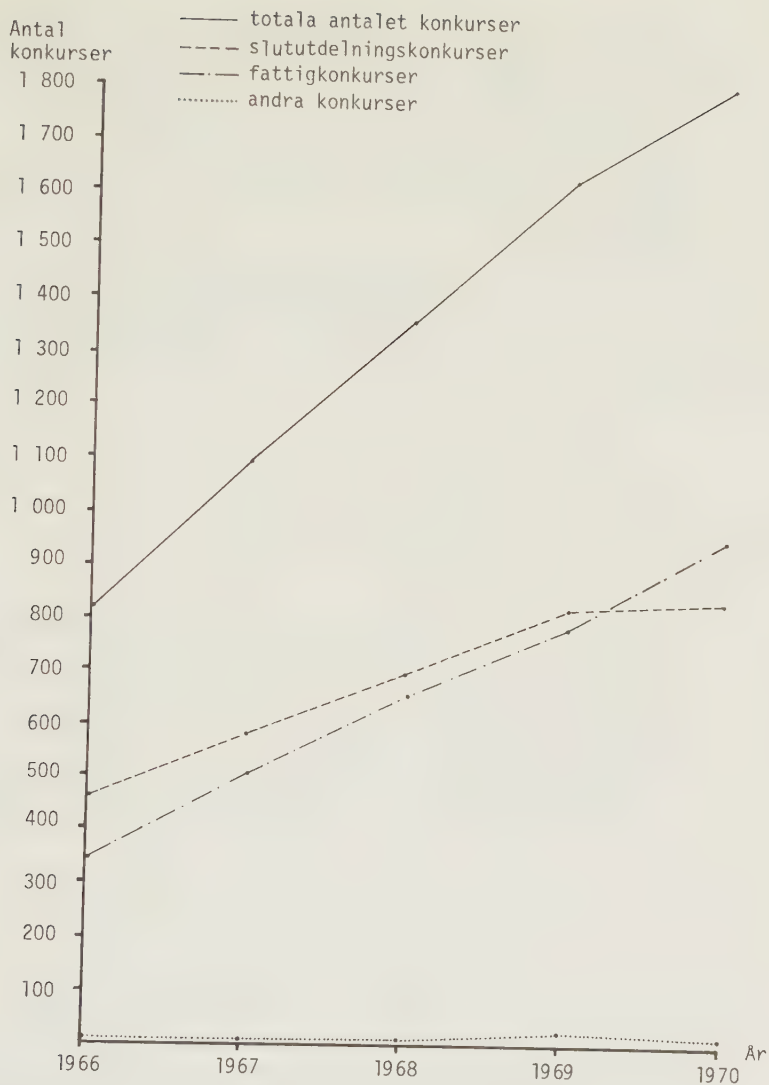
I figurerna 5.9 och 5.10 visas totala antalet avslutade konkurser 1966-1970 samt deras fördelning på slututdelningskonkurser, fattigkonkurser och konkursavslut på annat sätt. Innebörden av dessa konkurstyper har beskrivits i avsnitt 5.4.5.

År	Avslutade konkurser	Slututdelningskonkurser		Fattigkonkurser		Annat sätt	
		Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent
1966	808	456	56,4	346	42,9	6	0,7
1967	1091	576	52,8	508	46,6	7	0,6
1968	1355	694	51,2	651	48,1	10	0,7
1969	1621	813	50,2	785	48,4	23	1,4
1970	1798	832	46,3	951	52,9	15	0,8
Totalt	6673	3371	50,5	3241	48,6	61	0,9

Figur 5.9 Avslutade konkurser 1966-1970 med fördelning på olika avvecklingsalternativ

Av figur 5.9 ser vi, att antalet avslutade konkurser har ökat från cirka 800 1966 till 1800 1970. Om vi uttrycker förändringen i relation till 1966 års värde, blir den totalt 123 %. Med samma beräkningssätt blir den årliga ökningen:

1967	35 %
1968	33 %
1969	33 %
1970	22 %

Figur 5.10 Totala antalet konkurser, slututdelnings- och fattigkonkurser samt andra konkurser 1966 - 1970

Tillväxttakten är i det närmaste konstant 1967-1969, medan den 1970 inte är lika markant. När vi bedömer de olika årens procenttal, måste vi emellertid ha i minnet, att företagskonkurser i genomsnitt beslutas cirka ett år innan de avslutas. I avsnitt 5.5.6 redovisas resultatet av det stickprov som gjorts i konkursstudien för att klarlägga avvecklingstiden för de vanligaste konkurseralternativen.

Figur 5.10 visar att slutledningskonkursen tilltagit nära nog linjärt 1966-1969, men att de under 1970 ökat endast obetydligt. Totala ökningen under de fyra åren, 82 % fördelar sig på följande sätt:

1967	26 %
1968	26 %
1969	26 %
1970	4 %

Avvecklingstiden för slututdelningskonkurser är omkring 20 månader.

Som tidigare angetts räknar vi till fattigkonkurser fall, som handlagts enligt KL 185 och 186 §§. 1966 registrerades enligt figur 5.9 346 och 1970 951 fattigkonkurser. Totala ökningen, 605 fall, motsvarar 175 %. Den årliga expansionen beräknad på 1966 års värde blir:

1967	47 %
1968	41 %
1969	39 %
1970	48 %

Fattigkonkurserna utvecklas på annat sätt än slututdelningskonkurserna. Totalt sett är de färre än de ordinära konkurserna t o m 1969, medan de 1970 är inte obetydligt fler än slututdelningskonkurserna. Fattigkonkurserna har alltså tilltagit snabbare än ordi-

nära konkurser 1967-1969 och deras ökningstakt har stegrats under 1970. Eftersom avvecklingstiden för konkurser enligt 185 § i genomsnitt endast är 3,5 månader, ger ovan lämnade procenttal en aktuell tendens för denna frekventa typ av fattigkonkurs. Under hela femårsperioden handlades 2886 fall efter 185 § mot endast 355 enligt 186 §. Konkurser som avses i 186 § kräver av naturliga skäl en betydligt längre administrationstid än de förstnämnda. Stickprovet visar att avvecklingstiden för 186 § - konkurser i genomsnitt ligger på 9,5 månader.

Utvecklingen 1966-1970 kan med utgångspunkt från tabellmaterialet i korthet beskrivas så här:

- 1 Slututdelningskonkursernas andel har minskat med 10 %.
- 2 Fattigkonkurserna har ökat sin andel med 10 %. Det alternativ som regleras av KL 185 % utnyttjades 1970 i 11 % fler fall än 1966 medan 186 § - konkurser avtagit med 1 % under perioden.
- 3 Konkurser som avslutats på annat sätt, dvs enligt KL 124, 149, 150, 26 och 190 §§ har en oförändrad andel på 1 %.
- 4 Av konkurser som avslutats år 1970 är 46 % slututdelningskonkurser, 53 % fattigkonkurser och 1 % annan konkurs.

Att utvecklingen fortsatt mot en allt större andel fattigkonkurser inom företagssektorn framgår av den undersökning som gjorts vid Malmö tingsrätt avseende år 1974 beslutade konkurser och som refereras i avsnitt 13.4.7. Studien visar, att fattigkonkurserna utgör 87 % mot 13 % för slututdelningskonkurserna.

Fattigkonkursernas kraftigt växande andel av företagskonkurserna har främst sin förklaring i den stora nybildningen av små aktiebolag med kort livslängd, vilken beskrivits i avsnitt 5.5.2. Det har också framkommit, att kronofogdarna under de senaste åren

blivit mer restriktiva med skattekrediter och därför i större utsträckning än tidigare begärt ekonomiskt svaga företag i konkurs.¹⁶⁾

5.6.3 Företagsstorlek

Konkursföretagens storlek mätt i antal anställda har i figur 5.11 angetts med absolut, relativ och kumulativ frekvens. I figuren har också ur jämförelsesynpunkt tagits in antal företag i hela landet år 1969 med motsvarande fördelning på de storleksklasser, som används i denna studie. År 1969 är någorlunda representativt för perioden 1966-1970, om vi tar hänsyn till konkursernas fördelning över tiden. Materialet har sammanställts åt utredningen av SCB (jfr bilaga 5.2). SCB:s företagsstatistik är i sin nuvarande utformning tyvärr missvisande. Den bygger huvudsakligen på uppgifter från centrala företagsregistret, där mer än ett företag kan ingå i en registreringsenhet.¹⁷⁾

När vi i fortsättningen jämför fördelningen av konkursföretag och levande företag med avseende på företagsstorlek, bör vi ha i minnet vad som påpekats tidigare, nämligen att antalet anställda reducerats i den förstnämnda kategorin före konkursutbrottet.

Figuren 5.11 avser antal avslutade konkurser exklusive de 756 fall som inte kunnat storleksgrupperas.

16) I en undersökning som utförts av konkurslagskommittén SOU 1974:6, sid 220, konstaterades att år 1971 uppgick i det företagna stickprovet fattigkonkurserna enligt 185 och 186 §§ till 76,3 % av samtliga konkurser. Denna undersökning avsåg emellertid både personliga konkurser och företagskonkurser.

17) Som exempel härpå kan nämnas att det enligt PRV:s statistik 1969 fanns 91 105 aktiebolag, medan SCB redovisar endast 55 777.

Företags- storlek	Samtliga konkurser	Relativ fördel- ning	Kumula- tiv för- delning	Antal före- tag 1969 enligt SCB	Relativ fördel- ning	Kumula- tiv för- delning
0- 4	4 219	71,3	71,3	163 126	78,5	78,5
5- 9	814	13,8	85,1	21 007	10,1	88,6
10- 19	470	7,9	93,0	11 458	5,5	94,1
20- 49	312	5,3	98,3	7 336	3,5	97,6
50- 99	69	1,2	99,5	2 565	1,2	98,8
100-199	24	0,4	99,9	1 240	0,6	99,4
200-499	8	0,1	100,0	693	0,4	99,8
500-	1	-	100,0	456	0,2	100,0
Totalt	5 917	100,0	--	207 881	100,0	--

Figur 5.11 Storleksfördelning av konkursföretag och landets samtliga företag

En företagen signifikansprövning visar, att det i och för sig finns en signifikant skillnad över samtliga klasser mellan totala företagsstocken 1969 och 1966-1970 avslutade konkurser beträffande företagens fördelning. Med hänsyn till den i not 17 påpekade osäkerheten i företagsstatistiken bör vi emellertid inte tillmäta signifikanstestet någon avgörande betydelse.

Man har i den företagspolitiska debatten varit i stort sett ense om att de små och medelstora företagen är särskilt hårt konkursdrabbade. Denna uppfattning grundar sig på en synnerligen bristfällig skattning av totala antalet företagskonkurser. Hur många konkurser som i verkligheten berört näringslivet årligen har man inte känt till - och än mindre konkursernas spridning på olika företagsstorlekar.

Man har hävdad, att de riktigt små företagen (0-4 anställda) lever farligt. Enligt figuren 5.11 drar de på sig 71,3 % av samtliga kon-

kurser under undersökningsperioden. Men om vi tar hänsyn till deras andel i totala företagsstocken 1969, dvs 78,5 % har de inte levt speciellt farligt. Övriga rörelseidkare som vi hänfört till små företag bör ha sett betydligt mörkare på sin framtid. I storleksgruppen 5-9 anställda finns 10,1 % av landets företag, medan konkursfrekvensen uppgått till 13,8 % och i klasserna 10-19 samt 20-49 anställda är relationerna 5,5 % mot 7,9 % respektive 3,5 % mot 5,3 %.

Vi bör av olika skäl inte förvänta proportionalitet mellan antal levande företag och konkursföretag i de olika storleksgrupperna. Det är inte osannolikt att de allra minsta företagen (0-4 anställda) klarar sig bättre än de något större genom ägarnas personliga insatser, låga administrationskostnader, begränsade kostnader för marknadsföring, små kundförluster etc.¹⁸⁾

Sammanfattningsvis kan alltså sägas med reservation för materialets otillförlitlighet, att de allra minsta konkursföretagen (0-4 anställda) relativt sett har färre konkurser än vad som kan förväntas, att övriga små företag (5-49 anställda) är något överrepresenterade ur konkurssynpunkt och att förhållandet är det motsatta för medelstora konkursföretag (50-499 anställda).

Med den indelningsgrund för företagen som vi använt tidigare kan vi sammanfatta resultatet av jämförelsen i figuren 5.11:

	Relativ andel av avslutade konkurser 1966-1970	Relativ andel av företags- stocken 1969
Små företag	98,3 %	97,6 %
Medelstora företag	1,7 %	2,2 %
Stora företag	-	0,2 %

18) Jfr vad *Dick Ramström* säger om smådriftsfördelar i *Mindre företag - problem och villkor*, Lund 1971, sid 37 f.

På de små företagen har alltså fallit ett något för högt antal konkurser, medan förhållandet varit det motsatta för de medelstora. Tillsammans har små och medelstora företag haft en obetydligt högre relativ konkursfrekvens än som svarar mot deras andel av landets samtliga företag. I stora företag är konkurser ytterst sällsynta.

Vi har hittills studerat konkursföretagen kollektivt med avseende på storleken. I nästa steg skall vi undersöka sambandet mellan konkurser alternativt och företagens storleksmässiga spridning.

Den absoluta och relativa frekvensen för de tre huvudtyperna av konkurser med fördelning på olika företagsstorlekar visas i figur 5.12.

Företagsstorlek	Samtliga konkurser	Slututdelningskonkurser		Fattigkonkurser		Andra konkurser	
		Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent
0- 4	4 219	1 833	43,5	2 352	55,7	34	0,8
5- 9	814	609	74,8	199	24,5	6	0,7
10- 19	470	393	83,6	73	15,5	4	0,9
20- 49	312	281	90,0	28	9,0	3	1,0
50- 99	69	66	95,6	2	2,9	1	1,5
100-199	24	24	100,0	0	0,0	0	0,0
200-499	8	8	100,0	0	0,0	0	0,0
500-999	1	1	100,0	0	0,0	0	0,0
1000-	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Totalt	5 917	3 215	54,3	2 654	44,9	48	0,8

Figur 5.12 Absolut och relativ fördelning av konkurstyper efter företagsstorlek

Fattigkonkurserna dominerar alltså starkt i det strata som representeras av 0-4 anställda. Detta är i och för sig helt rimligt, eftersom tillgångsmassan i dessa företag som regel är mycket ringa eller ingen alls och därför inte föreslår till att täcka de kostnader som följer av en slututdelningskonkurs. Av undersökningen framgår att inom denna företagskategori faller ett stort antal 5 000-kronorsbolag, enmansföretag, dvs företag utan anställda, företag som driver konsulterande verksamhet och ett antal vilande bolag.

Med ökande företagsstorlek avtar antalet fattigkonkurser snabbt. I storleksgruppen 50-99 anställda har under 1966-1970 endast två fattigkonkurser förekommit och för större företag inte någon.

5.6.4 Företagsform

Vi skall i det följande söka klarlägga om det finns något samband mellan konkursfrekvens och företagsform.

Hur de avslutade konkurserna fördelar sig på företagsform 1966-1970 kan vi se av figur 5.13. Företagen har grupperats på aktiebolag (A), ekonomiska föreningar (F), handelsbolag (H), enskilda rörelseidkare (E) samt övriga företagsformer (Ø). De sistnämnda vari under femårsperioden endast ingår 7 företag avser ideella föreningar och enkla bolag (Ant = antal, Proc = procent).

År	Avslutade konkurser	A		F		H		E		Ø	
		Ant	Proc	Ant	Proc	Ant	Proc	Ant	Proc	Ant	Proc
1966	808	348	43,1	4	0,5	25	3,1	429	53,1	2	0,2
1967	1 091	491	45,0	4	0,4	44	4,0	551	50,5	1	0,1
1968	1 355	746	55,0	7	0,5	40	3,0	559	41,3	3	0,2
1969	1 621	956	59,0	5	0,3	48	3,0	612	37,7	0	0,0
1970	1 798	1 165	64,8	7	0,4	36	2,0	589	32,7	1	0,1
Totalt	6 673	3 706	55,5	27	0,4	193	2,9	2740	41,1	7	0,1

Figur 5.13 Avslutade konkurser 1966-1970 fördelade på företagsformer

I USA var 1969 fördelningen på företagsformer för den vanliga konkursformen (straight bankruptcy):¹⁹⁾

Corporations	38 %
Sole proprietorships	48 %
Partnerships	14 %

Jämförelsen haltar med hänsyn till att förekomsten av de olika företagsformerna är olika i Sverige och USA men det är tydligt att aktiebolagskonkurserna relativa är mycket lägre i USA än i vårt land.

Vi kan tills vidare bortse från konkursutvecklingen för ekonomiska föreningar, handelsbolag och övriga företagsformer dels med hänsyn till deras ringa andel av totala antalet konkurser, dels därför att förskjutningarna i deras konkursandelar varit obetydliga.

Av figuren 5.13 kan vi nu se, att aktiebolagens procentuella andel av konkurserna 1966 och 1970 är 43,1 respektive 64,8 %. För enskilda rörelseidkare blir motsvarande proportioner 53,1 och 32,7. Aktiebolagen har alltså ökat sin konkursandel med cirka 22 % och de enskilda rörelseidkarna minskat sin med ungefär 20 %. Om vi i stället uttrycker ökningen av antalet aktiebolagskonkurser i procent av 1966 års frekvens (348 stycken) blir den 235 %, medan motsvarande stegring av de enskilda rörelseidkarnas konkurser stannar vid 37 %.

Med utgångspunkt från arbetsgivaruppgifterna till SCB för år 1969 (jfr bilaga 5.2) kan vi beräkna att aktiebolaget som företagsform detta år representerade inte fullt 27 % av samtliga företag. De enskilda rörelseidkarnas andel var enligt samma källa nära 52 %. Om konkursintensiteten vore lika för aktiebolagen och de enskilda

19) *Stanley, D T & Girth, M*, Bankruptcy. Problem, Process, Reform, Washington, D.C., 1971, sid 108.

rörelseidkarna, borde vi därför år 1969 haft i det närmaste dubbelt så många konkurser hos de enskilda rörelseidkarna-som bland aktiebolagen. I själva verket är enligt figur 5.13 aktiebolagens andel 59 % och de enskilda företagens 38 %.

Konkursintensiteten beräknad som antal avslutade fall per 1000-tal befintliga aktiebolag, handelsbolag, ekonomiska föreningar och enskilda rörelseidkare kallas här konkursernas associationstäthet. Denna blir enligt bilaga 5.2 och figur 5.13:

	Antal avslutade konkurser per 1000-tal befintliga företag
Aktiebolag	17,1
Handelsbolag och ekonomiska föreningar	1,2
Enskilda rörelseidkare	5,7

Konkursernas associationstäthet blir med det här valda beräknings-sättet i genomsnitt precis tre gånger så hög för aktiebolag som för enskilda rörelseidkare. Handelsbolag och ekonomiska föreningar har en exceptionellt låg konkursintensitet. Med avseende på 1970 blir relationen aktiebolag/enskilda rörelseidkare 20,9:5,5.

Under femårsperioden har vartannat bolag (49,4 %) med avslutad konkurs haft 5 000 kronor i aktiekapital. Detta bekräftar de misstankar man haft om 5 000-kronorsbolagens bidrag till den kraftiga ökningen av insolvensfallen. Den officiella statistiken ger inte upplysning om hur stor andel 5 000-kronorsbolagen utgör av samtliga bolag, varför associationstätheten för denna kategori inte kan beräknas.²⁰⁾

20) Det är sedan den 6 juni 1973 (SFS 1973:303) inte längre tillåtet att bilda aktiebolag med lägre aktiekapital än 50 000 kronor. Efter utgången av 1978 får det inte finnas äldre bolag med lägre än det ovan angivna kapitalet.

Vi har i anslutning till figur 5.13 konstaterat att aktiebolagskonkurserna uppgick till cirka 65 % av samtliga avslutade företagskonkurser år 1970. Med utgångspunkt från figur 5.7 kan vi för år 1974 beräkna aktiebolagskonkurser i procent av beslutade företagskonkurser. Aktiebolagskonkursernas relativa andel är detta år ungefär 81 %. Aktiebolagskonkursernas växande andel av företagskonkurserna bör efter år 1978 (jfr not 20) förhoppningsvis förbytas i motsatsen.

5.6.5 Typ av verksamhet

I detta avsnitt redogörs för hur antalet 1966 - 1970 avslutade konkurser fördelar sig på näringsgrenar, branschgrupper och motsvarande. Inledningsvis diskuteras konkursernas absoluta och relativa spridning på näringsgrenar. Därefter visas hur konkurserna berört industri respektive handel. Som måttstockar används dels procentuella förändringar, dels en metod för mätning av konkurstäthet. Avsnittet avslutas med en jämförelse mellan vissa väsentliga branschgrupper med avseende på konkursfrekvens.

Uppgifter om konkursföretagens huvudsakliga verksamhet har lämnats av tingsrätterna (jfr bilaga 5.1, punkt 7) med ledning av konkursförvalternas anteckningar. Antal felande uppgifter om verksamhetsområden uppgår till 261 fall, vilka redovisats i bortfallsundersökningen.

Det insamlade materialet har så långt möjligt klassificerats enligt den av SCB 1969 fastställda Svensk Näringsgrensindelning (SNI). I konkursakterna uppgivna verksamhetsområden har i ett första steg hänförs till någon av följande åtta näringsgrenar:

100	Jordbruk och fiske
200	Gruvor och mineralbrott
300	Tillverkningsindustri
400	El-, gas-, värme- och vattenförsörjning
500	Byggnads- och anläggningsindustri
600	Partihandel
700	Detaljhandel
800	Konsulterande verksamhet

Av bilagan 5.3 framgår också hur varje näringsgren är uppdelad på ett antal branschgrupper. SNI-standarden har frångåtts i några fall. SNI-näringsgrenen 600 varuhandel, restaurang- och hotellrörelse har här uppdelats på 600 partihandel och 700 detaljhandel. Detaljhandel har vidare underindelats detaljerat för att få en noggrannare verksamhetsklassificering än den som är möjlig med SNI-modellen. 800 konsulterande verksamhet har tillagts. Å andra sidan har här inte intagits SNI:s näringsgrenar samfärdsel, post- televerk och inte heller banker och försäkringsinstitut samt offentlig förvaltning.

Av figur 5.14 kan vi se hur många företag i konkurs åren 1966 - 1970 som är hänförliga till respektive näringsgrenar.

År	Näringsgren									Summa
	100	200	300	400	500	600	700	800	Rest	
1966	3	1	151	0	130	50	419	13	41	808
1967	3	3	189	0	184	45	602	31	34	1 091
1968	6	0	219	0	203	57	774	38	58	1 355
1969	10	1	254	0	276	92	885	48	55	1 621
1970	8	0	261	0	361	103	926	66	73	1 798
Totalt	30	5	1 074	0	1 154	347	3 606	196	261	6 673

Figur 5.14 Konkursföretagens spridning på näringsgrenar

Näringsgrenarna jordbruk och fiske (100) samt gruvor och mineralbrott (200) är här så lågfrekventa, att vi kan bortse från dem. Inget konkursfall berör el-, gas-, värme- och vattenförsörjning.

För att vi skall få en bättre bild av utvecklingstendensen visas i de båda följande figurerna siffermaterialet i figur 5.14 omräknat till index med 1966 som basår.

År	Näringsgren					Totalt
	300	500	600	700	800	
1966	100	100	100	100	100	100
1967	125	142	90	144	238	135
1968	145	156	114	185	292	168
1969	168	212	184	211	369	201
1970	173	278	206	221	508	223

Figur 5.15 Konkursföretagens relativa spridning på näringsgrenar (basår 1966)

Den största relativa ökningen har som synes konsulterande verksamhet (800). Orsakerna härtill framträder klarare, när vi längre fram studerar branschgrupperna.

Av de fyra övriga näringsgrenarna har byggnads- och anläggningsindustri (500) fått vidkännas den kraftigaste relativa ökningen av antal konkurser medan tillverkningsindustri (300) varit mindre utsatt. I följande sammanställning kan vi studera konkursernas spridning på de två huvudsektorerna industri och handel. Utvecklingen har mätts genom index och med 1966 som basår.

	Index				
	1966	67	68	69	70
Industri					
Tillverkningsindustri (300)					
Byggnads- och anläggnings- industri (500)	100	133	150	189	221
Handel					
Partihandel (600)	100	138	177	208	219
Detaljhandel (700)					

Utvecklingen har varit förvånansvärt lika 1966 - 1970 för industri och handel och i båda fallen medfört en ökning av antalet konkursfall med cirka 120 %:

Vi kan också undersöka konkursthätheten för industri respektive handel genom att i båda fallen beräkna antal konkurser för visst antal verksamma företag. När vi i det följande anger antal konkurser inom viss näring(sgren) per 1 000 verksamma företag, kallar vi detta mått för konkursernas näringsstäthet för ifrågavarande verksamhet. Senast tillgängliga näringsgrens- och storleksgrupprade riksdatabaser från centrala företagsregistret redovisas i Statistiska Meddelanden N 1971:43 och avser år 1969. Härur har följande siffermaterial hämtats:

	Antal företag i storleksklasserna 0 - 500 anställda	
Industri		
Tillverkningsindustri	31 059	
Byggnadsindustri	<u>29 105</u>	60 164
Handel och samfärdse		
Partihandel	11 942	
Detaljhandel	33 034	
Samfärdse	<u>16 122</u>	61 098

Motsvarande gruppering av 1969 års konkursföretag blir (till detaljhandel har här förts också de konkursfall som avser samfärdse):

	<u>Antal konkursföretag</u>	
Industri		
Tillverkningsindustri	254	
Byggnadsindustri	<u>276</u>	530
Handel och samfärdse		
Partihandel	92	
Detaljhandel och samfärdse	<u>885</u>	977

Med ledning av ovanstående kan vi beräkna:

	Industri	Handel och samfärdse
Konkursernas näringstäthet	8,8	16,0

Konkursernas näringstäthet är alltså nära dubbelt så hög för företag inom handel och samfärdse som för industriföretag år 1969.

Vi bör ur jämförelsesynpunkt också kalkylera näringstätheten för samtliga näringsgrenar, vilken vi kallar konkursernas totala näringstäthet. Med hänsyn till att konkurser endast förekommer sporadiskt eller inte kan förekomma i vissa näringsgrenar medtas dessa inte här. Inte medtagna näringsgrenar är (antal företag inom parentes): jord-, skogsbruk, jakt och fiske (17 738), el-, gas-, vatten och renhållningsverk (690), finans- och försäkringsinstitut (1 480), post- televerk (138), offentlig förvaltning (119), undervisning, forskning och sjukvård (18 123). Med denna justering blir totala antalet företag i storlekssklasserna 0 - 500 och fler anställda 170 314 st år 1969. Antalet avslutade konkurser justerade på samma sätt som företagen uppgick detta år till 1 611 st.

Konkursernas totala näringstäthet år 1969 blir 9,5.

Industriföretagen har alltså en lägre konkurstäthet än hela näringslivet (med vissa justeringar) och handel med samfärdse en betydligt högre.

I R 1, bilagorna 7.10 - 7.13, har vi gått ytterligare ett steg i analysen och följt utvecklingen branschgruppvis för de näringsgrenar, som är representerade i figur 5.15.

Nedan anges procentuella ökningen av antalet konkurser åren 1966 - 1970 per branschgrupp under följande två förutsättningar:

1 Totala antalet konkurser i branschgruppen eller motsvarande har under 1966 - 1970 varit minst 100.

2 Ökningen har inte understigit 50 %.

	Procentuell ökning av antal konkurser 1966-70
TILLVERKNINGSINDUSTRI	
330 Trävaruindustri, möbler	85
380 Verkstadsindustri	65
BYGGNADS OCH ANLÄGGNINGSINDUSTRI	
520 Schaktnings- och jordberednings- entreprenörsverksamhet	196
530 Byggnadsföretag (byggmästare)	212
540 Installation av vatten, värme och avlopp	60
DETALJHANDEL	
711 Allmänna livsmedelsbutiker (livs- medel och husgeråd)	75
712 Speciella livsmedelsbutiker (mjölk, bröd, kött, fisk etc)	91
714 Möbler, hemtextilier	236
716 Radio, TV, elektriska artiklar	93
717 Konfektion, garn, sybehör	57
721 Tobak, kiosk	288
728 Foto	115
730 Kafé	107
731 Hotell- och pensionatsrörelse, restaurang	143
734 Bilar, traktorer, lantbruks- maskiner, båtar, bilverkstäder	97
735 Akerirörelse	467
739 Hushållsmaskiner	133

Figur 5.16 Procentuell ökning av konkurser 1966 - 1970 i ett antal utvalda branschgrupper

I gruppen konsulterande verksamhet, vilken till följd av avgränsningarna inte ingår i tabellen ovan, finns också mycket betydande ökningar av antalet konkurser. För hela branschgruppen är den relativa stegringen 408 % (jfr R 1, bilaga 7.13). Hit har hänförts advokatverksamhet, bokföringsbyråer, reklambyråer och tekniska konsultbyråer.

Resultatet av branschgruppstudien kan sammanfattas:

- 1 Den genomsnittliga konkursökningen 1966 - 1970 har för industrin som helhet varit cirka 120 %. Särskilt hårt drabbad har byggnads- och anläggningsindustrin varit. Vissa branschgrupper kan här uppvisa en konkursökning på omkring 200 %.
- 2 Också handel och samfärdsel har haft en konkursökning på cirka 120 % under femårsperioden. Ingen mera betydande branschgrupp inom partihandeln har kommit upp i en 50-procentig stegring. Inom detaljhandel och samfärdsel är konkursfrekvensen över lag synnerligen hög. Flertalet hithörande branschgrupper eller motsvarande har haft konkursökningar mellan 100 och 200 %. Ett mindre antal grupper ligger på omkring 300 %.
- 3 Branschgruppen konsulterande verksamhet är antalsmässigt liten men den har haft en genomsnittlig ökning av konkurserna med 408 %.

5.6.6 Konkursens initiering

Konkursen initieras genom ansökan till domstol av gäldenär eller borgenär. Både gäldenär och borgenär har motiv för respektive emot inledande av konkurs.

Bland faktorer som talar för konkursansökan från gäldenären märks:

Reglerna om gäldenärsbrott (jfr avsnitt 10.4)

Styrelseledamöter och verkställande direktör i aktiebolag riskerar enligt AL 148 § personligt betalningsansvar, om de fortsätter driva rörelsen, sedan viss föreskriven del av aktiekapitalet gått förorad. Bolagsledningen har i en sådan situation att välja mellan att rekonstruera företaget eller låta det gå i likvidation. I sistnämnda fall aktualiseras konkurs som avvecklingsalternativ.

Företagsekonomiska skäl. Ur resultatsynpunkt bör det förlustbringande företaget avvecklas snarast möjligt, så att ägaren (ägarna) i stället kan inrikta sig på vinstgivande verksamhet.

Gäldenären önskar av hänsyn till borgenärer och andra intressenter inte förvärpa deras situation genom att fortsätta att driva ett insolvent företag.

Som exempel på faktorer som kan verka fördröjande på gäldenärens konkursansökan kan nämnas:

Det ekonomiska trångmålet bedöms som tillfälligt.

Gäldenären saknar insikter i hur han bör agera när han inte kan betala förfallande skulder.

Gäldenärens redovisning är i sådant skick, att han inte med hjälp av denna fortlöpande kan avläsa sin ekonomiska ställning.

Psykologiska faktorer såsom känslan av personligt misslyckande och omgivningens reaktioner.

Samhälleliga skäl, exempelvis hänsyn till personal.

När det gäller borgenärer finns det skäl att i detta sammanhang dela upp dem i offentliga, representerade av kronofogdemyndigheten och privata, i frågeformuläret kallade annan borgenär.

Kronofogden är enligt lag skyldig att driva in restförd skatt och ej i tid erlagda allmänna avgifter. Om gäldenären vid anfordran

saknar kontanter och inte heller utmätning ger önskvärt resultat, blir kronofogdens sista utväg att efter länsstyrelsens godkännande inge ansökan om konkurs. Fogden kan enligt givna anvisningar endast i begränsad omfattning ta hänsyn till de negativa konsekvenserna av konkursen, t ex svårigheter att omplacera arbetskraft.

Privata borgenärer torde bl a ha följande motiv för att initiera konkurser:

Om företagets verksamhet är förlustbringande, ökar en ansökan om konkurs sannolikheten för slututdelning ju tidigare den görs.

Angelägenheten att på ett tidigt statium försätta det insolventa företaget i konkurs ökar i relation till avtagande prioritet.

Möjligheten att få en konkurrent i tillfälligt ekonomiskt trångmål utslagen.

Bland avhållande faktorer kan nämnas:

Om gäldenären övervinner sitt insolvenstillstånd kan större del av fordran påräknas vid en slutuppgörelse i framtiden.

Borgenären riskerar att genom konkursansökan ådra sig ytterligare förluster. Om gäldenärens tillgångar inte ens förslår för att bestrida konkurskostnaderna, skall de bestridas av sökanden.

Borgenären har inte möjlighet att överblicka gäldenärens ekonomiska ställning och skjuter därför på konkursansökan.

Vissa borgenärer - exempelvis bankförbindelser - vill utåt inte framstå som initiativtagare till konkursen.

Borgenären avstår från exekutiva åtgärder på grund av bristande kännedom om konkursförfarandet.

Samtliga här angivna motiv för och emot initiering av konkurser kan givetvis inte beläggas genom den utförda konkursstudien. Vissa

av dem framstår emellertid som mer sannolika än andra mot bakgrund av det insamlade materialet.

I figur 5.17 redovisas ansökningar rörande konkurser som avslutats under perioden 1966 - 1970 med hänsyn till vem som initierat dem. Uppgifterna avser samtliga fall under perioden, dvs 6 673 st.

År	Avslutade konkurser	Konkurssökande					
		Gäldenär		Kungl Maj:t		Annan borgenär	
		Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent
1966	808	487	60,3	215	26,6	106	13,1
1967	1 191	647	59,3	348	31,9	96	8,8
1968	1 355	775	57,2	472	34,8	108	8,0
1969	1 621	831	51,3	674	41,6	116	7,1
1970	1 798	914	50,8	795	44,2	89	5,0
Totalt	6 673	3 654	54,8	2 504	37,5	515	7,7

Figur 5.17 Absolut och relativ fördelning av konkursansökningar på initiativtagare

En klar tendens kan utläsas av figur 5.17. Kungl Maj:t har under femårsperioden ökat sin andel av ansökningarna med 17,6 % medan gäldenärer och andra borgenärer fått sina andelar minska med 9,5 % respektive 8,1 %. Om vi i stället väljer att uttrycka kronofogdens ungefär 18-procentiga ökning av andelen initierade konkurser på basis av utgångsåret 1966, blir resultatet en stegring av statens ansökningar med inte mindre än 66 %. Utvecklingen har medfört att av de företagskonkurser som avslutades 1970 står gäldenärerna för drygt hälften av ansökningarna, staten för nästa 45 % och andra borgenärer för 5 %.

Kronofogdens kraftiga och fortlöpande ökning av andelen ansökningar har flera förklaringsgrunder. Vissa av orsakerna kan med förhållandevis stor säkerhet fastställas vid analys av det insamlade mate-

rialet, medan det i andra fall är mera ovisst vilken betydelse olika faktorer haft.

En mycket väsentlig orsak till statens ökade engagemang som konkurssökande med avseende på avslutade konkurser 1966 - 1970 är utan tvivel den stora ansvällningen av fattigkonkurser under ifrågavarande period. Av den i avsnitt 5.6.2 intagna figuren 5.9 kan vi se den procentuella fördelningen mellan olika konkursalternativ.

Andelen slututdelningskonkurser har minskat med cirka 10 %, fattigkonkurserna har ökat lika mycket och alternativet annat sätt är i stort sett oförändrat. Frågan är nu, vilken förskjutning i fördelningen av konkursansökningarna som dessa förändringar medfört. Resultatet kan utläsas av figur 5.18.

Avslutade konkurser	Gäldenär			Kungl Maj:t			Annan borgenär		
	Slut- utd.- kon- kurser	Fat- tig- kon- kurser	Annat sätt	Slut- utd.- kon- kurser	Fat- tig- kon- kurser	Annat sätt	Slut- utd.- kon- kurser	Fat- tig- kon- kurser	Annat sätt
år									
1966	43,2	16,7	0,4	5,9	20,4	0,3	7,3	5,7	0,1
1967	41,0	17,8	0,5	7,3	24,4	0,2	4,4	4,3	0,1
1968	38,2	18,6	0,4	9,6	25,0	0,2	3,4	4,5	0,1
1969	34,6	15,8	0,9	12,2	29,1	0,3	3,4	3,6	0,1
1970	32,8	17,7	0,3	11,0	32,8	0,4	2,5	2,3	0,2

Figur 5.18 Relativ fördelning av konkursansökningar 1966 - 1970 på initiativtagare och konkursalternativ

Om vi i stället beräknar sökandenas andel i procent av totala antalet fattigkonkurser, kan vi för fattigkonkursernas del jämföra vårt och konkurslagskommitténs ²¹⁾ undersökningsresultat med

21) Förenklad konkurs m m, Betänkande av konkurslagskommittén (SOU:1974:6), sid 222.

avseende på år 1970. Siffrorna är emellertid inte helt likvärdiga, eftersom konkurslagskommittén dels har med personliga konkurser i sitt material, dels inte här beaktar 186 §-konkurser, vilka emellertid är så få att de endast i ringa grad påverkar utfallet.

Fattigkonkurser	Gäldenär	Kungl Maj:t	Annan borgenär
Vår undersökning	33,5	62,0	4,5
Konkurslagskommittén	22,6	72,4	5,1

Det förhållandet att en större procentuell andel av konkurserna initieras av kungl maj:t enligt kommitténs beräkning torde huvudsakligen vara hänförligt till personliga konkurser.

De förändringar som framgår av figur 5.18 kan analyseras på följande sätt:

	<u>Procentuell</u>	
	<u>ökning</u>	<u>minskning</u>
<u>Slututdelningskonkurser</u>		
Totalt		10,1
Initierade av		
gäldenär		10,4
Kungl Maj:t	5,1	
annan borgenär		4,8
<u>Fattigkonkurser</u>		
Totalt	10,0	
Initierade av		
gäldenär	1,0	
Kungl Maj:t	12,4	
annan borgenär		3,4
<u>Annat sätt</u>		
Totalt	0,1	
Initierade av		
gäldenär		0,1
Kungl Maj:t	0,1	
annan borgenär	0,1	

Figur 5.19 Samband mellan konkurshalternativ och konkurssökande

Ökningen av Kungl Maj:ts andel av konkursansökningarna (17,6 %) berör alltså slututdelningskonkurser med 5,1 %, fattigkonkurser med 12,4 % och konkurser som slutredovisats på annat sätt med 0,1 %. En anmärkningsvärt stor del av ökningen faller på fattigkonkurserna.

Annan borgenärs minskade andel (8,1 %) fördelar sig med 4,8 % på slututdelningskonkurser, 3,4 % på fattigkonkurser och 0,1 % ökning av konkursansökningar som avser annat sätt.

Av gäldenärens minskade andel av ansökningarna (9,5 %) är reduktionen med avseende på slututdelningskonkurserna så stor som 10,4 %. Däremot har gäldenären noterat en nettoökning av andelen fattigkonkurser och konkursansökningar som berör annat sätt med 0,9 %.

Vi skall nu diskutera ovan redovisade förskjutningar i konkursansökningarna mot bakgrund av följande antaganden:

- 1 Bland de företag vilkas konkurser avslutats 1966 - 1970 har inslaget av företag med 0 - 4 anställda ökat. Kronofogden initierar en oproportionerligt stor andel av dessa småföretagskonkurser - både fattigkonkurser och slututdelningskonkurser.

Totala volymen av i konkurser bevakade skatteskulder har tilltagit mycket snabbt.

- 3 Kronofogden har generellt aktiverat bevakningen av skattefordringar.
- 4 Annan borgenär initierar alltmera sällan konkurser efter den kraftiga förskjutningen mot fattigkonkurser och den därav ökade risken att få betala konkurskostnaderna.
- 5 Annan borgenär vill i vissa fall inte framstå som konkurs-sökande

- 6 Gäldenärens minskade andel av ansökningarna beror - i varje fall när det gäller små företag - på samhällets avtagande reaktion mot gäldenärsbrotten.

Den första frågan gällde om utvecklingen under undersökningsperioden gått mot en ökad frekvens av de allra minsta konkursföretagen. Att så verkligen varit förhållandet kan beläggas genom det insamlade materialet. Här återges endast utvecklingen för företagen i de båda minsta storleksklasserna.

År	Antal anställda	
	0 - 4	5 - 9
1966	60,3	12,9
1967	63,2	11,9
1968	61,8	13,0
1969	63,5	11,8
1970	65,4	11,8

Frekvensen företag med 0 - 4 anställda har alltså ökat med drygt 5 %. Totalt rör det sig om en förskjutning med 0,05 (1798-808) företag, dvs ungefär 50 st om man jämför 1970 med 1966 och samtidigt bortser från de 756 företag som inte kunnat storleksgrupperas under femårsperioden. Hur stor del av denna omfördelning mot de minsta företagen som haft kronofogden som konkurssökande vet vi inte med säkerhet, men den torde motsvara 60 - 70 % av antalet.

Den relativa fördelningen mellan de tre kategorierna konkurssökande vid växlande företagsstorlek visas i figur 5.20.

Företagens storlek i anställda	Totalt antal konkurser	Konkurssökande		
		Gäldenär	Kungl Maj:t	Annan borgenär
0 - 4	4 219	50,0	42,4	7,6
5 - 9	814	68,6	25,1	6,3
10 - 19	470	68,5	20,4	11,1
20 - 49	312	74,7	17,9	7,4
50 - 99	69	88,4	2,9	8,7
100 - 199	24	70,8	12,5	16,7
200 - 499	8	87,5	12,5	0,0
500 - 999	1	100,0	0,0	0,0
1000 -	0	0,0	0,0	0,0

Figur 5.20 Procentuell fördelning av konkurssökande vid varierande företagsstorlek

Tendensen i figur 5.20 är mycket tydlig. Gäldenärens och en annan borgenärs relativa andelar av konkursansökningarna stiger med stigande företagsstorlek, medan kronofogdens relativa del av ansökningarna är mycket hög i klassen 0 - 4 anställda men sedan sjunker snabbt med växande företagsstorlek. Tabellmaterialet bör bedömas mot bakgrund av ansökningarnas genomsnittliga relativa fördelning på hela femårsperioden utan hänsyn till företagsstorlek. Denna är:

Gäldenären	54,8 %
Kungl Maj:t	37,5 %
Annan borgenär	7,7 %

Om skatteskuldernas relativa andel i den bevakade skuldmassan ökar bör det vara ett incitament till ökad aktivitet från kronofogdens sida. Materialinsamlingen för denna studie har, med hänsyn till det därav följande merarbetet vid tingsrätterna, inte omfattat kontroll av skatteskuldernas utveckling. Av en utredning som tidigare utförts av lagberedningen, Utsökningsrätt IX,²²⁾ framgår det

22) Utsökningsrätt IX, Förmånsrättsordning m.m., Förslag av lagberedningen, *SOU 1969:5*, sid 211.

emellertid att skatteskulder som bevakats med förmånsrätt enligt HB 17:12 i konkurser, vilka avslutats 1965 - 1967, har vuxit snabbt. Uppgifterna som erhållits från exekutionsväsendets organisationsnämnd avser både personliga konkurser och företagskonkurser (belopp i jämna tkr).

	1965	1966	1967
Bevakade belopp	13 243 000	14 827 000	19 218 000
Erhållna utdelningar	4 727 000	4 338 000	5 457 000

I avsnitt 5.5.2 har bl a redogjorts för konkursutvecklingen 1964 - 1974 och därav framgick det att expansionen endast i ringa mån berörde privatpersoners konkurser. Vi kan därför dra den slutsatsen att 6-miljonersökningen av bevakade skatteskulder 1965 - 1967 i huvudsak faller på företagssidan.

När rörelseidkaren blivit restförd för skatt ställer kronofogden som villkor för att han skall avstå från exekutiva åtgärder att gäldenären dels erlägger löpande skatt, dels slutamorterar den förfallna skatteskulden inom som regel högst tre år. Erfarenhetsmässigt vet vi, att gäldenären i många fall inte kan fullfölja amorteringsplanen och därför blir föremål för exekutiva åtgärder. Den ovan redovisade kraftiga ökningen av volymen bevakade skattefordringar bör rimligtvis ha föregåtts av ett ökat antal konkursansökningar från kronofogdens sida.

Före 1/1 1965 sköttes de exekutiva uppgifterna av landsfiskalerna på landsbygden - vid sidan av andra väsentliga arbetsområden - och i städerna av de kommunalt förordnade stadsfogdarna. Den genomgripande omorganisationen av exekutionsväsendet, som företogs vid nämnda tidpunkt, har tveletsutan medfört en betydande effektivisering av indrivningsverksamheten. Kungl Maj:t bevakar numera restförda skatter och avgifter kontinuerligt bl a med datorredovisning och inger därför rimligtvis nödvändiga konkursansökningar på ett tidigare stadium. Dessutom förefaller kronofogdarna i varje

fall i våra större städer ha ändrat policy vid indrivningar, så att de ofta överläter på konkursförvaltaren att konstatera om gäldenären har utmätningsbara tillgångar genom att inge konkursansökan i stället för att avvakta utmätningsed.

De små betalningssvaga aktiebolagen och de vilande bolagen har berett kronofogdarna en inte obetydlig arbetsbörda. Ofta är dessa företag föremål för kontinuerlig skönstaxering som åtföljs av restförda skatter. För att komma ur denna skattekarusell föredrar fogdarna att försätta bolagen i konkurs, varigenom de tvångslikvideras.

Som tidigare påpekats skall kronofogden ha länsstyrelsens bemyndigande att begära gäldenär i konkurs. Länsstyrelse kan emellertid utfärda generellt konkursbemyndigande enligt 62 § 2 st i uppbördsförordningen. Utvecklingen går numera också i en sådan riktning och utmätningsmännen får då själva avgöra, när ett företag bör begäras i konkurs. Denna delegering av beslutanderätten på kronofogdarna kan givetvis verka både stimulerande och hämmande på konkursansökningarna. I flertalet fall torde emellertid den valda ordningen möjliggöra ett snabbare agerande från fogdarnas sida.

Annan borgenärs minskade andel av ansökningarna (jfr figur 5.18) kan med ganska stor säkerhet hänföras till ökningen av antalet fattigkonkurser. En rörelseidkare som märker att han inte erhåller utfäst betalning från en gäldenär torde tänka sig för mer än en gång innan han tar risken att förlora ytterligare ett par, tre tusen kronor för att täcka konkurskostnaderna. I de fall en privat borgenär ansöker om gäldenärens försättande i konkurs vet han troligen ofta att fattigkonkurs inte kommer i fråga. Av konkursstudien framgår, att vid inte så få tillfällen har den privata borgenärens ansökan skett med gäldenärens medgivande, vilket visar, att ett informationsutbyte ägt rum mellan parterna. Gäldenären kan för övrigt i sådana fall försättas i konkurs utan att sökanden behöver styrka hans insolvens.

När det gäller annan borgenärs avtagande andel av ansökningarna har också den tanken framförts att "bankerna skjuter kronofogdarna framför sig". Förloppet beskrivs i korthet så, att när banken anser att tiden är inne att stoppa kreditgivningen sker detta då de anställdas skatter eller AP-avgifter skall betalas. Efter några veckor aviseras kronofogden om eftersläpningen i företagets redovisning av allmänna medel. Under den respittid som fogden är skyldig att ge gäldenären, innan exekutiva åtgärder får vidtas, hinner ytterligare skatteskulder och avgifter att förfalla. Det första nödlidande skattebeloppet är därför som regel endast en bråkdel av vad staten bevakar i konkursen. Bankens agerande skulle enligt detta resonemang vara betingat av att den anser att det är en olämplig policy att framstå som konkurssökande i ett kundföretag. Dessa antaganden förefaller i och för sig inte orimliga. Vi skall försöka belysa dem mot den skattemässiga bakgrunden till konkursansökningarna.

Av figur 5.21 framgår i hur många konkurser skuld enligt HB 17:12 fanns, respektive inte fanns, med avseende på vem som ingett ansökan. Procentsiffrorna grundar sig på samtliga slutredovisade konkurser under femårsperioden och berör alltså sammanlagt 3 371 fall.

Konkurs-sökande	Totala antalet fall	Relativ fördelning	
		17:12 förekom	17:12 förekom ej
Gäldenär	2 467	89,5	10,5
Kungl Maj:t	651	94,9	5,1
Annan borgenär	253	84,2	15,8
Summa	3 371	-	-

Figur 5.21 Relativ fördelning av konkursansökningar på fall då skuld enligt HB 17:12 förekom respektive saknades i slututdelningskonkurser

Som man kan vänta har skuld enligt 17:12 en högre frekvens, när staten initierar konkurserna. Skillnaden i antalet skattebevakningar med hänsyn till vem som är konkurssökande är av naturliga orsaker mycket måttlig, eftersom skuld enligt 17:12 förekommer i så stor utsträckning. Av materialet framgår emellertid otvetydigt att annan borgenär relativt sett står som konkurssökande i betydligt färre fall än kronofogden, när skuld enligt 17:12 förekommer.

De bevakningar i konkurser som staten gjort trots att skuld enligt 17:12 inte förelåg (5,1 %) avser statliga lån och borgensåtaganden gentemot gäldenären.

Vi har tidigare funnit att Kungl Maj:t (jfr figur 5.20) ansöker om konkurs oftare i de allra minsta företagen än i de något större. Vad betyder detta ur utdelningssynpunkt för staten? Figur 5.22 ger oss besked på den punkten. Med hänsyn till den ringa frekvensen konkursföretag med mer än 99 anställda, har dessa uteslutits ur jämförelsematerialet.

Antal anställda	Genomsnittlig utdelning enligt 17:12
0 - 4	39,7
5 - 9	29,2
10 - 19	23,0
20 - 49	23,9
50 - 99	40,8

Figur 5.22 Genomsnittlig utdelning enligt 17:12 vid varierande företagsstorlek

Resultatet är något oväntat. De minsta företagen ger det allmänna i genomsnitt en högre utdelningsprocent än de större. Tendensen är för övrigt densamma för företag med mer än 99 anställda.

Vi har alltså funnit dels att frekvensen bevakad förmånsrätt enligt 17:12 är särskilt hög, när Kungl Maj:t är konkurssökande, dels att den grupp företag, där staten har de flesta bevakningarna ger en inte obetydligt bättre utdelning på skattefordringar än övriga företag. Detta tyder snarast på att kronofogden har välgrundade motiv att initiera konkurser med slututdelning och att bankerna inte här behöver hålla sig i bakgrunden.

Hur det i detta avseende förhåller sig med fattigkonkurserna kan inte belysas med något siffermaterial ur den gjorda studien. Att bankerna tvekar att stå som sökande i vad de kan förutse bli en fattigkonkurs förefaller emellertid troligt.

Gäldenärernas minskade andel av ansökningarna (9,5 %) kan, åtminstone till en viss del, motiveras med att samhällets reaktion mot gäldenärsbrotten undan för undan försvagats. När dessutom andelen fattigkonkurser ökar minskar risken för upptäckt av gäldenärsbrott, eftersom i dessa fall ingen förvaltare utses. Bland hans uppgifter ingår just att granska räkenskaperna och anmäla misstanke om gäldenärsbrott.

Av tabell 5.20 kan vi se, hur andelen gäldenärer som konkurssökande stadigt växer med tilltagande företagsstorlek. Detta bör vi tolka så, att gäldenärens kunnighet och ansvar blir större allt eftersom han representerar mer betydande företag.

Slutligen hänvisas till den stickprovsundersökning som gjorts vid Malmö tingsrätt avseende under år 1974 beslutade företagskonkurser (se avsnitt 13.4.7). Denna visar, att kronofogden detta år initierade 68 % av fattigkonkurserna och 24 % av slututdelningskonkurserna. Av samtliga företagskonkurser vid tingsrätten stod fogden som sökande i 62 % av fallen. Under förutsättning att utvecklingen varit likartad vid landets övriga tingsrätter har kronofogden fortsatt sin expansion som konkurssökande (jfr figur 5.18).

5.6.7 Avvecklingstid

Med avvecklingstid avses här den tid som åtgår för att handlägga en företagskonkurs. Avvecklingstiden räknas från den dag konkursen beslutas fram till den dagen för dess avslutande. Uppgifter om avvecklingstiderna lämnas som medeltal (aritmetiskt medium).

Beräkningen av genomsnittlig avvecklingstid grundar sig på en partiell undersökning omfattande tingsrätterna i Stockholm, Göteborg och Malmö samt åtta andra slumpmässigt utvalda. Inom varje i undersökningen ingående tingsrätt har samtliga konkurser granskats. Urvalsramen för de åtta utvalda har varit samtliga 108 tingsrätter exklusive de tre största städernas. Följande tingsrätter, som vi i fortsättningen kallar övriga, ingår i det slumpmässiga urvalet:

Övriga tingsrätter	Antal konkurser 1966 - 1970	
Gotlands	24	
Karlskrona	36	
Kristianstads	48	
Listers och Sölvesborg	38	
Lunds	70	
Vänersborgs	43	
Växjö	84	
Östra och Medelsta	23	366

Under femårsperioden hade Stockholm 1 157, Göteborg 566 och Malmö 441 företagskonkurser, varför hela undersökningen omfattar 2 530 konkurser.

Den genomsnittliga avvecklingstiden mätt i månader för tingsrätterna i de tre största tätorterna samt för övriga har sammanställts i figur 5.23. Några uppgifter för konkurser som upphört på annat sätt har inte medtagits antingen därför att frekvensen av dessa varit låg eller 0. Av samma skäl har i ett antal fall uppgifter utelämnats vid konkursalternativ enligt KL 186 §. Vid en jämförelse

mellan alternativen slututdelnings- och fattigkonkurser bör konkurser som upphört enligt KL 186 § till följd av sitt ringa antal tillmätas ringa betydelse.

Vi kan under femårsperioden inte spåra någon bestämd tendens beträffande avvecklingstidens längd för slututdelningskonkurser varken i de utpräglade tätorterna eller i övriga tingsrätter. Det samma kan sägas om fattigkonkurserna (KL 185 §) utom för Malmö del, där denna konkurstyp handlades avsevärt snabbare 1970 än 1966.

Om vi däremot jämför avvecklingstiderna med hänsyn till tingsrätternas allokering, finner vi vissa om än oenhetliga skillnader. Stockholms och Malmö tingsrätter har längre genomsnittliga avvecklingstider för slututdelningskonkurser än Göteborg och storstäderna längre än övriga tingsrätter. Stockholms och Malmö tingsrätter handlägger sina fattigkonkurser snabbare mot femårsperiodens slut än vid dess början - Göteborgs tingsrätt tvärtom. Övriga tingsrätter behöver i genomsnitt cirka hälften så lång tid som tingsrätterna i storstäderna för att avveckla sina fattigkonkurser.

Det torde inte finnas någon entydig förklaring till tidsskillnaderna i handläggningen av konkurserna mellan de större tätorterna och mellan större och mindre tätorter. Det är troligt att sådana faktorer som tradition, arbetsbelastning och ärendeprioritering främst påverkar handläggningstiderna.

År	Konkurs- alternativ	Avvecklingstid i månader			
		Stockholm	Göteborg	Malmö	Övriga
1966	Slututd.	22,7	16,9	28,2	15,6
	185 §	3,9	2,5	10,7	1,9
	186 §	12,7	10,0	-	-
1967	Slututd.	19,9	21,8	19,9	16,2
	185 §	4,2	3,0	6,4	1,7
	186 §	17,1	-	-	-
1968	Slututd.	23,1	17,2	21,3	16,7
	185 §	3,3	3,4	5,7	1,2
	186 §	20,1	-	-	-
1969	Slututd.	19,7	17,4	20,1	21,7
	185 §	2,5	3,6	3,4	1,7
	186 §	13,4	8,3	-	-
1970	Slututd.	24,8	16,4	17,3	17,8
	185 §	3,2	3,6	3,7	1,9
	186 §	12,0	6,3	-	-

Figur 5.23 Genomsnittlig avvecklingstid för vissa konkurser
1966 - 1970

Nedan anges sammanfattningsvis avvecklingstiderna för 1970 års konkurser som ovägda aritmetiska medier av de tidigare beräknade genomsnittsvärdena.

	Avvecklingstider i mån	
	Sthlm, Gbg och Mö	Övriga
Slututdelningskonkurser	20	18
Fattigkonkurser (185 §)	3,5	2

Konkurslagskommittén²³⁾ har undersökt avvecklingstider för fattigkonkurser avseende enskilda personer och företag sammantagna vid tingsrätterna i Stockholm, Göteborg, Malmö och tolv andra tingsrätter med avseende på åren 1970 och 1971 avslutade konkurser och kommit till följande resultat:

	<u>1970</u>	<u>1971</u>
Enligt 185 § KL	3 m 5 d	4 m 5 d
" 186 § KL	12 m 6 d	12 m 9 d

Överensstämmelsen med år 1970 i vår undersökning enligt figur 5.23 är god.

5.6.8 Bouppteckning

När vi mäter konkursboets tillgångar och skulder genom att utgå från bouppteckningen, bör vi ha klart för oss, att förmögenhetsredovisningen blir mycket otillförlitlig.

Bouppteckningen skall enligt KL 54 § upprättas av interimsförvaltaren - och som regel inlämnas till rätten inom en vecka efter konkursutbrottet. Gälldenären är skyldig att beediga bouppteckningen.

Uppgifterna i bouppteckningen är otillförlitliga bl a av följande skäl:

Den begränsade tid inom vilken handlingen skall sammanställas ger i varje fall vid mera omfattande konkurser inte alltid tillräckligt rådrum för en pålitlig uppteckning av samtliga tillgångar och skulder.

Interimsförvaltaren kan inte under ett fåtal dagar skaffa sig den insyn i företaget som han behöver för att någorlunda riktigt värdera tillgångarna, även om samtliga blivit upptecknade.

23) Förenklad konkurs m.m. (SOU 1974:6), sid 224 och 231.

Företagets räkenskaper är inte sällan bristfälliga och de ger därför inte förvaltaren det underlag som är önskvärt för bouppteckningen.

Uppskattningen av tillgångarnas värde blir osäker, därför att tiden mellan värderingstillfället och realisationstidpunkten ofta blir avsevärd.

Slutsatsen av detta måste bli, att bouppteckningen endast approximerar tillgångarnas realisationsvärden. Att ändå bouppteckningen har valts som utgångspunkt för ett studium av konkursföretagets ekonomiska ställning, beror dels på att den speglar konkursboet innan detta börjat avvecklas, dels att handlingen alltid skall finnas i konkursakten.

Från tingsrätterna har inte inhämtats uppgifter ur bouppteckningar vid fattigkonkurser. Skälet härtill är att tillgångs- och skuldmassan i dessa fall vanligen är mycket ringa, att kretsen av borgenärer som kan få sina fordringsanspråk uppfyllda inskränker sig till ett litet antal funktionärer och att bouppteckningarna vanligen är mycket summariska.

De uppgifter som lämnats av tingsrätterna framgår av bilaga 5.1 punkt 10.

I figuren 5.24 visas summa tillgångar och skulder samt insufficiens (kapitalbrist) årsvis för de 3 371 företag, vilkas konkurser avslutats med slututdelningsförslag under 1966 - 1970. Beloppen anges i hela tkr.

År	Antal kon- kurser	Tillgångar	Skulder	Insufficiens	Insuffi- ciens i procent av skuld- erna
1966	456	63 027 000	164 835 000	101 808 000	62
1967	576	65 172 000	171 187 000	106 015 000	62
1968	694	132 577 000	318 881 000	186 304 000	58
1969	813	137 420 000	352 326 000	214 906 000	61
1970	832	155 305 000	392 846 000	237 541 000	60
Totalt	3 371	553 501 000	1400 075 000	846 574 000	60

Figur 5.24 Tillgångar, skulder och insufficiens i slututdelningskonkurser 1966 - 1970 enligt till tingsrätterna ingivna bouppteckningar

I olika sammanhang talas om den omfattande värdeförstöring som åsamkas samhället genom företagskonkurserna. Vad som avses med uttrycket är något oklart. Om vi tillfälligtvis antar, att figuren 5.24 speglar konkursernas faktiska utfall kan vi tänka oss, att kapitalbristen de olika åren i dubbel mening ger uttryck för värdeförstöring. Den ena fasen i värdeförstörelseprocessen representeras av gångna års ackumulerade förluster, vilka i sin tur kan återföras på ett ineffektivt utnyttjande av tillgängliga resurser. I den andra fasen - avvecklingen av konkursboet - finns också ett moment av värdeförstöring i och med att företagets tillgångar som regel realiserats långt under sina egentliga marknadsvärden. I bouppteckningarnas insufficienser är de ackumulerade årsförlusterna faktiskt beaktade, medan tillgångarnas låga avsettningspriser skall vara anteciperade.

Ur samhällsekonomisk synvinkel är företagens bristande lönsamhet en reell värdeförstöring, medan låga avvecklingspriser vid konkurs endast är en skenbar värdeförbrukning - vad gäldenär/borgenär går miste om kommer motkontrahenten (köparen) tillgodo.

Om vi nu återvänder till figur 5.24 finner vi, att kapitalbristen under femårsperioden stiger från 101,8 milj till 237,5 milj. Borgenärernas förluster på de ordinära konkurserna torde ligga i närheten av dessa belopp. Om vi väljer att uttrycka dessa uppskattade konkursförluster i promille av bruttonationalprodukten, får vi följande värden:

	<u>Uppskattade konkursförluster i promille av bruttonationalpro- dukten till löpande priser</u>
1966	0,87 ‰
1967	0,84
1968	1,39
1969	1,47
1970	1,47

De med ledning av konkursbouppteckningarna uppskattade borgenärsförlusterna i företagskonkurserna är alltså avsevärda. När vi bedömer storleken av dem måste vi komma ihåg, att i de angivna värdena är varken företagens fattigkonkurser eller konkurser, i vilken privatpersoner är gäldenärer medräknade.

Insufficiensen ligger stabilt på omkring 60 % av totala skulterna.

I figur 5.25 visas skulderna uppdelade på prioriterade och oprioriterade.

År	Summa skulder	Prioriterade	Oprioriterade	Oprioriterade i procent av summa skulder ²⁵⁾
1966	164 835 000	67 224 000	97 195 000	59
1967	171 187 000	70 345 000	100 841 000	59
1968	318 881 000	123 461 000	193 131 000	61
1969	352 326 000	171 373 000	180 324 000	51
1970	392 846 000	187 798 000	204 209 000	52
Totalt ²⁴⁾	1 400 075 000	620 201 000	775 700 000	55

Figur 5.25 Skulder enligt tingsrätternas bouppteckningar fördelade på prioriterade och oprioriterade

Skuldernas storlek i bouppteckningen är inte i samma utsträckning som tillgångarnas ett resultat av värderingar med avseende på framtiden. Det i figur 5.25 intagna siffermaterialet måste trots detta bedömas som en ganska grov approximation av konkursutfallet.

- 24) Differensen mellan summa skulder samt prioriterade och oprioriterade skulder, 4 174 000, beror på:

uppgift saknas för 1966 från tingsrätterna om skuldernas fördelning	415 000
uppgift saknas för 1968 från tingsrätterna om skuldernas fördelning	2 289 000
uppgift saknas för 1969 från tingsrätterna om skuldernas fördelning	638 000
uppgift saknas för 1970 från tingsrätterna om skuldernas fördelning	813 000
differens till följd av avrundning av belopp	19 000
	<u>4 174 000</u>

- 25) Den procentuella andelen är inte helt korrekt med hänsyn till att vissa skulder enligt 11) ovan ej fördelats på prioriterade och oprioriterade.

Vad som frapperar är den överraskande stora andelen av förmånsberättigade skulder. Den har stigit med cirka 7 % under femårsperioden och uppgår till 48 % av skulderna år 1970.

Vi kan med ledning av tingsrätternas uppgifter i bouppteckningarna skissa det "typiska" konkursföretaget 1970. Den genomsnittliga slututdelningskonkursen representeras av följande tillgångar och skulder:

Tillgångar	187 000 kr
Skulder	472 000 "
härav prioriterade	227 000 "
" oprioriterade	245 000 "

I den typiska ordinära konkursen blir insufficiensen 285 000 kronor enligt ovan gjorda sammanställning. Till ungefär samma resultat har Lithner²⁶⁾ kommit i en studie, som omfattar 61 ordinära konkurser och 26 fattigkonkurser avslutade under åren 1965 - 1970 vid tingsrätter i Blekinge och Kronobergs län. Lithner har inte redovisat tillgångar och skulder enligt bouppteckningarna men uppger den genomsnittliga bristen för sexårsperioden till 290 000 kronor.

5.6.9 Slututdelning

Konkursförvaltaren är skyldig att redovisa för sin förvaltning, när konkursen är avslutad. Hans rapport kallas slutredovisning.

Slutredovisningen skall lämnas till och granskas av rättsens ombudsman. Ombudsmannens utlåtande och förvaltarens redovisning skall hållas tillgängliga för dem, som önskar ta del av handlingarna. Om slutredovisningen inte klandrats inom föreskriven tid, blir slututdelningsförslaget definitivt.

26) *Lithner, K*, Förvaltarberättelsens betydelse för undersökning på grund av misstanke om gäldenärsbrott, Tidskrift för Sveriges Advokatsamfund 1971:3, sid 3.

I slututdelningsförslaget anger konkursförvaltaren dels de belopp som skall utgå till prioriterade fordringsägare i överensstämmelse med förmånsrättsordningen, dels belopp och procentsats, varmed oprioriterade borgenärer erhåller utdelning.

I den enkät som utgått till tingsrätterna (jfr bilaga 5.1) avser punkt 12 procentuella utdelningen till de oprioriterade fordringsägarna. Det har däremot inte ansetts möjligt, att begära redovisning av samtliga fall, när utdelning utgått med förmånsrätt. Som framgår av punkt 13 i bilaga 5.1 har tingsrätterna uppgett utdelning dels enligt HB 17:4, dels enligt HB 17:12 samt i båda fallen markerat om sådana fordringar inte funnits.

Den nya förmånsrättslagen (SFS 1970:979) har behandlats i avsnitt 5.4.13. Här görs några påpekanden i anslutning till frågeformuläret, vilket utgår från den förmånsrättsordning, som gällde före 1.1.1972.

Handelsbalkens paragraf 17:4 upptar en rad fordringar. Av dessa är löne- och vissa pensionsfordringar de ekonomiskt mest betydelsefulla. Fordringar enligt 17:4 är hänförliga till gruppen allmänna förmånsrätter.

Lönefordran är helt naturligt av stor social betydelse, eftersom arbetstagaren drabbas mycket hårt, om han under en viss tid förlorar sin inkomst. Kungl Maj:t har därför i propositionen 1970:201 lämnat förslag till lag om statlig lönegaranti vid konkurs. Lagen (SFS 1970:741) som tillämpas fr o m 1.1.1971 innebär i korthet, att staten inträder som garant och intill visst maximerat belopp via bank utbetalar lönefordran till den anställde (jfr not 10 i avsnitt 5.4.13).

17:12 ger förmånsrätt för bl a skatter och allmänna avgifter, dvs statlig och kommunal inkomstskatt, allmän arbetsgivareavgift, folkpensions- och sjukförsäkringsavgifter.

Den procentuella utdelningen i anslutning till 17:4 och 17:12 är av intresse av flera olika skäl.

Båda fordringstyperna är tunga om vi ser till deras storleksordning som löpande kostnader och de bör rimligtvis också var för sig representera betydande belopp i genomsnittskonkursen. Fordringar enligt 17:4 kommer genom placeringen i förmånsrättsordningen ofta att inkräkta på viktiga speciella förmånsrätter. Bland dessa kan nämnas inteckning i fast egendom (17:9)²⁷⁾. Fordringar enligt 17:12 är ur utredningssynpunkt också intressanta av det skälet att de som sist liggande förmånsrätt bildar övergång till de oprioriterade fordringarna.

I figuren 5.26 kan vi få en överblick över den procentuella andel konkurser som varje år under femårsperioden gett utdelning enligt 17:4, 17:12 och till icke förmånsberättigade fordringsägare. I tabellen har således uteslutits de fall som inte resulterade i någon utdelning.

År	Antal slut- utdelnings- konkurser	Procentuell andel konkurser med utdelning		
		Enligt 17:4	Enligt 17:12	Till opriori- terade
1966	456	77	90	25
1967	576	77	90	25
1968	694	90	90	22
1969	813	79	91	15
1970	832	78	89	18
Totalt	3 371	-	-	-

Figur 5.26 Procentuell andel konkurser med utdelning enligt HB 17:4, 17:12 och till oprioriterade fordringsägare

27) Jfr vad som sagts under noten 9 i avsnitt 5.4.13.

Andelen konkurser som gett någon utdelning enligt förmånsrättsordningens 17:4 och 17:12 är under femårsperioden i det närmaste oförändrad. Lönefordringar, som bevakas, ger utdelning i knappt 80 % av alla slututdelningskonkurser, medan kronofogden har en utdelningsfrekvens på 90 %.

Icke prioriterade fordringsägare får av naturliga skäl motta utdelning i betydligt färre antal fall än de prioriterade. År 1966 fick var fjärde oprioriterad borgenär någon utdelning, men fem år senare var knappt var femte utdelningsberättigad. De oprioriterade fordringsägarnas ställning har med denna mätmetod avsevärt försämrats under undersökningsperioden.

Hur stor procentuell utdelning får de tre kategorier borgenärer, som ingått i studien? Svaret ges i figur 5.27, där konkursföretagen storleksordnats. I tabellen redovisas inte data för konkursföretag som haft mer än 99 anställda, eftersom dessa är relativt få till antalet och därigenom ger otillförlitliga värden. Genomsnittsvärdena är beräknade som aritmetiska media.

Den genomsnittliga utdelningsprocenten för 17:4 och 17:12 har erhållits genom att summa utdelningsprocent för respektive förmånsrätt (inklusive fall med utdelning = 0) dividerats med summa fall, då utdelning varit möjlig vid vardera alternativet. De fall som representeras av "sådana fordringar har ej funnits" (jfr bilaga 5.1, punkt 13) har således inte påverkat beräkningen av genomsnittsvärdena. Den genomsnittliga utdelningen till oprioriterade borgenärer är angiven som kvoten av summa utdelningsprocent för inte förmånsberättigade fordringsägare och totala antalet slututdelningskonkurser. Beräkningen bygger således på antagandet att oprioriterade fordringsägare har möjlighet att lyfta utdelning i varje slututdelningskonkurs.

Lönefordringarna är alltså tryggade mellan 80 - 90 % av de bevakade beloppen. Den höga utdelningsprocenten för skattefordringar i de allra minsta företagen (40 %) torde kunna förklaras med att andelen innehållen skatt för anställda är förhållandevis liten i dessa. I storlekssklassen 50 - 99 anställda ökar åter statens utdelningsandel - förmodligen beroende på att företag i denna storlekssklass är bättre organiserade och företagsledningarna här är mer ansvarsmedvetna än i de något mindre rörelserna. Det sistnämnda förhållandet tar sig framför allt uttryck i att dessa företag försätts i konkurs, innan kapitalbristen blivit orimligt stor.

Antal anställda	Genomsnittlig utdelningsprocent		
	Enligt 17:4	Enligt 17:12	Till oprioriterade
0 - 4	83	40	5
5 - 9	84	29	3
10 - 19	84	23	3
20 - 49	82	23	4
50 - 99	89	41	7

Figur 5.27 Genomsnittlig utdelning vid varierande företagsstorlek

Oprioriterade borgenärer får en obetydlig utdelning, som håller sig mellan 3 och 7 %. Utdelningens variation med hänsyn till företagsstorlek uppvisar vissa likheter med 17:12-kategorin.

Om vi i stället väljer att beräkna utdelningen för de tre borgenärskategorierna utan hänsyn till företagsstorlek men i övrigt på det sätt som angetts ovan, får vi för femårsperiodens 3 371 slututdelningskonkurser följande värden:

Utdelning till fordringsägare med förmånsrätt enligt HB 17:4	83 %
- "-	HB 17:12 32 %
- "-	utan " 5 %

De oprioriterade fordringsägarnas ogynnsamma situation ur utdelningssynpunkt bekräftas av en studie som gjorts av Englund²⁸⁾ och som avser 68 aktiebolag, vilkas konkurser avslutats vid Malmö tingsrätt åren 1968 - 1970. I dessa 68 bolag förekom utdelning till oprioriterade borgenärer i endast 13 fall enligt följande:

<u>Utdelningsprocent</u>	<u>Antal bolag</u>
1 - 10	8
11 - 20	2
21 - 30	3

De oprioriterade borgenärerna får således en mycket ringa utdelning. I framtiden blir denna ännu lägre som en följd av ökade privilegier för stat och kommun att driva in skatter enligt lagen om förmånsberättigade skattefordringar²⁹⁾ som trädde i kraft den 1 januari 1972. Lagen innebär i korthet:

- 1 Antalet förmånsberättigade skatter och avgifter utökas betydligt.
- 2 Den tid under vilken skatte- och avgiftsfordringar skall vara förenade med förmånsrätt utsträcks från två till fem år.
- 3 Förmånsrätten utsträcks att gälla även i de fall, då annan än den skatt- eller avgiftsskyldige är betalningsansvarig för skatten eller avgiften.

28) *Englund, C*, Förluster och säkerhet i svenska aktiebolag vid konkurs, Företagsekonomiska institutionen vid Lunds universitet, Lund, 1970, sid 18.

29) Lag om förmånsberättigade skattefordringar m.m. (SFS 1971:1072).

5.6.10 Orsaker till obeståndet

Konkursförvaltaren är enligt KL 55 § skyldig att i sin berättelse ange de troliga orsakerna till gäldenärens obestånd. I inledningen till ifrågavarande paragraf sägs det: "Förvaltaren skall under rättens ombudsmans inseende så snart ske kan upprätta skriftlig berättelse om boets tillstånd, så ock om orsakerna till gäldenärens obestånd, så vitt de kunnat utrönas".

När vi behandlade konkursbouppteckningen i avsnitt 5.6.8 diskuterade vi bl a, om förvaltaren med hänsyn till den korta tid som stod honom till buds kunde utföra en tillfredsställande tillgångsvärdering. En liknande fråga ställs vi inför, då gäldenären "så snart ske kan" - som regel före första borgenärssammanträdet - skall sammanställa förvaltarberättelsen och i denna bl a uttala sig om konkursanledningarna. Förvaltarens möjligheter att någorlunda korrekt uppgge orsakerna till obeståndet är dessutom beroende av hans förmåga att bedöma de vanligen långsiktiga och ofta mycket komplicerade förhållanden, som orsakat obeståndet. Vi kan därför anta, att förvaltaren inte så sällan åtminstone delvis grundar sitt uttalande om konkursanledningarna på gäldenärens upplysningar, vilka är mer eller mindre subjektiva.

Tingsrätterna har under punkt 11 i bilaga 5.1 lämnat uppgift om orsakerna till obeståndet enligt förvaltarberättelsen. En del förvaltare har i berättelsen angett orsakerna synnerligen utförligt, varför uppgiftslämnarna i sådana fall måst sovra materialet och uppgge vad de ansett vara de mest väsentliga konkursanledningarna.

För att statistiskt kunna bearbeta det stora antalet varierande orsaker till obestånd som uppgetts har dessa klassificerats i huvud- och delkomponenter. Det har därvid helt naturligt inte kunnat undvikas, att vissa nyanser i förvaltarnas formuleringar gått förlorade.

Det insamlade materialet avser uteslutande de 3 371 slututdelningskonkurserna under femårsperioden. För dessa har 4 447 egentliga anledningar till obestånd uppgetts. I 410 fall har vi fått upplysningar vilka bedömts som irrelevanta - t ex av typen "kraftigt försämrad likviditet" - varför de utesluts. Figur 5.28 är en sammanställning över tingsrätternas uppgifter om orsaker till obestånd.

Vilka är då de väsentligaste negativa effekterna, som fört företagen mot konkurs? Största rollen spelar en låg kvantitativ omsättning i förening med tryckta priser till följd av hård konkurrens (E 1). Inte mindre än 16 % av samtliga konkursorsaker har denna bakgrund. Därefter kommer bristande intern planering, exempelvis budgetering och kalkylering (G 1) med 9 %. Procenttalet är förvånansvärt högt, särskilt i jämförelse med det relativt modesta värdet för otillfredsställande extern redovisning (G 2), som är 2 %. Ledningens bristande utbildning (A 1) och kraftigt stigande kostnader för löner, varu(råvaru)inköp, hyror etc. (E 3) har ansetts konkursgrundande i lika hög grad eller med vardera 8 %. Bland andra faktorer som tillmätts stor betydelse ur konkurssynpunkt kan nämnas den negativa verkan av personliga problem (H 6), vari inräknas sjukdom och dödsfall 7 %, otillfredsställande planering och samordning av den löpande verksamheten (B 1) 4 %, för litet startkapital (C 1) 5 %, för litet tillskott av eget kapital med hänsyn till expansion (C 2) 5 %, för stora och felaktiga investeringar i anläggningstillgångar (D 2) 4 %, onormala kundförluster (E 4) 4 % och konkunktur nedgång (H 1) 5 %.

KONKURSORSAKER	Antal fall	Procent
A BRISTANDE UTBILDNING		
A 1 Ledning	335	8
2 Tjänstemän	7	-
3 Anställda	37	1
B OTILLFREDSSTÄLLANDE ORGANISATION		
B 1 Planering och samordning av den löpande verksamheten	158	4
2 Arbetsledning	34	1
3 Personalpolitik	37	1
C FINANSIERING		
C 1 För litet startkapital	225	5
2 För litet tillskott av eget kapital m h t expansion	222	5
3 Bristande kreditmöjligheter inklusive kreditrestriktioner	99	2
4 Stora ågaruttag	86	2
D INVESTERING		
D 1 För stora och felaktiga investeringar i varulager	84	2
2 För stora och felaktiga investeringar i anläggnings- tillgångar	173	4
3 Försummad rationalisering genom för små investeringar i anläggningstillgångar	37	1
E LÖNSAMHET		
E 1 Låg omsatt kvantitet och tryckta priser till följd av hård konkurrens	705	16
2 Tillfredsställande omsatt kvantitet men för låga priser ("omsättningssjukan")	55	1
3 Kraftigt stigande kostnader för löner, varu (rå- varu)inköp, hyror etc	390	8
4 Onormala kundförluster	167	4
5 Stora räntekostnader	154	3
F FÖRETAGSUTVECKLING		
F 1 Produktutvecklingen försummad	12	-
2 Produktutvecklingen felinriktad	27	1
3 Marknadsföringen eftersatt	49	1
G PLANERING OCH KONTROLL		
G 1 Intern planering (budgetering, kalkylering m m) försummad	400	9
2 Extern redovisning bristfällig	108	2
H FAKTORER UTANFÖR LEDNINGENS KONTROLL		
H 1 Konjunktur nedgång	208	5
2 Strukturu omvandling	79	2
3 Ekonomiska svårigheter efter generationsväxling	5	-
4 Oförutsedda ekonomiska svårigheter (sköns- och effertaxering, rättstvister i övrigt)	123	3
5 Stölder, förskingringar, bedrägerier	59	1
6 Personliga problem (personliga bekymmer, sjukdom, dödsfall)	308	7
7 Väderleksförhållanden	64	1
SUMMA	4 447	100

Figur 5.28 Tingrätternas uppgifter om konkursanledningar

Nedan har angetts procenttalen för de konkursgrundande huvudkomponenterna enligt det använda schemat.

A	Bristande utbildning	9 %
B	Otillfredsställande organisation	6
C	Finansiering	14
D	Investering	7
E	Lönsamhet	32
F	Företagsutveckling	2
G	Planering och kontroll	11
H	Faktorer utanför ledningens kontroll	<u>19</u>
		<u>100</u>

Det står alldeles klart, att olönsamhet är främsta skälet till konkurs. Bakom var tredje angiven konkursorsak ligger bristande lönsamhet. I princip resulterar samtliga angivna förhållanden (A-D, F-H) på sikt i bristande lönsamhet.

Också faktorer varöver företagsledningen inte kan utöva kontroll är mycket vanliga. Största betydelsen har här konkunkturerna och ledningens personliga problem.

Finansieringssvårigheterna är ett välkänt problem för de mindre och medelstora företagen. Lika vikt har tillmätts för litet start- respektive tillskottskapital. Kreditrestriktioner har haft mindre betydelse, men när vi bedömer denna faktor bör vi beakta, att restriktionerna vanligen är tillfälliga och därför inte ger fullt utslag under en femårsperiod.

Det är också välkänt, att företag i den storleksordning det här rör sig om avsätter alldeles för små resurser för företagsstyrning. Bristande ekonomisk planering och kontroll anses bidra till insolvens i vart nionde fall.

Det är rätt uppenbart att företagsledningens otillräckliga utbildning spelar en betydligt större roll i konkurssammanhang än vad

denna studie avslöjar. I själva verket kan man spåra ett orsakssammanhang mellan samtliga här använda konkursgrundande huvudkomponenter och ett oskickligt ledarskap.

Konkursorsaker har studerats av en rad konkursforskare. I det följande återges först resultaten från fyra sådana undersökningar med kvantificerade uppgifter.

Woodruff & Alexander³⁰⁾ redovisar i en studie konkursorsaker för tio tillverkande företag, som fått konkurs under 1950-talets första hälft.

Denna begränsade studie antyder, att tunga konkursanledningar är bristande finansiell planering särskilt inom redovisningsområdet samt otillräcklig samordning mellan produktion och försäljning, vilket bl a speglas av underlåten produktutveckling, liten sortimentsbredd och bristande marknadsinformation.

30) *Woodruff, A M, & Alexander, T G, Success And Failure In Small Manufacturing. A Study Of 20 Small Manufacturing Concerns, Pittsburgh, 1958, sid 48.*

FREQUENCY OF 18 MANAGEMENT ERRORS

Ten Bankrupt Small Manufacturers

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	
A. Poor Financial planning	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	10
1. Inadequate records	x	x	x	x	x	x		x	x	x	9
2. Trouble with p/v ratio				x		x	x		x	x	5
3. Neglected tax payments		x		x	x			x			4
4. Expansion beyond resources	x					x	x				3
5. Excessive fixed cost	x					x				x	3
B. Poor coordination between manufacturing and selling	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	10
1. Lack of product development	x	x	x	x	x	x	x		x	x	9
2. Lack of diversification	x	x	x	x			x		x	x	7
3. Lack of data on own market		x		x	x				x	x	5
4. Contracted plant output to single buyer	x		x						x		3
5. Important decision made without market research		x	x								2
6. Continued in line of bankrupt predecessor			x								1
7. Patent litigation								x			1
C. Other poor general administration	x	x	x	x	x	x			x		7
1. Nepotism	x		x		x						3
2. Poor internal communication				x		x			x		3
3. One man management			x	x		x					3
4. Management lacked technical knowledge			x			x					2
5. Absentee management		x									1
6. Trouble between partners					x						1

Altman³¹⁾ återger i sin bok *Dun & Brodstreets statistik från år 1969* (sid 11 - 12) över konkursorsaker. I studien som bygger på ett stort antal fall har man nöjt sig med en grov klassificering av anledningar till konkurserna men å andra sidan tagit hänsyn till näringsgrenar. De två först angivna huvudorsakerna, dvs brist på eller ojäm yrkeserfarenhet samt inkompetens, dominerar starkt. Ur tabellen har uteslutits en jämförelse med år 1932, som får anses inaktuell.

Business Failures by Cause in 1969

Causes	Manufac- turing	Wholesale	Retail	Construc- tion	Commercial Service	All Concerns
Lack of or Unbalanced Experience	36.6	24.5	46.8	42.0	37.5	41.5
Imcompe- tence	55.2	54.9	40.3	46.7	44.1	45.6
Neglect	2.0	3.3	2.8	3.2	2.9	2.8
Fraud	1.1	2.0	1.1	0.9	0.9	1.2
Disaster	1.7	2.3	1.8	0.3	0.5	1.4
Unknown	3.4	4.3	7.2	6.9	14.1	7.1
Total	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

I en studie av Stanley & Girth³²⁾ har författaren uppdelat konkursorsakerna i bakomliggande och omedelbara. Resultatet härrör från intervjuer med 50 konkursgäldenärer och stickprov vid åtta domstolar, där i konkursakterna angivna orsaker noterats. Eftersom

31) *Altman, E J*, *Corporate Bankruptcy in America*, New York, 1971, sid 24.

32) *Stanley, D T & Girth, M*, *Bankruptcy. Problem, Process, Reform*, Washington D.C., 1971, sid 111.

varje konkursgäldenär hänvisat till mer än en konkursorsak, uppgår summa procenttal till mer än 100.

Underliggande orsaker av stor betydelse är i storleksföljd oväntat svag efterfrågan, företagsledarproblem, kapitalbrist och för snabb expansion, medan de främsta omdelbara orsakerna är hot om åtal, pågående åtal, ansökan om konkurs från borgenärer, exekutiva åtgärder och obetalda skatter.

In percent

Cause	Interviewees	File cases
<i>Underlying</i>		
Business below expectations	64	5
Internal management problems	46	4
Insufficient capital	26	3
Overexpansion	18	-
Factoring accounts receivable	8	-
General business failure	-	26
Other	4	2
<i>Immediate</i>		
Threatened suit	32	2
Actual suit	30	11
Involuntary bankruptcy petition	22	-
Execution levy	16	-
Tax levy	10	-
Set-off by bank	2	-
No answer	22	52

I en undersökning³³⁾ har med utgångspunkt från konkursakterna sammanställts de tre viktigaste orsakerna till var och en av 20

33) Faafeng, H, En vurdering av årsakene till norske bedriftskonkurser i de senere år, Oslo, 1973, sid 30.

studerade företagskonkurser. Av den procentuella fördelningen i tabellen framgår det, att de väsentligaste konkursorsakerna är sviktande ledarskap, otillräckligt kapital i förening med för snabb expansion, bristande lönsamhet och outvecklad planering och kontroll i nu nämnd ordning.

Sviktande ledarskap/manglande forutsetninger	20
Utilfredstillende organisasjon	7
Finansiering - manglende driftskapital - for sterk ekspansjon	18
Investeringer - for store i anlegg - for store i varelager/fordringer	10
Sviktende lønnsomhet	16
Uheldig bedriftsutvikling	7
Sviktende planlegging, budsjettering, kontroll	15
Årsaker utenfor bedriftens kontroll	7
Totalt i procent	100

Betecknande för de fyra refererade studierna av konkursorsaker är att ett begränsat antal faktorer uppfattas som speciellt konkursframkallande. Hit hör främst företagarens otillräckliga yrkeserfarenhet och utbildning, bristande lönsamhet hos små företag, svag finansiering, brister i externredovisning, frånvaro av ordnad planering och kontroll och för snabb expansion.

En i viss mån annorlunda uppfattning har Thompson³⁴⁾ kommit fram till. Han betonar vikten av väl övervägda beslut och behov av konsult. Vidare uppfattar han marknadsfrågor och finansiering som

34) *Thompson, C W, An Analysis of Environmental and Managerial Factors in the Success or Failure of Small Manufacturing Enterprise, Iowa, 1963, sid 111.*

trånga sektioner för det lilla företaget. Några signifikanta skillnader i utbildning och yrkeserfarenhet fann han inte mellan framgångsrika och icke framgångsrika företagare. Hans slutsatser återges nedan.

Four general conclusions can be rendered here:

- 1 Successful managers can best be distinguished from unsuccessful ones by the way they approach decision-making. The successful managers carefully consider alternatives. Different potential courses of action are examined with care, all considerations are weighed, and yet other alternatives are sought. The contrast, in success, between this type of mentality and that which does not examine alternatives became obvious as the study progressed.*
- 2 Among the 90 firms included in this study, no significant differences in educational and experience background were found to exist between the owner-managers of the out-of-business firms and the owner-managers of comparable "going" concerns.*
- 3 The owner-managers of out-of-business firms generally relied less on outside management and technical assistance than do their counterparts who are still in business.*
- 4 Marketing and finance - not production - are the weak points in Iowa small manufacturing management.*

5.6.11 Konkursföretagets livslängd

Vi studerar i det följande konkursföretags livslängd i två steg. I en första etapp görs en totalundersökning, som berör aktiebolag med konkursavslut 1966 och 1970 och som omfattar 340 respektive 1 155 fall eller tillsammans 1 495 konkurser. Det framgår av figur 5.13, att totala antalet avslutade aktiebolagskonkurser de båda åren var 1 513. Mellanskillnaden, dvs 18 konkursbolag, har inte kunnat identifieras hos PRV.

I en andra etapp görs en partiell livslängdsstudie för person-associationer (aktiebolag) i Malmöhus län med konkursavslut 1966 och 1970. Syftet med studien är att utröna, om det finns någon skillnad i livslängd mellan personal- och kapitalassociationer.

Vid denna jämförelse har det ur metodsynpunkt ansetts riktigt att välja de båda företagskategorierna från samma region. Av arbetstekniska skäl har valet fallit på Malmöhus län. Konkurserna fördelar sig på följande sätt undersökningsåren:

	<u>1966</u>	<u>1970</u>
Aktiebolag	39	127
Ekonomiska föreningar	-	3
Handelsbolag och enskilda rörelseidkare	46	57
Av handelsregistret ej identifierade konkursföretag	<u>24</u>	<u>18</u>
	<u>109</u>	<u>205</u>

Ekonomiska föreningar har uteslutits ur studien med hänsyn till deras ringa antal. Något bortfall förekommer inte.

Konkursföretagets livslängd beräknas som tiden mellan registreringstidpunkten och dagen för konkursens avslutande. Detta mätningssätt är givetvis inte helt invändningsfritt. Redan innan konkursen beslutas är det berörda företaget som regel utsatt för en degenereringsprocess. Teoretiskt mest tillfredsställande hade kanske varit att fixera företagets avvecklingstidpunkt som tidsmediet mellan konkursens beslutande och avslutning. Eftersom vi emellertid i avsnitt 5.6.7 bestämt den genomsnittliga avvecklingstiden för konkurser, har vi möjlighet att generellt justera den preliminärt beräknade livslängden i denna riktning.

Ett begränsat antal av de studerade företagen har under sin livstid bytt firma från någon annan företagsform till aktiebolag. Bolagsregistret lämnar inte någon upplysning om första registreringstillfället i sådana fall och därför måste denna uppgift hämtas från något av våra handels- eller föreningsregister. En sådan uppföljning av första registreringstillfälle har av arbetstekniska skäl inte ansetts rimlig, varför livslängden för ifrågavarande företag ansetts påbörjad vid tidpunkten för omregistreringen till

aktiebolag. Om däremot ett aktiebolag bytt eller ändrat sin firma utan att samtidigt växla företagsform har med ledning av uppgifter i bolagsregistret första registreringstillfället kunnat spåras.

Dagen för varje bolags första registrering har tagits fram ur PRV:s bolagsregister. Tidpunkten för respektive bolags upphörande har, när den i ett mindre antal fall inte funnits angiven i bolagsregistret, ansetts vara den 1/7 respektive konkursår. Livslängden är i råmaterialet mätt i hela antal månader.

Diagrammet i figur 5.29 visar 1966 och 1970 års konkursföretags relativa fördelning på levnadsår. Motsvarande värden finns i bilaga 5.4.

Diagrammet visar en hög konkursfrekvens redan de första levnadsåren, en topp efter 3 - 5 år och därefter en successiv nedtrappning. Som vi senare skall finna är den genomsnittliga livslängden lägre för 1970 års konkursbolag än för 1966 års.

I figur 5.30 kan vi se företagens genomsnittliga livslängd vid olika aktiekapitalstorlekar såväl när konkurserna avslutats 1966 som 1970. Beräkningarna grundar sig på det tidigare redovisade materialet, dvs totalt 1 495 bolag i konkurs. Ur jämförelsesynpunkt har både aritmetiskt medium och medianvärde angetts för respektive storleksklass. När vi jämför medelvärdena finner vi, att skillnaden dem emellan är högst betydande. De låga medianvärdena för framför allt de mindre bolagen är en följd av en hög frekvens bland dessa med kort livslängd. Denna skeva fördelning ger inte så kraftigt utslag på aritmetiska mediet. Det finns inget skäl att hävda, att något av de båda medierna är mer rättvisande än det andra.

Figur 5.29 Relativ fördelning av bolagskonkurser med hänsyn till företagets livslängd

Aktiekapital- storlek	1966		1970	
	Alder i år		Alder i år	
	Aritm. medium	Median	Aritm. medium	Median
5 000 - 20 000	6,7	4,3	6,2	4,8
5 001 - 20 000	10,0	5,4	8,2	5,4
20 001 - 50 000	13,0	9,1	11,9	7,8
50 001 - 100 000	21,4	17,6	19,9	13,5
100 001 - 200 000	21,5	18,3	26,9	26,4
200 001 - 300 000	-	-	29,7	28,9
300 001 - 400 000	-	-	31,2	27,9
400 001 - 500 000	-	-	34,5	37,8
500 000	69,7	69,7	36,9	41,2
Genomsnittsvärden	10,1	5,7	8,9	5,5

Figur 5.30 Genomsnittlig livslängd för aktiebolag med fördelning på aktiekapitalklasser

Aktiebolag med konkurs avslutad 1966 hade således en genomsnittlig livslängd på cirka 10 år (medianvärde 5,7 år) och för bolag med 1970 som konkursår var livslängden ungefär 9 år (medianvärde 5,5 år). Det finns alltså en ganska uttalad tendens mot en kortare genomsnittlig livstid. Detta torde i allt väsentligt bero på stegringen i antalet 5 000-kronorsbolag under femårsperioden.

Som väntat har 5 000-kronorsbolagen en exceptionellt kort livslängd. Den är 6,7 och 6,2 år mätt som aritmetiskt medium samt 4,3 och 4,8 år, när medianen används som medelvärde. Om vi jämför med bolag i klassen 20 001 - 50 000 finner vi, att motsvarande värden här är nära dubbelt så höga.

Inledningsvis omnämndes att den här redovisade totalundersökningen av livslängden för konkursbolag 1966 och 1970 har följts upp av en regional studie avseende Malmöhus län. Resultatet av denna visas

i följande sammanställning. Ur jämförelsesynpunkt medtas också den tidigare redovisade genomsnittliga livslängden för samtliga konkursbolag.

	Genomsnittlig livslängd i år	
	1966	1970
Handelsbolag och enskilda rörelseidkare i Malmöhus län	10,7	10,7
Aktiebolag i Malmöhus län	13,4	8,1
Aktiebolag i hela landet	10,1	8,9

Figur 5.31 Översikt över konkursföretags livslängd i Malmöhus län (aritmetiskt medium)

Personassociationerna har således en oförändrad livslängd de båda konkursåren. Vi kan också konstatera, att skillnaden i genomsnittlig livslängd mellan personassociationer i Malmöhus län, aktiebolag i Malmöhus län och samtliga aktiebolag i hela landet är rätt obetydlig. Slutligen framgår det av studien, att levnadsåldern för aktiebolag i Malmöhus län förändrats i snabbare takt än riksmedeltalet mellan de båda åren.

Dun & Brodstreets publikation³⁵⁾ innehåller en översikt över livslängder hos företag som gått i konkurs under år 1969. Det framgår av den där intagna tabellen, att för samtliga näringsgrenar inträffade cirka en tredjedel av konkurserna under de tre första levnadsåren, 53 % under de första fem åren och drygt 73 % under de första tio levnadsåren. Den amerikanska undersökningen är till sin uppläggning inte direkt jämförbar med vår studie men den visar liksom vår och andra studier³⁶⁾ att de första 5 - 6 åren är kritiska ur överlevnadssynpunkt.

35) *Dun & Brodstreet, Inc., The Failure Record Through 1969*, New York, 1970, sid 9.

36) Se t ex *Carstedt, G, & Isaksson-Peréz, B*, Företagsbestånd och företagsutveckling. En studie av perioden 1944-1968, stencil, Studier i företagsekonomi vid Umeå universitet, nr 10, sid 170 f, Umeå 1972.

I en studie utförd av Claes Englund³⁷⁾ med avseende på 68 aktiebolags slututdelningskonkurser vid Malmö tingsrätt åren 1968 - 1970 redovisas bl a bolagens livslängd mätt som tiden mellan registreringstillfället och konkursbeslutet. Undersökningsresultatet är:

Konkurs inom ett år från registreringen	20 %
-"- tre "-	51 %
-"- fem "-	65 %
-"- tio "-	82 %

Den närmast följande studien är inte jämförbar med Dun & Brodstreets, eftersom den behandlar misslyckanden och inte konkurser.

Amerikanarna Hoad och Rosko³⁸⁾ studerade under 1950-talet 95 nystartade industriföretag med avseende på framgång och misslyckande under en femårsperiod. Undersökningen ledde till att 37 företag klassades som framgångsrika, 22 befann sig vid undersökningsperiodens slut i en mellanställning - "marginally successful" och 36 hade misslyckats. Av de misslyckade hade 33 "clearly failed" och tre var vilande. Med misslyckanden avser författarna företag som inställt betalningarna, gått i konkurs eller begärt likvidation, avyttrat sina tillgångar eller som inte kan fullfölja inkomna beställningar.

Åtta företag misslyckades under sina första sex månader, ytterligare åtta under nästföljande sexmånadersperiod, elva under den tredje och tre under den fjärde sexmånadersperioden. De återstående tre misslyckades under det tredje året efter etableringen.

37) Englund, C, Förluster och säkerheter i svenska aktiebolag vid konkurs, Företagsekonomiska institutionen vid Lunds universitet, Lund, 1970, sid 7.

38) Hoad, W M & Rosko, P, Management Factors Contributing To The Success Or Failure Of New Small Manufacturers, University of Michigan, Report No 44, 1962, sid 7.

Studien visar, att misslyckandet för nystartade företag är högt under de tre första levnadsåren men att förutsättningarna att klara sig därefter är betydligt gynnsammare.

5.6.12 Konkursförvaltaren

Det är enligt KL 41 § konkursdomaren som utser interimsförvaltaren, medan borgenärerna väljer den slutliga förvaltaren. Huvudregeln är, att inte mer än en förvaltare skall utses för varje konkurs. Undantag härifrån medges emellertid, om konkursdomaren anser, att förvaltningen oundgängligen bör delas på två eller flera personer med hänsyn till boets omfattning och beskaffenhet.

KF:s uppgifter är synnerligen mångskiftande. Vi skall här endast ange hans huvudsakliga åligganden.

Helt allmänt kan sägas (Welamson sid 182)³⁹⁾, att KF med beaktande av de föreskrifter lagen ger skall verka för att konkursens ändamål tillgodoses på bästa sätt. Enligt 53 § åligger det KF att "besörja de ärenden som röra borgenärernas gemensamma rätt och bästa samt vidtaga alla åtgärder, som främja en förmånlig och snabb utredning av boet".

KF:s konkreta uppgifter är att värdera, administrera och avveckla konkursboet samt lämna redovisning för de ekonomiska transaktioner han vidtagit. Stora krav ställs därvid på hans förmåga att bedöma företagets ekonomiska situation - man kan behöva driva rörelsen vidare en tid - att sälja tillgångarna förmånligt och att tolka gällande lagregler inte bara inom förmögenhetsrättens område.

Welamson (sid 173-174)³⁹⁾ skiljer mellan speciella och allmänna behörighetsvillkor för KF-befattningen. Bland de speciella restriktionerna kan nämnas att KF måste vara myndig och ej vara försatt i konkurs.

39) Welamson, L, Konkursrätt, Institutet för rättsvetenskaplig forskning, Stockholm, 1961.

Om förvaltarens allmänna behörighetsvillkor sägs i 42 § andra stycket att den eller de som får uppdraget skall äga sådan insikt och erfarenhet, som med hänsyn till boets omfattning och beskaffenhet erfordras för förvaltningens handhavande. KF behöver inte ha juridisk utbildning, även om det i praktiken blivit vanligt att utse advokater till denna befattning. Praxis torde vara, att en eller ett fåtal personer ett upprepat antal gånger utses till KF inom en och samma tingsrätt.

I frågeformuläret, bilaga 5.1, punkt 16, har uppgiftslämnarna fakultativt angett KF:s yrkesinriktning som advokat eller annat yrke. Med ledning härav har den gruppering gjorts som framgår av figur 5.32.

KF:s yrke	Antal konkurser	Procent
Advokat	2 862	85
Juris kandidat	232	7
Ombudsman	24	1
Notarie	16	-
Övriga	237	7
Summa	3 371	100

Figur 5.32 Av KF representerade yrkeskategorier

Till förvaltare utses, som framgår av figuren 5.32, nästan undantagslöst personer med juridisk utbildning. Också gruppen övriga domineras av jurister tillhörande olika yrkeskategorier.

De amerikanska forskarna Stanley och Girth⁴⁰⁾ föreslår, att konkursdomstolarna när det gäller handläggning av konkursbyråer, som administreras av personer med erfarenhet från företagsledande ("bankruptcy agencies within the executive branch"). Som motiv härför anförs att handläggning av företagskonkurser snarare är en administrativ än juridisk funktion.

40) Stanley, D J & Girth, M, Bankruptcy, Problem, Process, Reform Washington D.C., 1971, sid 199f.

KAPITEL 6. FÖRETAGSLEDNING OCH REDOVISNINGSTANDARD

6.1 STUDIENS OMFATTNING

6.1.1 Problembeskrivning

Den explorativa studie som redovisats i avsnitt 5.6 innefattar inte några moment, som belyser antal huvuddelägare i konkursföretag eller företagsledarnas ålder och kapitalandelar vid konkursföretaget. Eftersom de tre faktorerna var för sig kan vara av betydelse ur konkurssynpunkt, är det önskvärt att undersöka om konkursföretagen i dessa avseenden skiljer sig från verk samma företag.

I figur 5.28 har redovisats orsakerna till konkursföretags obestånd enligt den av konkursförvaltaren i slututdelningskonkurser upprättade förvaltarberättelsen. Det framgår att bristande utbildning till 9 % uppfattas som konkursanledning. Otillräcklig utbildning kan möjligen i viss utsträckning kompenseras av yrkeserfarenhet. Med hänsyn härtill bör utbildning och yrkeserfarenhet studeras parallellt.

Konkursförvaltarens uppgifter avser endast slututdelningskonkurser (ordinära konkurser). Vid fattigkonkurser upprättas inte förvaltarberättelse. Det är troligt, att bristande utbildning är konkursanledning i långt fler fall än vad som framgår av förvaltaruppgifterna, eftersom fattigkonkurser främst berör de allra minsta företagen, vilka helt naturligt inte kan hålla sig med kvalificerad personal.

Vi kan vidare se i figur 5.28, att otillräcklig planering och kontroll är trolig konkursorsak i 11 % och otillfredsställande lönsamhet i 32 % av fallen. Intern- och externredovisning ger,

om den är riktigt utformad, den information som behövs för planering och kontroll av företagets aktiviteter inklusive lönsamhetsanalyser. Kraven på redovisningsstandard får inte ställas alltför högt i de små företag det här rör sig om. Undersökningen bör emellertid ge svar på om redovisningen är så pass kvalificerad, att den på väsentliga områden kan tjäna som beslutsunderlag.

Redovisningens omfattning och kvalitet kan vara beroende av om företaget anlitar konsult. Undersökningen bör därför om möjligt belysa förekomst av konsultation, när det gäller exempelvis budgetering, löpande bokföring, årsbokslut, beskattning samt inköps-, tillverknings- och försäljningsplanering.

I debatten om konkursanledningar har man framhållit, att anhöriga till en företagsledare som driver ett mindre lönsamt företag vid dennes pensionering eller frånfälle ofta inte önskar överta rörelsen utan i stället begär företaget i konkurs. Det kan därför vara av intresse att undersöka, hur stor andel av konkurserna som sker i samband med generationsskifte.

Äktenskapsförord och boskillnad innebär, att makarna i ett äktenskap har skild ekonomi. Dessa rättshandlingar medger att en make "skriver över" hela eller viss del av sin egendom på den andra maken. Härigenom kan en person som driver rörelse komma att sakna utmättningsbar personlig egendom och på så sätt undandra sig betalning av skulder. Det är av detta skäl önskvärt att studera förekomst av äktenskapsförord och boskillnad i samband med konkurs.

6.1.2 Syften

Föreliggande delprojekt har som mål:

att studera företagsledarna i konkursföretag med avseende på antal, ålder, kapitalandel, utbildningsnivå och yrkeserfarenhet

att undersöka tjänstemännens utbildningsnivå i konkursföretag
att ge en bild av konkursföretags intern- och externredovisning
med hänsyn till omfattning och standard

att undersöka konkursföretags konsultationsbenägenhet inom
främst redovisningsområdet

att studera i vilken utsträckning företagsledare i konkursföretag har äktenskapsförord eller boskillnad och att redovisa konkursfrekvens i samband med generationsskifte

Här angivna syften ligger till grund för ett antal riktade hypoteser, vilka χ^2 -testas med avseende på eventuella skillnader hos variablerna i undersöknings- och kontrollgrupperna.¹⁾

6.1.3 Avgränsningar

De frågeformulär som tillställts undersökningsgrupp och kontrollgrupp utgörs av bilagorna 6.1. respektive 6.2.

Enkäten är riktad till företagsledare i Malmöhus län, vilkas rörelser avvecklats genom konkurs under 1970. I nästan samtliga fall är företagsledaren också ägare eller huvuddelägare. I fortsättningen används termen huvuddelägare för person som äger 10 % eller mer av aktierna i ett bolag.

Avgränsningen till visst län sammanhänger med att tingsrättsindelingen sammanfaller med länsgränserna. En inte obetydlig mängd upplysningar har hämtats ur tingsrätternas konkursakter dels vid utsändningen av enkäten, dels för komplettering av svaren.

Begränsningen till ett enda län har varit nödvändigt med hänsyn till knapphet i personalresurser och tid för projektet. En förut-

1) Vid hypotesprövningen används den teknik som beskrivs i exempelvis Siegel, S, Nonparametric statistics for the behavioral sciences, McGraw-Hill, Tokyo, 1956, sid 107 f.

sättning för att få den utsända enkäten fullständigt besvarad har i flertalet fall varit att konkursgäldenären kontaktats genom besök. Det är också av dessa skäl som Malmöhus län valts ur undersökningssynpunkt.

Undersökningsspopulationen omfattar 204 avslutade konkurser. Dessa har beslutats enligt följande:

År	1965	1966	1967	1968	1969	1970	S:a
Antal	1	6	13	24	59	101	204

Kontrollpopulationen omfattar ett urval av verksamma (levande) företag i Malmöhus län. Här ingår samma antal företag som i undersökningsspopulationen, dvs 204 stycken. Urvalsprinciperna för kontrollpopulationen behandlas i avsnitt 6.2.4.

De svar som avgetts av undersökningsspopulationen avser förhållandena vid konkursens initiering, dvs åren 1965-1970. För kontrollpopulationens del har det inte ansetts lämpligt att efterlikna denna spridning av svarstillfällena. Det kan inte utan vidare förutsättas, att intervjupersonernas uppgifter blir korrekta, när de avser förhållanden så långt tillbaka i tiden som exempelvis 1965. De uppgifter som kontrollpopulationen lämnat avser i samtliga fall år 1969. Under detta år ligger medianen för beslutade konkurser i undersökningsspopulationen enligt ovan redovisade tidsserie.

Studien begränsas till företagsformerna aktiebolag och enskilda rörelseidkare. Bland de 204 företag som fått konkurs under 1970 ingår en ekonomisk förening och två handelsbolag. Med hänsyn till den ringa frekvensen saknar de tre företagen intresse ur analyssynpunkt och ingår därför inte i undersökningen.

6.2 METOD

6.2.1 Metodval

De överväganden som ledde till beslutet att undersöka en delpopulation och inte totalpopulationen har redovisats i avsnitt 6.1.3. Datainsamlingen kunde utföras på två alternativa sätt - genom postenkät eller personlig intervju.

Postenkäten är mindre kostnadskrävande, respondenten har större möjlighet att välja tidpunkt för svar och han påverkas inte av någon utfrågare. Insamlingsmetodens nackdelar är ofta låg svarsprocent, risk att annan person än den utsedde respondenten avger svaren samt feltolkning av givna frågor.

Intervjumetoden är relativt kortsam och resurskrävande men ger som regel lägre individbortfall och internt bortfall. Den medger dessutom ostrukturerade intervjuer.

Efter dessa överväganden valdes postenkät som insamlingsmetod främst med hänsyn till undersökningsgruppens omfattning och geografiska spridning. Det visade sig senare att enkätförfarandet måste kompletteras med intervjuer (jfr avsnitt 6.2.2).

Enbart fallstudier har bedömts som otillräckliga. De ger inte det analysunderlag, som behövs för en allsidig studie av sådana heterogena företag det här rör sig om.

Arbetsgången för studien har varit:

- 1 konstruktion och test av frågeformulär
- 2 insamling och granskning av material
- 3 komplettering av ofullständigt material
- 4 gruppering av bearbetningsbara data
- 5 analys av undersökningsmaterialet

Enkäten är uppbyggd av frågor med huvudsakligen bundna svarsalternativ. Endast två delfrågor under avsnitten 2 och 6 ger möjlighet till öppna svar (jfr bilaga 6.1).

Frågornas språkliga form, antal och detaljeringsgrad har påverkats av respondenternas förväntade förutsättningar att avge svar. Enkäten vänder sig till företagsledare/gäldenärer i som regel mycket små företag. Vid konstruktionen av formuläret förutsågs därför att respondenterna hade ett begränsat företagsekonomiskt kunskande. Det antogs också, att gäldenärerna var ovilliga att lämna detaljerade svar om sig själva och om rörelsens förvaltning, eftersom de förmodligen upplevde konkursen som ett allvarligt misslyckande. Enkäten har av dessa skäl fått formen av ett antal nyckelfrågor, som inte avser att ge en detaljerad bild av företagsledare och konkursföretag utan snarare en inblick i vissa personella och ekonomiska förhållanden.

6.2.2 Datainsamling

De 201 företag som berörs av undersökningen har identifierats bl a med avseende på egenskaperna storlek, företagsform, bransch, tingsrättstillhörighet och konkurstyp.

Det använda formuläret åtföljdes av anvisningar för ifyllandet. Enkäten testades vid en förundersökning, som omfattade 27 konkurser vid Lunds tingsrätt. Fullständiga svar erhöles i 20 fall, vilket motsvarar 74 % av de tillfrågade. Övriga sju företagsledare var ovilliga att avge svar. Av studien drogs slutsatsen att respondenterna inte hade några svårigheter att tolka och besvara enkäten.

Vid datainsamlingen tillämpades följande arbetsgång:

- 1 utsändning av enkät
- 2 påminnelse per telefon

- 3 påminnelse genom brev
- 4 personliga besök hos respondenten

Datainsamlingen blev komplicerad och tidskrävande. Gäldenären kunde ha avflyttat från orten, vistas på okänd ort - ibland utomlands - eller avlidit. Flertalet av de tillfrågade visade tveksamhet eller ovillighet att besvara enkäten.

Den inledande postenkäten besvarades fullständigt av 22 % av undersökningspopulationen efter telefonpåminnelse. Enkäten utsändes där-
efter på nytt till icke svarande tillsammans med en anmodan att lämna svar. Dessa åtgärder medförde endast 2 % höjning av svarsprocenten. Efter besök hos respondenterna kunde svar inhämtas i ytterligare 46 % av fallen. Slutresultatet blev alltså en svarsprocent på 70.

Insamlingen av data från kontrollpopulationen utfördes på samma sätt som för undersökningspopulationen. Även om respondenterna i detta fall var betydligt positivare till studien, blev insamlingsarbetet krävande. Av tillfrågade angav 71 % svar.

När vi här talar om att avge svar menas, att respondenten besvarat minst en av de sju huvudfrågorna. De respondenter som deltagit i studien och som således ingår i ovannämnda svarsprocent har emellertid som regel besvarat alla eller huvudparten av frågorna.

6.2.3 Undersökningspopulation

Som tidigare angetts utgörs undersökningspopulationen av 204 företagsledare i konkursföretag. Konkurserna har handlagts enligt följande:

Tingsrätt	Antal konkurser
Eslövs	7
Helsingborgs	36
Landskrona	12
Lunds	27
Malmö	103
Oxie och Skytts	8
Ystads	11
Totalt	204

Vid Malmö tingsrätt har avslutats 205 företagskonkurser år 1970. En konkursakt har inte varit tillgänglig vid denna studie. Ur populationen har också fått utgå en ekonomisk förening och två handelsbolag med hänsyn till dessa båda företagsformers låga frekvens i materialet.

De resterande 201 konkurserna, dvs den egentliga undersökningspopulationen, utgör 11,5 % av de totalt 1 754 konkurser som avslutades i hela landet år 1970 och som avser aktiebolag samt enskilda rörelseidkare.

Undersökningspopulationens fördelning efter företagsstorlek och företagsform visas i figur 6.1.

Antal anställlda	Aktie- bolag	Enskilda rörelseidkare	Summa
0 - 4	93	60	153
5 - 9	21	9	30
10 - 19	10	3	13
20 - 49	4	-	4
50 - 99	1	-	1
Totalt	129	72	201

Figur 6.1 Undersökningspopulationens sammansättning

Populationens branschtillhörighet redovisas i bilaga 6.3.

6.2.4 Kontrollpopulation

Urvalsram för kontrollpopulationen är under 1969 i Malmöhus län verksamma företag, som i vissa avseenden har samma egenskaper som konkursföretagen i undersökningspopulationen. De egenskaper som avses är storlek, företagsform och bransch, Skälet till att verksamhetsåret 1969 valts angavs i avsnitt 6.1.3.

Undersökningar hos länsstyrelsen i Malmö visade, att dess mervärdeskatteregister erbjöd bästa urvalsramen för studien. Det omfattade oberoende av företagsform de cirka 32 000 företag i Malmöhus län, som år 1969 var skattskyldiga för mervärdeskatt. Registret upptar inte endast firma- och adressuppgifter utan också företagets SNI-nummer (standard för svensk näringsgrensindelning). Eftersom undersökningspopulationens företag i avsnitt 5.6 klassificerats enligt SNI, var det ur jämförelsesynpunkt värdefullt att få motsvarande indelning. För att utröna om det var möjligt att approximera registrets företag med undersökningspopulationens urvalsram undersöktes normerna för skyldighet att betala mervärdeskatt. Dessa finns i SFS 1969:237, huvudsakligen i 1-2 och 7-10 §§. De

varor och tjänster för vilka företag inte är skyldiga att inlevrera mervärdeskatt är så få och den skattegrundande minimiomsättningen (100 000 kronor) så låg, att dessa förhållanden inte kan anses påverka representativiteten hos mervärdeskatteregistret ur urvalssynpunkt. Kontrollpopulationen har därför uttagits med hjälp av detta register.

Uppgifter om beräknat antal anställda (=kvoten av redovisade arbetstimmar och normalarbetstid) har för varje företag hämtats ur uppbördsavdelningens datalistor över 1969 inbetald skatt.

Kontrollpopulationen uttogs ur mervärdeskatteregistret genom ett obundet slumpmässigt urval baserat på registerkort. Av varje redovisningsgrupp (företagsform, antal anställda och bransch) krävdes, att den skulle innehålla samma antal företag som i undersökningspopulationen. Dessa villkor har i allt väsentligt uppfyllts.

Som ovan angetts bygger uppgifterna preliminärt på beräknat antal anställda. För att minska risken för felklassificering ombads respondenterna i kontrollpopulationen, att på ett till enkäten bifogat försättsblad korrigera eventuella felaktigheter. Detta medförde, att tre aktiebolag överfördes från 0-4 till 5-9 anställda och att en enskild rörelseidkare omplacerades från 5-9 till 0-4 anställda.

Den bristande överensstämmelse mellan undersöknings- och kontrollpopulation som korrigeringen medför är ringa och bör därför kunna accepteras.

Efter ändringen fick kontrollpopulationen sammansättningen enligt figur 6.2.

Antal anställda	Aktie- bolag	Enskild rörelseidkare	Summa
0 - 4	90	61	151
5 - 9	24	8	32
10 - 19	10	3	13
20 - 49	4	-	4
50 - 99	1	-	1
Totalt	129	72	201

Figur 6.2 Kontrollpopulationens sammansättning

Populationens branschfördelning visas i bilaga 6.3.

En jämförelse mellan bilagorna 6.1 och 6.2 visar, att formulären för undersöknings- och kontrollgrupperna i princip är desamma. Av misstag ingick inte under avsnitt 7 i undersökningsgruppens formulär någon delfråga om intervjupersonens civilstånd. Studien har senare kompletterats med avseende på denna punkt. Förstnämnda formulär saknade också kontrollenkätens definition på tjänsteman. Detta torde inte ha inverkat nämnvärt på uppgiftlämnandet, eftersom det stora flertalet respondenter kontaktats genom telefon och besök, varvid gränsdragningen diskuterades.

6.3 BORTFALL

6.3.1 Individbortfall

Som framgår av bilaga 3.1 skiljer vi mellan individbortfall och internt bortfall.

Individbortfall är här det antal företag (företagsledare/gäldenärer), som inte avgett svar på någon fråga. Dessa är 60 stycken (30 %) inom undersökningspopulationen och 59 stycken (29 %) för

kontrollpopulationen.

Närmast redovisas orsakerna till bortfallet. Därefter relateras detta till företagsform, antal anställda, tingsrätt och näringsgren. Orsakerna till uteblivna svar på enkäten framgår av figur 6.3. Uppgifter om kontrollpopulationen anges i alla följande tabeller inom parentes.

Orsaker till individbortfall	Antal	Andel av bortfallet (%)	Andel av populationen (%)
Ej anträffbara	23 (9)	38 (15)	11 (5)
Vägrat lämna svar	17 (35)	28 (59)	9 (18)
Företagsöverlåtelse	- (6)	- (10)	- (3)
Utomlands	6 (1)	10 (2)	3 (0)
Sjukdom	4 (6)	7 (10)	2 (3)
Avlidna	7 (-)	12 (-)	3 (-)
Vilande bolag	3 (1)	5 (2)	2 (0)
Konkurs	- (1)	- (2)	- (0)
Summa bortfalls-individer	60 (59)	100 (100)	30 (29)
Summa svarsindivider	141 (142)	- (-)	70 (71)
Totalt i populationerna	201 (201)	- (1)	100 (100)

Figur 6.3 Orsaker till individbortfall

De företag (företagsledare/gäldenärer) som klassificerats som ej anträffbara har inte kunnat spåras genom pastorsexpedition, postanstalt, nummerbyrå och liknande.

Bland de skäl som vägrande respondenter uppgett kan nämnas:

- tidbrist
- farhågor att lämnade uppgifter inte förblir konfidentiella

- redan betungande uppgiftsskyldighet till SCB och pris- och kartellnämnden, etc
- missnöje med småföretagarens ekonomiska villkor

Ett konkursföretag har som framgår av figur 6.3 av misstag kommit med i kontrollpopulationen. Anledningen är att det förflyter en betydande tid mellan konkursansökan och borttagandet av registerkortet ur mervärdesskatterregistret.

I figur 6.4 visas bortfallet fördelat på företagsform och antal anställda. Av tabellen framgår att enskilda rörelseidkare visat betydligt större benägenhet att lämna svar än aktiebolagen i båda populationerna. Främsta orsaken till att verksamma bolag i så stor utsträckning underlåtit att besvara enkäten är ovillighet att medverka i under sökningar av detta slag (jfr figur 6.3). Att levande bolag av just detta skäl intagit en mer negativ attityd än verksamma enskilda rörelseidkare vid utfrågningen är svårförklarigt men kan bero på bolagens större uppgiftsskyldighet gentemot samhället i andra sammanhang. Det högre bortfallet när företaget har få anställda beror förmodligen på att det allra minsta företags ledning ofta har ringa inblick i förvaltningen och därför inte kan lämna begärda uppgifter.

Antal anställda	Typ av företag	Aktiebolag				Enskild rörelseidkare				Totalt			
		Popula- tion	Bortfall (antal)	Bortfall (procent)		Popula- tion	Bortfall (antal)	Bortfall (procent)		Popula- tion	Bortfall (antal)	Bortfall (procent)	
0 - 4		93 (90)	35 (35)	38 (39)		60 (61)	13 (11)	21 (18)		153 (151)	48 (46)	31 (30)	
5 - 9		21 (24)	7 (7)	33 (29)		9 (8)	1 (1)	14 (13)		30 (32)	8 (8)	29 (25)	
10 - 19		10 (10)	2 (2)	20 (20)		3 (3)	1 (2)	33 (67)		13 (13)	3 (4)	23 (31)	
20 - 49		4 (4)	1 (1)	25 (25)		- (-)	- (-)	- (-)		4 (4)	1 (1)	25 (25)	
50 - 99		1 (1)	- (-)	- (-)		- (-)	- (-)	- (-)		1 (1)	- (-)	- (-)	
Totalt		129 (129)	45 (45)	35 (35)		72 (72)	15 (14)	21 (19)		201 (201)	60 (59)	30 (29)	

Figur 6.4 Bortfall fördelat på företagsform och antal anställda

Av följande sammanställning framgår att individbortfallet i undersökningspopulationen är mest betydande i de större tätorterna. Tendensen är densamma i kontrollpopulationen. Det har visat sig att företagsledaren i den större tätorten har ökad benägenhet att avflytta och därför är svårare att anträffa. Som regel är företagsledaren i tätorten dessutom mindre samarbetsvillig än i landsorten.

Tingsrätt	Procentuellt individbortfall
Eslövs	14
Helsingborgs	25
Landskrona	17
Lunds	26
Malmö	41
Oxie och Skytts	0
Ystads	9
Totalt	30

Figur 6.5 Individbortfall tingsrättvis

I figur 6.6 visas populationer och individbortfall näringsgrenvis, medan bilaga 6.3 upptar bortfallet specificerat efter bransch. Förteckning över näringsgrenar och branscher ingår som bilaga 6.4

Bortfallsprocenten varierar ganska obetydligt näringsgrenarna emellan bortsett från näringsgren 800.

Population			Bortfall	
Näringsgren	Antal	Procent	Antal	Procent
100	2 (2)	1 (1)	- (-)	- (-)
300	23 (23)	11 (11)	7 (6)	30 (26)
500	42 (42)	21 (21)	9 (12)	21 (29)
600	100 (100)	50 (50)	33 (33)	33 (33)
700	17 (17)	8 (8)	3 (6)	18 (35)
800	14 (14)	7 (7)	6 (1)	43 (7)
900	3 (3)	2 (2)	2 (1)	67 (33)
Totalt	201 (201)	100 (100)	60 (59)	30 (29)

Figur 6.6 Individbortfall efter näringsgren

En analys av bortfallet efter konkurstyp gav följande värden:

Konkurstyp	Antal	Individbortfall	
		Antal	Procent
Slututdelningskonkurs	90	28	31
Fattigkonkurs	111	32	29
Totalt	201	60	30

Figur 6.7 Individbortfall efter konkurstyp

Det framgår av tabellen, att det relativa bortfallet är ungefär lika stort för de båda konkursoalternativen.

Vi kan analysera de båda populationerna på följande sätt:

	Undersöknings- population	Kontroll- population
Totalt	204	204
<u>Avgår</u>		
En ekonomisk förening och två handelsbolag	- 3	- 3
Bortfallsindivider	- 60	- 59
Svarsindivider	141	142

Svarsindividerna kallas i det följande för undersökningsgrupp respektive kontrollgrupp.

6.3.2 Internt bortfall

Internt bortfall är här det antal företag (företagsledare/gäldenärer) som avgett svar på åtminstone en fråga men inte lämnat mätvärde för viss fråga.

I figur 6.8 redovisas det interna bortfallet för såväl undersöknings- som kontrollgruppen.

Kontrollgruppens interna bortfall är betydligt lägre än undersökningsgruppens. Det genomsnittliga relativa bortfallet är för undersökningsgruppen 7,3 % och för kontrollgruppen 3,1 % bortsett från fråga 6 f. Fråga 6 f är så utformad, att den ger öppet svar, vilket orsakat ett extremt stort bortfall i båda grupperna. Undersökningsgruppens högre bortfallsprocent får tillskrivas konkursgäldenärernas tidigare omtalade obenägenhet att medverka i studien.

Huvud- och delfrågor	Undersöknings- grupp		Kontrollgrupp	
	Antal	Procent	Antal	Procent
1. ÄGARE OCH FÖRETAGSLEDARE				
Antal huvuddelägare	0	0	0	0
Företagsledarens ålder	4	2,8	1	0,7
Företagsledarens kapitalandel	7	5,0	1	0,7
2 FÖRETAGSLEDARENS UTBILDNING	1	0,7	1	0,7
3 TJÄNSTEMÄNNENS UTBILDNING	8	5,7	7	5,0
4 FÖRETAGSLEDARENS YRKESERFARENHET	8	5,7	2	1,4
5 REDOVISNINGENS UTFORMNING				
a	2	1,4	2	1,4
b	15	10,6	9	6,4
c	10	7,1	4	2,8
d	15	10,6	7	5,0
e	14	9,9	7	5,0
f	9	6,4	6	4,3
g	16	11,3	10	7,1
h	19	13,5	8	5,7
6 KONSULTATION				
a	2	1,4	2	1,4
b	4	2,8	2	1,4
c	5	3,5	2	1,4
d	31	21,9	8	5,7
e	26	18,4	7	5,0
f	68	48,2	75	53,2
7 FAMILJEFÖRHÅLLANDEN				
Företagsledaren är gift	7	5,0	2	1,4
Företagsledaren har äkten- skapsförord eller boskillnad	11	7,8	8	5,7
Konkursen inträffande i sam- band med generationsskifte	14	9,9	-	-

Figur 6.8 Internt bortfall i undersöknings- och kontrollgrupp

Frågorna 5 g och 5 h har berett vissa respondenter tolkningssvårigheter, vilket framkom vid kompletteringen av ofullständigt besvarade formulär. Orsaken härtill var att dessa inte helt förstod, hur ett budgeteringssystem fungerar.

6.4 VÄRDERING AV UNDERSÖKNINGSMATERIALET

6.4.1 Täckningsfel

Övertäckning förekommer i några fall i urvalsramen för undersöknings- och kontrollpopulationen. I båda urvalen ingår en ekonomisk förening och två handelsbolag. Undersökningspopulationen innehöll tre vilande bolag, kontrollpopulationen ett vilande bolag och ett konkursföretag (jfr figur 6.3). Inget av dessa företag finns med i det undersökta materialet.

Såvitt kan bedömas finns det inga fel till följd av undertäckning.

6.4.2 Bortfallsfel

Individbortfallet på 30 % i undersökningspopulationen och 29 % i kontrollpopulationen är ur statistisk bearbetningssynpunkt acceptabelt. Bortfallets art har redovisats relativt utförligt i avsnitt 6.3.

Vid stratifiering efter företagsform fann vi, att bortfall av aktiebolag var onormalt stort i de lägre storleksklasserna. Det framgick också att bortfallet var beroende av tätortsstorlek. Tingsrätter med övervägande landsortspopulation har inget eller ringa bortfall, medan exempelvis Malmö tingsrätt har en bortfallsprocent på 41. Däremot är relativa bortfallet förhållandevis jämnt fördelat vid stratifiering efter företagsstorlek utan samtidig uppdelning på företagsform, efter näringsgren och efter konkurstyp.

Den interna bortfallet är utförligt redovisat i figur 6.8 och i kommentaren därtill. Den betydelse bortfallet bör tillmätas ur

felsynpunkt i ett par extremfall diskuteras vid analysen av undersökningsmaterialet. Också det interna bortfallet får anses acceptabelt.

6.4.3 Mätfel

Mätfel föreligger, när ett av respondenten uppgivet mätvärde inte överensstämmer med det sanna värdet för den variabel vi anser mäta.

Mätfel kan här bl a bero på:

- 1 att respondenten förvanskar svaret för att det skall motsvara hans önskemål
- 2 att respondenten ger ett missvisande svar därför att han anser att frågan är fel ställd
- 3 att respondenten missuppfattat frågan och svarar på något annat än det vi avsett att mäta
- 4 att respondenten inte kommer ihåg det riktiga svaret och därför gissar
- 5 att någon annan än den i enkäten angivna respondenten har svarat på frågorna

Den möjligheten kan inte uteslutas, att respondenterna gett en bättre bild av sig själva och företaget än den verkliga. Detta gäller särskilt undersökningsgruppens konkursgäldenärer i svaret på frågorna om företagsledarens yrkesfarenhet (4) och redovisningens utformning (5).

I ett fåtal fall har respondenter i undersökningsgruppen vid uppföljning an enkäten hävdad att en fråga varit fel ställd. När vederbörande vidhållit sin åsikt och vägrat att svara, har det utblivna svaret hänförs till internt bortfall.

Felaktiga svar till följd av glömska kan förekomma. Vissa frågor

i undersökningsgruppen (5 och 6) avser förhållanden som kan ligga 5-6 år tillbaka i tiden (jfr avsnitt 6.1.3). Frågorna till kontrollgruppen gäller med avseende på 1969.

Sannolikheten för att företagsledaren/gäldenären låtit någon annan person besvara formuläret men själv undertecknat detta torde vara liten med hänsyn till de små företag det är fråga om.

6.4.4 Bearbetningsfel

All bearbetning av insamlat material har skett manuellt. Innan materialet detaljbearbetades sammanställdes en checklista, där totalmaterialet fördelades på de huvudsakliga redovisningsgrupperna och avstämdes mot populationernas totalvärden.

De använda kontrollrutinerna bör ha förhindrat, att fel av betydelse införts vid bearbetningen.

6.4.5 Reliabilitet och validitet

Reliabilitet brukar definieras som frånvaron av slumpmässiga (tillfälliga, osystematiska) mätfel. Reliabiliteten påverkas av tillfälliga egenskaper hos mätinstrumentet, den som utför mätningen, omgivningen kring mätningen och det mätta objektet.²⁾

Reliabiliteten bedöms med utgångspunkt från de fyra faktorerna kongruens, precision, objektivitet och konstans.

Validitet kan definieras som frånvaron av systematiska mätfel. Intern validitet sägs föreligga, när instrumentet mäter vad det är avsett att mäta i den meningen att det föreligger överensstämmelse mellan teoretisk och operationell definition. Extern validitet

2) Jfr exempelvis *Rosengren, K E*, Sociologisk metodik, Stockholm, 1971, sid 82-88.

föreligger, när man med hjälp av mätvärdet på en variabel kan ange mätvärdet på en annan variabel med rimlig säkerhet. I denna studie bedöms endast den interna validiteten.

Det är sannolikt, att företagsledare i konkursföretag inte sällan ser synnerligen subjektivt på sin egen situation. När de i efterhand skall värdera olika omständigheter kring konkursen gör de sig skyldiga till motsvarande felbedömning som den person, som avläser en färgskala med påtagna solglasögon. Vi får alltså, när vi bedömer enkätsvar och liknande räkna med att ett genomgående systematiskt fel av detta slag inverkar på den interna validiteten.

Studien är inte så utformad, att vi explicit kan pröva kongruensen, dvs graden av överensstämmelse i undersökningresultatet, när vi mäter samma variabel med olika mätmetoder. I stället diskuteras betydelsen av undersökningsförhållanden, som påverkar kongruensen.

Respondenterna i såväl undersöknings- som kontrollgrupp kan ha haft skiftande förutsättningar att lämna fullständiga och korrekta svar. Svaren kan ha påverkats av företagsledarens utbildning och inriktningen av hans uppgifter inom företaget.

De studerande som deltagit i undersökningen har god teoretisk bakgrund och de har före datainsamlingen grundligt satt sig in i sina uppgifter genom diskussioner och samträning.

Genom olika standardiseringsförfaranden vid undersökningens uppläggning såsom okomplicerade och entydiga frågor, bundna svarsalternativ samt enhetliga instruktioner till respondenter och personer som medverkat i datainsamlingen bör kongruensen vara god.

Precisionen i mätningen påverkas av omfattningen och fördelningen av individbortfall och internt bortfall. Även bearbetnings- och

mätfel återverkar på precisionen. Såväl individbortfall som internt bortfall har tidigare bedömts som acceptabelt. Några bearbetningsfel av betydelse torde inte finnas. Ovan har redovisats vissa typer av möjliga mätfel.

Med här gjorda reservationer bedöms precisionen i sin helhet som acceptabel.

Objektiviteten sammanhänger med utvärderingen av undersökningsresultatet och är främst beroende av utformningen av frågeställningar, använda begrepp, definitioner etc samt härifrån dragna slutsatser. Objektiviteten får anses vara god.

De flesta undersökningsvariablerna varierar över tiden på något längre sikt. Företagarna får allt bättre möjligheter till obligatorisk och frivillig utbildning, tillgången på och informationen om konsulter ökar, lagstiftningen inom företagsområdet förändras etc. På kort sikt bör emellertid konstansen vara god.

Med hänsyn till vad ovan sagts om kongruens, precision, objektivitet och konstans bedöms undersökningsmaterialets reliabilitet som god.

Ur intern validitetssynpunkt kan mätresultaten i undersöknings- och kontrollgrupperna ha något olika bakgrund. Undersökningsgruppens respondenter kan som tidigare påpekats vilja rehabilitera sig i en utfrågning av detta slag mot bakgrund av det misslyckande som man upplevt i samband med konkursen. I kontrollgruppen torde respondenterna i allmänhet sakna motiv för att lämna icke valida svar. Undersökningsmaterialets interna validitet bedöms emellertid i båda fallen som god.

6.4.6 Representativitet

I det följande undersöks om undersökningsgruppens 141 företag med under 1970 avslutade konkurser är representativ för totalpopulationen, som består av 1754 företag i hela riket, vilka fått konkurs samma år. Fördelningen i undersökningsgruppen och totalpopulationen jämförs med avseende på variablerna företagsform och företagsstorlek.

Avslutade konkurser 1970	Aktiebolag		Enskilda rörelseidkare	
	Antal	Procent	Antal	Procent
Hela riket	1165	66,4	589	33,6
Undersökningsgrupp	84	59,6	57	40,4

Aktiebolagen i undersökningsgruppen är något underrepresenterade och enskilda rörelseidkare i motsvarande grad överrepresenterade. Snedfördelningen beror främst på ett större individbortfall för aktiebolagens del. Före bortfallet var andelarna i undersökningspopulationen 64,2 respektive 35,8 %.

I följande figur jämförs aktiebolags och enskilda rörelseidkares storleksfördelning.

Företags- storlek	Hela riket		Undersökningsgrupp	
	Antal	Procent	Antal	Procent
0 - 4	1307	74,6	105	74,5
5 - 9	237	13,5	22	15,6
10 - 19	118	6,7	10	7,1
20 - 49	74	4,2	3	2,1
50 - 99	18	1,0	1	0,7
Totalt	1754	100,0	141	100,0

De minsta företagen (0-4 anställda), som utgör det stora flertalet, är nära nog lika representerade i undersökningsgruppen och totalpopulationen. I de större storleksklasserna är överensstämmelsen inte fullt så god.

En branschvis jämförelse kan inte göras, då relevant underlag här för saknas för hela riket med avseende på aktiebolag och enskilda rörelseidkare redovisade var för sig.

Vi kan vidga representativitetsbegreppet till frågan, om företagen i Malmöhus län ur lokaliseringssynpunkt har en fördelning mellan tätorter och landsbygd som svarar mot ett riksgenomsnitt. Härvidlag är M-län överrepresenterat vad beträffar större och medelstora tätorter. Särskilt i de större tätorterna finns en koncentration av mycket små serviceinriktade företag med otillräcklig administration och svag ekonomi. Denna typ av verksamhet är sannolikt något överrepresenterad i M-län i jämförelse med landet i övrigt.

Representativiteten kan tänkas variera i tiden till följd av nyetableringar, omstrukturering av verksamhetsinriktning och dylikt mellan olika geografiska områden. I ett kortare tidsperspektiv, exempelvis 4-5 år, torde relationen mellan undersöknings- och totalpopulationerna inte nämnvärt påverkas härav.

Med hänsyn tagen till här gjorda jämförelser mellan de båda populationerna uppfattas representativiteten hos undersökningspopulationen som god.

6.5 REDOVISNING OCH ANALYS AV UNDERSÖKNINGSMATERIALET

6.5.1 Antal huvuddelägare

I figur 6.9 visas antal huvuddelägare fördelade på aktiebolag och enskilda rörelseidkare. Något internt bortfall finns varken i undersöknings- eller kontrollgrupp. Liksom tidigare anges kontrollgruppens värden inom parentes.

Antal huvud- del- ägare	Aktiebolag			Enskilda rörelseidkare		
	Antal företag	Summa antal huvud- del- ägare	Procentu- ell andel av antal företag	Antal företag	Summa antal huvud- del- ägare	Procentu- ell andel av antal företag
1	45 (42)	45 (42)	54 (50)	52 (54)	52 (54)	84 (87)
2	20 (29)	40 (58)	24 (35)	5 (4)	10 (8)	16 (13)
3	16 (9)	48 (27)	19 (11)	- (-)	- (-)	- (-)
4	3 (2)	12 (8)	3 (2)	- (-)	- (-)	- (-)
5	- (1)	- (5)	- (1)	- (-)	- (-)	- (-)
6	- (-)	- (-)	- (-)	- (-)	- (-)	- (-)
7	- (-)	- (-)	- (-)	- (-)	- (-)	- (-)
8	- (1)	- (8)	- (1)	- (-)	- (-)	- (-)
Totalt	84 (84)	145 (148)	100 (100)	57 (58)	62 (62)	100 (100)

Figur 6.9 Huvuddelägare hos aktiebolag och enskilda rörelseidkare

Som vi ser av tabellen har enskilda rörelseidkare två huvuddelägare i fem respektive fyra fall. De givna uppgifterna har efter kontroll visat sig korrekta. Det är i praktiken inte ovanligt att företag med mer än en delägare är registrerade som enskilda rörelseidkare.

Vi skall nu pröva, om det finns någon signifikant skillnad i antal huvuddelägare, när vi jämför verksamma företag med konkursföretåg. Frågan är av intresse, eftersom institutionella kreditgivare och större leverantörer vanligen kräven personlig borgen av huvuddelägarna i de små aktiebolagen.

Hypotesprövningen ger följande resultat:

Hypotes 1

Resultat

Det finns ingen skillnad mellan antal
huvuddelägare i konkursföretag respektive
levande företag, vare sig det gäller

a) aktiebolag

Accepteras

b) enskilda rörelseidkare

Accepteras

Testet visar, att någon signifikant skillnad inte kan påvisas mellan antal huvuddelägare i de båda fallen. Uteslutet är emellertid inte, att huvuddelägare i konkursföretag är ekonomiskt svagare som borgensmän än ägare i verksamma bolag. Denna fråga har emellertid inte kunnat utredas.

Enligt figur 6.9 är ungefär hälften av aktiebolagen i undersöknings- och kontrollgrupp enmansföretag, medan den andra hälften i huvudsak är bolag med två eller tre delägare. Fyra huvuddelägare förekommer i 3 (2) och åtta i (1) fall. Ett likartat resultat redovisar Claes Englund³⁾ i sin studie av 68 aktiebolag vid Malmö tingsrätt, vilkas konkurser avslutats med slututdelning (ordinära konkurser) åren 1968-1970. Hans undersökningsresultat visas i följande tabell.

År	Enmans	Tvåmans	Flermans	Totalt
1968	12	5	2	19
1969	17	5	5	27
1970	8	7	7	22
Totalt	37	17	14	68
Procent	54	25	21	100

3) Englund, C, Förluster och säkerhet i svenska aktiebolag vid konkurs, Företagsekonomiska institutionen vid Lunds universitet, Lund, 1970, sid 8.

6.5.2 Företagsledarens ålder vid konkurstillfället

I undersökningsgruppen har i samtliga fall endast en person uppgetts vara företagsledare, medan det i kontrollgruppen i några fall angivits två företagsledare. I det följande förutsätts antalet företagsledare vara lika med antalet företag, dvs 141 för konkursföretag och 142 för verksamma företag. I förekommande fall betraktas den i enkäten först angivna personen som företagsledare. Frågan har besvarats av 137 (141) respondenter.

Det kan i och för sig vara intressant att veta, om företagare vid konkurstillfället i genomsnitt är yngre eller äldre än ledare av fortlevande företag. Betydligt angelägnare är det emellertid att klarlägga, om yngre företagsledare som en följd av exempelvis oerfarenhet och benägenhet till större risktagande och om äldre företagare t ex av motvilja mot förändringar löper större risk att misslyckas än personer i andra åldersgrupper. Uppfattningen i denna riktning framförs inte så sällan. Vi skall därför i ett par följande test undersöka, om det finns någon signifikant skillnad i åldersfördelning mellan företagsledare i konkursföretag och verksamma företag.

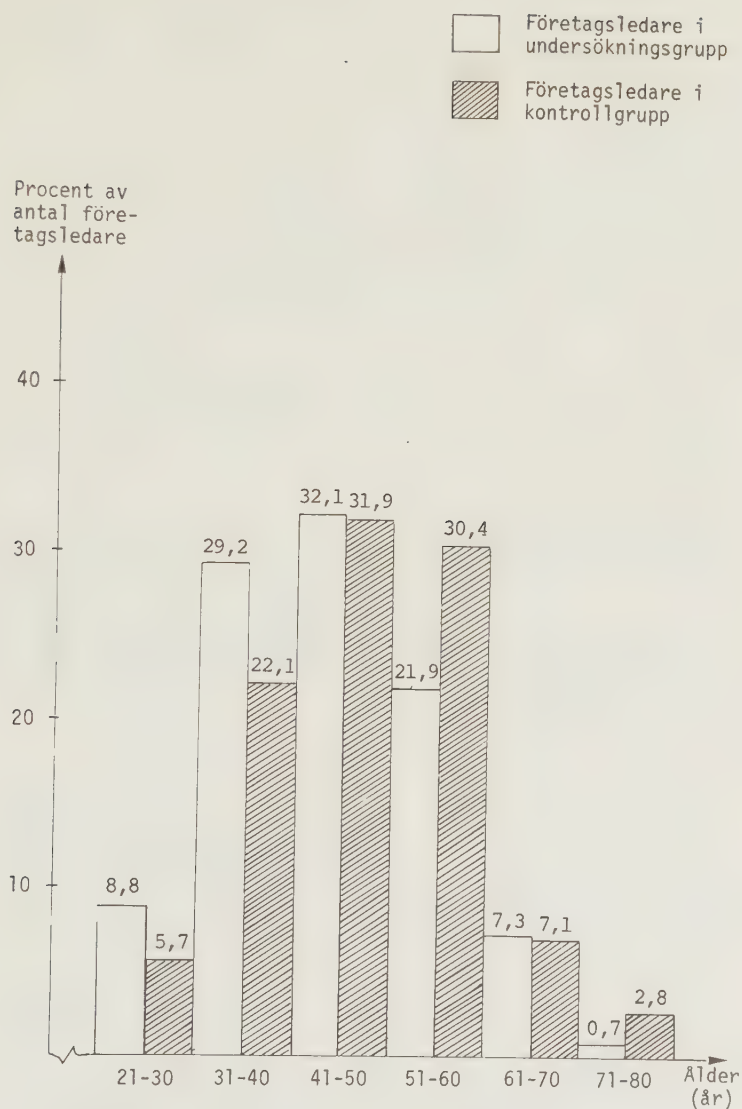
Följande hypotes har prövats:

Hypotes 2

Det finns ingen skillnad mellan konkursföretag och verksamma företag med avseende på företagsledarnas ålder.

Resultat

Accepteras

Figur 6.10 Företagsledares åldersfördelning i konkursföretag vid konkurstillfället och i verksamma företag år 1969

Det siffermässiga resultatet av undersökningen redovisas i figur 6.10, där vi kan avläsa företagsledarnas åldersfördelning i konkursföretag vid konkurstillfället och i verksamma företag år 1969. En studie av värdena ger anledning att skärpa hypotes 2 och ge den följande innehåll:

Hypotes 2 a

Företagsledarna i såväl konkursföretag som verksamma företag kan med avseende på ålder anses slumpmässigt dragna ur en normalfördelad population med medelvärde 46 och standardavvikelse 11.

Accepteras

Hypotesprövningen visar, att det inte finns några signifikant skillnad i åldersfördelning mellan ledare i konkursföretag och levande företag.

Företagsledaren i konkursföretaget har en genomsnittålder på 45 år både som aritmetiskt medium och medianvärde. Motsvarande medelålder för företagsledaren i det verksamma företaget är 48 respektive 47 år. Spridningsmått standardavvikelse och kvartilavstånd är för konkursföretagarna 11 respektive 16 och för verksamma företagsledare 11 respektive 14.

Den mest frekventa åldern för såväl konkursföretagare som verksamma företagare ligger i intervallet 41-50 år. I denna åldersgrupp återfinns nästan var tredje företagsledare. Efter 60-årsgränsen sjunker relativa andelen företagsledare snabbt i både undersöknings- och kontrollgrupp.

I "Småindustri och familjeföretagare"⁴⁾ har man uppgifter om företagsledarnas ålder i 163 företag. Enligt undersökningen gäller:

4) Johansson, S-E & Sillén, B, Småindustri och familjeföretagare, Stockholm, 1968, sid 22.

högst 50 år	-	44 %
51 - 60 år	-	35 %
61 år och mer	-	21 %

Genomsnittsåldern är 53 år, vilket värde ligger 5-6 år högre än i vår undersökning. Den avsevärda skillnaden torde dels bero på en låg nyetableringstakt inom de av Johansson-Sillén undersökta industrigrenarna (textil, trä, grafisk, verkstad), dels vara en följd av att de av oss studerade företagen uteslutande tillhör småföretagsgruppen. Att företagsledarnas ålder sannolikt ökar med företagsstorleken har bl a visats genom följande i Boltonrapporten⁵⁾ refererade undersökning:

Antal anställda	1-24	25-99	100-199	Samtliga
Företagsledarnas genomsnittsålder	52	55	56	54

Vår undersökning ger inte belägg för det sedvanliga antagandet att konkursfrekvensen är speciellt hög vid generationsskifte. Av diagrammet i figur 6.10 framgår det, att förhållandevis få företagsledare går i konkurs efter fyllda 60 år.

Vi har genom studien av företagsledarnas åldersfördelning i konkursföretag inte kunnat belägga, att denna signifikant avviker från åldersfördelningen i levande företag. Slutsatsen är att åldersförhållanden inte bidrar till att förklara konkursorsaken.

6.5.3 Företagsledarens kapitalandel

I det följande redovisas endast kapitalandelar i aktiebolag. Den enskilde rörelseidkaren är normalt både ensamägare och företagsledare.

5) Bolton Report of the Committee of Inquiry on Small Firms, London, 1972, sid 8.

Det interna bortfallet är 7 (1) företag. Kapitalandelarnas relativa storlek visas i figur 6.11, varvid kontrollgruppens värden anges inom parentes.

Procentuell kapitalandel	Procent av antal företagsledare
0 - 25	8 (10)
26 - 50	34 (31)
51 - 75	5 (8)
76 - 100	53 (51)

Figur 6.11 Företagsledarnas relativa kapitalandelar i aktiebolag

Hypotes 3 a

Resultat

Det finns ingen skillnad mellan konkursföretag och verksamma företag vad gäller företagsledarens kapitalandel.

Accepteras

Figur 6.11 visar företagsledarnas relativa kapitalandelar i undersökta konkursföretag och verksamma företag. Vi har alltså inte kunnat belägga, att företagsledarens kapitalandel har någon betydelse i konkurshänseende.

Drygt halva antalet företagsledare äger 76-100 % av kapitalet. Denna grupp utgörs nästa uteslutande av enmansbolag, där företagsledare och ägare är samma person. Ungefär en tredjedel av företagsledarna har satsat 26-50 % och här överväger hälftenägandet kraftigt. Övriga kapitalkonstellationer spelar en obetydlig roll.⁶⁾

6) Studier av ägandemönster har utförts av bl a Glader, M, Lindblom, B & Pettersson, K, Framtid för familjeföretag?, Del 1, avd. för företagsekonomi vid Umeå universitet, Umeå, 1974, sid 4:1.

6.5.4 Företagsledarens yrkeserfarenhet

Fråga fyra är formulerad så, att respondenten uppger hur många års erfarenhet han har av den bransch i vilken företaget verkade vid konkurstillfället respektive år 1969. Frågan har inte besvarats av 8 (2) uppgiftslämnare.

Testningen av den uppställda hypotesen ger följande utfall:

Hypotes 3 b

Resultat

Det finns ingen skillnad mellan konkursföretag och verksamma företag vad gäller företagsledarens yrkeserfarenhet.

Förkastas +++⁷⁾

Hypotesprövningen visar, att skillnaden i yrkeserfarenhet mellan konkursföretagare och verksamma företagare är högst signifikant.⁸⁾

Vi kan i figur 6.12 utläsa hur stor procent av företagsledarna som har yrkeserfarenhet inom angivna 5-årsintervall.

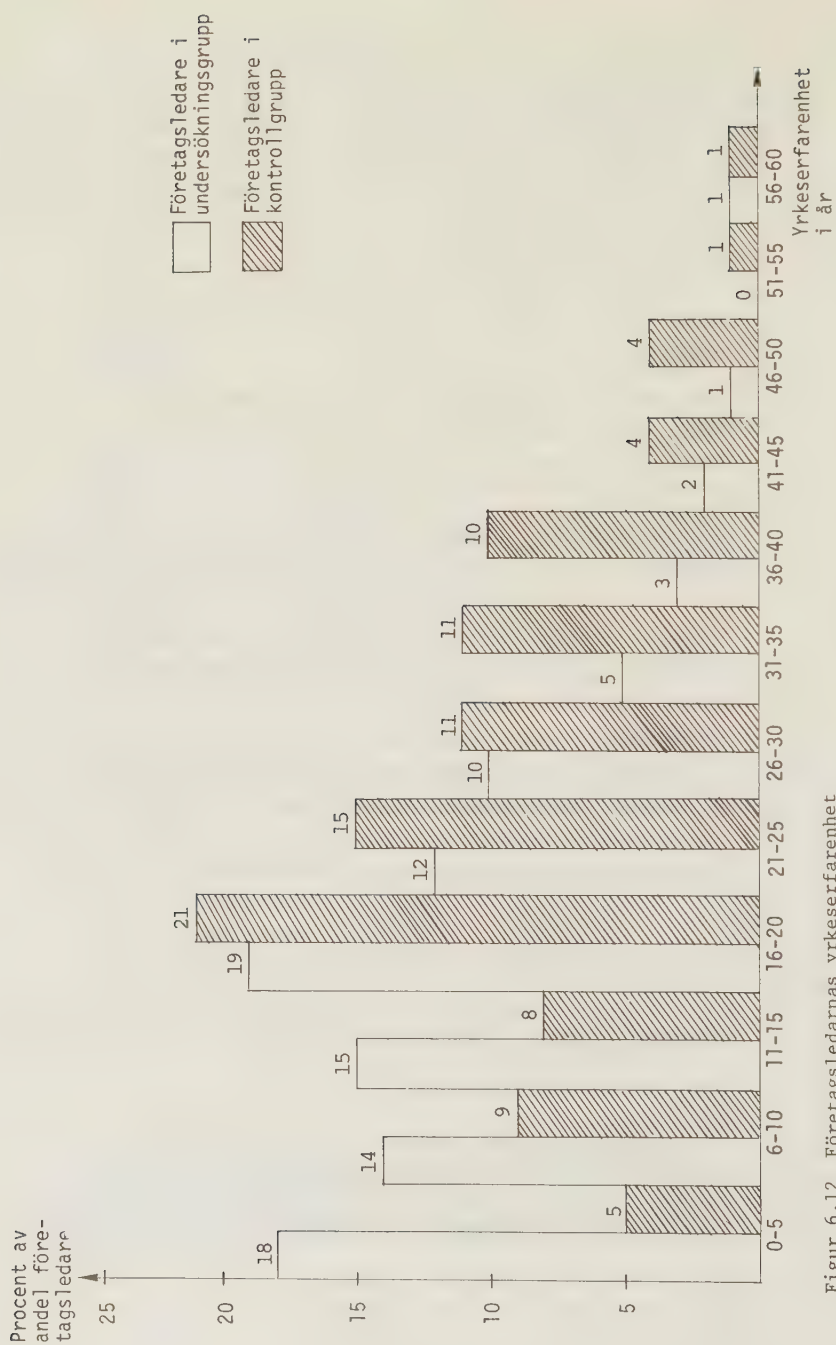
Företagsledare i konkursföretag har en genomsnittlig yrkeserfarenhet på 22 år mätt som medianvärde (aritmetiskt medium 17 år). Medianvärdet för verksamma företagsledares yrkeserfarenhet är 25 år (aritmetiskt medium 17 år). Standardavvikelseerna är 11 respektive 16 år och kartilavståndet 12 respektive 17 år.

Av figur 6.12 framgår bl a:

- 1 18 % av företagsledarna i konkursföretagen har en yrkeserfarenhet om fem år eller mindre. Motsvarande andel för företagsledare i verksamma företag är 5 %.

7) Förkastas även om det interna bortfallet läggs så mycket som möjligt för att utjämna skillnaderna.

8) När en hypotes förkastas, utmärks signifikansbeteckningen 5 % med ett plus (+), 1 % med två plus (++) och 0,1 % med tre plus (+++). Vid markeringen +++ föreligger alltså hög signifikans.

Figur 6.12 Företagsledarnas yrkesfarenhet

- 2 47 % av företagsledarna i konkursföretag har en yrkeserfarenhet om 15 år eller mindre. I verksamma företag har 22 % av företagsledarna samma erfarenhet.
- 3 5-årsintervallet 16-20 år har högsta frekvensen företagsledare - cirka 20 % - i både konkursföretag och verksamma företag.
- 4 34 % av företagsledarna i konkursföretag har en yrkeserfarenhet om 21 år eller mer. Lika lång erfarenhet har 57 % av företagsledarna i verksamma företag.

Studien har visserligen visat, att företagsledaren i konkursföretaget i genomsnitt endast har cirka tre års kortare yrkeserfarenhet än kollegan i det levande företaget. Men vad som i första hand intresserar oss är den tidsmässiga fördelningen av yrkesverksamheten och där ger studien ett klart utslag, vilket kan sammanfattas:

Branschkännedom	Företagsledare i	
	Konkursföretag	Verksamma företag
0 - 15 år	47 %	22 %
16 - 30 år	41 %	47 %
31 år och mer	12 %	31 %

Studien avslöjar inte explicit, vad som orsakar den mycket betydande skillnaden i yrkeserfarenhet mellan de båda kategorierna företagare. Vi lyckades i avsnitt 6.5.2 inte belägga att företagsledare i konkursföretag är yngre än i fortlevande företag. Andra faktorer än ålder är tvivelsutan av större betydelse för den bristande branschkännedomen. Misslyckandena beror sannolikt främst på att vederbörande underskattar betydelsen av praktiska insikter, att han byter verksamhetsområde när önskat resultat uteblir eller att han vill exploatera en tillfälligt lönsam bransch.

6.5.5 Företagsledarens utbildning

Enkätens fråga två avser företagsledarens utbildning. Den har besvarats av samtliga tillfrågade utom en i vardera gruppen.

När respondenten angett mer än ett utbildningsalternativ har det högsta medtagits. Den sista delfrågan "Övrig utbildning" har bedömts från fall till fall och hänförs till någon av de övriga alternativen. När exempelvis den uppgivna utbildningen (bokföringskurs, verk-mästarutbildning) ansetts motsvara "Ekonomisk eller teknisk kurs efter folkskola" har den tagits med under detta alternativ. I ett antal fall har uppgiven övrig utbildning inte ansetts relevant för undersökningen och därför utesluts.

Följande antagande har gjorts och prövats, när det gäller företagsledarens utbildning:

Hypotes 3 c

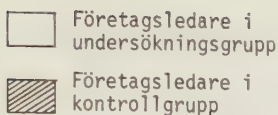
Resultat

Det finns ingen skillnad mellan konkursföretag och verksamma företag vad gäller företagsledarens utbildning.

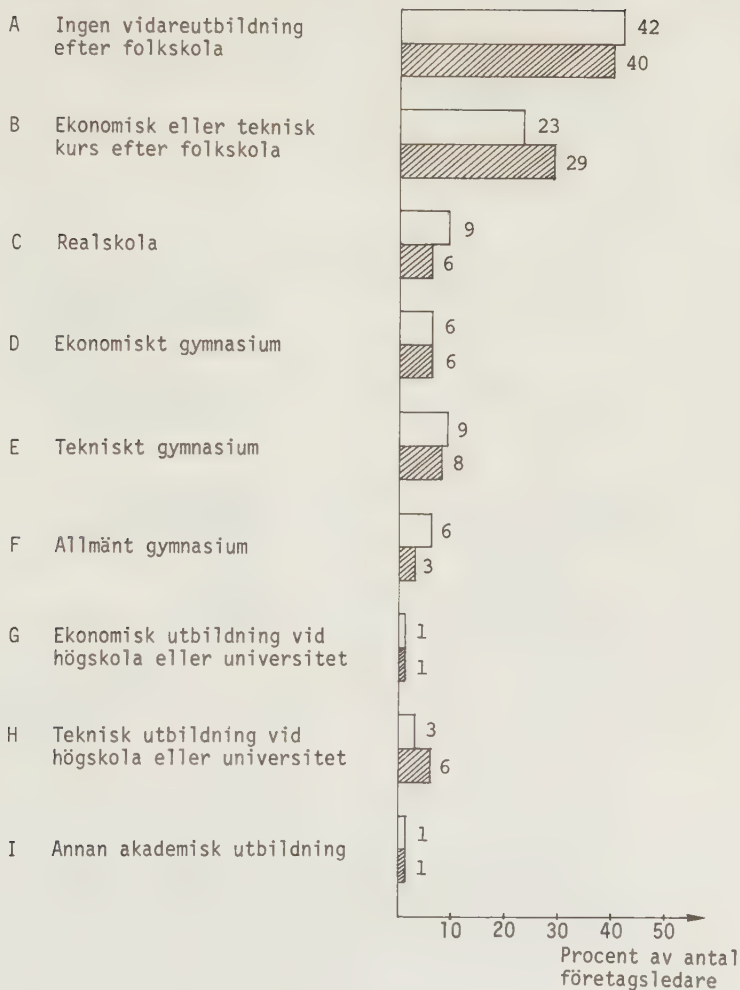
Accepteras

Utbildningsalternativens procentuella fördelning framgår av figur 6.13. De olika alternativen har i figuren försetts med beteckningarna A-I.

Studien visar, att utbildningsnivån är synnerligen låg hos företagsledare i små företag oberoende av om företagen driver verksamhet eller har försatts i konkurs. Cirka 40 % av ledarna har endast genomgått folkskola och ytterligare ungefär 25 % har förkovrat sig med någon elementär kurs. Utbildning i realskola eller viss fakultativ gymnasieutbildning har 6-9 % av företagarna, medan blott någon enstaka procent av dem har bedrivit akademiska studier.

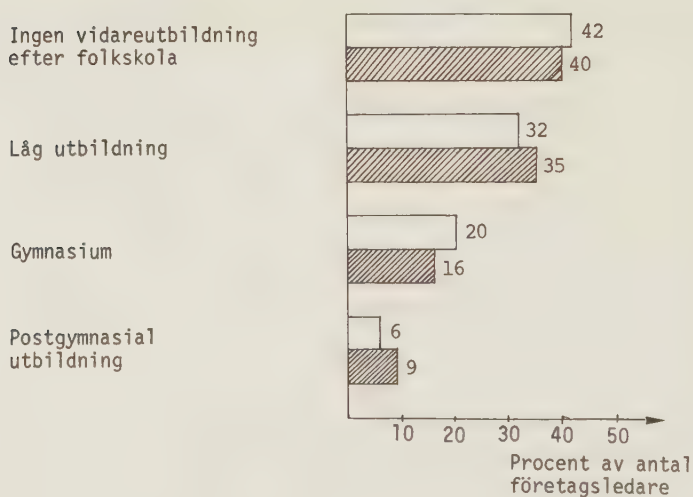
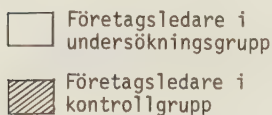
UTBILDNING

Figur 6.13 Företagsledarens utbildning

I figur 6.14 har utbildningsalternativen sammanförts gruppvis på följande sätt:

- A Ingen vidareutbildning efter folkskola
- B-C Låg utbildning
- D-F Gymnasium
- G-I Postgymnasial utbildning

Figur 6.14 Företagsledarens utbildning efter huvudkategorier

De båda figurerna illustrerar väl hypotesprövningens resultat. Ledare av konkursföretag och levande företag har en likvärdig utbildning.

Ett mycket stort antal studier rörande småföretagarens utbildning har utförts både i Sverige och utomlands. Studierna visar undantagslöst, att denne har en låg utbildning.

Ur jämförelsesynpunkt refereras först en studie, som redovisas i Sind 1:1974.⁹⁾ Av uppgifterna i tabell 13 medtas endast de som avser storleksgrupperna 5-19 och 20-49 anställda och absoluta tal har omräknats till procentvärden.

Utbildningsnivå	Företagsstorlek	
	5-19	20-49
Folkskola	43	45
Realskola	38	33
Gymnasium	13	14
Högskola	6	8

Sinds undersökningsresultat belägger de värden av vår undersökning, som redovisas i figur 6.14. Samma är förhållandet med en av Hult-Johannisson utförd studie.¹⁰⁾

En intressant fråga är om talesättet att "för mycket utbildning har tagit livet av många god affärsbegåvning" innehåller ett uns av sanning.¹¹⁾

9) Företagareutbildning i mindre och medelstora företag, Statens industriverk, Sind 1:1974, sid 138, tabell 13.

10) Hult, M & Johannisson, B, Framtid för familjeföretag, Del 2, Stockholm, 1974, sid 55 f.

11) Jfr exempelvis Nilsson, B, Företagande - väg till framgång eller misslyckande, Sundsvall, 1968, sid 65.

Johansson-Sillén¹²⁾ har i sin studie av företagarutbildning funnit ett positivt samband mellan faktorerna ökad utbildning samt bättre planering och högre lönsamhet.

Hoad & Rosko¹³⁾ har undersökt vad yrkeserfarenhet och utbildning betyder för framgång eller misslyckande beträffande 95 småföretagare. Författarna finner bl a, att en kombination av yrkeserfarenhet och utbildning ger ett gott resultat och leder till framgång i 69 % av fallen. Den farligaste kombinationen uppges vara yrkeserfarenhet utan utbildning, vilken resulterar i misslyckande i 53 %, medan utbildning utan yrkeserfarenhet leder till att 46 % av företagen misslyckas.

Boswell¹⁴⁾ har i sin studie av 64 småindustriföretag och deras problem i England speciellt belyst betydelsen av yrkeserfarenhet och utbildning i samband med generationsväxling. Av sammanfattningen av kapitel 8, som behandlar de små företagens tillbakagång (decline), framgår det bl a att följande uppfattningar dominerade bland 30 intervjuade arvtagare:

- a) de har föga eller ingen affärserfarenhet utanför det egna företaget
- b) medarbetarskapet inleds vid unga år men väntan på befordran till toppbefattningar genom generationsväxling blir lång
- c) hela yrkesverksamma åldern - ofta 40-50 år - tillbringas i familjeföretaget

Det är inte sannolikt, att ovan angivna faktorer har samma traditionella tyngd i Sverige som i England.

12) Johansson, S-E & Sillén, B, Småindustri och familjeföretagare, Stockholm, 1968, sid 24.

13) Hoad, W M & Rosko, P, Management Factors Contributing to the Success or Failure of New Small Manufacturers, University of Michigan, Report no 44, 1962, sid 10.

14) Boswell, J, The Rise and Decline of Small Firms, London, 1971, sid 140.

6.5.6 Tjänstemännens utbildning

För att få en mera fullständig bild av utbildningsnivån i de studerade konkursföretagen undersöktes också tjänstemännens teoretiska bakgrund. Som framgår av fråga tre ingår inte här företagsledaren i tjänstemannabegreppet.

De i enkäten upptagna utbildningsalternativen är desamma för tjänstemännen som för företagsledarna. Liksom i föregående fråga har svarsalternativet övrig utbildning fördelats på de andra svarsmöjligheterna.

Uppgift om tjänstemännens utbildning saknas från 8 (7) respondenter.

Det är mer komplicerat än vad som förutsetts att få ett rättvisande mått på tjänstemännens utbildningsnivå. Av figurerna 6.1 och 6.2 kan vi se, att det stora flertalet företag har 0-4 anställda (här ingår också kollektivanställda).

Av företagen i undersöknings- och kontrollgruppen har 64 (61) % inte några anställda tjänstemän. Ett företag i undersökningsgruppen inom intervallet 50-99 anställda har 65 tjänstemän och två företag med 10-19 anställda vardera 15 tjänstemän. I kontrollgruppen finns ett företag i gruppen 50-99 anställda med 11 tjänstemän.

De fyra omnämnda rörelserna har extremt många tjänstemän i jämförelse med övriga företag i de båda grupperna och de har därför inte tagits med i undersökningsmaterialet. Uteslutningen av dessa företag innebär, att det inom undersökningsgruppen återstår (191-95) 96 och i kontrollgruppen (109-11) 98 tjänstemän.

Vår hypotes och testresultatet rörande utbildningsförhållanden, när det gäller konkursföretagets tjänstemän är:

Hypotes 3 d

Det finns ingen skillnad mellan konkursföretag och verkssamma företag vad gäller tjänstemännens utbildning.

Resultat

Accepteras

□ Tjänstemän i undersökningsgrupp

▨ Tjänstemän i kontrollgrupp

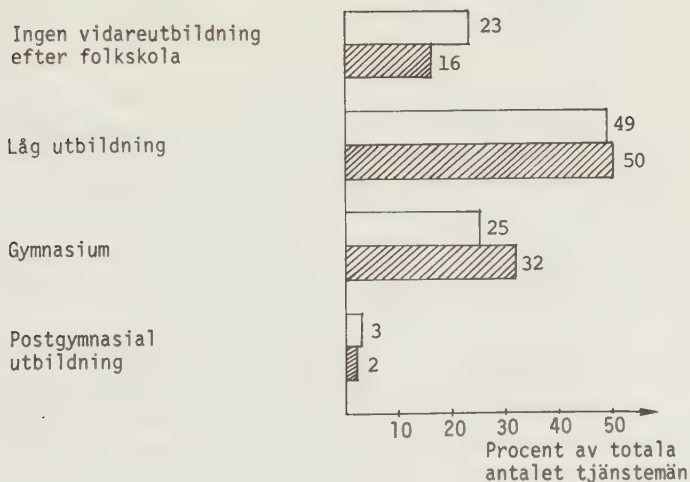
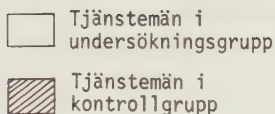
UTBILDNING

Figur 6.15 Tjänstemännens utbildning

I figur 6.15 visas tjänstemännens utbildning i en relativ fördelning och i den därpå följande figuren motsvarande fördelning med uppdelning på de tidigare använda huvudkategorierna.

Det bör framhållas att de redovisade värdena inte är helt tillförlitliga beroende på dels det begränsade undersökningsmaterialet, dels betydande variationer i antal tjänstemän olika företag emellan trots ovan beskrivna uteslutningar.

Figur 6.16 Tjänstemännens utbildning efter huvudkategorier

Vi kan nu jämföra företagsledarnas och tjänstemännens utbildning i de studerade företagen. Hypotesprövningen ger på denna punkt följande utfall:

Hypotes 4

Resultat

Det finns ingen skillnad mellan företagsledarnas och tjänstemännens utbildning i de undersökta företagen.

Förkastas +++⁷⁾

Den högst signifikanta skillnaden i utbildningshänseende mellan de båda kategorierna - vilket också gäller i verksamma företag - kan beläggas med följande siffermaterial ur figurerna 6.14 och 6.16 (värden för kontrollgrupp inom parentes):

	Företagsledare	Tjänstemän
Ingen vidareutbildning efter folkskola	42 (40) %	23 (16) %
Låg utbildning	32 (35) %	49 (50) %
Gymnasieutbildning	20 (16) %	25 (32) %
Postgymnasial utbildning	6 (9) %	3 (2) %
Totalt	100 (100) %	100 (100) %

Tjänstemännen har en klart bättre utbildning än företagsledarna. Detta bekräftar det kända förhållandet, att ledare för små företag i stor utsträckning är praktiskt inriktade och därför överlåter administrativa göromål på mer välutbildad personal.

6.5.7. Redovisningens utformning

Som tidigare påpekats syftar inte fråga fem till att ge en fullständig bild av konkursföretagets externa och interna redovisning. Om detta varit avsikten hade antalet delfrågor behövt vara avsevärt fler. Därmed hade också risken för uteblivna svar ökat. Delfrågorna är emellertid formulerade så, att svaren ger en god uppfattning om redovisningsstandarden i de undersökta konkursföretagen.

Det bör erinras om den tidigare påtalade risken för subjektivt färgade svar på denna typ av frågor.

Det interna bortfallet för delfrågorna anges i figur 6.8

För detta undersökningsavsnitt gäller nedan angivna hypoteser och testresultat:

Hypotes 5

Resultat

Lika stor andel av konkursföretagen som av de levande företagen har en redovisning som är utformad så, att den ger

a) månatlig resultatrapport	Förkastas ++ 7)
b) kvartalsbokslut	Accepteras
c) produkt- eller tjänstelönsamhet	Förkastas ++ 7)
d) kundlönsamhet	Förkastas +
e) fakturering i tid	Accepteras
f) kundbetalningar i tid	Förkastas +++ 7)
g) budget för handling och kontroll	Accepteras
h) jämförelser mellan budget och utfall	Accepteras

Enkätens åtta delfrågor återges här. Den procentuella fördelningen av avgivna ja-svar är utsatt framför respektive fråga med kontrollgrupps värden inom parentes.

Procentuell
andel ja-svar

47 (64)	a	fick Ni genom bokföringen varje månad en rapport över väsentliga intäkter och kostnader?
44 (48)	b	fick Ni regelbundet ta del av kvartalsbokslut?
32 (52)	c	fick Ni genom bokföringen veta hur de olika produkterna (tjänsterna) lönade sig?
31 (44)	d	fick Ni genom bokföringen veta hur olika kunder eller kundgrupper "lönade sig"
78 (81)	e	hann Ni alltid med Er fakturering?
48 (80)	f	betalade Era kunder som regel punktligt?
23 (30)	g	hade Ni ett budgetsysteem som fungerade som handlingsprogram och kontrollredskap?
18 (27)	h	var redovisningen sådan att Ni kunde jämföra budget och utfall?

Resultatet av denna del av enkäten visas också i figur 6.17, där procentuella andelen ja-svar anges för varje delfråga.

De verksamma företagen har högre relativ andel ja-svar på samtliga delfrågor än konkursföretagen. Speciellt markant är detta förhållande för frågorna a, c, d och f.

I det följande kommenteras varje delfråga kortfattat.

- (a) En kortperiodisk intern resultatrapportering är praxis i väl-skötta företag. Resultatrapporten kan givetvis omfatta annan period än månad.

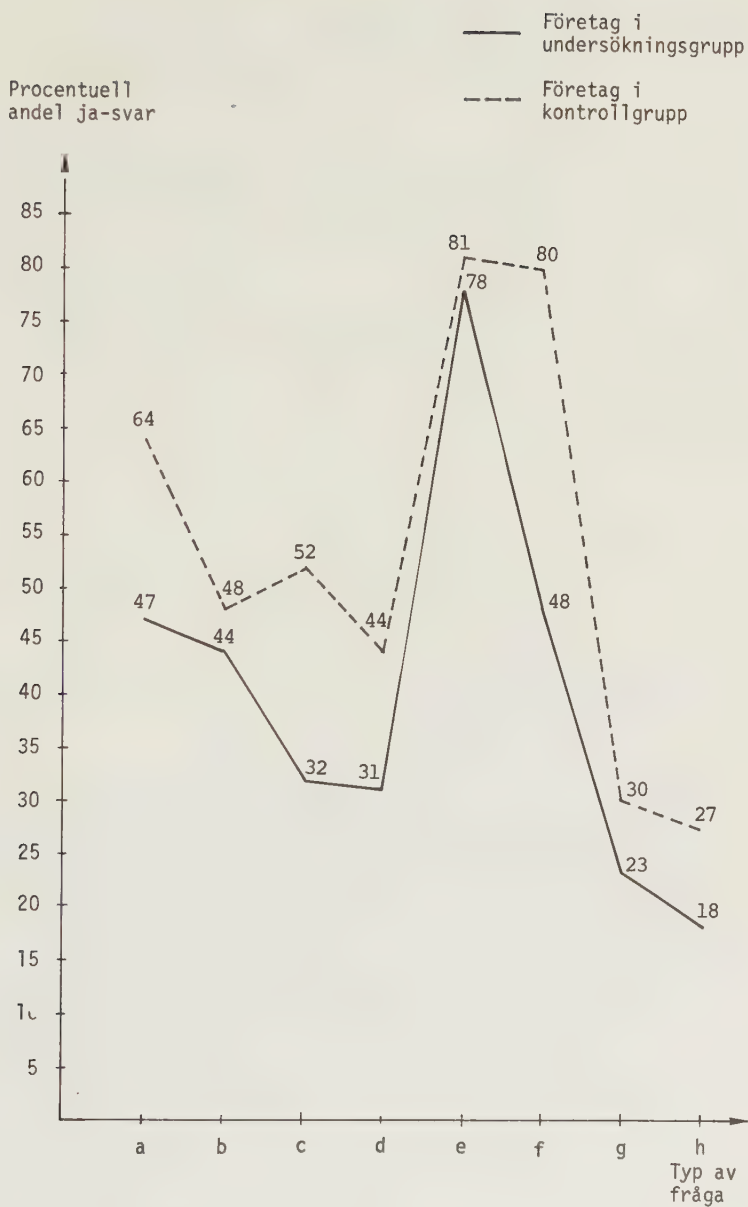
Studien visar, att den månatliga resultatrapporteringen före-kommer i 17 % fler fall i verksamma företag än i konkursföre-tag. Skillnaden är signifikant. Blivande konkursföretag har således i betydande utsträckning inte utnyttjat ett känsligt kortsiktigt styrhjälpmedel.

- (b) Det kortperiodiska bokslutet är ett annat viktigt hjälpmedel för att följa företagets utveckling - inte minst i företag med vacklande ekonomi. Kvartals- och tertialbokslut används van-ligen alternativt.

Kvartalsbokslutet är lika vanligt i konkursföretag som verk-samma företag.

- (c) Lönsamhetsbedömning av produkter (produktgrupper) eller olika typer av tjänster är långt mindre vanlig i konkursföretagen.

Resultatet av studien innebär, att ledningen i det blivande konkursföretaget är avsevärt sämre lottad än företagaren i det fortlevande företaget, när det gäller lönsamhetsbedömning av olika verksamhetsområden. Konkursföretaget löper därför en större risk, att omedvetet driva en verksamhetsgren, som är föga lönsam eller förlustbringande.

Figur 6.17 Procentuell andel ja-svar angående redovisningens utformning

- (d) Denna fråga har olika relevans för olika typer av företag. I rörelser med många små och likvärdiga kunder - t ex inom detaljhandeln - görs inte här efterfrågade analys. Samma synpunkter gäller i viss mån fråga c men framför allt frågorna e och f.

Skillnaden mellan undersöknings- och kontrollgrupp när det gäller frekvensen utförda lönsamhetsanalyser av kunder (kundkategorier) är signifikant. Samtidigt som vi konstaterar, att konkursföretagen är sämre rustade än de levande företagen för lönsamhetsbedömning av kunder, bör vi ha klart för oss att deras valfrihet är starkt begränsad. De ekonomiskt svaga företagen är ofta föga konkurrenskraftiga och kan därför inte bedriva ett selektivt kundval.

- (e) Skillnaden mellan de båda grupperna med avseende på i rätt tid utförda faktureringar är obetydlig.

Det är uppenbart, att konkursföretagen är angelägna om att få likvida medel så snart som möjligt och att de därför som regel skickar räkningar i rätt tid.

- (f) Svaret på denna fråga är symtomatiskt för konkursföretagens del. Endast 48 % av dem fick som regel kundlikvider punktligt mot 80 % för verksamma företag.

Dröjsmålet med inbetalningarna kan ha flera orsaker. Borgenärsföretaget kan exempelvis ha bristfällig kundbevakning, betalningssvaga kunder eller sälja undermåliga varor och tjänster.

- (g) Frågan är formulerad så, att endast företag med någorlunda välutvecklade budgetsystém kan besvara denna jakande.

Budgeteringsfrekvensen i små företag är som väntat låg.

- (h) Denna fråga har i båda grupperna besvarats jakande av färre respondenter än g. I princip kan redovisningen vara så utformad, att en jämförelse med budget är möjlig, även om företaget ännu inte infört budgetering.

Verksamma företag har enligt lämnade svar en redovisning som lämpar sig för jämförelse mellan budget och utfall i 27 % av fallen. Konkursföretagen ligger på 9 % lägre nivå.

Som slutomdöme gäller:

- 1 Såväl verksamma företag som konkursföretag har en otillfredsställande redovisningsstandard. De små företag (0-50 anställda) det här är fråga om utnyttjar inte redovisningen i den utsträckning som är önskvärt för att producera information för planering, beslut och kontroll.
- 2 De undersökta konkursföretagen har på varje undersökningspunkt en lägre standard än kontrollgruppen av verksamma företag.
- 3 Konkursföretagen har en särskilt låg standard, när det gäller månatlig resultatrapportering, lönsamhetsbedömning av varor och tjänster, kunder eller kundgrupper samt punktliga kundlikvider.

Bedömningar av de verksamma små och medelstora företagens redovisningsstandard har gjorts av en rad svenska forskare. Däremot saknas helt motsvarande studier beträffande konkursföretag. Som exempel på forskning inom området kan nämnas Johansson-Sillén, sid 36 f¹²⁾, Sind 1:1974, sid 189⁹⁾ och Glader, Lindblom & Pettersson, sid 3:4 f⁶⁾. Här refererade studier är inte direkt jämförbara med vår till följd av olika uppläggning, urval av större företag etc.

6.5.8 Konsultation

Små företag som inte anser sig kunna anställa utbildad personal för kvalificerat administrativt arbete såsom bokföring, budgetering och upprättande av skattedeklaration kan som regel i stället utnyttja konsulttjänster. Vanligen har konsulten tillräcklig utbildning och praktisk erfarenhet för att kunna utföra sådan löpande service åt mindre företag.

Det är mot bakgrund härav av intresse att undersöka i vilken utsträckning konkursföretag sökt sakkunnig ekonomisk (teknisk) hjälp för planering och kontroll av verksamheten. Enkätens fråga sex är avsedd att belysa dessa förhållanden.

Hypotesprövningen ger följande resultat:

<u>Hypotes 6</u>	<u>Resultat</u>
<i>Lika stor andel av konkursföretagen som av de levande företagen använder konsulthjälp för:</i>	
<i>a) löpande bokföring</i>	<i>Accepteras</i>
<i>b) årsbokslut</i>	<i>Förkastas ++⁷⁾</i>
<i>c) skattedeklaration</i>	<i>Förkastas +++⁷⁾</i>
<i>d) budgetering</i>	<i>Accepteras</i>
<i>e) inköps-, tillverknings- och försäljningsplanering</i>	<i>Accepteras</i>
<i>f) annat</i>	<i>Accepteras</i>

Nedan återges de sex delfrågorna med svarsresultatet utsatt. Siffrorna representerar den procentuella andelen ja-svar på respektive fråga. Kontrollgruppens värde anges inom parentes.

Anlitade Ni konsult (fackman eller sakkunnig byrå) för att biträda med:

Procentuell
andel ja-svar

- 53 (56) a den löpande bokföringen?
74 (88) b årsboks]utet?
72 (90) c skattedeklarationen?
15 (14) d budgeteringen?
5 (2) e inköps-, tillverknings- eller försäljningsplaneringen?
5 (9) f annat, vilket?

Nedan kommenteras svarsresultaten kortfattat.

- (a) Drygt hälften av företagen i undersöknings- och kontrollgrupperna får konsult hjälp med den löpande bokföringen, dvs huvudsakligen dagboksnoteringar, reskontraföring och löneredovisning. Löpande redovisning i egen regi underlättas sannolikt för åtskilliga av de i studien ingående företagen genom av respektive branschorganisationer utarbetade standardredovisningssystem.
- (b) Att det mindre företaget som regel behöver hjälp med årsbokslutet bekräftas av undersökningen. Denna visar emellertid, att det i detta avseende finns en signifikant skillnad mellan konkursföretag och levande företag. Inte mindre än 88 % av de verksamma företagen låter konsulten göra bokslutet mot 74 % för konkursföretagen.
- (c) Företagen i undersöknings- respektive kontrollgrupp låter konsult upprätta skattedeklaration i ungefär samma proportioner, som de sökte bokslutshjälp. Skillnaden i konsultationsfrekvens är emellertid högst signifikant.

Det är sannolikt, att övervägande flertalet av de 28 % av konkursföretagen, som inte anlitar konsult inte heller avlämnar några skattedeklarationer utan accepterar skönstaxering.

- (d) Endast 15 (14) % av respondenterna anlitar konsult för budgetering. Den ringa konsultationsbenägenheten måste emellertid sättas i relation till en låg budgeteringsfrekvens, som enligt fråga 5 g är 23 (30) %.
- (e) Ytterligare få företag i båda grupperna vänder sig till konsult för att få råd beträffande inköps-, tillverknings- eller försäljningsplanering. Detta förhållande är högst otillfredsställande. Det kan förklaras av att små företag av tradition huvudsakligen utnyttjar konsultationsmöjligheter inom redovisningsområdet.
- (f) Frågan kommenteras inte här med hänsyn till den låga svarsfrekvensen. Det interna bortfallet som är 48 (53) %, speglar med all sannolikhet det förhållandet, att de tillfrågade företagen i mycket ringa utsträckning anlitar konsult utöver under a-e angivna områden. Som exempel på uppgivna konsultområden kan nämnas förhandlingsärenden, ekonomisk-juridisk konsultation, hjälp med inredning, exponering, reklamkampanjer och maskininköp.

Resultatet med avseende på enkätens fråga sex kan sammanfattas:

- 1 Konsultationsbenägenheten är relativt hög i både undersöknings- och kontrollgrupp med avseende på löpande bokföring, årsbokslut och skattedeklaration.
- 2 Verksamma företag utnyttjar dock konsulttjänster för årsbokslut och skattedeklaration i en utsträckning, som på ett signifikant sätt skiljer sig från konkursföretagens.
- 3 Benägenheten att konsultera i budgeteringsfrågor är acceptabel (15 respektive 14 %) med hänsyn till förekommande budgeteringsfrekvens enligt fråga 5 g (23 respektive 30 %).
- 4 Mycket få företag söker råd för inköps-, tillverknings- och försäljningsplanering. Detta förhållande är traditionellt betingat.

Att konsultutnyttjandet är lågt bland de allra minsta företagen visar bl a följande undersökning,¹⁵⁾ som utförts på uppdrag av Statens industriverk och som bygger på 252 enkätsvar:

		Företagsstorlek				
Vikt	Konsultutnyttjande	1 5-19	2 20-49	3 50-99	4 100-199	Total
0	Aldrig	57%	28%	11%	7%	29%
0,1	Endast någon gång under tid som företagsledare	21%	39%	30%	18%	28%
0,4	Högst vartannat år	5%	7%	19%	22%	12%
1,3	1-2 gånger per år	5%	12%	21%	18%	13%
3,0	3 gånger per år el. oftare	12%	14%	19%	36%	18%
Beräknat genomsnittligt utnyttjande, antal gånger/år		0,5	0,6	1,0	1,4	0,8

Industriverket säger i sin kommentar till resultatet bl a följande (sid 135):

Liksom deltagande i vidareutbildning samvarierar konsultutnyttjande med företagsstorlek och grundutbildningsnivå. Attityder till konsulter och konsultutnyttjande har också ett starkt samband. Samliga företagare med höga värden på de studerade variablerna (med undantag av en som ej besvarat frågan om konsulter) har ett regelbundet konsultutnyttjande. Endast 21 % av de företagare som har genomgående låga värden på de studerade variablerna har regelbundet konsultutnyttjande.

Inställning till konsulter har den starkaste samvariationen med utnyttjandet. Därefter kommer företagsstorleken. I detta fall är samvariationerna med grundutbildning relativt svaga.

15) Företagareutbildning i mindre och medelstora företag, Statens industriverk, Sind 1:1974, sid 191.

6.5.9 Familjeförhållanden

Äktenskapsförord och boskillnad är ur familjesocial synpunkt av största betydelse särskilt för ägare till konkurshotade företag.

Äktenskapsförord och boskillnad innebär, att makarna i ett äktenskap har skild ekonomi. Ett sådant familjerättsligt avtal kan i familjeföretaget utnyttjas så, att den rörelsedrivande maken kommer att sakna utmätningsbar personlig egendom.

Äktenskapsförord kan också ha en närmast motsatt effekt. När egendom i rörelsen är rörelseidkarens enskilda förmögenhet, ingår den inte i en avliden makes giftorättsgods. I detta fall ärvs inte rörelseegendom av makarnas barn och blir då inte heller arvsbeskattad.

Prövningen av hithörande hypotes visar:

Hypotes 7

Resultat

Lika stor andel gifta företagsledare i konkursföretag och verksamma företag har äktenskapsförord eller boskillnad, vare sig det gäller

a) aktiebolag

Förkastas +++⁷⁾

b) enskilda rörelseidkare

Förkastas +++⁷⁾

Enkäten har gett följande resultat med avseende på förekomst av äktenskapsförord och boskillnad bland gifta företagsledare.

	Aktiebolag	Enskild rörelseidkare	Totalt
Gift företagsledare har äktenskapsförord eller boskillnad	55. (24) %	44 (8) %	51 (17) %

Studien ger en signifikant skillnad mellan förekomst av äktenskapsförord och boskillnad bland gifta företagsledare i konkursföretag respektive verksamma företag. Hälften av de gifta ledarna för de undersökta konkursföretagen har äktenskapsförord eller boskillnad mot endast 17 % för ledare i levande företag. Förhållandet är sannolikt det, att när en företagsledare (ägare) blir medveten om att hans företag är på väg att bli insolvent skyndar han sig att upprätta avtal om boskillnad.

De högre värdena för ledare i aktiebolag jämfört med enskilda företagsledare är något överraskande. I praktiken finns det inte någon skillnad mellan aktieägare och enskilda rörelseidkare i små företag, när det gäller ansvarighet för företagets förbindelser. Förklaringen till skillnaden kan här vara, att företagsledaren/ägaren i aktiebolaget är mer medveten om sina möjligheter inför en förestående konkurs än den enskilde rörelseidkaren.

Det har påpekats i avsnitt 6.5.2 ovan, att konkurs i samband med generationsskifte inte är särskilt vanligt tvärt emot vad man i allmänhet antagit. Det bekräftas av svaren på fråga 7 b i den enkät, som riktats till undersökningsgruppen. I 128 företag kan endast fyra konkurser sättas i samband med generationsskifte - två för vardera aktiebolag och enskilda rörelseidkare. Detta motsvarar 3 % av konkursföretagen.

KAPITEL 7. EKONOMISK UTVECKLING FÖRE KONKURS

7.1 STUDIENS OMFATTNING

7.1.1 Problembeskrivning

Enligt företagsekonomisk litteratur bör företaget bl a eftersträva att på sikt uppnå en tillfredsställande lönsamhet. För att uppfylla detta villkor måste företagsledningen kontinuerligt ta ställning till:¹⁾

- 1 hur stort bör i tillgångar investerat belopp vara (expansionsproblemet)
- 2 vilka kategorier av tillgångar bör finnas (kompositionsproblemet)
- 3 hur skall investeringarna i tillgångarna finansieras (finansieringsproblemet)

Det är företagsledningens uppgift att låta sammanställa det beslutsunderlag, som behövs för att möjliggöra dessa överväganden. Med en adekvat information kan ledningen planera, verkställa och kontrollera sina beslut.

Konkursföretaget har som regel misslyckats, när det gäller att ge god avkastning på sikt och därigenom överleva.

Resultatet av företagsledningens åtgärder kan i efterhand läsas ut av externredovisningen. Genom s k extern analys av årsredovisningshandlingar - balans- och resultaträkning, förvaltningsberättelse samt andra hithörande upplysningar - kan utomstående bilda sig en uppfattning om hur företaget utvecklats i olika avseenden. De relationstal man traditionellt beräknar och utvärderar avser huvudsakligen företags likviditet, soliditet och räntabilitet. Analysens tillförlitlighet är i hög grad beroende av den information, som kan utvinnas ur redovisningshandlingarna.

1) Jfr exempelvis *Edwards, E O & Bell, Ph W*, The Theory and Measurement of Business Income, Berkeley and Los Angeles 1965, sid 34 f.

Av avsnitten 5.6.8 och 5.6.9 framgår att betalningssvaga företag ofta underlåter att vidta åtgärder för att sanera rörelsen i tid. När gäldenärerna tvingas inställa driften till följd av obestånd är skulderna avsevärt större än tillgångarna. I slututdelningskonkurser var den genomsnittliga insufficiensen cirka 60 % av skulderna och utdelningen till oprioriterade fordringsägare omkring 5 %. Fattigkonkurser har betydligt större insufficienser och lämnar ingen som helst utdelning.

KL:s regel om obestånd medger alltså en ytterligt undergrävd finansiell ställning, innan företaget tvingas i konkurs. Under vissa förutsättningar är emellertid företagsledning och aktieägare skyldiga att vidta åtgärder, som syftar till en sanering av rörelsen. Aktiebolag som enligt upprättad likvidationsbalansräkning förlorat två tredjedelar eller i bolagsordningen angiven mindre del av aktiekapitalet är enligt AL 142 § skyldigt att träda i likvidation, såvida inte bristen (underbalansen) fylls eller aktiekapitalet skrivs ned. Den tidsfrist som företaget har till sitt förfogande för att besluta om avveckling eller finansiell rekonstruktion understiger normalt sex månader (AL 142 och 146 §§).

En insolvens behöver nödvändigtvis inte föregås av brist i aktiekapitalet i AL:s mening men en sådan utveckling är högst sannolik. En av frågeställningarna i denna studie bör vara, om aktiebolag underlåter att träda i likvidation eller rekonstruera trots befintlig brist i aktiekapitalet.

Innan vi slutgiltigt väljer analysområden och bestämmer studiens omfattning, måste vi ta hänsyn till följande restriktioner:

- 1 hur skall vi få tillgång till behövliga redovisningshandlingar för de företag vi önskar studera - många av dem är avvecklade sedan åtskilliga år
- 2 är redovisningshandlingarna i ett sådant skick att de lämpar sig för analys om de över huvud taget existerat
- 3 vilken arbetsinsats kräver en viss analysinriktning av ett fixerat antal företag

En extern analys som omfattar ett antal år närmast före inträffad konkurs kan ge oss ökade kunskaper om utvecklingstendenser i företag, vilka är på väg mot insolvens. Vi får härigenom bättre möjligheter att värdera konkursorsaker och att eventuellt vidta förebyggande åtgärder.

Det är emellertid inte givet, att en utvecklingsstudie av blivande konkursföretag grundad på extern analys skall följa det traditionella analysmönstret. Det är däremot väsentligt, att studien utformas så, att vi kan mäta och utvärdera karakteristiska ekonomiska utvecklingstendenser.

När vi skall ta ställning till vad som är karakteristiska ekonomiska utvecklingstendenser, har vi viss ledning av figur 5.28, där emellertid uppgifterna avser företag, som är försatta i konkurs. Den tillgängliga informationen utgår från de av konkursförvaltarna upprättade konkursbouppteckningarna.

Bouppteckningarna visar som nämnts mycket stora skuldöverskott. Studien bör om möjligt klarlägga, hur företagen tidsmässigt når fram till sin ogynnsamma ekonomiska ställning samt hur huvudkomponenterna i balansräkningen, dvs tillgångar, kort- och långfristiga skulder samt eget kapital utvecklas var för sig.

Konkursförvaltarna har i sina berättelser uppgett, att bristande lönsamhet är den viktigaste konkursorsaken (jfr figur 5.28). I denna studie bör vi kunna finna ett lönsamhetsmått, varmed vi kan följa lönsamhetsutvecklingen ett antal år före konkursåret.

Den direkta konkursorsaken är insolvens, dvs en inte tillfällig oförmåga att betala skuld i rätt tid. Mot bakgrund härav är det önskvärt att följa likviditetsutvecklingen.

I konkurs försatta aktiebolag är nästan uteslutande enmans- eller fåmansbolag. Av erfarenhet vet vi, att det är relativt vanligt att denna typ av företag återlånar en del av kapitalinsatsen till aktieägare och bolagsledning. Undersökningen kan ge svar på om

återlåningsfrekvensen är högre i blivande konkursföretag än i fortfarande företag.²⁾

Vi behöver jämförelsematerial för att kunna utvärdera den ekonomiska utvecklingen före inträffade konkurser. Sådant kan vi få från en kontrollgrupp bestående av levande företag.

7.1.2 Syften

Detta delprojekt har som mål:

att följa den ekonomiska utvecklingen i konkursföretag under en femårsperiod före konkurstillfället

att undersöka förekomsten av lån till närstående personer i blivande konkursföretag i den mening som uttrycks i AL 101 § 4 mom

att söka belägga i vilken omfattning studerade företag underlåtit att genomföra finansiell rekonstruktion eller att träda i likvidation när de varit skyldiga härtill enligt AL 142 §

Med ekonomisk utveckling avses årliga förändringar av tillgångar, kort- och långfristiga skulder, eget kapital, lönsamhet och likviditet. Begreppet finansiell utveckling används här i en snävare bemärkelse än ekonomisk utveckling. Finansiell utveckling innefattar årliga förändringar av enbart kort- och långfristiga skulder samt eget kapital.

2) Lån till bolaget närstående personer är i princip ej tillåtet efter den 5 juni 1973 enligt SFS 1973:303.

Avsikten med studien är inte att räkna fram nyckeltal, som kan användas som prognosinstrument. Undersökningen vill i stället visa, hur man med utgångspunkt från räkenskaperna kan dra slutsatser om företagsledningens handlande i ett skede, som föregår konkursen och hur man med ledning härav kan utforma metoder för att påverka konkursförloppet.

Undersökningsvariablerna har valts så, att de i första hand skall ge upplysningar om karakteristiska utvecklingstendenser. Mindre vikt läggs vid detaljanalyser, såvida dessa inte ingår som ett led i ett större sammanhang.

7.1.3 Avgränsningar

Två källor har utnyttjats för materialinsamlingen till undersökningspopulationen. Huvudparten av uppgifterna har hämtats från de redovisningshandlingar, dvs balans- och resultaträkningar samt förvaltningsberättelser, som förvaras hos PRV. Finansdepartementet har lämnat tillstånd att för statistisk bearbetning utnyttja uppgifter i skattedeklarationer, som avgetts till ledning för 1966-1970 års taxeringar. Kontrollpopulationens data härrör uteslutande från PRV:s register. All datainsamling hos PRV har utförts vid personliga besök hos verket.

De i undersökningspopulationen ingående företagen har valts efter följande kriterier:

- 1 företag som är aktiebolag
- 2 företag som fått konkurs avslutad under år 1970
- 3 företag med säte i de tio sydligaste länen (F, G, H, K, L, M, N, O, P, R)
- 4 företag som bedrivit verksamhet
- 5 företag som levt tre år eller mer

På undersökningsmaterialet har dessa krav ställts:

- 6 redovisningshandlingar och skattedeklarationer omfattar högst fem och lägst tre år av den femårsperiod, som för varje enskilt företag föregår det år konkursen beslutats
- 7 redovisningshandlingarna skall ha avgetts tre år i följd under någon del av undersökningsperioden

I det följande betecknar år 1 det sista året för vilket företaget avgett fullständiga redovisningshandlingar, år 2 är året omedelbart före år 1, etc.

Följande motiv har varit vägledande vid bestämningen av kriterierna 1-7:

- (1) Avsikten var ursprungligen att studien också skulle innefatta enskilda rörelseidkare och handelsbolag. Dessa båda företagsformer är inte skyldiga att publicera redovisningshandlingar, varför allt källmaterial togs ur från länsstyrelserna infordrade skattedeklarationer. Sedan insamlade uppgifter granskats och sammanställts på därför avsedda analysformulär (bilaga 7.1) stod det klart, att materialet var av sådan beskaffenhet att det inte borde ingå i studien. Bland erhållna deklARATIONER bortsorterades cirka två tredjedelar till följd av skönstaxeringar, bristfälliga uppgifter och avsaknad av deklARATIONER under minst tre år i följd. För ett betydande antal skatte-skyldiga kunde länsstyrelserna inte förete några deklARATIONER, eftersom dessa inte avgetts eller på annat sätt inte fanns tillgängliga. Av de 292 enskilda rörelseidkare och handelsbolag i de tio länen, som fick sina konkurser avslutade 1970, fyllde endast 70 företag de uppställda kraven på analysmaterial under minst tre år i följd.
- (2) Företag med konkurs avslutad 1970 har valts av samma skäl som angavs i avsnitt 6.1.3. Året faller inom tidsgränserna för undersökningsperioden i avsnitt 5.6, som är 1966-1970, och där-

för blir jämförelser möjliga. År 1970 är senaste undersökningsår i femårsperioden och detta år har högsta antalet konkursfall 1966-1970.

- (3) Av arbetstekniska skäl var det uteslutet att analysera samtliga 1 165 aktiebolag med konkursavslut 1970. Att valet föll på bolag i ovan angivna tio län sammanhänger bl a med att vissa kompletterande uppgifter insamlats vid hithörande tingsrätter i samband med studien av gäldenärsbrottslighet (jfr kapitel 10). Begränsningen till de tio sydligaste länen har ansetts möjlig utan påtaglig minskning av materialets representativitet.

Det insamlade materialet innefattar 474 av landets 1 165 bolagskonkurser under 1970, dvs 40,7 %.

- (4) I studien ingår företag som drivit verksamhet, vilket innebär att vilande bolag inte tagits med.
- (5) Företag som haft kortare livstid än tre år har behandlats som extremfall och därför inte ansetts böra ingå i undersökningsmaterialet. Denna gräns sammanfaller med lägsta tillåtna analysperiod.
- (6) Med hänsyn till det ofullständiga undersökningsmaterialet krävs inte analysunderlag för samtliga fem år - tre år har ansetts acceptabelt.
- (7) Mellan beslutad och avslutad konkurs förflyter en viss tid, som kan variera från ett par månader till bortåt fem år och ibland ännu längre. Detta innebär att den för undersökningspopulationen aktuella femårsperioden inte entydigt kan anges i årtal utan den måste beräknas som de närmaste fem åren före beslutad konkurs företag för företag.

Kontrollpopulationen utgörs av 116 aktiebolag, som fortfarande levde 1970. Populationens analysmaterial är redovisningshandlingar för åren 1965-1969. I övrigt gäller samma kriterier som för undersökningspopulationen.

Vid analys av undersökningsmaterialet stratifieras detta inte efter egenskaper, exempelvis antal anställda, aktiekapitalstorlek eller bransch. Orsaken härtill är det betydande bortfallet (jfr avsnitt 7.3).

Undersökningen av konkursföretagens ekonomiska utveckling sker med utgångspunkt från ett antal hypoteser.

Dessa testas genom undersökning av konfidensintervaller för medelvärdet. För att ge ett klarare uttryck för den tidsmässiga förändringen används i vissa fall även regressionsanalys.

Någon hypotesprövning av de mätvärden som indexserierna ger företas inte, eftersom samma siffermaterial i annan form ingår i kvotberäkningarna. Studien är i detta avseende så utformad, att index-talen utnyttjas i förklaringsssyfte vid kvotanalysen.

När det gäller fordran på bolaget närstående personer testas hypotesen genom χ^2 -test.

Studiens tredje delsyfte rörande underlåtenhet att rekonstruera eller gå i likvidation görs inte till föremål för hypotesprövning, då undersökningsresultatet inte kan bestämmas entydigt.

7.2 METOD

7.2.1 Metodval

Totalpopulationen är aktiebolag i hela landet, vilka fått konkurserna avslutade 1970. Undersökningspopulationen är geografiskt avgränsad till de tio sydligaste länen och avser liksom totalpopulationen aktiebolag med konkursavslut 1970. I punkt (3) under avsnitt 7.1.3 har redogjorts för motiven till den vidtagna avgränsningen.

Undersökningsmaterialet utgörs av sekundärdata, vilka varit tillgängliga i två administrativa registertyper. Hos SCB har redovisningshandlingarna granskats på platsen, medan de av länsstyrelserna förvarade skattedeklarationerna översänts till företagsekonomiska institutionen.

Som alternativ eller komplement till registerdata har övervägts personlig intervju eller postenkät riktad till konkursgäldenärerna. Den personliga intervjun har inte ansetts genomförbar av flera olika skäl. Kostnaderna för att uppsöka intervjupersonerna skulle bli mycket höga, respondenterna kan förutsättas vara svåra att anträffa och ovilliga att lämna upplysningar. Det är dessutom högst osannolikt, att respondenterna är i besittning av den skriftliga dokumentation, som behövs för undersökningen.

Bortsett från kostnadsaspekten bedöms postenkäten vara behäftad med samma brister som den personliga intervjun.

Ett stickprovsförfarande skulle kunna öka urvalets representativitet men är ur insamlingssynpunkt klart olämpligt. Det är osannolikt, att anlitade länsstyrelser vore villiga att engagera sig i det utsorteringsarbete av skattedekclarationer, som ett stickprovsurval krävt i synnerhet som alla deklARATIONER inte förvaras på länsstyrelserna.

Fallstudier är inte lämpliga. För att någorlunda säkra slutsatser skall kunna dras av undersökningsmaterialet behövs ett större antal studieobjekt. Detta hänger samman med materialets synnerligen heterogena struktur.

Arbetsgången för studien har varit:

- 1 konstruktion och test av undersökningsformulär
- 2 insamling och granskning av data

3 gruppering av bearbetningsbara data

4 analys av undersökningsmaterial

7.2.2 Datainsamling

För registrering och gruppering av insamlade data konstruerades de formulär som kallas analys 1-3 och som betecknas med bilaga 7.1. Som påpekats i avsnitt 7.1.3 omfattade studien ursprungligen också enskilda rörelseidkare och handelsbolag. Detta framgår av analysformulärets uppställning, t ex punkterna 41-45.

Analys 1 har använts för överföring av uppgifter från balansräkningar och deklarationer. I analys 2 har dessa data grupperats för analys och där har också hithörande analystal angetts i punkterna 25-29. Analys 3 innehåller från företagets resultaträkningar överförda data och i punkt 21 har utsatts det använda lönsamhetsbegreppet. Analys 1-3 har ifyllts för vart och ett av företagen i undersöknings- och kontrollgrupperna.

Datainsamlingen har som tidigare uppgetts skett i två steg. I ett första moment har uppgifter tagits från de redovisningshandlingar som enligt taxeringsförordningen skall biläggas den avgivna skattedeklarationen. Dessa är in- och utgående balans- och resultaträkningar samt förvaltningsberättelse. Skattedeklarationerna har bidragit främst med uppgifter om lagerreservens storlek och förändringar.

Resultatet av detta första steg blev sämre än vad som förutsetts bl a beroende på:

deklarationer avgivna minst tre år i följd saknades för nära två tredjedelar av företagen

de redovisningshandlingar som enligt taxeringsförordningen skall åtfölja deklarationen hade utelämnats i ett stort antal fall

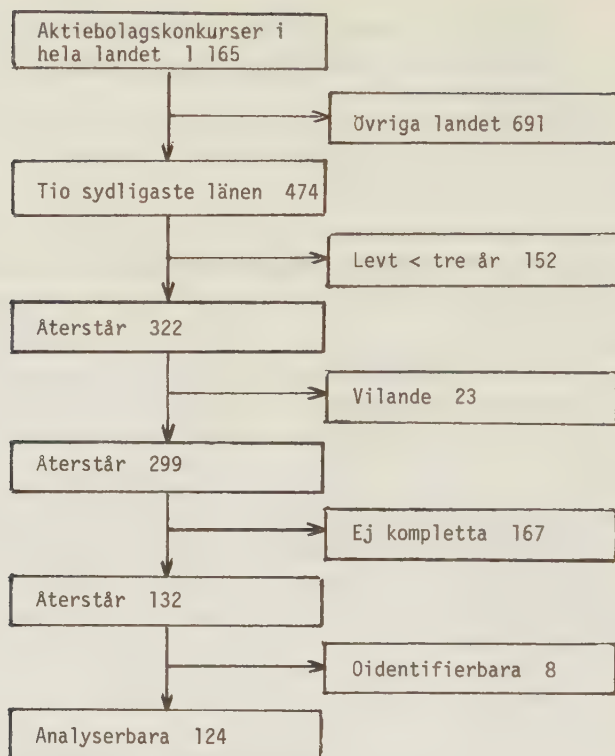
åtskilliga bolag var sköntaxerade något eller flera år eller hade lämnat för studien ofullständiga uppgifter

Insamlingen av data på grundval av taxeringsmyndigheternas material gav alltså ett helt otillräckligt analysunderlag.

Datainsamlingens andra steg förlades till PRV. De uppgifter som inhämtades härifrån är överlägsna taxeringsmyndigheternas ur kvantitativ synpunkt. Kvalitativt torde det inte finnas någon skillnad.

Det totala källmaterialet har utnyttjats så, att data från PRV använts i första hand och kompletterats så långt som möjligt med de uppgifter, som avgetts till ledning för taxeringen.

Resultatet av den slutförda insamlingen och granskningen av redovisningsdata framgår av figur 7.1.

Figur 7.1 Resultat av datainsamling för undersökningspopulationen

Data för en kontrollpopulation om 116 bolag har helt hämtats ur PRV:s register.

7.2.3 Undersökningspopulation

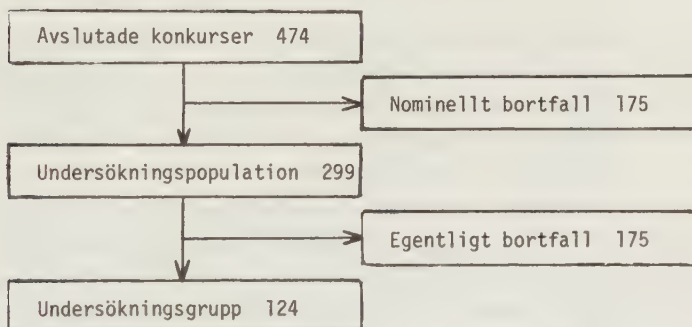
I avsnitt 7.1.3 är undersökningspopulationen bestämd. Det framgår av kriterierna 1-5, att bl a vilande företag (4) och företag med kortare livstid än tre år (5) inte ingår i undersökningspopulationen. Bland konkursföretagen finns 175 företag med dessa egenskaper, 23 vilande och 152 med kortare livstid än tre år (jfr figur 7.1).

De 175 företag som inte fyller kriterierna för undersökningspopulationen kallas för nominellt bortfall.

Undersökningspopulationen består alltså av (474 - 175), dvs 299 konkursföretag. I populationen ingår 175 företag, vilka motsvarar kriterierna för medtagna bolag (1-5) men inte för undersökningsmaterialet (6-7). I 167 fall är undersökningsmaterialet inte komplett och i åtta fall har bolagen inte kunnat identifieras, därför att inget undersökningsmaterial funnits.

De 175 företag som inte fyller kriterierna med avseende på undersökningsmaterialet kallas här för egentligt bortfall. Liksom tidigare används benämningen undersökningsgrupp för undersökningspopulationen minskad med det egentliga bortfallet.

Ovan angivna samband visas i figur 7.2.

Figur 7.2 Undersökningspopulation och bortfallstyper

När termen bortfall används i det följande avses det egentliga bortfallet, som enligt ovan redovisade värden är 58,5 %.

Det nominella bortfallet saknar betydelse för undersökningen och berörs därför inte i fortsättningen.

7.2.4 Kontrollpopulation

Ur PRV:s register har tagits ut en kontrollpopulation på 116 bolag genom slumpmässigt urval. Kontrollpopulationen har valts efter samma kriterier som undersökningspopulationen (jfr 7.1.3) med undantag för att kontrollpopulationen skall ha en spridning över åren 1965-1969 och avse företag, som fortfarande var verksamma 1970. Urvalskriterierna innebär, att senast möjliga redovisningsår är 1969 för både undersöknings- och kontrollpopulation.

Den genomsnittliga avvecklingstiden för slututdelningskonkurser är cirka 20 månader och för fattigkonkurser ungefär tre månader (jfr figur 5.23). Den största delen av de 1970 avslutade konkurserna är avslutade 1968-1969 men ett antal har såväl beslutats som avslutats 1970. År 1 blir därför 1969. Under dessa förutsättningar ligger kontrollpopulationen ungefär lika i tiden, eftersom den avser tidsintervallet 1965-1969.

Bolagen i kontrollpopulationen har tagits ut med hjälp av slumpstabs-tabell. Detta har underlättats genom PRV:s registreringsprincip, vilken innebär, att varje aktiebolag ges ett nummer i en obruten serie, när det registreras.

Bland valda bolag bortsorterades löpande sådana som trätt i likvidation, företag som låg utanför de tio sydligaste länen och bolag som vid årsskiftet 1969/70 inte levt i minst tre år. Dessutom kontrollerades successivt att överensstämmelsen mellan undersöknings- och kontrollpopulationerna var acceptabel med avseende på företagsstorlek, näringsgrensfördelning och geografisk fördelning (jfr avsnitt 7.3).

Ur kontrollpopulationens 116 bolag har utgått 16 vilande företag och 19 företag, vilkas redovisningshandlingar inte var kompletta. Kontrollgruppen består alltså av 81 företag. De 16 vilande bolagen behandlas liksom tidigare som nominellt bortfall.

7.3 BORTFALL

Bortfallets absoluta och relativa storlek visas i figur 7.3.

Bortfallstyper	Undersöknings- population		Kontroll- population	
	Antal	Procent	Antal	Procent
Totalt	299	100,0	100	100,0
Individbortfall	8	2,7	-	-
Internt bortfall	167	55,8	19	19,0
Undersöknings- och kontrollgrupp	124	41,5	81	81,0

Figur 7.3 Bortfall i undersöknings- och kontrollpopulation

Individbortfallet representerar de fall, där allt undersökningsmaterial saknas hos såväl PRV som taxeringsmyndigheter. Befintliga konkursakter visar, att de åtta bolagen verkligen existerat. Denna bortfallskategori är så ringa, att den inte kan förutsättas påverka undersökningsresultatet och den analyseras därför inte med avseende på företagsstorlek, näringsgren och geografisk belägenhet.

Det interna bortfallet förorsakas av att en eller flera undersökningsvariabler saknas i materialet eller redovisas på sådant sätt att de inte kan identifieras. Det interna bortfallet i kontrollpopulationen är 19 % men uppgår i undersökningspopulationen till inte mindre än 55,8 %.

Vid urvalet av kontrollpopulationens företag tilläts följande högsta avvikelser i jämförelse med undersökningspopulationen beträffande nedan angivna tre egenskaper:

företagsstorlek mätt i antal anställda	5 %
fördelning mellan näringsgrenar	10 %
fördelning mellan vissa geografiska områden	15 %

När vi jämför relevanta relativa värden i figurerna 7.4-7.9 finner vi, att de uppställda villkoren är väl uppfyllda.

I figurerna 7.4 och 7.5 visas det interna bortfallets fördelning på olika storleksgrupper anställda i undersöknings- och kontrollpopulation (procenttal inom parentes).

Antal anställda	Undersökningspopulation	Internt bortfall	Undersökningsgrupp
0 - 4	175 (60)	107 (64)	68 (55)
5 - 9	55 (19)	28 (17)	27 (21)
10 - 19	26 (9)	14 (8)	12 (10)
20 - 49	20 (7)	12 (7)	8 (7)
50 - 99	10 (4)	5 (3)	5 (4)
100 - 199	4 (1)	1 (1)	3 (2)
200 - 499	1 (-)	- (-)	1 (1)
Totalt	291 (100)	167 (100)	124 (100)

Figur 7.4 Internbortfallets fördelning på storleksgrupper anställda i undersökningspopulationen

Antal anställda	Kontrollpopulation	Internt bortfall	Kontrollgrupp
0 - 4	60 (60)	13 (68)	47 (58)
5 - 9	18 (18)	3 (16)	15 (19)
10 - 19	11 (11)	2 (11)	9 (11)
20 - 49	6 (6)	1 (5)	5 (6)
50 - 99	4 (4)	- (-)	4 (5)
100 - 199	1 (1)	- (-)	1 (1)
200 - 499	- (-)	- (-)	- (-)
Totalt	100 (100)	19 (100)	81 (100)

Figur 7.5 Internbortfallets fördelning på storleksgrupper anställda i kontrollpopulationen

Bortfallsprocenten är något för hög i storleksgruppen 0-4 anställda i både undersöknings- och kontrollpopulationen, vilket är naturligt med hänsyn till dessa småföretags bristfälliga räkenskaper. I följande storleksgrupper ligger bortfallsprocenten i motsvarande grad något för lågt.

När vi jämför den relativa fördelningen av företagen på storleksgrupper inom undersöknings- och kontrollgrupperna, finner vi en mycket god överensstämmelse.

Det interna bortfallets fördelning på näringsgrenar kan vi studera i figurerna 7.6 och 7.7 (procenttal inom parentes). Näringsgrenarna finns förtecknade i bilaga 6.4.

I undersökningspopulationen är interna bortfallet förhållandevis lågt i näringsgren 300 (tillverkningsindustri) och högt i 600 (varuhandel, restaurang- och hotellrörelse). I kontrollpopulationen är relativa fördelningen av bortfallet något skevt i jämförelse med den procentuella fördelningen av företagen på populationen. Detta sammanhänger till viss del med bortfallets låga absoluta frekvens.

Näringsgrenar	Undersökningspopulation	Internt bortfall	Undersökningsgrupp
100	1 (-)	- (-)	1 (1)
200	- (-)	- (-)	- (-)
300	53 (18)	24 (14)	29 (23)
400	- (-)	- (-)	- (-)
500	60 (21)	35 (21)	25 (20)
600	165 (57)	104 (63)	61 (50)
700	- (-)	- (-)	- (-)
800	12 (4)	4 (2)	8 (6)
Totalt	291 (100)	167 (100)	124 (100)

Figur 7.6 Internbortfallets fördelning på näringsgrenar i undersökningspopulationen

Det är en god överensstämmelse i relativa fördelningen av företag på näringsgrenar mellan kontrollgruppen och undersökningsgruppen med undantag för 600. Avvikelsen beror på ett onormalt stort bortfall i undersökningsgruppen (63 %), vilket främst avser de små detaljhandelsföretagen.

I de båda följande figurerna visas bortfallet med hänsyn till företagens geografiska belägenhet. M-län och O-län har fått bilda egna enheter därför att de i hög grad domineras av stora tätorter.

Näringsgrenar	Kontrollpopulation	Internt bortfall	Kontrollgrupp
100	- (-)	- (-)	- (-)
200	1 (1)	- (-)	1 (1)
300	21 (21)	7 (37)	14 (17)
400	1 (1)	- (-)	1 (1)
500	16 (16)	4 (21)	12 (15)
600	56 (56)	8 (42)	48 (60)
700	- (-)	- (-)	- (-)
800	5 (5)	- (-)	5 (6)
Totalt	100 (100)	19 (100)	81 (100)

Figur 7.7 Internbortfallets fördelning på näringsgrenar i kontrollpopulationen

Bolagens säte	Undersökningspopulation	Internt bortfall	Undersökningsgrupp
M-län	66 (23)	43 (26)	23 (27)
O-län	102 (35)	69 (41)	33 (19)
Övriga	123 (42)	55 (33)	68 (54)
Totalt	291 (100)	167 (100)	124 (100)

Figur 7.8 Internbortfallets geografiska fördelning i undersökningspopulationen

Bolagens säte	Kontroll- population	Internt bortfall	Kontroll- grupp
M-län	28 (28)	10 (53)	18 (22)
O-län	21 (21)	4 (21)	17 (21)
Övriga	51 (51)	5 (26)	46 (57)
Totalt	100 (100)	19 (100)	81 (100)

Figur 7.9 Internbortfallets geografiska fördelning i kontrollpopulationen

Bortfallet är relativt störst i de mer utpräglade tätortsregionerna, vilket sannolikt sammanhänger med den rikligare förekomsten av mycket små serviceföretag där. Företagens relativa fördelning i kontroll- och undersökningsgrupp visar god överensstämmelse.

7.4 VÄRDERING AV UNDERSÖKNINGSMATERIALET

7.4.1 Täckningsfel

Undersökningspopulationen baseras på uppgifter från tingsrätterna i de tio tidigare angivna länen. Tingsrätternas uppgifter får anses pålitliga, varför övertäckningsfel beroende på att företag som tillhör urvalsramen inte skulle kommit med i undersökningspopulationen är osannolikt. Av samma skäl kan vi bortse från undertäckningsfel, dvs fel som uppkommer genom att vissa enheter i undersökningspopulationen inte ingår i urvalsramen.

Kontrollpopulationen innehåller såväl över- som undertäckningsfel med avseende på företagsstorlek, näringsgrenar och geografisk lokalisering i jämförelse med urvalsramen. Täckningsfelen är emellertid förhållandevis ringa och påverkar därför undersökningsresultatet i mycket måttlig omfattning.

7.4.2 Bortfallsfel

Bortfallet har redovisats utförligt i avsnitt 7.3.

Individbortfallet i undersökningspopulationen på 2,7 % eller åtta företag är så pass obetydligt, att vi kan bortse från effekterna härav.

Det interna bortfallet på 55,8 % är extremt stort. Under normala undersökningsförhållanden kan ett bortfall av denna storleksordning inte accepteras.

Det insamlade materialet har trots den höga bortfallsprocenten bearbetats och analyserats av främst två skäl:

- 1 Det är ytterligt angeläget att kunna följa konkursföretagens ekonomiska utveckling ett antal år, innan konkursen inträffar, även om detaljanalyser inte är möjliga. En ökad kännedom om dessa företags ekonomiska utveckling kan hjälpa oss att finna medel att förebygga konkurser.
- 2 Det interna bortfallet är en följd av ofullständiga redovisningshandlingar och skattedeklarationer. En värdering av externredovisningens ofullkomlighet är också ett undersökningsresultat, även om detta inte varit ett primärt syfte med studien.

I syfte att minimera effekterna av det exceptionella internbortfallet har:

- 1 höga krav ställts vid det slumpmässiga urvalet av kontrollpopulation med avseende på gemensamma egenskaper med undersökningspopulationen (jfr avsnitt 7.3)
- 2 ingen stratifiering gjorts av materialet vid analysen
- 3 stor försiktighet iakttagits när det gäller att dra slutsatser ur materialet

Kontrollpopulationens interna bortfall inskränker sig till 19 % och något individbortfall förekommer inte. Vi kan av figurerna 7.5, 7.7 och 7.9 se, att bortfallet påverkar relationerna mellan kontroll-

population och kontrollgrupp obetydligt, när det gäller första urvalsvariabeln, dvs företagens storleksordning, medan relationen inte är fullt så god med avseende på variablerna näringsgrenar och geografisk lokalisering.

Kontrollgruppens bortfall är storleksmässigt fullt acceptabelt och det medför inte någon väsentligare relationsförskjutning mellan kontrollgrupp och kontrollpopulation.

När vi bedömer bortfallets storlek bör vi ha i minnet, att studien är exceptionell ur två avseenden:

- 1 de studerade företagen är utpräglat små - nära 80 % av dem har högst nio anställda - och dessa näringsidkare har en låg redovisningsstandard
- 2 konkursföretagens redovisning är som det framgår av kapitel 6 mer ofullständig än de verk samma företagens

7.4.3 Mätfel

Mätfel föreligger här, när ett av företaget uppgivet mätvärde inte överensstämmer med det sanna värdet för den variabel vi önskar mäta eller när det lämnade mätvärdet helt eller delvis avser annan variabel än den uppgivna.

Den förstnämnda typen av mätfel torde inte vara ovanlig i denna studie, särskilt när det gäller undersökningsgruppens företag. Det är ett känt förhållande, att företag som är finansiellt svaga ofta övervärderar tillgångarna och underskattar skulderna. Detta påverkar i sin tur mätningen av eget kapital, lönsamhet och likviditet vid här använda metoder.

Det andra typfallet av mätfel innebär, att vi till följd av bristande information inte förmår mäta avsedda variabler separat. I studien förekommer med stor sannolikhet åtskilliga fall, där gränsen mellan omsättnings- och anläggningstillgångar samt mellan kortfristiga och långfristiga skulder är oklar. Likaså får vi räkna med att vi inte i samtliga fall kunnat separera fordran enligt AL 101:4 §.

Det framgår av avsnitten 7.5 och 7.6, hur vi sökt undvika mätfel. Det görs också försök att uppskatta dem (jfr exempelvis avsnitt 7.6.8).

7.4.4 Bearbetningsfel

Det insamlade materialet har bearbetats på i huvudsak manuell väg. När det redovisats på delgrupper har avstämning alltid gjorts mot populationernas totalvärden. De relativt omfattande räkneoperationer som utförts har kontrollerats.

De använda bearbetningsmetoderna utesluter väsentligare bearbetningsfel.

7.4.5 Reliabilitet och validitet

I det följande används de värderingsnormer för reliabilitet och validitet, som angetts i avsnitt 3.4. Reliabiliteten bedöms med hänsyn till materialets kongruens, precision, oobjektivitet och konstans. Endast intern validitet är aktuell i sammanhanget.

Huvuddelen av denna studie är så utformad, att vi indirekt kan pröva materialets kongruens, dvs graden av överensstämmelse i undersökningsresultatet, när vi mäter samma variabel med olika mätmetoder. Ett exempel härpå är beräkning av soliditeten, vars resultat visas i figur 7.28. Soliditetsvariabeln har dels beräknats separat, dels framräknats som effekten av två andra var för sig kalkylerade variabler. Av betydelse för kongruensen har varit den utsortering av extremvärden i undersökningsmaterialet, som företagits. Mätresultatet tyder på en god kongruens.

Graden av precision påverkas särskilt av bortfalls-, mät- och bearbetningsfel. I denna studie är bortfallet anmärkningsvärt stort, vilket kan medföra inte oväsentliga bortfallsfel. Dessutom finns som tidigare påpekats vissa mätsvårigheter, medan vi kan bortse från bearbetningsfel. Genom att avstå från stratifiering av materialet förbättras precisionen. Den precision varmed mätningarna kunnat genomföras är acceptabel.

Objektiviteten sammanhänger med utvärderingen av undersökningsresultatet och är främst beroende av utformningen av frågeställningar, använda begrepp, definitioner och liknande samt härifrån dragna slutsatser. Begreppsapparaten som använts i denna studie är i huvudsak allmänt accepterad liksom metodtillämpningen. Med avseende på undersökningsresultatet finns vissa tumregler även om dessa avser verksamma företag. Objektiviteten bedöms som god.

Undersökningsvariablerna är inte oföränderliga i tiden. De påverkas exempelvis av konjunkturer, kreditrestriktioner, skatteuttag och lånevillkor. Med hänsyn härtill bedöms konstansen som acceptabel.

Reliabiliteten är acceptabel för såväl undersöknings- som kontrollmaterial, när vi tar hänsyn till graden av kongruens, precision, objektivitet och konstans.

I avsnitt 6.4.5 har vissa allmänna synpunkter lagts på intern validitet vid en undersökning av konkursföretag. Vi bör när det gäller denna delstudie räkna med sådana systematiska fel som övervärdering av tillgångar och undervärdering av skulder samt konsekvenser härav med avseende på soliditet, likviditet och lönsamhet. Dessutom påverkas validiteten av ett genomgående otillförlitligt undersökningsmaterial som sammanhänger med en låg redovisningsstandard.

Den interna validiteten bedöms vara acceptabel.

7.4.6 Representativitet

Med representativitet avses här relationen mellan undersökningspopulation och en totalpopulation, som består av samtliga konkursföretag med konkursavslut år 1970. Vi har möjlighet att mäta ett sådant samband med avseende på egenskaperna företagsstorlek och näringsgrenar.

Jämförelsen som görs i figur 7.10 avser 291 aktiebolag i undersökningspopulationen (jfr figurerna 7.4 och 7.6) och 1 165 bolag i hela landet. Den omfattar enbart de procentuella fördelningarna.

Antal anställda	Undersök- ningspo- pulation	Hela landet	Närings- gren	Undersök- ningspo- pulation	Hela landet
0 - 4	60	65	100	-	-
5 - 9	19	17	200	-	-
10 - 19	9	10	300	18	17
20 - 49	7	5	400	-	-
50 - 99	4	2	500	21	23
100 - 199	1	1	600	57	55
200 - 499	-	-	700	-	-
			800	4	5
Totalt	100	100	Totalt	100	100

Figur 7.10 Relativt samband mellan undersökningspopulation och bolag i hela landet med gemensamt konkursår 1970

Som vi ser är överensstämmelsen mellan de båda populationerna mycket god, när det gäller de båda redovisade egenskaperna. Med hänsyn härtill bör det undersökningsresultat som uppnås i allt väsentligt gälla för alla bolag, vilkas konkurser avslutats år 1970. Som framhållits i avsnitt 7.4.2 bör dock avsevärd försiktighet iakttagas, när det gäller att dra slutsatser av materialet.

Om vi slutligen jämför undersökningspopulationens 291 aktiebolag med de 1 798 företag av samtliga företagsformer, vilkas konkurser avslutades 1970, får vi följande procentuella fördelning:

Antal anställda	Undersöknings- population 1970	Samtliga konkurs- företag 1970
0 - 4	60	73
5 - 9	19	14
10 - 19	9	7
20 - 49	7	4
50 - 99	4	1
100 - 199	1	1
200 - 499	-	-

Uppgifterna rörande samtliga konkursföretag har approximerats med utgångspunkt från R 1/figur 7.14.

Jämförelsen visar, att de allra minsta företagen (0-4 anställda) är underrepresenterade i undersökningspopulationen och företag i de följande grupperna i motsvarande grad överrepresenterade. Detta förhållande får tillskrivas den omständigheten, att undersökningspopulationen utgörs av enbart aktiebolag.

Det kan antas, att studerade konkursföretag i de tio länen inte väsentligt skiljer sig från konkursföretag i landet i övrigt med avseende på fördelning mellan tätorter och landsbygd, finansiella förhållanden, redovisningspraxis och liknande konkursåret 1970.

Ur tidssynpunkt får undersökningsresultatets giltighet anses begränsat till ett fåtal år med hänsyn till lagstiftningsåtgärder, strukturförändringar och andra faktorer.

De siffermässigt gjorda jämförelserna tyder på att undersökningspopulationen är representativ för en totalpopulation av aktiebolag med konkursavslut 1970. Också i den vidare mening som angetts ovan kan det antas att representativiteten är god.

7.5 UNDERSÖKNINGSOMRADEN

7.5.1 Analysunderlag

Det har tidigare framgått, att analysunderlaget utgörs av balans- och resultaträkningar samt förvaltningsberättelser. Vissa kompletterande uppgifter har hämtats från skattedeklarationer.

Analysen har föregåtts av granskning och gruppering av insamlat material. Vid granskningen har uppenbara extremvärden utesluts, vilket i några analysituationer förorsakat enstaka bortfall. I samband med grupperingen (jfr bilaga 7.1, analys 2 och 3) har vissa förberedande justeringar gjorts inför analysen. Omfattningen av och motiven för denna preliminära bearbetning av materialet redovisas i det följande. Först behandlas balansräkningsposter.

Ett betydande problem har varit att gruppera balansräkningarnas poster i omsättnings- och anläggningstillgångar respektive i kortfristiga och långfristiga skulder framför allt, när detta inte gjorts preliminärt av det redovisningspliktiga företaget. Regeln att det är avsikten med tillgångsinnehavet respektive skuldsättning som bestämmer grupperingen har således ur vår externa position ibland varit svår att tillämpa.

Omsättningstillgångarnas värderingsproblematik avser främst lagerhållningar och kundfordringar.

Lagerreservens storlek vid räkenskapsårets slut eller dess förändring mellan två bokslutstidpunkter behöver inte anges i kronor enligt AL 103 § 1 mom. AL:s minimikrav kan tillgodoses genom en allmänt hållen redogörelse för lagerreservens förändring under det gångna året. Små företag följer ofta inte de rekommendationer som getts av olika näringslivsorganisationer och som går ut på frivillig siffermässig redovisning av lagerreservens storlek och dess förändringar.

Åtskilliga av företagen i undersöknings- och kontrollgrupperna driver rörelse av sådan art att lagerbehållningar inte förekommer. Bland företag med lagerbehållningar har i det stora flertalet fall lagerreservens storlek och förändringar kunnat fastställas bl a med hjälp av avgivna skattedeklarationer. I inte så få fall har det dessutom varit uppenbart i undersökningsgruppen, att en eventuell tidigare lagerreserv varit helt upplöst vid undersökningsperiodens början.

Normalt brukar man i analyssammanhang behandla halva lagerreserven som långfristig latent skatteskuld och halva som eget kapital. Skattesatsen antas därvid schablonmässigt vara 0,5. Med tanke på att företagen i undersökningsgruppen kan tvingas upplösa lagerreserven kort tid efter bokslutet har förstnämnda halvan av reserven inte redovisats som långfristig utan som kortfristig skuld. Ur jämförelsesynpunkt har lagerreserven behandlats på samma sätt i kontrollgruppen. Omsättningstillgångarna har ökats med hela lagerreservens storlek, när reserven inte redovisats på balansräkningens passivsida.

Kundfordringarna kan förutsättas vara övervärderade i många av företagen i undersökningsgruppen. Det har emellertid inte varit möjligt att ta hänsyn här till till följd av bristande information om övervärderingens storlek i de enskilda fallen.

En viss ledning vid bedömningen av ett företags värdering av sina anläggningstillgångar kan man få, när man jämför balansräkningsvärdena med taxeringsvärden för fastigheter och med brandförsäkringsbelopp för fastigheter, maskiner och inventarier. Aktiebolag är skyldiga att ange taxeringsvärden och brandförsäkringsbelopp alternativt i balansräkning eller förvaltningsberättelse. Taxeringsvärdena skall dessutom finnas i skattedeklarationen.

Eventuella över- eller undervärderingar av anläggningstillgångar har inte kunnat konstateras med ledning av taxeringsvärden och brandförsäkringsbelopp. I ett mindre antal fall har sådana uppgifter saknats. Det förhållandet att en omtaxering ägt rum under undersökningsperioden och att denna berört vissa men inte alla företag har varit det viktigaste motivet för att avstå från en korrigering av anläggningstillgångarna.

Bland anläggningstillgångar kan finnas fordran enligt AL 101 § 4 mom på bolaget närstående person. Undersökningsgruppens företag är nästan uteslutande fåmansbolag, där sådana fordringar är vanliga. Erfarenhetsmässigt vet man, att fordringar på aktieägare, styrelseledamöter, verkställande direktör och revisorer i dessa små företag är osäkra. Anläggningstillgångarna har därför redovisats exklusive fordran enligt AL 101 § 4 mom. Beloppet har dessutom subtraherats från egna kapitalet.

Checkräkningskredit kan alternativt behandlas som kort- eller långfristig skuld. När avtalet med banken innebär, att kreditkontraktet skall förnyas årligen eller lånet skall återbetalas under det aktuella året, bör räkningskrediten uppfattas som kortfristig. Om däremot krediten kontinuerligt förnyas - och det är det normala - kan den uppfattas som långfristig. I den företagna analysen har checkräkningskrediter hänförs till långfristiga skulder.

Det framgår av analys 3 i bilaga 7.1, att förändringar i lagerreserven beaktats vid beräkningen av rörelseresultat före avskrivningar.

7.5.2 Tillgångarnas utveckling

Vid en analys av företags ekonomiska utveckling ett antal år före konkursutbrottet är det av särskilt intresse att följa tillgångarnas förändring. I företagsekonomisk litteratur särskiljer man ofta tre utvecklingsstadier hos företag - expansion, stagnation och kontraktion. Denna studie bör kunna visa dels om dessa tre utvecklingsfaser kan spåras under en femårsperiod före inträffad konkurs, dels när eventuella växlingar mellan faserna inträffar.

Ett annat motiv för analys av tillgångarnas förändring är, att vi i fortsättningen väljer att använda summa tillgångar som divisor i de årligen beräknade kvoter, som mäter skuldernas och egna kapitalets utveckling. Eftersom förändringar i kvoterna bestäms av både dividend (skulder eller eget kapital) och divisor (summa tillgångar), bör vi, innan vi studerar variationer i företagets finansiella komponenter lära känna tillgångarnas storleksmässiga utveckling under den studerade perioden.

En ofta använd metod för att mäta förändringar inom en given tidsserie är indexberäkning. Variationerna anges härvid i procent av utgångsårets (basårets) absoluta värde. Indexserien ger en god överblick över utvecklingstendenser, men seriens talvärden är starkt beroende av basårets absoluta värde. Denna effekt mildras, om vi söker medelvärdet för ett större antal indexserier, som har samma basår.

Vi har använt indextal för mätning av tillgångsmassans förändring hos företagen i undersöknings- och kontrollgrupperna.

7.5.3 Finansiell utveckling

Ett företags finansiella utveckling kan mätas på olika sätt. Vi skall här följa företag som är på väg mot konkurs och det gäller då att använda mätmetoder, som i en sådan situation på ett ändamålsenligt sätt registrerar totala kapitalets årliga förändringar.

Följande krav bör vara uppfyllda:

- 1 Varje komponent i det totala kapitalet, dvs kort- och långfristiga skulder samt eget kapital, skall mätas var för sig.
- 2 Det använda mätinstrumentet, beräkningsbasen, bör ge mätvärden som är jämförbara olika år emellan.

Skuldernas och egna kapitalets betydelse som finansieringskälla för tillgångarna uttrycker vi genom att söka relationen mellan kortfristiga skulder, långfristiga skulder, eget kapital och tillgångar var för sig. Motivet för att använda tillgångssumman som divisor anges nedan.

Vi beräknar årliga kvoter företag för företag. Därefter tar vi fram slutvärdena som aritmetiska media för vart och ett av undersökningsåren.

Största problemet här är att uppskatta egna kapitalets förändringar. Traditionellt mäter man egna kapitalet i procent av balansomslutningen. Balansomslutningen utgörs av summa tillgångar (T), när vi utgår från balansräkningens aktivsida eller av summa kortfristiga skulder (KS), långfristiga skulder (LS) och eget kapital (EK), då vi läser av passivsidan av balansräkning. Vi kan inte utan vidare förutsätta, att denna mätmetod också är ändamålsenlig för företag, som är på väg mot insolvens, varvid egna kapitalet som regel övergår från att vara positivt till att bli negativt.

Modellerna i figur 7.11 visar alternativa beräkningsbaser vid skiftande sammansättning av totala kapitalet.

100 %	T	KS	40 %
		LS	50 %
		EK	10 %
100 %			100 %

Alternativ a

Företag med positivt eget kapital
 $KS + LS + EK = 100 \%$
 Beräkningsbas:
 $T = \text{balansomslutningen}$

90 %	T	KS	60 %
		EK	40 %
100 %			100 %

Alternativ b

Företag med negativt eget kapital
 $KS + LS + (-EK) = 90 \%$
 Beräkningsbas:
 $\text{balansomslutningen}$

100 %	T	KS	65 %
		EK	45 %
110 %			110 %

Alternativ c

Företag med negativt eget kapital
 $KS + LS + (-EK) = 100 \%$
 Beräkningsbas: T

Figur 7.11 Alternativa beräkningsbaser vid skiftande sammansättning av totala kapitalet

Följande synpunkter har beaktats inför valet av beräkningsbas (bokstavsbezeichnungarna hänvisar till figur 7.11):

- Egna kapitalet är positivt och det är likgiltigt, om vi använder T eller $(KS+LS+EK)$ som beräkningsbas.
- Egna kapitalet antas tidigare ha varit positivt men är för tillfället negativt. Modellen förutsätter att balansomslutningen är beräkningsbas. Alternativ (a) innebär, att EK ingår i beräkningsbasen. Vid alternativ (b) påverkas beräkningsbasen inte av EK . Det föreligger alltså inte jämförbarhet mellan (a) och (b) med avseende på beräkningssättet.
- Egna kapitalet har övergått från att vara positivt till att bli negativt. Modellen går ut på att T är beräkningsbas. Vi har nu samma beräkningsbas vid alternativ (a) och (c), dvs oberoende av om egna kapitalet är positivt eller negativt. Eftersom vi söker ett genomsnittligt årligt kvottal för samtliga i undersökningen ingående företag (aritmetiska mediet) och därvid utgår från såväl positiva som negativa egna kapital, bör vi ur jämförelsesynpunkt ha en och samma beräkningsbas. Vi väljer därför T som divisor.

7.5.4 Resultatutveckling

Som lönsamhetsmått har valts rörelseresultat före avskrivningar i procent av omsättningen.

Det framgår av analys 3 i bilaga 7.1, att rörelseresultat är ett vinstbegrepp som är opåverkat av skatter, bokslutsdispositioner, extraordinära intäkter och kostnader, finansiella intäkter och kostnader samt avskrivningar. Genom att välja detta vinstbegrepp får vi en acceptabel jämförbarhet mellan de olika företagen men går å andra sidan miste om möjligheten att följa utvecklingen av nettoresultatet. Vi bör emellertid ha klart för oss, att ett med hänsyn till bokslutsdispositioner, extraordinära intäkter och kostnader samt skatter ej justerat nettoresultat är ett subjekt vinstbegrepp och utan praktiskt värde i analysammanhang. Vi saknar för många företag nödvändig information för att justera det redovisade nettoresultatet.

7.5.5 Likviditetsutveckling

Det kan diskuteras, om det är meningsfullt att analysera likviditetsutveckling i företag, som är på väg mot ett insolvenstillstånd. Ju närmare ett företag kommer en betalningsinställelse desto angelägnare blir det att genom en dag-för-dag-planering balansera utbetalningar mot inbetalningar. Det betalningssvaga företaget saknar som regel en egentlig likviditetsreserv i form av kassa- och banktillgodohavanden, realiserbara värdepapper etc. De faktorer som normalt bestämmer likviditetsutvecklingen - utbetalningar för resursförbrukning och inbetalningar för företagets prestationer - mister allt mer i betydelse ju närmare insolvensen företaget kommer. Det skärpta likviditetsläget minskar också handlingsutrymmet för sådana rationaliseringar, som skulle kunna öka lönsamheten. Företaget tvingas i stället slå in på en väg som ger tillfälliga likviditetslätnader men som endast uppskjuter den likviditetsmässiga kollapsen. Sådana åtgärder är ökad kortfristig skuldsättning och avyttring av tillgångar, som egentligen behövs för en fortsatt verksamhet.

Slutsatsen av detta resonemang är, att studier av likviditetsutvecklingen hos företag som är nära insolvens inte speglar en rationell likviditetsplanering utan snarare ger uttryck för företagsledningens förmåga att hålla rörelsen flytande under en kortare eller längre period. De tumregler för likviditet som anses normerande för företag i allmänhet saknar under dessa betingelser betydelse för blivande konkursföretag.

I studien har kassalikviditet (acid test) och balanslikviditet (current ratio) räknats fram för varje företag årligen. Därefter har aritmetiska mediet och standardavvikelser beräknats.

Med kassalikviditet menar vi relationen mellan likvida tillgångar och kortfristiga skulder. Likvida tillgångar är omsättningstillgångar exklusive lagerbehållningar. Balanslikviditet är kvoten av omsättningstillgångar och kortfristiga skulder. Av detta mått kan vi också läsa ut förändringar i rörelsekapitalet. Rörelsekapital är skillnaden mellan omsättningstillgångar och kortfristiga skulder. När relationen omsättningstillgångar/kortfristiga skulder är mindre än 1, dvs när kortfristiga skulder överstiger omsättningstillgångar, är rörelsekapitalet negativt.

I företagsekonomisk litteratur anser man, att kassa- och balanslikviditeterna bör ligga omkring 1,0 respektive 2,0 för normalt arbetande företag. S Asztély hänvisar emellertid i sitt arbete "Finansiell planering"³⁾ till en undersökning som utförts vid Handelshögskolan i Göteborg och som bl a omfattar 87 större aktiebolag under åren 1947-1960. Det framgår av undersökningen, att kassalikviditeten kan variera mellan 0,8 och 3,7 och balanslikviditeten mellan 1,0 och 4,7 (uppgifterna har avlästs ur diagrammen på sid 18).

7.5.6 Andra analysområden

Studien avser också att undersöka förekomsten av lån till bolaget närstående personer och eventuell underlåtenhet att rekonstruera eller träda i likvidation.

3) Asztély, S, Finansiell planering, Stockholm 1971, sid 16 f.

AL innehåller inte några bestämmelser, som begränsar aktiebolags rätt att ge lån till bolaget närstående personer, såsom aktieägare, styrelseledamöter, verkställande direktör och revisorer. Däremot krävs under vissa förutsättningar uppgiftsskyldighet om sådan långivning i AL 101 § 4 mom, vilket lyder:

Finns fordringar mot styrelseledamöter, styrelsesuppleanter, verkställande direktör, vice verkställande direktör eller revisor i bolaget eller moderbolaget eller dotterbolag och överstiga fordringarna sammanlagt tiotusen kronor eller det lägre belopp, som motsvarar två procent av bolagets behållna förmögenhet enligt balansräkningen, skall sammanlagda beloppet av dessa fordringar särskilt angivas.

Den uppgiftsskyldighet som AL föreskriver förhindrar således inte denna typ av långivning. Lika fullt får det anses strida mot aktiebolagsstiftningens grunder, att en person kan driva ett aktiebolag med frihet från personligt ansvar trots att bolagets tillgångar till stor del - kanske motsvarande hela aktiekapitalet eller ändå större belopp - består av en fordran på honom själv. Aktieägaren har alltså kunnat återlåna hela sin kapitalinsats och på så sätt tillåtits urholka den säkerhet, som AL genom reglerna om bundet eget kapital ger borgenärer, anställda och andra.

Numera är penninglån till bolaget närstående personer förbjudet.⁴⁾ Förbudet berör alltså inte de företag, som ingår i undersöknings- och kontrollgrupperna. Det var vid undersökningstillfället inte känt, att särskild lagstiftning mot penninglån av här avsedd typ var planerad.

Aktiebolag som enligt upprättad likvidationsbalansräkning förlorat två tredjedelar eller i bolagsordningen angiven mindre del av aktiekapitalet är enligt AL 142 § skyldigt att träda i likvidation, såvida inte bristen i aktiekapitalet fylls - normalt genom nyemission- eller aktiekapitalet sätts ned enligt AL 68 §, så att bristen inte längre finns kvar. Synonymt med uttrycket brist i aktiekapital används inom företagsekonomi termen underbalans.

4) Jfr not 2

En viktig fråga är, om företag under åren före konkursen har en sådan ekonomisk ställning att de enligt AL 142 § borde rekonstruera eller träda i likvidation men underlåter att göra någotdera. Företag som är på väg mot konkurs torde endast i undantagsfall kunna uppbringa det kapital, som behövs för en äkta sanering. Detta medför att 5 000-kronorsbolagen som regel inte kan rekonstruera utan måste välja alternativet att gå i likvidation.

7.6 ANALYS AV UNDERSÖKNINGSMATERIALET

7.6.1 Tillgångar

För företagen i undersöknings- och kontrollgrupperna finns analysunderlag alternativt 5-1 år, 4-1 år eller 3-1 år före konkursåret respektive före år 1970. Materialet har därför ordnats i tre motsvarande grupper om 5, 4 och 3 undersökningsår. Inom dessa grupper har för varje företag räknats fram en indexserie, där alternativt 5, 4 och 3 är basår. Därefter har aritmetiska media beräknats för värdena i de tre delserierna. Antal analyserade företag (n), aritmetiska media ($\bar{x}$) och standardavvikelser (s) finns upptagna i bilaga 7.2.

Ur analysynpunkt hade en enda indexserie i stället för de tre här använda varit att föredra. Ett sådant förfaringssätt är emellertid inte möjligt, eftersom vi vill mäta tillgångarnas förändring under olika långa tidsperioder, vilka avser ett varierande antal företag.

I figuren 7.12 visas de tre indexserierna under beteckningarna T 5, T 4 och T 3.

	Undersökningsgrupp år					Kontrollgrupp år				
	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
T 5										
Index	100	125	157	174	138	100	113	125	132	163
Antal företag	74	74	74	74	34	63	63	63	63	63
T 4										
Index	-	100	129	181	139	-	100	105	117	112
Antal företag	-	35	35	35	18	-	10	10	10	10
T 3										
Index	-	-	100	133	134	-	-	100	127	139
Antal företag	-	-	13	13	13	-	-	8	8	8

Figur 7.12 Tillgångsmassans genomsnittliga förändring i undersöknings- och kontrollgrupp

Indexserierna T 5 - T 3 återges i figurerna 7.13 - 7.15

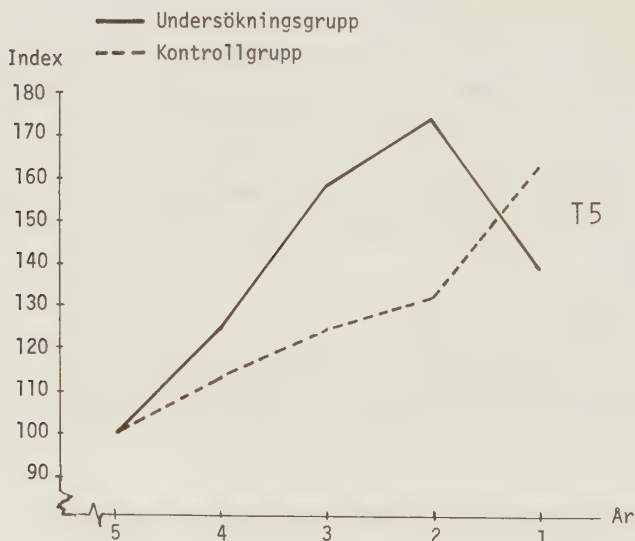
De tre profilerna T 5 - T 3 över tillgångarna i undersökningsgruppen har en likartad utveckling räknat från år 1 och bakåt i tiden.

Till och med år 2 expanderar konkursföretagen mycket snabbt på tillgångssidan. Den genomsnittliga årliga tillväxten är omkring 30 %.

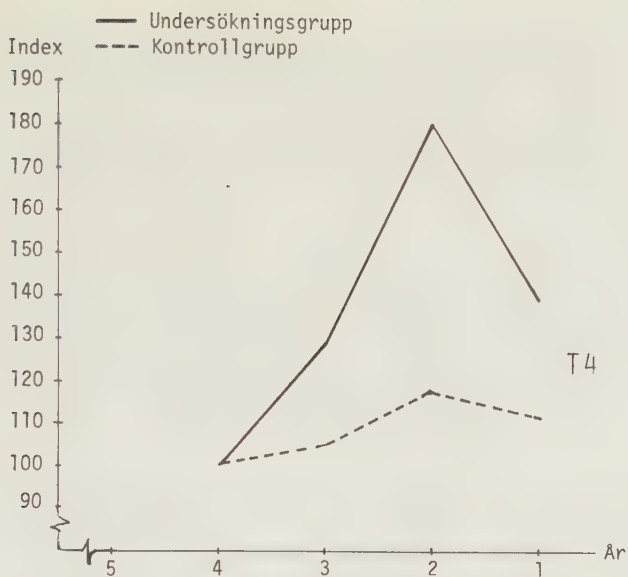
Under år 1 förbyts expansionen i en kontraktion. Tillgångsminskningen under året är genomsnittligt cirka 40 %.

Tillgångsmassan hos de företag som undersökts under en treårsperiod är emellertid nästan oförändrat år 1. I materialet ingår rörelser med livslängder som oväsentligt överstiger de tre analysåren, vilket för med sig, att tillgångarna sista levnadsåret inte avtar så markant som när det gäller äldre företag.

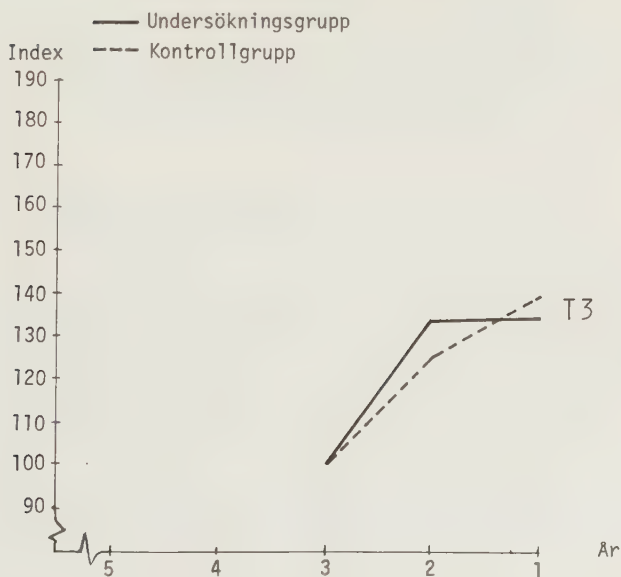
Kontrollgruppens företag expanderar också under undersökningsperioden men här sker tillgångsökningen i ett betydligt lugnare tempo och utan avbrott. Den genomsnittliga årliga tillgångstillväxten är ungefär 15 %, om vi bortser från tillgångsminskningen på 5 % för T 4 år 1, vilken förmodligen är slumpmässigt betingad.

Figur 7.13 Tillgångars utveckling i undersöknings- och kontrollgrupp under en femårsperiod

Figur 7.14 Tillgångars utveckling i undersöknings- och kontrollgrupp under en fyraårsperiod

Figur 7.15 Tillgångars utveckling i undersöknings- och kontrollgrupp under en treårsperiod

Vi har alltså funnit, att konkursföretagen har en i tillgångar mätt expansion som är ungefär dubbelt så snabb som de levande företagens utom under femårsperiodens sista år, dvs året före konkursåret, då tillgångstillväxten förbyts i en mycket kraftig tillgångsminskning. Denna utveckling bör ses mot bakgrund av följande förhållanden:

- 1 Det framgår av figur 5.30 att företag som fick konkurser avslutade 1970 har en medianålder på 5,5 år. För 5 000-kronorsbolagen är motsvarande värde 4,8 år. Ungefär hälften av de företag som ingår i undersökningsgruppen bör således ha kommit till under undersökningsperioden.

Nyetablerade företag kan åstadkomma en snabb tillgångsexpansion genom leverantör- och bankkrediter. När gjorda investeringar inte ger en acceptabel vinst och ett tillräckligt inflöde av likvida medel, kan företaget inte helt infria sina betalningsförpliktelser, vilket bromsar kreditexpansionen utom gentemot godtrogna leverantörer och med avseende på skatteskulder. I detta läge, vilket uppnås 1-2 år före konkursutbrottet, måste företagsledningen välja mellan betalningsinställelse eller avyttring av tillgångar, som är oundgängliga för fortsatt drift. När företaget föredrar tillgångskrympning kan det skjuta upp konkursutbrottet något år.

- 2 Undersökningen kan belägga att blivande konkursföretag kraftigt övervärderar tillgångar och försummar att redovisa samtliga skulder. Detta framgår av avsnitt 7.6.8.
- 3 Utvecklingen av kundfordringar bidrar till tillgångsökningen. Den genomsnittliga förändringen av dessa tillgångar över undersökningsperioden har inte mätts och jämförts med kontrollgruppens värden men en granskning av de enskilda företagen avslöjar en ökning av dem hos konkursföretagen ända fram till konkursutbrottet (jfr hypotes 5 f i avsnitt 6.5.7).

En intressant iakttagelse är att hos ett genomsnitt av dessa kortlivade bolag kan vi endast spåra två utvecklingsfaser - expansion och kontraktion. Händelseförloppet är så snabbt, att vi med här använd mätmetod inte kan registrera någon mellanperiod av stagnation, dvs expansion övergår direkt i kontraktion.

Den under punkt 1 ovan framförda uppfattningen att unga företag expanderar snabbt och att tillväxten följs av likviditetssvårigheter bekräftas av bl a Boswell (sid 68 f).⁵⁾ Av 20 unga företag (grundade efter 1950) hade 70 % av stickprovet en snabb expansion och en procentuellt lika stor andel klagade över finansiella svårigheter.

I "The Companies House Study" undersökte Boswell under slutet av 60-talet och början av 70-talet 370 små (25-500 anställda) industriföretag med avseende på vissa egenskaper, bl a tillväxt. I en grupp av företag med 25-49 anställda var den genomsnittliga tillgångstillväxten 9,8 % (sid 251, tabell 39) och 31 unga företag (grundade efter 1945) hade en genomsnittlig tillgångsökning på 16,2 % (sid 252, tabell 40). Förutsättningarna är i sistnämnda fall snarlika dem som gäller för de fortlevande företagen i vår studie, även om våra företag i genomsnitt är mindre till storleken. Enligt vår studie hade de verksamma företagen en genomsnittlig tillgångsökning på cirka 15 % med år 5 som beräkningsbas.

7.6.2 Kortfristiga skulder

I avsnittet redovisas de kortfristiga skuldernas betydelse som finansieringskälla för tillgångarna. Vi kan utläsa detta, sedan vi för varje företag årligen beräknat de korta skuldernas procentuella andel av tillgångarna samt sökt medelvärdena härav för varje år. Det siffermässiga resultatet visas i figur 7.16.

5) Boswell, J, The Rise and Decline of Small Firms, Plymouth, 1972.

Relation år	5	4	3	2	1
KS · 100/T	63(48) %	66(51) %	72(52) %	76(50) %	90(52) %

Figur 7.16 Kortfristiga skulder i procent av tillgångar

Kontrollgruppens värden är angivna inom parentes. Uppgifter om antal analyserade företag, aritmetiska media och standardavvikelser finns i bilaga 7.2.

Vi har gjort följande antagande beträffande relationen mellan korta skulder och tillgångar:

Hypotes 1

De kortfristiga skuldernas procentuella andel av tillgångarna växer i konkursbolag, medan den är stabil i verksamma bolag under den femårsperiod, som föregår konkursåret respektive år 1970.

Resultat

Accepteras

Som illustreras av figur 7.16 ökar undersökningsgruppens kortfristiga skulder i procent av tillgångar varje år fram till konkursåret, medan kontrollgruppens relationstal visar obetydliga förändringar.

En regressionsanalys ger som resultat, att kontrollgruppens medelvärden inte visar några signifikanta förändringar över tiden, medan undersökningsgruppens medelvärden nära följer en exponentiell utveckling. Den för undersökningsgruppen anpassade funktionen har följande utseende

$$Y = 61,4 \cdot 10^{0,037 t}$$

och förklarar 90,4 % av variationen. Y är undersökningsgruppens medelvärde för kortfristiga skulder i procent av tillgångar och

t är tiden i år räknat från år 5 (dvs $t = 1$ för år 5, $t = 2$ för år 4 osv).

Koefficienten för t är klart signifikant. Ekvationen innebär, att undersökningsgruppens kortfristiga skulder i procent av tillgångar visar en årlig ökning på 9 % under de fem åren.

Diagram 1 a visar undersökningsgruppens och kontrollgruppens medelvärden med 95 % konfidensintervall kring de senare, medan diagram 1 b illustrerar differensen mellan de båda gruppernas medelvärden med tillhörande 95 % konfidensintervall.

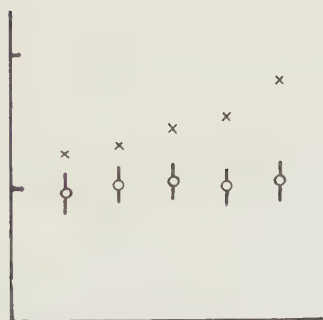
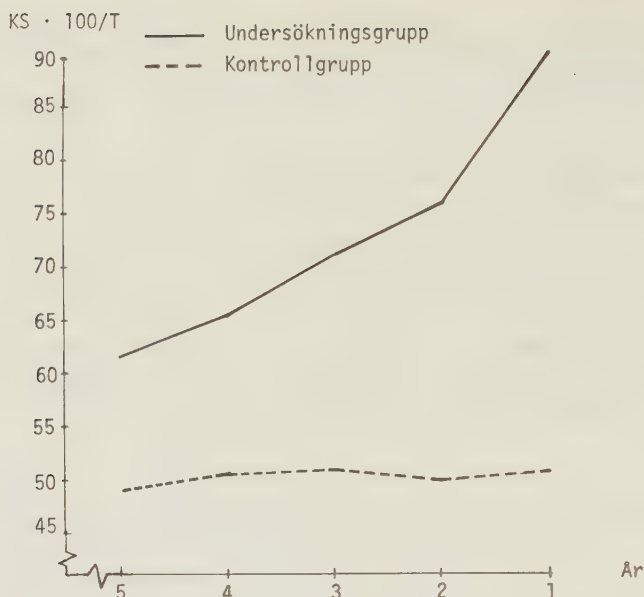

Diagram 1 a

Diagram 1 b

Relationen mellan korta skulder och tillgångar i konkursbolag och levande bolag framgår av figur 7.17.

Figur 7.17 Kortfristiga skulder i procent av tillgångar

Vi sammanfattar och förklarar utvecklingen av korta skulder nedan. Jämsides med korta skulder i procent av tillgångar används uttrycket kortfristig skuldsättningsgrad.

- 1 Konkursföretagens höga kortfristiga skuldsättning är klart märkbar redan vid femårsperiodens början. Det procentuella gapet mellan undersöknings- och kontrollgrupperna är då hela 15 % och skillnaden klart signifikant.
- 2 Under åren 4-2 finansieras en allt större del av tillgångarna med korta skulder, trots en mycket snabb tillgångsexpansion (jfr figur 7.12).
- 3 År 1 är de korta skulderna inte mindre än 90 % av tillgångarna. Om vi emellertid undersöker den absoluta storleken av korta skulder detta år jämfört med år 2, finner vi, att dessa ökat obetydligt. Ökningen i skuldsättningsgraden under år 1 är alltså nästan helt betingad av den i figur 7.12 påvisade tillgångskontraktionen.

- 4 I kontrollgruppen är relationen mellan korta skulder och tillgångar förhållandevis stabil under hela undersökningsperioden, trots en inte oväsentlig tillväxt av tillgångsmassan (jfr figur 7.12).
- 5 Den mycket betydande kortfristiga kreditexpansionen åren 5-2 möjliggörs genom växande leverantör- och skatteskulder. Den obetydliga ökningen av den kortfristiga upplåningen år 1 tyder på att konkursföretagen nu fått allvarliga likviditetssvårigheter. Detta har lett till ökade betalningsdröjsmål, varvid leverantörerna blivit mer restriktiva i kreditgivningen.
- 6 Av vad som framkommit här och i avsnitt 7.6.2 kan vi dra den slutsatsen att borgenärernas skärpta inställning till nya krediter sista året före konkursutbrottet tvingar fram avyttring av för det blivande konkursföretaget väsentliga tillgångar.
- 7 Vi bör räkna med, att verkligheten inte helt stämmer överens med undersökningsresultatet. En stor del av konkursföretagen släpar efter med skatteskulder och underlåter att ta upp dem i räkenskaperna, vilket framkommer vid upprättande av konkursbouppteckningar. Det faktiska förhållandet är med stor sannolikhet, att konkursföretagens totala kortfristiga skulder växer också året före konkursåret i nästan samma takt som åren 5-2 och att den verkliga skuldsättningsgraden överstiger 90 % år 1.

Såvitt bekant finns i litteraturen inte beskriven någon studie som möjliggör en relevant jämförelse med det ovan redovisade resultatet.

7.6.3 Långfristiga skulder

Vi mäter relationen mellan långfristiga skulder och tillgångar med samma metod som när det gäller de kortfristiga skulderna. De erhållna procenttalen framgår av figur 7.18. Kontrollgruppens värden är angivna inom parentes. Upplysningar rörande medelvärden, antal undersökta företag och standardavvikelser finns i bilaga 7.2.

Relation år	5	4	3	2	1
LS · 100/T	24(31) %	25(30) %	22(26) %	23(28) %	29(29) %

Figur 7.18 Långfristiga skulder i procent av tillgångar

Sambandet mellan långa skulder och tillgångar uttrycks av hypotesen:

Hypotes 2

Resultat

De långfristiga skuldernas procentuella andel av tillgångarna växer i konkursbolag, medan den är stabil i verksamma bolag under den femårsperiod, som föregår konkursåret respektive år 1970.

Förkastas

De långfristiga skulderna i procent av tillgångarna visar för både undersöknings- och kontrollgrupp endast små variationer. Några signifikanta årliga förändringar kan inte spåras, vilket framgår av diagram 2 a.

Kontrollgruppens värden ligger emellertid åren 5-2 över undersökningsgruppens. Kan vi ur materialet dra slutsatsen, att levande företag under dessa år har större värden än konkursföretag? I diagram 2 b visas skillnaden mellan kontroll- och undersökningsgruppens medelvärden med tillhörande 95 % konfidensintervall. Till följd av variationerna i undersökningsmaterialet är samtliga intervall så stora, att de innefattar nollan, dvs den verkliga differensen kan mycket väl vara noll.

Vi kan alltså inte hävda, att det verkligen föreligger någon skillnad mellan de båda typerna av företag. En närmare analys visar dock, att sannolikheten för att de levande företagens värden verkligen är större än konkursföretagens under de fyra första åren uppgår till 0,64. Detta ger ett visst om än svagt stöd för hypotesen, att konkursföretag har något mindre långfristiga skulder i procent av tillgångar än verksamma företag under åren 5-2.

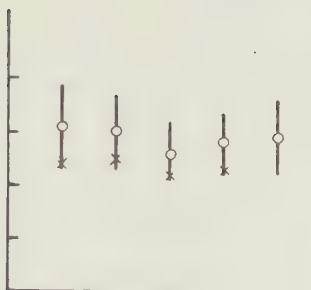

Diagram 2 a

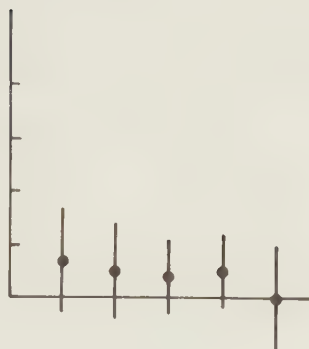

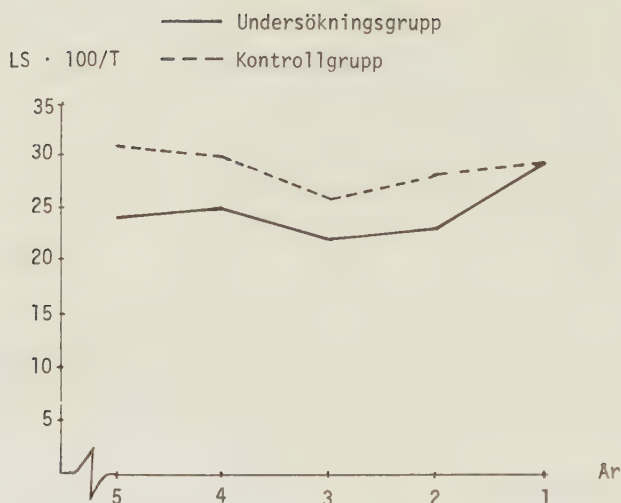
Diagram 2 b

Långfristiga skulders relativa andel av tillgångar illustreras i figur 7.19.

Undersökningsresultatet kan sammanfattas:

- 1 Det finns ingen signifikant skillnad mellan konkursföretag och verk samma företag med avseende på andelen långa skulder i procent av tillgångar åren 5-1 före konkursåret. När det gäller åren 5-2 finns emellertid ett svagt stöd för antagandet att skuldsättningsgraden är lägre i konkursföretag än i levande företag.

Sistnämnda förhållande kan tolkas så, att institutionella långgivare såsom banker och statliga kreditanstalter visar en viss återhållsamhet i kreditgivningen gentemot blivande konkursföretag.

Figur 7.19 Långfristiga skulders relativa andel av totala tillgångar

- Under åren 5-2 växer konkursbolagens totala långfristiga skulder i samma snabba takt som tillgångarna (jfr figur 7.12), vilket framgår av att relationen mellan långa skulder och tillgångar inte förändras märkbart (jfr figur 7.18).
- Undersökningen visar, att totala långfristiga skulder i motsats till kortfristiga skulder ökar i nästan samma takt år 1 som åren 5-2. Ökningen i skuldsättningsgraden under sista året före konkursåret från 23 % till 29 % är alltså en samlad effekt av avtagande tillgångar och växande långfristiga skulder.
- Hur kan vi förklara, att totala långfristiga skulder har en i det närmaste obruten ökningstakt år 1, medan totala kortfristiga skulder under samma period växer mycket måttligt? Det är troligt, att både tidigare och nya långgivare kräver säkerhet i form av fastighets- och företagsinteckningar eller personlig

borgen och samtidigt accepterar en utsträckt kredittid. Härigenom sker i räkenskaperna en överflyttning från kort- till långfristiga skulder.

Jämförbara studier av långfristiga skulders utveckling i relation till tillgångar är inte kända.

7.6.4 Eget kapital

Egna kapitalet bestäms vid varje tidpunkt av tillgångs- och skuldutvecklingen. Detta framgår också av den totalanalys, som visas i figur 7.20. Kontrollgruppens värden anges inom parentes.

Relation år	5	4	3	2	1
KS · 100/T	63 (48)%	66 (51)%	72 (52)%	76 (50)%	90 (52)%
LS · 100/T	24 (31)	25 (30)	22 (26)	23 (28)	29 (29)
Totalt	87 (79)	91 (81)	94 (78)	99 (78)	119 (81)
T	100(100)	100(100)	100(100)	100(100)	100(100)
EK · 100/T	13 (21)	9 (19)	6 (22)	1 (22)	-20 ⁶ (19)

Figur 7.20 Kort- och långfristiga skulder samt eget kapital i procent av tillgångar

Antal analyserade företag, standardavvikelser etc framgår av bilaga 7.2.

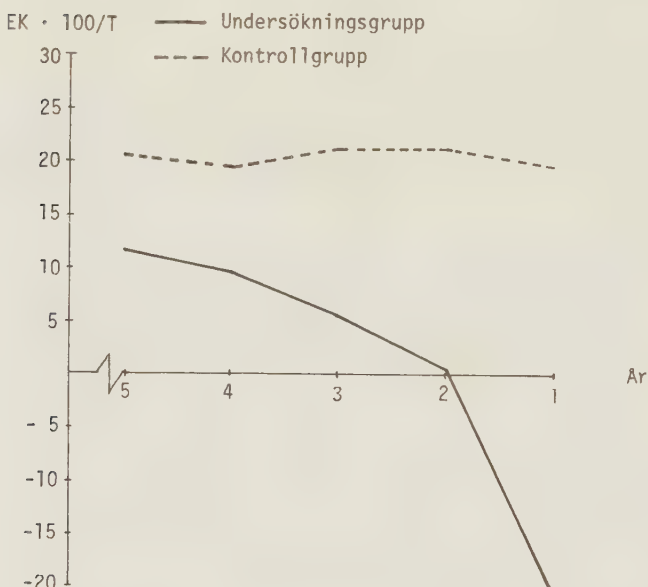
Trenden för egna kapitalets relativa andel av tillgångarna - det här använda soliditetsbegreppet - visas i figur 7.21.

Vi har gjort följande antagande:

6) Vid separat beräkning av det egna kapitalets relativa andel erhålls närmevärdet -20 och inte -19.

Det egna kapitalets procentuella andel av tillgångarna avtar i konkursbolag, medan den är stabil i verksamma bolag under den femårsperiod, som föregår konkursåret respektive år 1970.

Accepteras

Figur 7.21 Eget kapital i procent av tillgångar

Kontrollgruppens medelvärden visar inte några signifikanta förändringar över tiden, medan undersökningsgruppens sjunker starkt, vilket framgår av diagram 3 a. Differensen mellan medelvärdena med tillhörande 95 % konfidensintervall illustreras i diagram 3 b. Den ökar exponentiellt, vilket kan utläsas av en regressionsana-

lys, där den anpassade funktionen är

$$Y = 7,4 \cdot 10^{0,168 t}$$

och förklarar 96,2 % av variationen. Y är differensen mellan kontrollgruppens och undersökningsgruppens medelvärden för eget kapital i procent av tillgångar och t är tiden i år räknat från år 5 (dvs t = 1 för år 5, t = 2 för år 4 osv). Koefficienten för t är klart signifikant. Ekvationen innebär, att skillnaden mellan undersöknings- och kontrollgrupp årligen ökar med 15 % under femårsperioden.

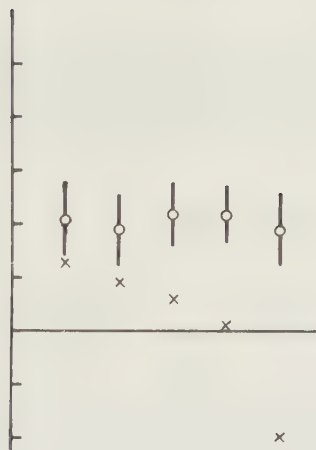

Diagram 3 a

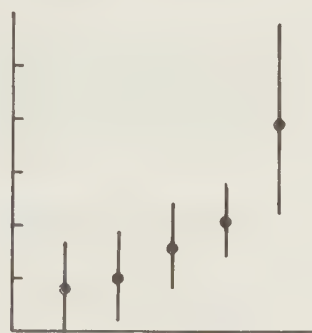

Diagram 3 b

Konkursföretagens soliditet försämras med 3-5 % vart och ett av åren 5-2. År 1 faller soliditeten från en till minus tjugo procent. Den relationsförskjutning mellan tillgångar och skulder, som framkallar soliditetsförsämringen, har beskrivits i de båda föregående avsnitten (jfr figur 7.20)

Erfarenhetsmässigt vet vi, att företag med svag lönsamhet övervärderar tillgångarna och undervärderar skulderna. Det bör inte råda någon tvekan om att den här visade soliditetsutvecklingen för konkursföretag är gynnsammare än den faktiska, vilket för övrigt visas i avsnitt 7.6.8.

Kontrollgruppens soliditet visar inte någon bestämd tendens. Största årliga förändring är 3 %.

De små företagens soliditet har undersökts i ett stort antal studier. Vi skall först jämföra resultatet av vår undersökning med vad Persson & Röjel⁷⁾ funnit i en likartad studie.

Författarna har påvisat följande relationer mellan eget kapital och tillgångar med avseende på 160 i huvudsak små aktiebolag i sex län under fyra år före konkursåret. Kontrollgruppens värden anges inom parentes.

Eget kapital i procent av tillgångar år

4	3	2	1
16,3(21,8)	16,3(23,1)	12,2(21,0)	11,3(23,2)

Kontrollgruppens värden ligger nära varandra i vår och Persson & Röjels undersökning. När det däremot gäller konkursföretagen i undersökningsgruppen tycks Persson & Röjel inte ha lyckats fånga in utvecklingen på ett korrekt sätt. Enligt vår studie har konkursbolagen en negativ soliditet på 20 % året före konkursåret, medan Persson & Röjel har kommit fram till +11,3 %.

Ur jämförelsesynpunkt hänvisas i det följande till några studier rörande soliditetsförhållanden i små och medelstora levande företag.

7) Persson, B & Röjel, A, Offentliga betalningsanmärkningar och årsredovisningar som hjälpmedel för att förutsäga konkurs i aktiebolag, Företagsekonomiska institutionen vid Lunds universitet, Lund, 1968, sid 51.

Johansson & Sillén⁸⁾ har funnit, att bland 129 små och medelstora företag hade cirka 60 % en soliditet under 20 %.

Enligt en undersökning som publicerats av Skandinaviska Banken år 1962⁹⁾ var soliditeten i 27 bolag med aktiekapital, som understeg 100 000 kronor enligt 1960 års bokslut 11 %.

Hult & Johannisson¹⁰⁾ har i sin studie av ett 60-tal familjebolag i Kronobergs län med tre eller fler anställda i fem olika industri-
grenar räknat fram värden på soliditet mellan 13 % och 27 %.

7.6.5 Lönsamhet

Som lönsamhetsmått används rörelseresultat före avskrivningar i procent av omsättningen (jfr bilaga 7.1, analys 3). Valet av detta lönsamhetstal har motiverats i avsnitt 7.5.4.

Resultatet av studien redovisas i figurerna 7.22 och 7.23.

Relation år	5	4	3	2	1
Lönsamhet	4(7) %	5(7) %	6(8) %	3(5) %	-2(6) %

Figur 7.22 Rörelseresultat före avskrivningar i procent
av omsättningen

8) Johansson, S-E & Sillén, B, Småindustri och familjeföretagare, Stockholm, 1968, sid 59.

9) Skandinaviska Bankens kvartalstidskrift 3:1962, Stockholm.

10) Hult, M & Johannisson, B, Framtid för familjeföretag? Del 2, Stockholm, 1974, sid 69.

Hypotes 4

Rörelseresultatet före avskrivningar i procent av omsättningen sjunker i konkursbolag, medan det är stabilt i verksamma bolag under den femårsperiod, som föregår konkursåret respektive år 1970.

Resultat

Förkastas

Medelvärdena för undersökningsgruppen ligger i samtliga fall under dem som erhållits för kontrollgruppen, vilket illustreras i diagram 4 a. Variationerna i materialet är emellertid mycket stora och 95 % konfidensintervall blir så vida, att vi endast under år 1 kan konstatera en signifikant lägre lönsamhet för konkursföretag än för levande företag.

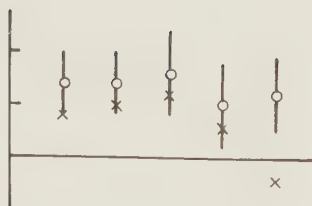
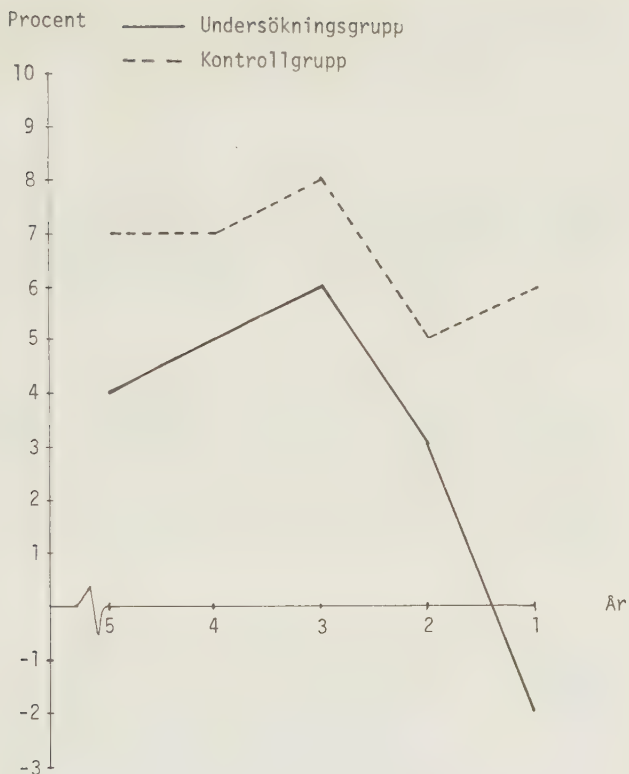

Diagram 4 a

Diagram 4 b

Figur 7.23 Rörelseresultat före avskrivningar i procent av omsättningen

Lönsamheten hos kontrollgruppens företag varierar mellan fem och åtta procent vid de olika mättillfällena. Den betydande nedgången i lönsamhet år 2, vilket för kontrollgruppens del är 1968, kan förklaras av då rådande konjunkturförhållanden.

Någon generell lönsamhetsjämförelse mellan konkursföretag och levande företag med avseende på åren 5-2 kan inte göras, efter-

som skillnaden inte är signifikant dessa år. Året före konkursutbrottet är emellertid lönsamheten signifikant lägre i konkursföretag. Undersökningsgruppens räntabilitet är då - 2 % mot kontrollgruppens 6 %.

Ägarna till mindre lönsamma företag tvingas ofta avstå från en normal lön eller lyfter denna helt eller delvis som lån i det egna företaget. I avsnitt 7.6.7 visas att utlåningen till närstående personer är nästan dubbelt så hög i konkursföretag som i levande företag.

Skillnaden i lönsamhet mellan undersöknings- och kontrollgrupp är säkerligen betydligt större än vad som redovisas här inte endast året före konkursutbrottet utan under hela den studerade perioden. En mer rättvisande jämförelse vore möjlig, om vi kunde beräkna adekvata företagarlöner och redovisa hela lönebeloppet som årlig kostnad.

I den under avsnitt 7.6.4 omnämnda konkursstudien av Persson & Röjel har också en lönsamhetsberäkning utförts genom att årsresultatet satts i relation till omsättningen. Årsresultatet har räknats fram som summan av redovisat nettoresultat och den i förvaltningsberättelsen uppgivna lönen till företagsledningen. Lönsamhet beräknad på detta sätt speglar knappast faktiska förhållanden. Men denna reservation återges Persson & Röjels undersökningsresultat nedan. Värdena för kontrollgruppen finns inom parentes.

Lönsamhet antal år före konkursåret

4	3	2	1
5,4(8,2)	4,5(5,7)	1,7(5,8)	0,7(4,8)

Även om vårt och Persson & Röjels undersökningsresultat inte är jämförbart ur beräkningssynpunkt, visar också det sistnämnda hur lönsamheten försämras allt eftersom konkursen närmar sig.

När det gäller lönsamhetsaspekter med avseende på levande företag hänvisas till avsnitt 11.5.

7.6.6 Likviditet

Vi kan i figurerna 7.24-7.26 följa undersöknings- och kontrollgruppens kassa- och balanslikviditet per 31/12 de fem åren (KL = kassalikviditet, BL = balanslikviditet).

	År 5	4	3	2	1
KL	53 (85) %	57(100) %	58 (93) %	51 (93) %	49 (87) %
BL	116(123) %	113(142) %	113(128) %	104(135) %	81(124) %

Figur 7.24 Kassa- och balanslikviditet

Hypotesen nedan gäller kassalikviditeten.

Hypotes 5

*Kassalikviditeten i konkursbolag är
lägre än i verk samma bolag under hela
den femårsperiod, som föregår kon-
kursåret respektive år 1970.*

Resultat

Accepteras

Kassalikviditeten varierar föga över åren (jfr diagram 5 a), men kontrollgruppens värden ligger hela tiden klart över undersökningsgruppens.

I diagram 5 b visas differenserna mellan de båda grupperna med tillhörande 95 % konfidensintervall. Det framgår, att en hypotes om olikhet mellan de två grupperna kan accepteras. Konkursföretag har i medeltal en signifikant lägre kassalikviditet än levande företag under de fem år, som föregår konkursåret.

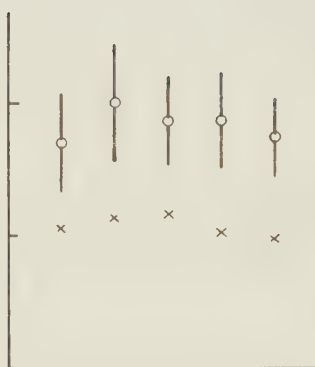
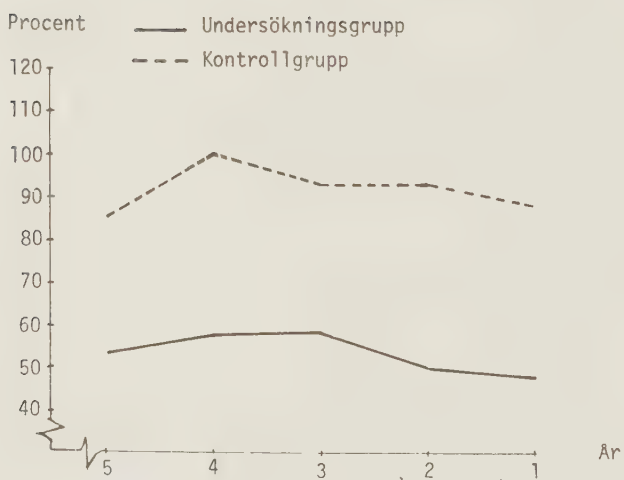

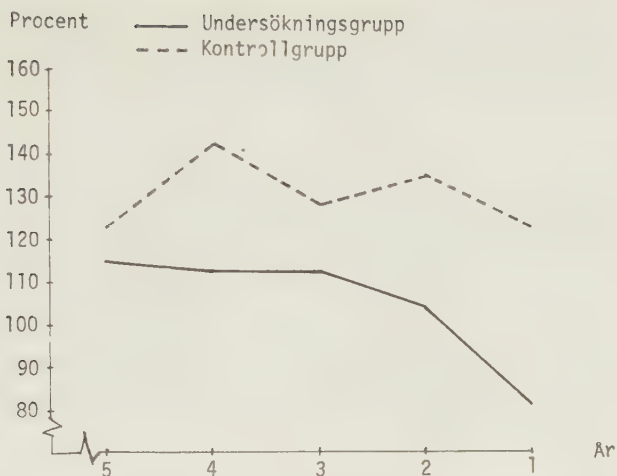
Diagram 5 a

Diagram 5 b

Figur 7.25 Kassalikviditet

Figur 7.26 Balanslikviditet

Företagen i undersökningsgruppen har en ytterst ansträngd kassalikviditet under hela femårsperioden. Den ligger obetydligt över 50 %, dvs värdet uppgår till ungefär hälften av vad som anses normalt. Resultatet tyder på att dessa företag utför en ständig likviditetsmässig balansakt för att kunna infria löpande utbetalningar. Detta förklarar också, varför företagen tvingas minska nyanskaffningar och avyttra för driften väsentliga tillgångar sista levnadsåret.

Kontrollgruppens genomsnittliga kassalikviditet är normal för de små företag det här rör sig om.

För balanslikviditeten har vi ställt följande hypotes:

Hypotes 6

Balanslikviditeten i konkursbolag är lägre än i verkssamma bolag under hela den femårsperiod, som föregår konkursåret respektive år 1970.

Resultat

Förkastas

Balanslikviditeten visar små variationer över tiden för kontrollgruppen, medan den för undersökningsgruppen har en tendens att sjunka under de två sista åren, vilket kan läsas ut av diagram 6 a.

Differenserna mellan de två gruppernas värden visas i diagram 6 b med hänsyn till ett 95 % konfidensintervall. Materialets stora spridning ger mycket betydande konfidensintervall, varför differenserna endast under de två sista åren signifikant avviker från noll. Vi drar därför ur materialet endast den slutsatsen, att konkursbolag i medeltal under de två sista åren före konkursåret har en balanslikviditet, som är signifikant lägre än medeltalet för levande företag.

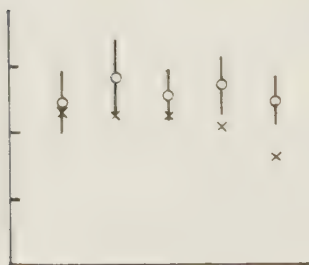

Diagram 6 a

Diagram 6 b

Balanslikviditeten är markant låg hos konkursföretagen under femårsperioden men särskilt mot dess slut. Under åren 5-3 ligger den relativt stabilt på cirka 114 % men faller under åren 2 och 1 ner till 81 %.

Balanslikviditetens försämring sker de båda sista åren i mycket snabbare takt än nedgången i kassalikviditeten. Detta tyder på minskad lagerhållning.

Kontrollgruppens balanslikviditet är förhållandevis låg, även om vi tar hänsyn till företagens ringa storlek. Den varierar en del under perioden men visar ingen bestämd tendens.

Undersökningsgruppens företag har ett positivt rörelsekapital (omsättningstillgångar minus kortfristiga skulder) under åren 5-2. Kvoten 0,81 visar, att under sista året före konkursåret sker för flertalet företag en omsvängning från positivt till negativt rörelsekapital.

Persson & Röjel har i sin undersökning följande värden för konkursbolagens kassa- och balanslikviditeter (sid 40 f):

	År 4	3	2	1
KL	90,8(109,8)	62,8(93,4)	75,7(98,0)	59,8(101,7)
BL	133,5(153,1)	119,3(156,7)	117,6(152,6)	115,5(151,0)

Persson & Röjel har genomgående högre värden i både undersöknings- och kontrollgrupp i jämförelse med vår undersökning. Denna skillnad kan bl a bero på att företagen i vår studie storleksmässigt är något mindre. Som tidigare angetts har vi dessutom i förekommande fall adderat halva lagerreserven till de korta skulderna.

I avsnitt 7.5.5 har diskuterats inom vilka intervaller kassa- och balanslikviditet kan variera i verksamma företag. När det gäller små och medelstora företag ligger emellertid kassa- och balanslikviditeterna som regel något lägre än enligt tumreglerna. Så visar t ex Magnus Hult¹¹⁾ i en nyligen publicerad studie, att medianvärdena för de båda måtten kan ligga mellan 83 och 89 % respektive mellan 159 och 170 %.

11) Hult, M, Framtid för familjeföretag? Del 3, Stockholm, 1975, sid 24 f.

7.6.7 Fordran på bolaget närstående personer

Vid studiet av utlåning till närstående personer har företaget räknats som långgivare endast om utlåning förekommit under samtliga år detta ingått i undersöknings- eller kontrollgruppen.

Följande hypotes har prövats genom χ^2 -test:

Hypotes 7

Utlåning till närstående personer är lika vanligt i konkursbolag som i verksamma bolag.

Resultat

Förkastas +++¹²⁾

Hypotesprövningen visar, att skillnaden mellan konkursföretag och verksamma företag när det gäller utlåning till närstående personer är högst signifikant.

Resultatet av undersökningen blev, att 56 % av de 124 företagen i undersökningsgruppen redovisade fordringar enligt AL 101 § 4 mom. I kontrollgruppen fanns fordran på närstående personer hos 32 % av de 81 företagen.

Vi bör inte bortse från möjligheten, att framför allt företag i undersökningsgruppen i ett antal fall inte tagit upp fordran på närstående person i en separat post utan låtit denna ingå i andra fordringar. När så skett, har fordringsbeloppet som regel inte kunnat utläsas av redovisningshandlingen och således inte heller inräknats i det uppgivna procenttalet.

Utlåning till närstående personer är alltså vanlig bland enmans- och fåmansbolag. Utlåningsfrekvensen är emellertid enligt denna studie nästa dubbelt så hög bland blivande konkursföretag som hos företag med fortsatt verksamhet.

12) Innebörden av beteckning tre plus redovisas i avsnitt 6.5.4.

7.6.8 Finansiell rekonstruktion

Vi har i denna studie valt att uttrycka bl a eget kapital i procent av totala tillgångar. Härigenom får vi också möjlighet att identifiera och storleksbestämma eventuella underbalanser.

Det egna kapitalets årliga relativa andel av tillgångarna har visats i figur 7.20. Resultatet är:

År 5	4	3	2	1
13 %	9 %	6 %	1 %	- 20 %

Utvecklingen innebär, att företagen i genomsnitt haft underbalans år 1. Det finns emellertid skäl att anta, att underbalans i många fall förelegat åren 5-2.

Enligt AL 146 § skall bolagets ledning, när den har anledning att misstänka att underbalans föreligger, låta upprätta likvidationsbalansräkning. Denna kan visa, att företaget har en gynnsammare ekonomisk ställning än vad som framgår av årsbalansräkningen men också motsatsen är möjlig. Hur en sådan jämförelse utfaller beror på värderingen av tillgångarna och skulderna i årsredovisningen.

En vanlig iakttagelse vid upprättande av konkursbouppteckning är att tillgångarna är kraftigt övervärderade och att vissa skulder - särskilt skatteskulder - inte helt tas med i den löpande redovisningen. Detta förhållande speglas med all önskvärd tydlighet i figur 5.24. Om vi med ledning av det i figuren sammanställda materialet, som avser 3 371 slututdelningskonkurser för samtliga företagsformer under perioden 1966-1970, räknar om underbalanserna (insufficienserna) i procent av tillgångarna får vi:

År 1966	1967	1968	1969	1970
162 %	163 %	141 %	156 %	153 %

Skillnaden mellan de båda serierna är mycket stor. Differenserna skulle varit ändå större, om företag som gjort fattigkonkurs ingått i figur 5.24.

Den gjorda jämförelsen är inte helt relevant framför allt ur värderings- och tidssynpunkt. I det första fallet rör det sig om värdering av tillgångar och skulder i verksamma företag, som efter högst fem år försätts i konkurs, medan det senare fallet avser förmögenhetsvärdering i konkursföretag. Skillnaderna i ekonomisk ställning är emellertid så betydande, att gjorda iakttagelser om övervärdering av tillgångar och undervärdering av skulder i blivande konkursföretag får anses belagda. Under dessa förutsättningar är det skäligt att anta, att åtskilliga av de studerade företagen i undersökningsgruppen kan ha haft underbalanser i AL:s mening inte endast ett år före konkursen utan under hela femårsperioden.

Undersökningsresultatet kan sammanfattas:

- 1 Ungefär hälften av konkursbolagen har minimikapital på 5 000 kronor och kan därför mera sällan rekonstruera genom erforderlig nedskrivning av aktiekapitalet.
- 2 Aktieägarna i de en- och fåmansbolag det här väsentligen rör sig om saknar sannolikt som regel möjlighet att tillskjuta den egendom som behövs för nyemission.
- 3 En jämförelse mellan konkursbouppteckningar och årsbalansräkningar ger belägg för att blivande konkursföretag kraftigt övervärderar tillgångarna och undervärderar skulderna. Detta förhållande är för övrigt välkänt i konkurssammanhang.
- 4 Det finns skälig anledning anta, att flertalet av de undersökta företagen haft brist i aktiekapitalet under hela undersökningsperioden.
- 5 Företag som inte rekonstruerar enligt reglerna i AL 142 § måste alternativt gå i likvidation. Blivande konkursföretag underlåter sannolikt i stor utsträckning att uppfylla något av dessa krav.

7.6.9 Utvecklingsstadier

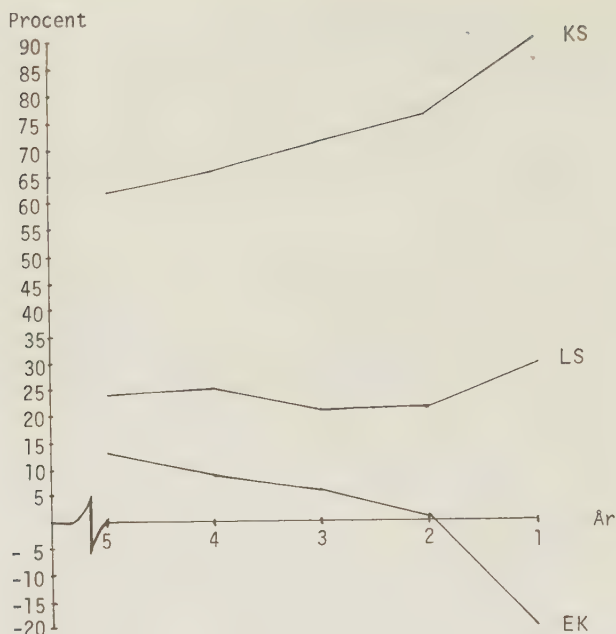
Kan vi på grundval av utredningsmaterialet urskilja vissa utvecklingsstadier, som leder fram till konkursen? Om så är möjligt, kan vi då också teckna en helhetsbild av konkursföretagets ekonomiska utveckling? Dessa frågor skall vi försöka besvara i det följande.

Vi skall följa utvecklingen av totala tillgångar, kort- och långfristiga skulder samt eget kapital i sina huvuddrag under åren 5-1. Den översikt som finns i figur 7.27 bygger på indexserier, vilka utvecklats för respektive komponent enligt den metod, som redovisas i avsnitt 7.6.1.

Absoluta förändringar i undersökningsgruppen	Antal år före konkursåret				
	5	4	3	2	1
Tillgångar	-	starkt växande	starkt växande	starkt växande	starkt avtagande
Kortfristiga skulder	-	starkt växande	starkt växande	starkt växande	obetydligt växande
Långfristiga skulder	-	starkt växande	starkt växande	starkt växande	starkt växande
Eget kapital	-	måttligt avtagande	måttligt avtagande	måttligt avtagande	starkt avtagande

Figur 7.27 Absoluta förändringar av tillgångar, skulder och eget kapital i undersökningsgruppen

Konkursbolagen har en mycket snabb tillgångsökning till och med år 2 före konkursåret. Stegringstakten är nästan dubbelt så hög som i de levande bolagen. Summa kort- och långfristiga skulder växer emellertid hastigare än tillgångarna under dessa år, vilket medför en kapitalreduktion ner till 0.

Figur 7.28 Kort- och långfristiga skulder samt eget kapital i procent av tillgångar

Året före konkursutbrottet minskar tillgångarna snabbt, medan summa skulder fortsätter att växa men i reducerad takt. Effekten härav blir ett starkt avtagande eget kapital.

Om vi i stället väljer att studera den relativa förändringen av kort- och långfristiga skulder samt eget kapital, får vi den bild av utvecklingen, som visas i figur 7.28. Motsvarande siffermaterial finns i figur 7.20.

Vid en jämförelse mellan kurvorna för korta skulder i procent av tillgångar och eget kapital i procent av tillgångar finner vi, att dessa i det närmaste är spegelbilden av varandra. De långfristiga skuldernas procentuella andel av tillgångarna förändras alltså obetydligt under perioden.

Blivande konkursbolag har ett sämre utgångsläge än levande bolag beträffande relativa andelen korta skulder och eget kapital redan i utgångsläget år 5. Konkursbolagens ekonomiska situation försämrats måttligt åren 4-2 men år 1 utvecklas soliditeten radikalt i negativ riktning.

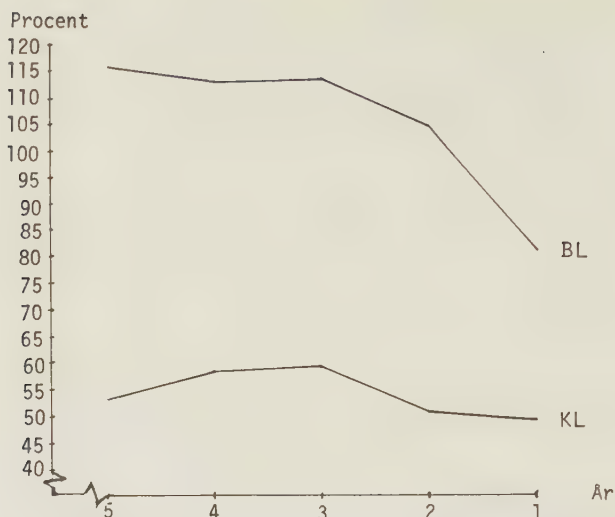
Kassalikviditeten är ytterligt låg under hela femårsperioden, vilket visas i figur 7.29. Dess värde är ungefär hälften av vad som brukar anses normalt. Den svaga likviditeten accentueras under de båda sista levnadsåren.

Också balanslikviditeten är onormalt låg. Den är relativt stabil under periodens tre första år men avtar sedan snabbt

Lönsamheten - resultatet före avskrivningar i procent av omsättningen - utvecklas oenhetligt under de fyra första åren av undersökningsperioden men sjunker därefter, så att den blir negativ sista året.

Den höga frekvensen krediter till bolaget närstående personer enligt AL 101 § 4 mom antyder, att ägarna tar ut lön i form av lån från företagen. Bland bolagen i undersökningsgruppen lämnar 56 % sådana lån mot 32 % i kontrollgruppen. Denna typ av långivning är numera förbjuden enligt lag, som trädde i kraft den 6 juni 1973 (SFS 1973:303).

Det framgår av den gjorda översikten, att vi vid en jämförelse mellan undersöknings- och kontrollgrupperna kan spåra dels ett sämre utgångsläge år 5 för konkursbolagen, dels tydliga utvecklingstendenser mot försämring av deras ekonomi under den studerade femårsperioden. Den helhetsbild vi fått av de blivande konkursföretagen visar entydigt, att dessa har klart sämre förutsättningar att överleva än de vid undersökningstillfället verksamma företagen.

Figur 7.29 Kassa- och balanslikviditet

Företagna hypotestester visar, att små företags utveckling mot konkurs kan förutses åtminstone två år före konkursåret. Vissa av variablerna pekar på en ogynnsam ekonomisk utveckling ända upp till fem år före konkursåret.

Den i samband med undersökningen företagna granskningen av årsredovisningen visar, att denna har betydande formella brister och dessutom ofta är missvisande ur värderingssynpunkt. Eventuella erinringar från revisorerna om skyldighet till finansiell rekonstruktion eller likvidation förefaller sällan bli beaktade.

Undersökningsresultatet vittnar också om bristfällig administrativ planering och otillräcklig intern och extern kontroll. Även om budgetering, för- och efterkalkylering förekommer i viss utsträckning, tycks de härav betingade åtgärderna utebli. Orsaken härtill är med största sannolikhet bristande kunskaper hos företagsledningen i förening med ett starkt begränsat handlingsutrymme till följd av kapitalbrist.

Avslutningsvis sammanfattas ett antal forskares resultat, när det gäller att förutsäga konkurser eller i vissa fall misslyckanden med utgångspunkt från finansiella data. De angivna prognostiderna avser antal år före det år företagen går i konkurs eller bedöms ha misslyckats. Förutsättningarna för respektive studie har beskrivits i den i kapitel 4 gjorda konkursöversikten.

Undersökningar av	Ungefärlig prognostid i år
Patrick (1932)	3
Winakor & Smith (1935)	10
Merwin (1942)	5-6
Beaver (1966)	5
Persson & Röjel (1968)	3-4
Altman (1971)	2
Kedner (1975)	2

Som syns varierar prognostiden ganska mycket, vilket främst beror på med vilken säkerhet förutsägelserna sker. Det är sannolikt, att man med rimliga krav på tillförlitlighet inte kan förutse företagskonkurser med här använda metoder under längre tid än cirka två år före konkursåret.¹³⁾

13) Jfr t ex vad som sägs härom i *Altman, E J, Corporate Bankruptcy in America, Lexington, Massachusetts, 1971, sid 71.*

KAPITEL 8. REVISION

8.1 STUDIENS OMFATTNING

8.1.1 Problembeskrivning

Vi har i två tidigare delprojekt studerat företagsledaren ur ett antal aspekter, undersökt redovisnings- och konsultationsförhållanden samt följt den ekonomiska utvecklingen vissa år före konkurstillfället. Det kan mot bakgrund härav vara naturligt att studera, hur revisorn utför sitt uppdrag.

Revisorns roll är inte endast att rapportera om utförd granskning. Han skall också föreslå åtgärder till förbättring av en otillräcklig administration för att därigenom förebygga en ogynnsam ekonomisk utveckling samt verka för avyttring eller nedläggning av företag, som inte förutsätts kunna överleva.

En studie av utförd revision i konkursbolag skulle i princip kunna utformas på två sätt.

Den bästa inblicken i revisorns arbete skulle vi få, om vi kunde följa revisionen steg för steg. Denna metodik gjorde det möjligt, att i efterhand bedöma revisionens grundlighet, revisors ställningstagande i olika frågor och hans därpå grundade muntliga och skriftliga utvärdering av företagets förvaltning.

En alternativ men mindre inträngande studie går ut på att acceptera själva revisionsprocessen som en black box och nöja sig med att undersöka resultatet av revisionen så som det avrapporteras i revisionsberättelsen.

Förstnämnda undersökningsmetod förutsätter en fullständig insyn i de studerade företagen och ett begränsat antal undersökta företag. Vi kan emellertid troligen inte få tillgång till det beslutsunderlag, som revisorn haft. Redovisningshandlingar, styrelseprotokoll

etc är bristfälliga eller saknas och konkursgäldenärer samt revisorer är sannolikt inte villiga att lämna behövlig information. Vidare skulle undersökningsresultatet från ett begränsat antal sinsemellan olikartade företag inte kunna tillmätas något prognostiskt värde.

Den studie som företas bör av dessa skäl avse, hur olika revisors-kategorier genom revisionsberättelserna rapporterat om sin granskning.

8.1.2 Syften

I denna delstudie undersöks revision i aktiebolag under en femårs-period före konkursåret med avseende på:

- revisorskategorier
- revisionens fullgörande
- revisors anmärkningar och erinringar
- utbyte av revisorer

Studien vill i första hand visa i vilken utsträckning olika revisorskategorier anlitas och hur dessa utför sina uppdrag. Minimikriterier för revisors granskning och upplysningsplikt är angivna i AL.

I andra hand bör vi genom revisors uttalanden i revisionsberättelsen bl a få veta när och på vilket sätt företagsledningen varit oskicklig eller inte utfört sig åliggande uppgifter. En given förutsättning härför är dels att revisor är kompetent att verkställa det åtagna uppdraget, dels att han redovisar resultatet av revisionen öppet i berättelsen.

8.1.3 Avgränsningar

De i undersökningspopulationen ingående företagen har valts efter följande kriterier:

- 1 företag som är aktiebolag
- 2 samtliga aktiebolag som fått konkurs avslutad 1970

- 3 bolag som bedrivit verksamhet eller varit vilande
- 4 bolag som levtt 1-5 år före det år konkursen beslutades

Undersökningsmaterialet utgörs av:

- 5 redovisningshandlingar och revisionsberättelser som omfattar högst fem och lägst ett år av den femårsperiod, som för varje enskilt företag föregår det år konkursen beslutats.

Liksom tidigare betecknar år 1 det sista år för vilket företaget avgett redovisningshandlingar och revisionsberättelse, år 2 är året omedelbart före år 1 etc.

Följande har beaktats vid uppställandet av kriterierna 1-6:

- (1) Bland här aktuella företagsformer är endast aktiebolag revisionspliktiga enligt lag. I konkurs försatta ekonomiska föreningar har inte tagits med till följd av sitt ringa antal - sju stycken 1970.
- (2) Det har ur arbetssynpunkt varit möjligt att granska alla aktiebolag som fått konkurserna avslutade ett visst år. År 1970 valdes främst av två skäl. Detta år ingår i den femårsperiod 1966-1970, vilken studerades tidigare, varför samtliga bolag och vissa grundläggande data rörande dem är kända (punkterna 1-5 i bilaga 8.1). Vidare ligger 1970 relativt nära i tiden och har högsta konkursfrekvensen under angivna femårsperiod.
- (3) Inte bara verksamma utan också vilande bolag ingår i undersökningen. Övervägande skäl talar för att de vilande bolagen inte utesluts bl a med tanke på att AL inte gör något undantag för dem ur revisionssynpunkt. Undersökningspopulationen innefattar 1 086 verksamma och 79 vilande bolag eller tillsammans 1 165 företag.
- (4) Studien avser liksom i kapitel 5 högst de fem år som för varje företag föregår det år konkursen beslutats. Däremot krävs inte som i föregående kapitel en analysperiod om minst tre på varandra följande år. Ett sådant kriterium skulle ur jämförelsesynpunkt varit värdefullt också här men detta krav

hade medfört en utsortering av 403 företag ur undersökningsgruppen, vilket motsvarar mer än hälften av de nu 730 analyserade bolagen.

Med avseende på revisionens fullgörande begränsas studien till en kontroll av att balans- och resultaträkningar påtecknats av revisor och att berättelsen innehåller minst de moment, som är föreskrivna i AL. Innebörden av denna kontroll framgår av punkt 8 i bilaga 8.1. Studien syftar däremot inte till att undersöka och utvärdera den materiella revisionen, dvs revisionens faktiska inriktning och omfattning. Härför saknas både nödigt material och undersökningsresurser.

Undersökningen kan inte fullständigt redovisa alla anmärkningar och erinringar som revisor framställt (jfr bilaga 8.1, punkt 10). Det är praxis, att revisor anmärker på brister i förvaltning och redovisning såväl skriftligt som muntligt vid sidan om revisionsberättelsen. Denna typ av information är inte tillgänglig vid den här valda undersökningsmetoden.

Studien omfattar också en kontrollgrupp om 343 levande bolag.

Valda undersökningsvariabler provas genom χ^2 -test.

8.2 METOD

8.2.1 Metodval

Studien har utformats som en totalundersökning i den bemärkelsen att den omfattar revisioner i samtliga företag, som fått konkurs-er avslutade år 1970. Ett möjligt alternativ hade varit en stickprovsundersökning. Vid en hos PRV gjord förstudie framgick det emellertid, att ett mycket stort antal företag i undersökningspopulationen hade underlåtit att sända in redovisningshandlingar

och revisionsberättelser för registrering. Detta gällde huvudsakligen de allra minsta företagen, dvs rörelser med 0-4 anställda. Under dessa omständigheter ansågs möjligheterna att bedöma bortfallets omfattning och karaktär vid stickprov mindre goda än vid en totalundersökning.

Vissa fördelar ur undersökningssynpunkt skulle vunnits, om studien inte förlagts till PRV utan i stället inriktats på en målpopulationen närstående intressentgrupp, exempelvis företagsledarna. En sådan uppläggning skulle bl a gjort det möjligt att införskaffa kompletterande upplysningar vid sidan om revisionsberättelserna. Detta sätt att samla behövligt material var emellertid inte praktiskt genomförbart av en rad olika skäl. Det saknades uppgifter om ifrågavarande personers bostadsort, intervjupersonerna skulle inte ha tillgång till revisionsberättelser och de skulle enligt vad tidigare studie visat i stor utsträckning vägra att lämna sökta uppgifter. Svårigheterna är likartade, då det gäller att inhämta upplysningar från bolagens revisorer.

Fallstudier omfattande ett fåtal företag med snäv geografisk avgränsning skulle med hänsyn till de heterogena företag det här rör sig om sakna prognostiskt värde.

En kontrollpopulation om 362 företag har uttagits ur PRV:s bolagsregister genom slumpmässigt urval.

Arbetsgången överensstämmer i princip med den i avsnitt 7.2.1 beskrivna rutinen.

8.2.2 Datainsamling

Studien utgår från det formulär, som intagits som bilaga 8.1 Uppgifterna i formulärets punkter 1-5 fanns tillgängliga från den i avsnitt 5.2.2 beskrivna materialinsamlingen vid landets tingsrätter. Resterande data har insamlats hos PRV.

Med ledning av bolagens registreringsnummer framtogs ur arkivet för avslutade konkurser respektive bolags cahier, som normalt innehåller redovisningshandlingar och revisionsberättelse

Inledningsvis kontrollerades huruvida överensstämmelse förelåg med ovan angivna uppgifter från tingsrätterna. I de 307 fall då en cahier saknade handlingar kontrollerades bolagets existens i arkivet för registreringshandlingar. När cahier inte var upplagd i registret för avslutade konkurser, söktes den i stället i arkivet för beslutade men ej avslutade konkurser. Ytterligare en möjlighet var att söka och identifiera bolag i det s k filmarkivet.

8.2.3 Undersökningspopulation

Undersökningspopulationen består av de 1 165 bolag i hela landet, vilka fick konkurserna avslutade år 1970. Populationens företag kan beskrivas på följande sätt:

Antal anställda	Antal bolag	Procentuell fördelning
0 - 4	761	65
5 - 9	200	17
10 - 19	109	10
20 - 49	62	5
50 - 99	23	2
100 - 199	8	1
200 - 499	2	-
500 - 999	-	-
1 000 -	-	-
Totalt	1 165	100

Figur 8.1 Undersökningspopulationens fördelning på antal anställda

Undersökningspopulationen visas i figur 8.4 fördelad på näringsgren. I bilaga 6.4 finns en förteckning över näringsgrenar.

8.2.4 Kontrollpopulation

I kontrollpopulationen ingår bolag, som varit verksamma under redovisningsåren 1965-69. Perioden har valts för att få en tidsmässig spridning som någorlunda väl överensstämmer med undersökningspopulationens. Undersökningspopulationens medianålder är cirka 5,5 år.

Kontrollpopulationens företag har tagits ut med hjälp av slump-talstabell. Urvalet har skett med utgångspunkt från villkoret, att avvikelserna i förhållande till undersökningspopulationen med avseende på antal anställda och näringsgren i intet fall fick överstiga 10 % respektive 20 %. Det framgår av figurerna 8.3 och 8.4 att detta villkor är väl uppfyllt.

Ett stort antal företag utgick därför att de inte fyllde villkoret för företagsstorlek och näringstillhörighet eller därför att redovisningshandlingar och revisionsberättelser saknades. Av totalt samplade 540 bolag sorterades av dessa skäl löpande bort 178, varför kontrollpopulationen består av 362 företag.

Kontrollpopulationens fördelning på antal anställda visas i figur 8.2

Kontrollpopulationen fördelad på näringsgrenar visas i figur 8.4.

Antal anställda	Antal bolag	Procentuell fördelning
0 - 4	222	62
5 - 9	53	15
10 - 19	38	11
20 - 49	27	7
50 - 99	13	3
100 - 199	9	2
200 - 499	-	-
Totalt	362	100

Figur 8.2 Kontrollpopulationens spridning på antal anställda

8.3 BORTFALL

Allt bortfall i denna studie är individbortfall.

Bortfallet i undersökningspopulationen är 435 av totalt 1 165 bolag, vilket motsvarar 37 %. Dess karaktär kan beskrivas på följande sätt:

Handlingar saknas på PRV	307	
Handlingar och chaier saknas på PRV	<u>128</u>	<u>435</u>

Dessa 435 fall representerar såvitt vi kunnat finna bolag, som underlåtit att iaktta sin lagenliga skyldighet att sända in redovisningshandlingar och revisionsberättelser för registrering.

Bortfallet absoluta och relativa fördelning på företagsstorlek och näringsgrenar visas i figurerna 8.3 och 8.4.

Ur bortfallet på 435 bolag kan vi läsa ut följande tendenser:

- 1 Procentuella andelen i gruppen 0-4 anställda är högre än i undersökningsmaterialet, vilket medför ett lägre relativt bortfall i närmast följande intervaller.
- 2 Relativa andelen i näringsgrenarna 500 (byggnadsindustri) och 600 (varuhandel, restaurang och hotellrörelse) är större än i undersökningsmaterialet. Övriga grenar har i motsvarande grad mindre procentuellt bortfall.

I sin helhet är undersökningspopulationens bortfall väl avvägt i förhållande till undersökningsgruppen. De tendenser som ovan påvisats är av förhållandevis ringa betydelse för undersökningsresultatet.

I kontrollpopulationen är bortfallet 19 företag av totalt 362, vilket motsvarar 5 %. Följande tendenser kännetecknar bortfallet:

- 1 Hela bortfallet berör gruppen 0-4 anställda, vilket ger en något för låg relativ andel i kontrollgruppen och följaktligen något för höga procentuella andelar i efterföljande klasser.
- 2 Näringsgrenen 500 har väl högt bortfall medan förhållandet är det motsatta i grenen 600. Med hänsyn till bortfallets ringa absoluta storlek är dessa förskjutningar av ringa betydelse.

I sin helhet bör kontrollpopulationens bortfall inte märkbart påverka undersökningsresultatet.

Antal anställda	Undersöknings- population	Bortfall	Undersöknings- grupp	Kontroll- population	Bortfall	Kontroll- grupp
0 - 4	761 (65)	331 (76)	430 (59)	222 (62)	19 (100)	203 (59)
5 - 9	200 (17)	57 (13)	143 (19)	53 (15)	- (-)	53 (16)
10 - 19	109 (10)	31 (8)	78 (11)	38 (11)	- (-)	38 (11)
20 - 49	62 (5)	13 (3)	49 (7)	27 (7)	- (-)	27 (8)
50 - 99	23 (2)	1 (-)	22 (3)	13 (3)	- (-)	13 (4)
100 - 199	8 (1)	1 (-)	7 (1)	9 (2)	- (-)	9 (2)
200 - 499	2 (-)	1 (-)	1 (-)	- (-)	- (-)	- (-)
Totalt	1 165 (100)	435 (100)	730 (100)	362 (100)	19 (100)	343 (100)

Figur 8.3 Bortfall i förhållande till företagsstorlek
i undersöknings- och kontrollpopulationen

Näringsgren	Undersöknings- population	Bortfall	Undersöknings- grupp	Kontroll- population	Bortfall	Kontroll- grupp
100	2 (-)	- (-)	2 (-)	3 (1)	- (-)	3 (1)
200	- (-)	- (-)	- (-)	- (-)	- (-)	- (-)
300	193 (17)	53 (12)	140 (19)	62 (17)	3 (16)	59 (17)
400	- (-)	- (-)	- (-)	- (-)	- (-)	- (-)
500	264 (23)	103 (24)	161 (22)	80 (22)	6 (32)	74 (22)
600	646 (55)	263 (60)	383 (53)	185 (51)	8 (42)	177 (52)
700	- (-)	- (-)	- (-)	- (-)	- (-)	- (-)
800	60 (5)	16 (4)	44 (6)	32 (9)	2 (10)	30 (8)
Totalt	1 165 (100)	435 (100)	730 (100)	362 (100)	19 (100)	343 (100)

Figur 8.4 Bortfall fördelat på näringsgren i undersöknings- och kontrollpopulationer

När vi inbördes jämför undersöknings- och kontrollgruppernas relativa fördelning på olika grupper anställda och näringsgrenar, finner vi att avvikelserna är små.

8.4 VÄRDERING AV UNDERSÖKNINGSMATERIALET

8.4.1 Feltyper

Undersökningspopulationen baseras på uppgifter från landets tingsrätter om vilka företag, som fått sina konkurser avslutade år 1970.

Tingsrätternas uppgifter bedöms vara mycket tillförlitliga, varför övertäckningsfel, dvs fel som beror på att enheter (företag) som inte tillhör undersökningspopulationen kommit med vid resultatredovisningen, är osannolikt. Av samma skäl bör vi kunna bortse från undertäckningsfel, dvs fel som beror på att vissa enheter i undersökningspopulationen inte ingår i urvalsramen.

Bortfallsfel som innebär att mätvärden saknas för vissa enheter på en eller flera undersökningsvariabler förekommer i denna studie endast som individbortfall. Det har framgått av avsnitt 8.3, att bortfallet är 37 % av undersökningspopulationen. I avsnittet har också visats, att bortfallet endast i ringa utsträckning påverkar sammansättningen av undersökningsgruppen i jämförelse med undersökningspopulationen med avseende på egenskaperna företagsstorlek och näringsgren. Trots det förhållandevis stora bortfallet torde mätresultatet påverkas mycket måttligt.

Mätningen av i studien förekommande variabler bygger på granskning och i viss mån tolkning av skriftliga revisionsberättelser. Risken för missuppfattning (misstolkning) av berättelsernas innehåll bedöms som ringa med hänsyn till kunskapsstandarden hos dem som utfört granskningen. I ett begränsat antal fall är emellertid berättelsernas innehåll oklart och revisors underskrifter otydliga, vilket orsakade tolkningssvårigheter. Med hänsyn till sist nämnda förhållanden kan vi inte bortse från vissa mätfel.

Det insamlade materialet har sammanställts och bearbetats på manuell väg. När materialet redovisas på delgrupper har avstämning gjorts mot populationens totalvärden. Utförda räkneoperationer har kontrollerats. De använda arbetsmetoderna utesluter väsentliga bearbetningsfel.

Bortfallet i kontrollpopulationen är så litet som 19 enheter, men får ändå en viss effekt på undersökningsresultatet, eftersom det när det gäller företagsstorlek helt ligger inom intervallet 0-4 anställda. Med avseende på näringsgrenar har bortfallet en acceptabel relativ fördelning. I sin helhet bör kontrollpopulationens bortfall inte märkbart påverka undersökningsresultatet.

När det gäller mätfel och bearbetningsfel är förhållandena desamma som för undersökningsgruppen.

8.4.2 Reliabilitet och validitet

Värderingsnormer för reliabilitet och validitet har angetts i avsnitt 3.4.

Med kongruens avses graden av överensstämmelse i undersökningsresultat, när vi mäter samma variabel med olika mätmetoder. I denna studie har olika revisorskategoriers prestationer mätts från olika utgångspunkter, t ex revisionsberättelsens utformning, berättelsens fullständighet och anmärkningsfrekvens. Mätresultaten tyder indirekt på god kongruens.

Graden av precision är framför allt beroende av omfattningen av bortfalls-, mät- och bearbetningsfel. Det har tidigare framgått, att dessa feltyper inte väsentligt påverkar undersökningsresultatet, varför precisionen bör vara god.

Objektiviteten som sammanhänger med utvärderingen av undersökningsresultatet är främst beroende av utformningen av frågeställningar, hypoteser och använda begrepp samt den härpå grundade tolkningen av siffermaterialet. Objektiviteten bedöms vara god.

Konstansen vid mätningen av undersökningsvariablerna är på kort sikt mycket god. Den föränderlighet av revisionens utformning, som sker på längre sikt bestäms främst av utveckling i praxis, lagstiftning och revisorernas utbildning.

Med hänsyn till ovan redovisade förhållanden uppfattas reliabiliteten hos undersöknings- och kontrollmaterialet som god.

Intern validitet föreligger som tidigare påpekats, när instrumentet mäter vad det är avsett att mäta i den meningen att det råder överensstämmelse mellan teoretisk och operationell definition av det begrepp eller den variabel, som vi önskar mäta. Den interna validiteten påverkas främst av mät- och bortfallsfel. Även om sådana förekommer i viss utsträckning bör validiteten vara god.

8.5 UNDERSÖKNINGSOMRÅDEN

8.5.1 Revisors kvalifikation

I det följande redogörs kortfattat för AL:s regler om revision, vilka återfinns i 105-113 §§. I förslag till aktiebolagslag m m (FAL), SOU 1971:15, finns motsvarande bestämmelser i 82-95 §§. Även om AL är tillämplig på de i studien ingående företagen, är det ur jämförelsesynpunkt av intresse att på väsentliga områden följa den utveckling, som förslaget innebär. När FAL:s regler om revision väsentligt avviker från AL:s, redovisas därför skiljaktigheterna.

Revisor¹⁾ väljs av aktieägarna på bolagsstämman, såvida inte bolagsordningen föreskriver annan nominering. Bolagsstämman måste utse minst en revisor. När aktiekapitalet eller maximikapitalet enligt bolagsordningen överstiger 500 000 kronor, skall revisorerna vara två eller flera. Varje revisor skall ha suppleant (AL 105 §).

1) Efter den 1 juli 1973 kallas godkänd granskningsman för godkänd revisor. Jfr Kungl. Maj:ts kungörelse om auktorisation och godkännande av revisorer (SFS 1973:221).

Alla revisorer väljs för samma tidsperiod och denna får inte vara längre än tre år. Revisor kan när som helst enledigas av stämman eller den som tillsatt honom (106 §).

Revisors minimikvalifikationer är angivna i AL 107 §. Allmänt gäller att "Revisor skall hava den erfarenhet beträffande bokföring och insikt i ekonomiska förhållanden som med hänsyn till bolagets verksamhet erfordras för uppdraget".

När aktiekapitalet eller maximikapitalet enligt bolagsordningen uppgår till två miljoner kronor eller mer och när av bolaget utgivna aktier eller obligationer noteras på fondbörsen, skall minst en av revisorerna vara auktoriserad revisor. Auktoriserad revisor eller godkänd revisor skall utses, när så är föreskrivet i bolagsordningen eller när det begärs av aktieägare med ett sammanlagt aktiebelopp om minst en tiondel av aktiekapitalet.

I 107 § finns också föreskrifter som syftar till att ge en opartisk granskning. Revisor får inte vara befattningshavare i bolaget eller på annat sätt vara underordnad eller beroende av dem, som han skall granska. De personer som omnämns är inte endast verkställande direktör och styrelseledamöter utan även sådana som har hand om bokföring, medelsförvaltning och internrevision. Jävsförhållandena gäller också personer, som revisor är gift med eller släkt med på nära håll.

FAL innehåller bl a följande förändringar rörande revisors kvalifikationer.

Bolagsstämman väljer revisor för den tid och det antal som anges i bolagsordningen (82 §). Det räcker alltså i princip med en revisor. AL:s regel om en maximitid för uppdraget på tre år har slopats. I praktiken är en mandatperiod på ett år vanligast.

En nyhet är, att man till revisor kan utse auktoriserat revisionsbolag eller godkänt revisionsbolag, vilka i förslaget helt likställs med auktoriserad revisor och godkänd revisor. När ett sådant bolag utför revision, skall det emellertid anmäla hos styrelsen för det reviderade bolaget, vem som är huvudansvarig för revisionen (83 §).

Stämman kan utse en eller flera suppleanter. AL:s regel att suppleanterna skall vara lika många som revisorerna har man således gått ifrån. Ett av skälen till att man i FAL oberoende av företagets storlek godtar endast en revisor och kan acceptera att ingen suppleant väljs är, att förslaget medger att granskningen får utföras av auktoriserat eller godkänt revisionsbolag, som i allmänhet disponerar över flera revisorer.

FAL:s huvudsakliga kvalifikationskrav är liksom AL:s så utformade, att de består av en allmänt uttalad restriktion och vissa preciserade villkor. I 83 § andra stycket sägs: "Revisor skall ha den insikt i och erfarenhet av redovisning och ekonomiska förhållanden, som med hänsyn till arten och omfånget av bolagets verksamhet fordras för uppdragets fullgörande". AL:s och FAL:s generella kompetenskrav är alltså i princip likalydande.

I 84 § preciseras kraven på revisor under vissa givna förhållanden. Paragrafen lyder i sin helhet:

Överstiger bolagets bundna eget kapital en miljon kronor, skall minst en av bolagsstämman utsedd revisor vara auktoriserad revisor eller godkänd revisor. Om tillgångarnas nettovärde enligt fastställda balansräkningar för de två senaste räkenskapsåren överstiger sex miljoner kronor eller om bolagets aktier eller skuldbrev är noterade på fondbörs eller på lista utgiven av sammanslutning av svenska fondkommissionärer, skall minst en av bolagsstämman utsedd revisor vara auktoriserad revisor.

I annat bolag än som avses i första stycket skall auktoriserad revisor eller godkänd revisor utses, om ägare till en tiondel av samtliga aktier begär det vid bolagsstämman, där revisor skall utses.

De i AL 107 § intagna föreskrifterna som bl a syftar till att förhindra en opartisk granskning har sin motsvarighet i FAL:s 85 §. Kompetensprövning av auktoriserad revisor och godkänd revisor utförs sedan den 1 juli 1973 av kommerskollegium.²⁾ Gällande normer

2) Jfr Kommerskollegiets revisorskungörelse (KFS 1973:6).

för teoretisk och praktisk utbildning före medgiven kompetens är av den art, att de båda revisorskategorierna får anses väl skickade att utföra sina uppgifter. Olika revisorsorganisationer ger dessutom vidareutbildning efter auktorisationen.

I det följande används termen kvalificerad revisor för auktoriserad revisor och godkänd revisor. Med ej kvalificerad revisor avses revisor för vilken inga speciella kompetenskrav uppställts. Denna revisorskategori är emellertid liksom auktoriserad revisor och godkänd revisor underkastad ovan ur AL 107 § och FAL 83 § citerade generella kompetenskrav.

Om en person fyller ett så allmänt formulerat krav, som uppställs i AL 107 och FAL 83 §, kan vara svårt att bedöma. Bortsett från bedömningsfrågan kan det inte uteslutas, att bolag som av viss anledning önskar undgå insyn i sin verksamhet väljer ur sin synpunkt lämplig ej kvalificerad revisor.

Varken AL eller FAL medger, att val av ej kvalificerad revisor som inte anses fylla måttet får klandras hos länsstyrelse, vilket är möjligt, när de speciella kraven för auktoriserad revisor och godkänd granskningsman ej uppfylls. Däremot kan val av ej kvalificerad revisor underställas domstols prövning. I utredningens betänkande, SOU 1971:15, sägs härom på sidan 262:

Huruvida revisor har den insikt i och erfarenhet av redovisning och ekonomiska förhållanden som med hänsyn till arten och omfånget av bolagets verksamhet fordras för uppdragets fullgörande, kan vara en fråga av sådan art att den ej bör läggas under administrativ myndighets bedömning. Men genom klander av revisorsvalet kan denna fråga underställas domstols prövning.

AL:s och FAL:s godtagande av en kategori revisorer utan preciserade kompetenskrav lämnar nära nog fältet fritt för små företag - som regel en- och fåmansbolag - att välja den revisor, som man an-

ser önskvärd. Möjligheten att föreskriva kvalificerad revisor i bolagsordningen eller rätten för en minoritet av aktieägare att kräva sådan torde i detta sammanhang ha ringa betydelse. Det förekommer emellertid att exempelvis större kreditgivare och försäkringsbolag ställer som villkor, att ett bolags revisor skall ha viss i bolagsordningen angiven kompetens.

Det är mot bakgrund av dessa kompetensförhållanden av största intresse att undersöka i vilken utsträckning olika revisorskategorier reviderar blivande konkursbolags räkenskaper.

Av undersökningsformuläret, bilaga 8.1, framgår att revisorskategorierna klassificerats som:

- auktoriserad revisor (AR)
- godkänd revisor (GR)
- byrå utan auktoriserad eller godkänd revisor (B)
- övrig (Ö)

Auktoriserad och godkänd revisor har vid undersökningen identifierats via organisationernas medlemsmatriklar. Byrå utan auktoriserad eller godkänd revisor samt övrig revisor har klassificerats dels efter matriklar och direktkontakter med vederbörande revisor, dels genom uteslutning av kända kategorier. Övrig revisor kan driva yrkesmässig verksamhet utan firmaangivelse men är i övervägande antal fall privatperson, som tillfälligt åtagit sig revisorsuppdraget. I ett mindre antal fall, då berättelsen saknade underskrift eller upptog oläslig namnteckning utan förtydligande, har revisorn klassificerats som övrig.

8.5.2 Revisionsberättelsens avfattning

Varken AL eller FAL ger föreskrifter om berättelsens formella uppställning. Det ankommer på revisorn att sammanställa sin rapport under hänsynstagande till lagens krav på information och med beaktande av god revisionssed.

Eftersom revisionens innehåll växlar från företag till företag är det rimligt att förutsätta, att detta sätter sin prägel på den avgivna berättelsen. Berättelsen bör vara unik i den meningen, att den speglar det individuella företagets förhållanden. När det gäller ett och samma företag bör emellertid revisionsberättelsen utformas så, att jämförbarheten olika år emellan inte går förlorad. Ett iakttagande av denna princip ger revisorn större möjligheter att markera befogade påpekanden och underlätta för företagets intressenter att iaktta och tolka avvikelser.

I undersökningen ingick ursprungligen ett moment som syftar till att klassificera revisionsberättelserna med hänsyn till deras formella uppställning (jfr bilaga 8.1, punkt 7). Detta avsnitt har emellertid fått utgå till följd av svårigheter att tillförlitligt genomföra klassificeringen.

8.5.3 Revisionens innehåll

Revisionsuppgiften beskrivs generellt i AL 105 § 1 stycket på följande sätt:

Styrelsens och verkställande direktörs förvaltning samt bolagets räkenskaper skola granskas av en eller flera revisorer.

Motsvarande allmänna formulering finns i FAL 88 § 1 stycket och lyder:

Revisor skall i den omfattning god revisionsbed bjuder granska bolagets årsredovisning jämte räkenskaperna samt handhavandet av bolagets angelägenheter i övrigt.

Revisors huvudsakliga uppgifter enligt dessa båda lagrum är alltså att granska och bedöma förvaltning, räkenskaper och årsredovisning.

Det framgår av citaten att revisors uppgift att granska förvaltningen fått en klarare utformning och mer framträdande plats i

AL än i FAL. Orsaken härtill kan läsas ut av följande citat ur de sakkunnigas betänkande, SOU 1971:15, sid 265.

I den allmänna debatten har ibland framförts tanken på en i förhållande till den i AL föreskrivna utvidgad förvaltningsrevision. Denna skulle innebära ett åläggande för revisorerna att granska och bedöma viktigare beslut och åtgärder inom bolaget ur affärsmässig-ekonomisk synpunkt, kanske också ur sociala eller samhällsekonomiska aspekter, samt att, då granskningen utfaller ofördelaktigt uttala sig härom i revisionsberättelsen. Det skulle inte ha varit möjligt att vinna nordisk enighet om en sådan utvidgning av revisorernas uppgifter. Tvärtom skulle ett svenskt försök därtill sannolikt avsevärt stärka den opinion som enligt vad utredningen erfarit finns på andra håll i Norden mot de nu föreliggande nordiska förslagen på den grund att de anses alltför mycket utvidga revisorernas kompetens och uppgifter. Även bortsett därifrån har utredningen ej funnit skäl att i sitt förslag omsätta dessa idéer i lagföreskrifter.

De sakkunnigas inställning till förvaltningsrevisionens omfattning enligt det avgivna förslaget framgår indirekt av följande två citat från betänkandets sid 264.

I betänkandet hänvisas till AL 105 § första stycket och lagberednings uttalade motiv (sid 449) i anslutning därtill:

Det ligger i sakens natur, att denna förvaltningsgranskning icke betyder att revisorerna äga tillvälla sig inflytande över förvaltningen. Granskningen skall väsentligen gå ut på att upptäcka eller förebygga olagliga eller eljest oförsvarliga förvaltningsåtgärder. Den ekonomiska lämpligheten av förvaltningsåtgärder tillkommer det icke revisorerna att kritisera i vidare mån än då åtgärder kunna tänkas förändra dechargevägran och skadeståndstalan eller eljest framstå såsom pliktöverträdelser eller pliktförsummelse från bolagsledningens sida. Vid bedömningen av förvaltningsåtgärder måste naturligtvis revisorerna beakta de förhållanden som förelågo vid tiden för åtgärdermas vidtagande, och uppenbarligen böra revisorerna vid sin förvaltningsgranskning över huvud framgå med urskillning.

Omedelbart efter detta uttalande konstaterar utredningen:

Under de nordiska överläggningarna har frågan om revisorernas förvaltningsgranskning diskuterats ingående. Från svenskt

håll har med bestämdhet hävdats att en förvaltningsrevision enligt de linjer som angivits i nyss återgivna motivuttalande är nödvändig, ---.

Slutsatsen blir, att utredningen föreslår förvaltningsrevision i samma omfattning som framgår av AL 105 § och hithörande förtydligande av lagberedningen.

Samarbetsutredningen är positiv till en vidgad förvaltningsrevision.³⁾

*I anslutning till revisionens innehåll vill utredningen särskilt fästa uppmärksamheten på frågan om förvaltningsrevision, alltså den revision som avser styrelsens och verkställande direktörs förvaltning av företagets angelägenheter (jfr bl a 113 § AL och 51 § FAL). Såvitt utredningen har kunnat finna skulle en förvaltningsrevision som sträcker sig längre än den som nu i allmänhet sker och nya regler för revisorernas rapportering i samband med årsredovisningen kunna ge såväl ägar-
na som det allmänna och de i företagen anställda värdefull information. Särskilt det allmänna och de anställda torde i allmänhet ha större intresse av information om förvaltnings-
åtgärder inom företaget än av att de redovisningstekniska föreskrifterna för revisionen följts i detalj.*

Samarbetsutredningen intresserar sig främst för förhållanden inom stora företag. I själva verket är en vidgad förvaltningsrevision med avseende på små och medelstora företag betydligt angelägnare. Denna synpunkt diskuteras utförligare i avsnitt 8.6.6.

Det har tidigare nämnts i anslutning till AL 105 § och FAL 88 §, att revisors huvudsakliga uppgifter förutom förvaltningsrevision är att granska och bedöma räkenskaper och årsredovisning. Revisionen av årsredovisningen föregås av en under redovisningsåret löpande granskning och bedömning av huvudsakligen räkenskaper, planerings- och kontrollfunktioner. Dessa uppgifter kallas numera med en gemensam term för intern kontroll.

3) Företag och samhälle, Del 1, SOU 1970:41, sid 99.

Föreningen Auktoriserade Revisorer (FAR) har i sina rekommendationer i revisionsfrågor "Om revision av räkneskaperna i svenska aktiebolag - granskningens inriktning och omfattning" bl a uttalat sig om innebörden av intern kontroll. I ledamotsförteckningen m m för år 1974 sägs under punkt 3, sid 105, inledningsvis följande om granskning av bolagets interna kontroll:⁴⁾

Den interna kontroll, som skall finnas i ett bolag och som är av betydelse för revisorns granskning, omfattar metoder och åtgärder för

att säkerställa en riktig, tillförlitlig och ändamålsenlig redovisning samt för

att trygga bolagets tillgångar och därvid förhindra att bolaget drabbas av förluster på grund av förskingringar och andra oegentligheter eller oavsiktliga fel.

I fortsättningen av rekommendationen sägs bl a att revisorns granskning av den interna kontrollen omfattar:

utredning av hur den är avsedd att fungera

verifiering av att den fungerar på avsett sätt samt

bedömning av dess ändamålsenlighet

Ansvaret för att upprätta och bivehålla en betryggande intern kontroll ligger således på företagsledningen.

USA:s motsvarighet till FAR, American Institute of Certified Public Accountants (AICPA) har följande vidsträckt tolkning av begreppet intern kontroll:

Intern kontroll inbegriper organisationsplaner och alla de samordnade rutiner som införts i ett företag i syfte att skydda dess tillgångar, kontrollera räkenskapernas noggrannhet och pålitlighet, befordra redovisningsarbetets effektivitet och att följa den fastställda företagspolitiken.

AICPA påpekar i en åtföljande kommentar att intern kontroll innefattar mer än de rena redovisningsuppgifterna. Ett välutvecklat

4) Föreningen Auktoriserade Revisorer, Ledamotsförteckning, stadgar, rekommendationer, Stockholm, 1974.

internt kontrollsystem avser bl a budgetering, kalkylering, periodbokslut, statistiska analyser, internrevision och utbildningsprogram för anställda. Det kan också omfatta andra verksamhetsområden, exempelvis tids- och metodstudier och kvalitetskontroll.

Revisors tredje huvuduppgift är att granska och bedöma årsredovisningen. Härom säger FAR i sina rekommendationer, sid 104 punkt 2:

Granskningen av årsredovisningen syftar till att med beaktande av lagbestämmelser och god redovisningssed fastställa:

att de i balansräkningen redovisade tillgångarna existerar och är bolagets egendom på balansdagen samt att de är riktigt värderade

att bolagets samtliga skulder och övriga engagement upptagits i balansräkningen

att i resultaträkningen intagna uppgifter tillsammans med uppgifter i förvaltningsberättelsen ger ett rättvisande uttryck för bolagets resultat

att i balansräkningarna och resultaträkningarna intagna uppgifter överensstämmer med bolagets räkenskaper

Revisors slutliga ställningstagande till riktigheten av de i balans- och resultaträkningarna ingående posterna grundas i första hand på granskningsåtgärder avseende uppgifter, som är hänförliga till balansdagen. Val av granskningsmetoder och granskningens omfattning bestäms främst av den löpande redovisningens tillförlitlighet. Denna är beroende av bolagets interna kontroll.

Den i AL 105 § allmänt beskrivna revisorsuppgiften kompletteras i 111 § 1 mom med en katalog över hur revisor skall fullgöra sitt uppdrag. De i paragrafen uppräknade skyldigheterna återges inte här, eftersom de behandlats ovan under momenten rörande revision av förvaltning, intern kontroll och årsredovisning.

FAL innehåller ingen som helst precisering av revisionens innehåll. I betänkandet säger utredningen på sid 250:

Revisorernas uppgift är i förslaget i princip densamma som för närvarande. AL:s katalog över vilka åtgärder revisorerna skall vidta ersätts med mera allmänna bestämmelser.

Med allmänna bestämmelser avser utredningen den inledningsvis återgivna regeln i FAL 88 §, vilken innebär, att revisor i den omfattning som god revisionssed bjuder skall granska bolagets årsredovisning jämte räkenskaperna samt handhavandet av bolagets angelägenheter i övrigt.

Utredningens uttalande innebär således, att den låter god revisionssed bli rättesnöre för revisionsens innehåll. FAR verkar sedan åtskilliga år för att utforma praxis inom området.

Ovan har citerats vissa avsnitt av FAR:s rekommendationer i redovisningsfrågor. Organisationen har under punkt 1 av dessa formulerat revisors uppgifter på ett sätt som bör tolkas som god revisionssed. Uttalandet lyder:

Revisorn skall granska och i revisionsberättelsen uttala sig om årsredovisningen med däri intagen balansräkning och resultaträkning. Vid sin granskning skall revisorn bilda sig en välgrundad uppfattning om huruvida den i årsredovisningen lämnade informationen är rättvisande och av sådan omfattning att den överensstämmer med god redovisningssed samt huruvida den uppfyller de bestämmelser i lag och bolagsordning, som reglerar bolagets rapporteringsskyldighet.

Granskningen skall utföras icke enbart för att möjliggöra för revisorn att uttala sig om årsredovisningen i revisionsberättelsen utan även i syfte att skapa underlag för uttalande om bolagets bokföring samt om ansvarsfrihet för styrelseledamöternas och verkställande direktörens förvaltning.

8.5.4 Revisors rapportering

Revisors i lag fastställda rapportskyldighet kan indelas i en ovillkorlig och en villkorlig del. Härtill kommer de påpekanden som revisor väljer att lämna muntligt eller skriftligt till företagsledningen vid sidan om revisionsberättelsen.

Enligt AL 113 § skall revisionsberättelsen ovillkorligen innehålla följande upplysningar:

redogörelse för resultatet av utförd granskning

uttalande om anmärkning mot eller godkännande av redovisningshandlingar, bokföring, inventering av tillgångar och bolagets förvaltning

erinring som revisor anser bör komma till aktieägarnas kännedom

uttalande om fastställelse av balansräkningen

av- eller tillstyrkan av ansvarsfrihet för styrelseledamöter och verkställande direktör

uttalande om förslag till resultatdisposition och obligatorisk fondering

Revisor är också enligt AL 112 § skyldig att på balans- och resultaträkning "teckna påskrift" och i denna uppgä om dessa handlingar överensstämmer med granskade böcker eller inte. Påskriften skall också innehålla hänvisning till revisionsberättelsen.

Följande upplysningar är villkorliga, dvs de skall lämnas i förekommande fall:

angående uppskrivning av anläggningstillgångar enligt AL 100 § 2 mom eller när omsättningstillgångar upptagits högre än till kostnaderna för deras anskaffning eller tillverkning

uttalande om granskning av pensions- eller andra personalstiftelser

vissa uppgifter i revisionsberättelse för moderbolag (specificeras inte här)

Vid granskningen observerar revisorerna inte så sällan förhållanden, som inte innebär ansvarsgrundande försummelse men som de ändå anser, att de bör påpeka för bolagsledningen. Sådana påpekanden kan gälla bedömning av fattade beslut eller en åtgärd och dess skattemässiga konsekvenser, kalkylering, budgetering eller extern redovisning. Det är praxis, att denna typ av iakttagelser inte tas in i revisionsberättelsen. Om så skedde skulle bolagsledningen tveka att fatta vissa beslut eller vidta organisatoriska

åtgärder utan att först ha konsulterat revisor. Det finns också risk att revisor, som deltar i beslutsfattandet, undergräver sin ställning som objektiv bedömare.

I FAL 91 § andra och följande stycken finns bestämmelser om revisionsberättelsens innehåll. De överensstämmer i stort sett med motsvarande regler i AL 113 § och kommenteras därför inte.

Denna studie syftar bl a till att undersöka, hur revisorerna i blivande konkursbolag utfört sin revisionsuppgift. Det har redan tidigare påpekats, att vi inte har för avsikt att följa upp själva revisionsarbetet utan undersökningen går ut på att kontrollera i vilken utsträckning revisorn lämnat föreskrivna ovillkorliga uppgifter i berättelsen. I och med att vi saknar förutsättningar att granska förvaltning, räkenskaper etc, kan vi givetvis inte avgöra, om revisorn lämnat alla de upplysningar, som han enligt AL:s bestämmelser och god revisionssed borde göra. Undersökningen blir på denna punkt följaktligen en kontroll av huruvida revisorn har kunskaper om berättelsens minimiinnehåll. Det är emellertid rimligt att anta, att när en ovillkorlig uppgift saknas, så har revisorn inte heller utfört bakomliggande granskning och bedömning.

De upplysningar rörande revisionens fullgörande som studerats framgår av bilaga 8.1, punkt 8.

8.5.5 Anmärkningar och erinringar

AL skiljer mellan anmärkningar och erinringar. I 113 § 1 mom första stycket sägs att anmärkningar skall anges i revisionsberättelsen och att revisor äger att i berättelsen meddela erinringar, som de anser bör komma till aktieägarnas kännedom.

I motiven till AL har man klarlagt skillnaden mellan dessa båda upplysningsformer. Anmärkning avser åtgärder eller försummelser, som strider mot lagen eller bolagsordningen eller på annat sätt innebär ett eftersättande av bolagsledningens skyldigheter. Erin-

ran är däremot endast ett uttalande om önskvärdheten av rättelse i framtiden i visst avseende. Erinran kan lämnas muntligt eller skriftligt till bolagsledningen men den kan också enligt den uttryckliga bestämmelsen i 113 § tas in i berättelsen, om revisor anser att aktieägarna bör informeras.

I denna studie har samtliga av revisorerna lämade anmärkningar och erinringar antecknats ordagrant (se bilaga 8.1, punkt 10). Vid bearbetningen av materialet har emellertid vissa svårigheter att klassificera de båda typerna av upplysningar uppstått dels därför att vi har bristande kännedom om bakgrunden till upplysningen i fråga, dels till följd av att flertalet av upplysningarna är mycket knapphändiga. Av dessa skäl har anmärkningar och erinringar inte särbearbetats utan fått ingå i en och samma kategori.

8.6 ANALYS AV UNDERSÖKNINGSMATERIALET

8.6.1 Revisorskategori

Av undersökningsformuläret bilaga 8.1, punkt 6, framgår att revisorerna klassificerats som auktoriserad revisor, godkänd revisor, byrå utan auktoriserad eller godkänd revisor och övrig revisor. De båda förstnämnda revisorskategorierna kallas kvalificerade och de två sistnämnda ej kvalificerade revisorer. I avsnitt 8.5.1 har redogjorts för klassificeringsgrunderna.

Studiens undersökningsgrupp omfattar 730 bolag i hela landet, vilkas konkurser avslutats 1970 och avser revisionsberättelser som varje företag avgett under en femårsperiod före det år konkursen beslutats. Antalet analyserbara berättelser är 1 822.

I kontrollgruppen ingår 343 slumpmässigt valda levande bolag, som varit verksamma under redovisningsåren 1965-1969. Dessa företag har avgett 1 332 analyserbara revisionsberättelser.

Ovan givna data innebär, att analysunderlaget för undersökningsgruppen är 2,5 och för kontrollgruppen 3,9 berättelser i genomsnitt under den femåriga undersökningsperioden.

Vi skall inledningsvis studera den absoluta och relativa fördelningen av antalet revisionsberättelser på revisorskategori. Denna visas i figur 8.5.

Följande beteckningar används:

AR auktoriserad revisor
 GR godkänd revisor
 B byrå utan auktoriserad eller godkänd revisor
 Ø övrig revisor

Revisorskategori	Antal revisions- berättelser	Procentuell fördelning
AR	226 (409)	12 (31)
GR	372 (294)	21 (22)
B	278 (152)	15 (11)
Ø	946 (477)	52 (36)
Totalt	1 822 (1 332)	100 (100)

Figur 8.5 Absolut och relativ fördelning av utförda revisioner efter revisorskategori

Med avseende på revisionernas fördelning på de fyra revisorskategorierna i undersöknings- och kontrollgrupp har vi ställt och testat följande hypotes:

Hypotes 1

Resultat

Det finns ingen skillnad mellan konkursbolag och levande bolag, när det gäller fördelning av uppdrag mellan kategorierna auktoriserad revisor, godkänd revisor, byrå utan auktoriserad eller godkänd revisor och övrig revisor.

Förkastas +++⁵⁾

Det föreligger alltså en högst signifikant skillnad mellan konkursbolag och verksamma bolag med avseende på fördelningen av uppdrag på de fyra revisorskategorierna.

Auktoriserade revisorer och övriga revisorer intar en särställning, när det gäller utförda revisioner i undersökningsgruppen. Auktoriserade revisorer svarar för 12 % av revisionerna i de blivande konkursföretagen mot 31 % i verksamma bolag. Kategorin övriga revisorer har reviderat 52 % av fallen i undersökningsgruppen och 36 % i kontrollgruppen. När det gäller godkända revisorer och byråer är skillnaden i relativ revisionsfrekvens ganska liten grupperna emellan.

När vi bedömer revisionernas fördelning på revisorskategorier, bör vi ha klart för oss, att den övervägande delen av bolagen i undersöknings- och kontrollgrupperna är små företag, dvs de har mindre än 50 anställda. Endast 30 av undersökningsgruppens 730 bolag har 50 anställda eller fler. Motsvarande värden i kontrollgruppen är 22 respektive 343 bolag (jfr figur 8.3).

Auktoriserade revisorers 12-procentiga andel av revisionerna i undersökningsgruppen är låg även med hänsyn till den ringa företagsstorleken. Detta förhållande framstår tydligt vid en jämförelse med deras andel i kontrollgruppen. Förvånansvärt är att god-

5) Beträffande innebörden av plusbeteckningar när en hypotes förkastas hänvisas till avsnitt 6.5.4.

kända revisorer endast handhar cirka en femtedel av granskningarna i båda grupperna. Den ringa företagsstorleken motiverar heller inte, att övrig revisor granskar över hälften av blivande konkursföretag och drygt en tredjedel av verksamma bolag.

I nästa steg undersöks om det finns någon avvikelse mellan konkursföretag och verksamma bolag, då det gäller att välja kvalificerad eller ej kvalificerad revisor.

Hypotes 2

Resultat

Det finns ingen skillnad mellan konkursbolag och levande bolag, när det gäller val av kvalificerad respektive ej kvalificerad revisor i

a) samtliga bolag

Förkastas +++

bolag tillhörande storleksklasserna

b) 0 - 4 anställda

Förkastas +++

c) 5 - 9 anställda

Förkastas +

d) 10 - 19 anställda

Förkastas +

e) 20 - 49 anställda

Förkastas ++

f) 50 - 99 anställda

Förkastas +++

g) 100 - 199 anställda

— — —

h) 200 - 499 anställda

— — —

Hypotestestning har inte gjorts för klasserna g) och h) med hänsyn till att undersökningsmaterialet här är alltför litet.

Testet med avseende på 2 a) visar, att skillnaden är högst signifikant mellan konkursbolag och verksamma bolag vid val mellan kvalificerad och ej kvalificerad revisor.

Av de avgivna berättelserna i undersökningsgruppen har alltså en tredjedel undertecknats av kvalificerade och två tredjedelar av

ej kvalificerade revisorer. I kontrollgruppen ligger 53 % av revisionerna på gruppen kvalificerade och 47 % på kategorin ej kvalificerade revisorer (jfr figur 8.5).

Det är oroväckande, att gruppen ej kvalificerade revisorer svarar för 67 % av revisionerna i de blivande konkursbolagen - kontrollgruppens värde 47 % är också det mycket högt. Dessa företag som är ekonomiskt svaga och som ofta har en otillräcklig ledning borde granskas av självständiga och kunniga revisorer. Ej kvalificerade revisorer uppfyller sällan dessa kriterier. AL:s generella regel att revisor skall ha "den erfarenhet beträffande bokföring och insikt i ekonomiska förhållanden som med sänyn till bolagets verksamhet erfordras för uppdraget" är i sammanhanget en paradox.

Sambandet mellan företagsstorlek och revisorskategori visas i figur 8.6, där kontrollgruppens värden anges inom parentes. Med hänsyn till frekvensen revisionsberättelser inom respektive storleksgrupp får procenttalen anses förhållandevis tillförlitliga upp till 99 anställda.

Antal anställda	Kvalificerad revisor		Ej kvalificerad revisor	
	Antal	Procent	Antal	Procent
0 - 4	251 (379)	26 (50)	704 (385)	74 (50)
5 - 9	139 (76)	35 (47)	256 (87)	65 (53)
10 - 19	92 (98)	42 (55)	127 (81)	58 (45)
20 - 49	60 (71)	38 (57)	98 (53)	62 (43)
50 - 99	27 (45)	41 (78)	39 (13)	59 (22)
100 - 199	24 (34)	100 (77)	- (10)	- (23)
200 - 499	5 (-)	100 (-)	- (-)	- (-)
Totalt	598 (703)	33 (53)	1 224 (629)	67 (47)

Figur 8.6 Absolut och relativ fördelning av utförda revisioner efter kvalificerade och ej kvalificerade revisorer samt antal anställda

Hypotestestningen med avseende på punkterna b) - f) visar en signifikant skillnad över samtliga storleksgrupper.

Skillnaden har en hög signifikans i intervallet 0-4 anställda, där tabellvärdena är 26 % i undersökningsgruppen och 50 % i kontrollgruppen för val av kvalificerad revisor. Övervikten för kvalificerade revisorer i kontrollgruppen är inte fullt så påtaglig i storleksgrupperna 5-9 och 10-19 anställda men stiger åter igen med ökande företagsstorlek, så att skillnaden blir väl signifikant i klassen 20-49 anställda och högst signifikant i intervallet 50-99 anställda.

En mer inträngande analys får vi i bilaga 8.2, där vi kan läsa ut utförda revisioner med fördelning på såväl revisorskategori som antal anställda.

I undersökningsgruppen är relativa andelen övriga revisorer hög och nästan oförändrad i samtliga storlekklasser, medan den sjunker med stigande företagsstorlek i kontrollgruppen.

Auktoriserade revisorer utför en allt större relativ andel av revisionerna i kontrollgruppen, när företagen ökar i storlek. Denna tendens är betydligt mindre markant i undersökningsgruppen.

De godkända revisorerna utför 20-30 % av granskningarna i både undersöknings- och kontrollgrupp i bolag med upp till 49 anställda.

Byråernas andel av revisionerna ligger mellan 10 och 20 % i båda grupperna för 0-19 anställda, varefter den sjunker något.

Bilaga 8.3 visar revisionernas fördelning efter revisorskategori och aktiekapitalstorlek. Tillförlitligheten är acceptabel upp till kapitalstorleken 100 000 med undantag för intervallet 31 000-40 000, där antal bolag och utförda revisioner är få.

8.6.2 Revisionens fullgörande

Syftet med denna delstudie är att kontrollera i vilken utsträckning revisorn lämnat föreskrivna ovillkorliga uppgifter i revisionsberättelsen. Undersökningen omfattar däremot inte en uppföljning av hur revisorn faktiskt utfört granskningen av förvaltning, intern kontroll och årsredovisning. Detta innebär, att vi inte med säkerhet kan bedöma, om revisorn vidgagit de åtgärder som han enligt AL:s bestämmelser och god revisionssed bort göra. Det bör emellertid kunna förutsättas, att när en ovillkorlig uppgift saknas i berättelsen, så har revisorn inte heller utfört bakomliggande granskning och bedömning.

Som ett mått på i vilken utsträckning revisorn lämnat av AL föreskrivna minimiuppgifter i revisionsberättelsen införs här begreppet uppfyllelsegrad, vilket definieras som antal fullständiga berättelser i procent av totalt antal berättelser för viss studerad kategori (egenskap).

En revisionsberättelse betraktas som fullständig, när den innehåller alla de ovillkorliga uppgifter, som anges i bilaga 8.1, punkt 8. Om exempelvis gruppen godkända revisorer i undersökningsgruppen lämnat den obligatoriska redogörelsen för utförd granskning i 353 berättelser av totalt 372, så är uppfyllelsegraden för denna uppgiftskategori $353 \cdot 100/372$, dvs 95 %.

I figur 8.7 redovisas uppfyllelsegraden för samtliga sex ovillkorliga uppgifter med avseende på revisorskategori. Kontrollgruppens värden anges inom parentes.

	AR	GR	B	Ö	Totalt
Antal ofullständiga berättelser	46 (78)	93 (21)	92 (26)	378(126)	609 (251)
Antal fullständiga berättelser	180(331)	279(273)	186(126)	568(351)	1213(1081)
Totalt	226(409)	372(294)	278(152)	946(477)	1822(1332)
Uppfyllelsegrad	80 (81)	75 (93)	67 (83)	60 (73)	67 (81)

Figur 8.7 Revisionens uppfyllelsegrad för olika revisorkategorier

Vi har gjort följande antagande rörande uppfyllelsegraden vid en jämförelse mellan konkursbolag och verk samma bolag:

Hypotes 3

Resultat

Det finns ingen skillnad mellan konkursbolag och levande bolag när det gäller revisionsberättelsernas fullständighet

a) oberoende av revisorskategori

Förkastas +++

med hänsyn till kategorierna

b) auktoriserad revisor

Acceperas

c) godkänd revisor

Förkastas +++

d) byrå utan auktoriserad eller godkänd revisor

Förkastas +++

e) övrig revisor

Förkastas +++

Första momentet av testet visar, att skillnaden är högst signifikant mellan blivande konkursföretag och fortlevande bolag med avseende på revisionsberättelsernas kvalitet.

Den genomsnittliga uppfyllelsegraden för hela undersökningsmaterialet är 67 % respektive 81 %. Frågan är vad som orsakar denna betydande standardskillnad. Främsta anledningen torde vara att kvalificerade revisorer avger över halva antalet berättelser i kontrollgruppen mot endast en tredjedel i undersökningsgruppen (jfr figur 8.5). En annan väsentlig omständighet är att redovisningsstandarden på åtskilliga punkter är lägre bland konkursbolag än hos verk samma företag, vilket vi kunnat konstatera i kapitlen 6 och 7.

Prövningen av antagandena under punkterna b) - e) visar beträffande auktoriserade revisorer, att deras revisioner avrapporteras utan signifikant skillnad mellan de båda grupperna. När det gäller de övriga kategorierna är däremot skillnaden högst signifikant.

För godkända revisorer är skillnaden mellan grupperna visserligen 18 % men uppfyllelsegraden är ändå förhållandevis hög, särskilt i kontrollgruppen. Byråer har en låg uppfyllelsegrad i undersökningsgruppen och övriga revisorer i båda grupperna. När det gäller byråer och särskilt övriga revisorer framgår det av undersökningen, att befintliga uppgifter i många fall är bristfälliga och vittnar om oskicklighet.

En bidragande orsak till samtliga revisorskategoriers måttliga uppfyllelsegrad är undersökningsresultatet för den sista av de sex granskade obligatoriska uppgifterna i berättelsen, dvs revisors uttalande rörande förslag till resultatdisposition och obligatorisk fondering (jfr figur 8.8). Som tidigare påpekats domineras undersöknings- och kontrollgrupperna av enmans- och fåmansbolag och ägarna till dessa tillgodogör sig vanligen vinsten som löneuttag av skatteskal. Det framgick vid datainsamlingen, att revisor ofta underlät att uttala sig om förslag till resultatdisposition, när det redovisade resultatet var noll eller när bolaget gick med förlust. Samma var förhållandet, då bolagen var vilande. De vilande bolagen uppgår till 7 % respektive 17 % av antalet företag i undersöknings- och kontrollgrupp.

Bilaga 8.4 visar, att uppfyllelsegraden tilltar med stigande antal anställda och aktiekapitalstorlek. Också detta bekräftar den betydelse revisorskategorin har för informationsmängden i berättelserna. Det framgår av bilagorna 8.2 och 8.3 att byråer och övriga revisorer står för en oproportionerligt stor del av berättelserna i de minsta bolagen.

Vi skall nu studera revisionsberättelsernas uppfyllelsegrad i enbart konkursföretag och gör nedanstående antaganden:

Hypotes 4

Resultat

Det finns ingen skillnad

- a) mellan fullständiga och ofullständiga
revisionsberättelsers fördelning
över revisorskategorier i konkursbolag

Förkastas +++

beträffande revisionsberättelsernas fullständighet i konkursbolag vid en jämförelse mellan auktoriserade revisorer och kategorierna

- b) godkänd revisor

Accepteras

- c) byrå utan auktoriserad eller godkänd
revisor

Förkastas +++

- d) övrig revisor

Förkastas +++

Hypotesprövningen visar inledningsvis, att skillnaden mellan fullständiga och ofullständiga revisionsberättelser är högst signifikant vid en samlad jämförelse mellan revisorskategorierna.

Om vi sedan utnyttjar den auktoriserade revisorn som jämförelsebas finner vi, att skillnader i förhållande till godkänd revisor är så obetydliga att de kan bero på slumpen. Byråer och övriga revisorer lämnar däremot ofullständiga berättelser, som på ett högst signifikant sätt skiljer sig från auktoriserade revisorerers.

Om vi återvänder till figur 8.7, finner vi, att revisionens uppfyllelsegrad i de undersökta konkursföretagen ligger 13 % lägre för byråer och 20 % lägre för övriga revisorer än för jämförelsekategorin auktoriserade revisorer. Det får anses som ytterst otillfredsställande, att byråer och övriga revisorer avger berättelser i vilka 33 % respektive 40 % av obligatorisk information saknas.

Av figur 8.8 kan vi läsa ut uppfyllelsegraden för varje ovillkorlig uppgift, som lämnats av respektive revisorskategori. Beräkningsbas är totala antalet berättelser inom varje kategori.

Det framgår klart, att uppfyllelsegraden är beroende av revisorskategori för samtliga ovillkorliga uppgifter. Den låga uppfyllelsegraden när det gäller sista punkten har kommenterats ovan.

Ovillkorliga uppgifter	Uppfyllelsegrad				Totalt
	AR	GR	B	Ø	
Påteckning av balans- och resultaträkningar	97 (99)	92(100)	92(97)	89(95)	91(97)
Redogörelse för utförd granskning	99(100)	95 (98)	91(97)	87(95)	90(97)
Uppgift om anmärkning (erinring) eller godkännande	100(100)	95(100)	95(97)	91(97)	94(99)
Uttalande om fastställelse av balansräkning	98 (99)	99(100)	91(97)	92(98)	94(99)
Uttalande om ansvarsfrihet	100(100)	99(100)	98(97)	98(96)	98(99)
Uttalande om förslag till resultatdisposition och obligatorisk fondering	84 (81)	86 (95)	82(86)	73(78)	78(83)

Figur 8.8 Uppfyllelsegrad för ovillkorliga uppgifter
med hänsyn till revisorskategorier

8.6.3 Revisors anmärkningar

I avsnitt 8.5.5 har skillnaden mellan de i AL använda termerna anmärkningar och erinringar diskuterats. Vi konstaterade därvid, att förutsättningar inte finns att särbehandla de båda typerna av upplysning. I det följande använder vi således uteslutande termen anmärkning.

Med anmärkningsfrekvens avses i det följande procentuell andel revisionsberättelser med anmärkning.

Hypotes 5

Det finns ingen skillnad mellan konkursbolag och levande bolag, när det gäller antal avgivna revisionsberättelser med anmärkningar.

Resultat

Förkastas +++

Skillnaden i antal revisionsberättelser med anmärkningar är alltså högst signifikant vid en jämförelse mellan konkursföretag och fortfarande företag.

Undersökningsgruppens anmärkningsfrekvens är 10,9 % mot 1,2 % för kontrollgruppen. Detta motsvarar 198 respektive 16 revisionsberättelser i absoluta tal. Anmärkningsfrekvensen är alltså nio gånger högre i undersökningsgruppen än i kontrollgruppen.

Som tidigare påpekats ger den valda undersökningsmetoden inte en fullständig bild av revisors utvärdering av den utförda granskningen. Det är brukligt att revisor, när han finner anledning, gör både muntliga och skriftliga påpekanden utan att detta föranleder anmärkning i berättelsen. Vi bör som regel uppfatta en i berättelsen införd anmärkning som ett påtryckningsmedel, när tidigare gjorda påpekanden inte fått avsedd effekt.

Det låga antalet anmärkningar i de levande företagen gör, att dessa inte kan användas i jämförelsesyfte vid kategoriuppdelning av materialet. Av detta skäl bortfaller uppgifter rörande kontrollgrupp i det följande.

I en följande hypotestest prövas vissa antaganden, som avser jämförelser rörande fördelning av anmärkningar över samtliga revisors-kategorier respektive mellan auktoriserade revisorer och övriga kategorier.

Hypotes 6

Resultat

Det finns ingen skillnad

- a) *mellan fördelningen av antal revisionsberättelser med respektive utan anmärkningar över revisorskategorier i konkursbolag*

Förkastas +++

beträffande antal revisionsberättelser med anmärkningar i konkursbolag vid en jämförelse mellan auktoriserade revisorer och kategorierna

- b) *godkänd revisor*

Accepteras

- c) *byrå utan auktoriserad eller godkänd revisor*

Förkastas +

- d) *övrig revisor*

Förkastas +++

Vi har funnit, att anmärkningsfrekvensen fördelar sig klart olika över revisorskategorierna. När vi jämför auktoriserade och godkända revisorer, visar hypotestestningen inte oväntat, att skillnaden inte är signifikant. Däremot ökar signifikansgraden med avtagande revisorskompetens, när det gäller byråer och övriga revisorer.

Den genom undersökningen konstaterade anmärkningsfrekvensen med avseende på revisorskategorier återges i figur 8.9.

	AR	GR	B	Ö	Totalt
Totalt antal revisionsber	226	372	278	946	1 822
Antal revisionsber med anm	47	61	35	55	198
Anmärkningsfrekvens	21 %	16 %	13 %	6 %	11 %

Figur 8.9 Anmärkningsfrekvens för olika revisors kategorier

Den skillnad i anmärkningsfrekvens mellan auktoriserad revisor (21 %) och övrig revisor (6 %) som materialet utvisar är mycket betydande. Det kan på goda grunder antas, att de företag som övrig revisor granskar borde ha en faktisk anmärkningsfrekvens som överstiger frekvensen för auktoriserade revisorer, dvs den kan förutsättas vara högre än 21 %. De mycket små bolag som övrig revisor till övervägande del granskar har vanligen en bristfällig förvaltning, intern kontroll och årsredovisning, vilket bör påverka antalet anmärkningar.

Om ovan gjorda antagande är riktigt, underlåter följaktligen övrig revisor i minst tre fjärdedelar av fallen att rapportera ansvarsgrundande anmärkningar.

Om vi lägger samma synpunkter på byråernas klienter som när det gäller övriga revisorer, är också deras anmärkningsfrekvens låg - ungefär hälften av vad som kan väntas.

I figur 8.10 har anmärkningarna klassificerats efter vissa huvudtyper. De har indelats på följande sätt:

Anmärkning till följd av att bolagen lämnat lån till bolaget närstående personer enligt AL 101 § 4 mom utan att tillräcklig säkerhet ställts. Som tidigare påpekats är sådan långivning sedan den 6 juni 1973 i princip förbjuden.

Anmärkning till följd av att bolagen inte iakttagit sin skyldighet att träda i likvidation eller vidta finansiell rekonstruktion, då två tredjedelar eller mer av aktiekapitalet gått förlorat enligt AL 142 §.

Anmärkning till följd av för låga av- eller nedskrivningar på anläggningar, varulager eller fordringar.

Övriga anmärkningar

- bristande redovisning av skatter
- för stora löneuttag av företagsledning och aktieägare
- för låga försäkringar, etc

Anmärkningstyp	Antal anmärkningar	Procent
Anm till följd av fordran enl 101:4 §	30	15
Anm till följd av förlust enl 142 §	51	26
Brister i förvaltning, räkenskaper och årsredovisning	35	18
Ej tillräckliga av- och nedskrivningar	37	18
Övriga anmärkningar	45	23
Totalt	198	100

Figur 8.10 Antal anmärkningar med absolut och relativ fördelning på anmärkningstyp

Den procentuella andelen anmärkningar till följd av underlåten likvidation eller rekonstruktion (26 %) är synnerligen låg mot bakgrund av undersökningsresultatet i avsnitt 7.6.8. Likaså är det särskilt påtagligt hur låg anmärkningsfrekvensen är, när det gäller brister i förvaltning, räkenskaper och årsredovisning.

I bilaga 8.5 visas anmärkningstypernas fördelning efter kapitalstorlek.

8.6.4 Revisorsbyte

Studien av revisorsbyten syftar till att klarlägga:

- 1 om revisorsbyten är vanligare i konkursbolag än i levande bolag
- 2 om blivande konkursbolags byten leder till lägre revisorskompetens än fortlevande bolags
- 3 om revisorsbytena ökar ju närmare företaget kommer konkursen

Vid granskningen av materialet visade det sig, att detta var för ringa för att revisorsbyten skulle kunna mätas och utvärderas år för år med rimlig säkerhet, varför punkt 3 utgått ur studien.

Hypotes 7 utgår från relationen mellan antal revisorsbyten och avgivna revisionsberättelser i undersöknings- och kontrollgrupperna under femårsperioderna enligt nedanstående sammanställning:

	<u>Undersök-</u> <u>ningsgrupp</u>	<u>Kontroll-</u> <u>grupp</u>
Antal revisorsbyten	124	75
Antal revisionsberättelser	1 822	1 332

Hypotes 7

Resultat

*Revisorsbyten är inte vanligare i
konkursbolag än i levande bolag*

Accepteras

Det torde inte vara ovanligt, att företag inte förnyar en revisorsmandat, när han upplevs som obekväm av aktieägarna. Det förekommer

också, att revisor avsäger sig sitt uppdrag, då han inte får gensvar för sina synpunkter. Av dessa skäl kunde man vänta sig en högre omsättning på revisorer i blivande konkursbolag än i fortlevande bolag. Att så emellertid inte är fallet visar ovan gjorda test.

En förklaring till att vi inte kunnat konstatera högre bytesfrekvens i konkursbolag än i levande bolag kan vara, att de förstnämnda med sitt exceptionellt stora inslag av övriga revisorer och byråer (jfr figur 8.5) inte känner något behov av revisorsbyte. Det är på samma sätt tänkbart, att dessa båda revisorskategorier accepterar att kvarstå torts ett otillräckligt gehör hos ägarna för sina påpekanden och anmärkningar.

I undersökningsmaterialet ingår företag med livslängd på högst ett år före konkursåret. Detta förhållande samt det faktum att konkursföretag har en genomsnittlig livslängd på endast 5,5 år gör, att åtskilliga företag har ett begränsat tidsutrymme för revisorsbyte.

Byten från en till annan eller inom samma revisorskategori visas i figur 8.11, där värdena inom parentes avser kontrollgruppen. Tabellvärdena representerar promille av totala antalet revisorer i varje kategori under respektive femårsperiod. Omräkning till promille har gjorts för att underlätta jämförbarhet inom och mellan grupperna.

Från Till	AR	GR	B	Ø
AR	30 (24)	18 (7)	4 (2)	22 (15)
GR	11 (7)	13 (7)	3 (0)	32 (10)
B	4 (7)	4 (7)	18 (26)	29 (20)
Ø	11 (8)	7 (8)	1 (2)	55 (63)

Figur 8.11 Flödesmatris över revisorsbyten

Ett byte kan ske inom en kategori, från en kategori med lägre kompetens till en kategori med högre kompetens och tvärtom. En rimlig rangordning från lägre till högre kompetens inklusive neutrala byten, dvs inom samma kategori, skulle kunna vara:

bäst byte: $\bar{U} \rightarrow AR$

näst bäst byte: $\bar{U} \rightarrow GR$

och därefter: $\bar{U} \rightarrow B$, $B \rightarrow AR$, $B \rightarrow GR$, $GR \rightarrow AR$

neutrala byten: $\bar{U} \rightarrow \bar{U}$, $B \rightarrow B$, $GR \rightarrow GR$, $AR \rightarrow AR$

Byten mot lägre kompetens har då den omvända riktningen i förhållande till den ovan angivna.

Om vi accepterar dessa antaganden, kan vi ställa en hypotes om hur bra konkursbolags byten är i jämförelse med levande bolags. Hypotesen utgår från byten mätta i absoluta tal.

Hypotes 8

Resultat

*Konkursbolags revisorsbyten medför inte
lägre revisorskompetens än byten i
levande bolag.³⁾*

Accepteras

Vi har således inte kunnat påvisa att konkursbolag "byter ner sig" i jämförelse med levande bolag vid revisorsskiftet. Resultatet har delvis en naturlig förklaring. Eftersom konkursbolag redan vid undersökningsperiodens början anlitar revisorer med låg kompetens i mycket stor utsträckning, är möjligheterna att byta ner sig förhållandevis små.

KAPITEL 9. KONKURSBENÄGENHET

9.1 STUDIENS OMFATTNING

9.1.1 Problembeskrivning

I åtskilliga sammanhang har det hävdats, att vissa rörelseidkare är konkursgäldenärer i ett upprepat antal konkurser. Man har ansett, att det finns rörelseidkare som kommer på obestånd ett flertal gånger dels som en följd av extrem oskicklighet, dels avisktligt för att vinna ekonomiska fördelar. I det senare fallet har man hänvisat till sporadiskt inträffade konkurser, där det kunnat påvisas, att ägaren på olika sätt systematiskt urholkat företagets förmögenhet, varefter han trätt i konkurs.

Även om det är tillåtet att misslyckas i sin näringsutövning, bör återkommande konkurser väcka misstanke om att berörda gäldenärer på något sätt skiljer sig från den "normale" konkursgäldenären. Den planerade studien rörande konkursbenägenhet bör kunna ge besked om dels i vilken utsträckning en och samma (huvud)ägare figurerar i två eller flera konkurser, dels om upprepade konkurser kan korreleras med speciella egenskaper hos konkursgäldenären eller andra omständigheter.

9.1.2 Syften

Studien har som syfte

att undersöka i vilken utsträckning kategorierna huvuddelägare i aktiebolag och ekonomiska föreningar, delägare i handelsbolag och enskilda rörelseidkare, vilka varit gäldenärer i under 1972 beslutade företagskonkurser, tidigare varit invecklade i företagskonkurser eller personliga konkurser i egenskap av gäldenärer

att beräkna det genomsnittliga tidsintervallet mellan beslutade konkurser för (del)ägare som varit gäldenärer i mer än en konkurs

att söka förklaringsgrunder till varför ovannämnda gäldenärer varit engagerade i två eller flera konkurser

Enligt det första delsyftet skall vi klarlägga, hur vanligt det är att rörelseidkare begår upprepade konkurser. Som beteckning på konkursomfattningen används termen konkursbenägenhet. Med konkursbenägenhet avses det genomsnittliga antal gånger gäldenärer i under år 1972 beslutade konkurser i Malmöhus län uppträtt som gäldenärer i företagskonkurser eller personliga konkurser. Konkursbenägenheten beräknas som kvoten mellan det totala antalet beslutade konkurser och de år 1972 beslutade konkurserna med avseende på de gäldenärer, som varit engagerade i mer än en konkurs.

Det andra delsyftet är att visa, hur nära varandra i tiden upprepade konkurser ligger. Studien bör kunna ge besked om hur vanligt det är, att gäldenärer bildligt talat går från konkurs till konkurs.

Om möjligt skall studien enligt det tredje delsyftet också påvisa omständigheter, som kan ha medverkat till de upprepade konkurserna. Sådana faktorer kan exempelvis vara utbildning, yrkeserfarenhet, branschtillhörighet och storlek på kapitalinsats.

9.1.3 Avgränsningar

Studien innefattar huvuddelägare i aktiebolag och enskilda rörelseidkare i Malmöhus län, vilkas konkurser beslutades år 1972. Undersökningen berör 178 aktiebolag och 38 enskilda rörelseidkare eller tillsammans 216 företag. Bland konkursföretagen fanns ovannämnda år inte några handelsbolag eller ekonomiska föreningar.

När det konkursdrabbade aktiebolaget haft mer än en huvuddelägare avser studien den av delägarna, som vid undersökningstillfället huvudsakligen ansvarade för bolagets förvaltning. Denna begränsning av undersökningen har varit nödvändig med hänsyn till svårigheterna att anträffa och få svar från samtliga delägare.

Med huvuddelägare avses här aktieägare som innehar 10 % eller mer av antalet aktier i bolaget. I drygt halva antalet aktiebolag

finns endast en aktieägare, i nära 30 % av bolagen är antalet huvuddelägare två och i resten av fallen finns det högst tre huvuddelägare.

Studien har av arbetstekniska skäl begränsats till Malmöhus län. De studerade konkurserna uppgår till 7 % av totala antalet i hela landet år 1972.

I och med att företag vilkas konkurser beslutats år 1972 valts, bygger undersökningen på senast tillgängliga information. Med hänsyn till konkursernas avvecklingstid har konkurser, som beslutats efter 1972 inte kunnat tas med.

De i undersökningen ingående ägarna och huvuddelägarna kallas i det följande också (konkurs)gäldenärer.

Undersökningens art motiverar inte någon kontrollgrupp. Av detta skäl är det inte heller meningsfullt att ställa och testa hypoteser.

9.2 METOD

9.2.1 Metodval och datainsamling

Som underlag för datainsamlingen har använts det formulär, som utgör bilaga 9.1. Dataanskaffningen har skett i två steg.

I ett första moment har uppgifterna under formulärets punkt 1 införskaffats. Detta har skett vid personliga besök hos de sju tingsrätterna i Malmöhus län. Någon annan metod än den här valda för datainsamlingens första steg är inte möjlig.

I ett andra steg har de uppgifter samlats in, som finns angivna i formuläret under punkterna 2-4. Dessa upplysningar har lämnats av gäldenärerna.

Vid datainsamlingen har övervägts alternativen postenkät och personlig intervju. Resultaten från tidigare enkäter med konkursgäldenärer visar, att postenkäter trots påminnelser ger mycket låg

svarsprocent. Insamlingen av data har därför i flertalet fall skett vid personliga besök hos gäldenärerna. Respondenter som besökts men inte anträffats har i stället som regel lämnat sina uppgifter per telefon.

Arbetsgången för studien har varit densamma som anges i avsnitt 6.2.1. Formuläret har testats vid en förundersökning, som berört Lunds tingsrätt.

9.2.2 Undersökningspopulation

Undersökningspopulationen utgörs som tidigare nämnts av huvuddelägare i 178 aktiebolag och ägare till 38 enskilda företag. Principen att endast en huvuddelägare i ett konkursdrabbat aktiebolag ingår i studien gör, att antal konkursgäldenärer sammanfaller med företagsantalet.

Undersökningspopulationens absoluta och relativa fördelning på tingsrätter är:

Tingsrätt	Antal	Procent
Eslöv	10	5
Helsingborg	43	20
Landskrona	14	6
Lund	22	10
Malmö	101	47
Oxie och Skytt	14	6
Ystad	12	6
Totalt	216	100

Figur 9.1 Undersökningspopulationens absoluta och relativa fördelning på tingsrätter

Det framgår, att nära hälften av konkursgäldenärerna finns i storstadsregionen Malmö.

När vi fördelar gäldenärerna efter företagsstorlek mätt i antal anställda, blir resultatet:

Antal anställda	Aktiebolag		Enskilda rörelseidkare		Totalt	
	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent
0 - 4	113	63	25	66	138	64
5 - 9	39	22	8	21	47	21
10 - 19	17	10	4	10	21	10
20 - 49	7	4	1	3	8	4
50 -	2	1	-	-	2	1
Totalt	178	100	38	100	216	100

Figur 9.2 Absolut och relativ fördelning av studerade konkurs-gäldenärer efter företagsstorlek

Av undersökningspopulationen var 89 (41 %) gäldenärer i slututdelningskonkurser och 127 (59 %) gäldenärer i fattigkonkurser.

9.3 BORTFALL

Orsakerna till bortfallet visas i figur 9.3.

Orsaker till individentbortfall	Antal	Procentuell del av undersökningspopulationen
Ej anträffbara	40	71
Vägrat svara	11	20
Vistelse utomlands	3	5
Sjukdom	1	2
Avlidna	1	2
Totalt	56	100

Figur 9.3 Absolut och relativ fördelning av bortfalls-individer efter uppgivna orsaker

Individbortfallet utgörs av 49 gäldenärer i aktiebolag och 7 enskilda rörelseidkare. Undersökningsgruppen består alltså av 160 gäldenärer.

Den övervägande orsaken till individbortfallet är att gäldenärerna inte kunnat anträffas. Ett betydande arbete har nedlagts för att spåra upp dessa personer via pastorsexpeditioner, länsstyrelser, postanstalter och nummerbyråer. Vanligt är att gäldenärerna efter konkursutbrottet 1972 flyttat utan att anmäla adressförändring.

Individbortfallet tingsrättsvis är:

Tingsrätt	Antal	Procent av undersökningspopulationen
Eslov	3	30
Helsingborg	10	23
Landskrona	6	43
Lund	6	27
Malmö	23	23
Oxie och Skytt	6	43
Ystad	2	17
Totalt	56	26

Figur 9.4 Fördelning av individbortfall tingsrättsvis

Det totala 26-procentiga individbortfallet är med hänsyn till undersökningens art fullt acceptabelt. Det har kunnat hållas på denna måttliga nivå tack vare en intensiv bearbetning av respondenterna.

Det höga bortfallet för tingsrätterna i Landskrona samt Oxie och Skytt sammanhänger med svårigheter att få kontakt med gäldenärerna. Att bortfallet kunnat hållas på låg nivå i de största tätorterna är tillfredsställande.

Bortfallet bland aktiebolagsgäldenärerna är 28 % mot 18 % för enskilda rörelseidkare. Flertalet av bortfallsindividerna i aktiebolagen är enmansägare till 5 000-kronorsbolag.

När vi studerar individbortfallet i förhållande till företagsstorlek blir resultatet (procenttalen anges inom parentes):

Antal anställda	Undersökningspopulation	Bortfall	Undersökningsgrupp
0 - 4	138 (64)	43 (76)	95 (60)
5 - 9	47 (21)	10 (18)	37 (23)
10 - 19	21 (10)	2 (4)	19 (12)
20 - 49	8 (4)	1 (2)	7 (4)
50 -	2 (1)	- (-)	2 (1)
Totalt	216 (100)	56 (100)	160 (100)

Figur 9.5 Individbortfall i förhållande till företagsstorlek

Liksom vid tidigare motsvarande undersökningar är det relativa bortfallet något för stort beträffande gäldenärer i de allra minsta företagen jämfört med övriga storleksklasser. Följden blir, att gäldenärer i företag med 0-4 anställda är något underrepresenterade i undersökningsgruppen. Detta förhållande torde inte ha någon nämnvärd inverkan på undersökningresultatet.

Individbortfallet är 22 % bland slututdelningskonkurser och 28 % hos fattigkonkurser. Det större relativa bortfallet bland fattigkonkurserna speglar förhållandet, att här finns ett större inslag av de mindre företagen.

Det interna bortfallet inskränker sig till frågorna om utbildning i 3, yrkeserfarenhet i 3, samt konkursorsak och aktiekapitalstorlek i vardera 1 fall (jfr bilaga 9.1)

9.4 VÄRDERING AV UNDERSÖKNINGSMATERIALET

9.4.1 Feltyper

Det primära undersökningsmaterialet enligt enkätens punkt 1 har som nämnts insamlats vid tingsrätterna i Malmöhus län. Vid urvalet av konkursföretag ur tingsrätternas totala material - företagskonkurser och personliga konkurser - kan övertäckning ha uppkommit i något enstaka fall till följd av svårigheter att avgöra, om bakom ett visst konkursfall döljer sig en rörelse eller inte. Undertäckning torde inte förekomma.

Individbortfallet är som tidigare visats 26 %. Vid materialinsamlingen har det stått klart, att vissa gäldenärer vägrat lämna önskade upplysningar av personliga skäl. Det kan inte uteslutas, att bland dessa finns gäldenärer, som genom sin vägran att delta i studien påverkat undersökningsresultatet. Samma sak gäller för de gäldenärer, som inte kunnat anträffas. Det relativt för stora bortfallet bland de allra minsta företagen har tidigare påvisats (jfr figur 9.5).

Mätfel kan i en undersökning av detta slag i princip bero på att någon annan än den utvalda personen svarar, att intervjupersonen missuppfattar frågan eller inte kommer ihåg det riktiga svaret samt att intervjupersonen avpassar svaret till sina egna önskemål eller anser frågan fel ställd. De i studien ställda frågorna har i några fall måst riktas till annan än den avsedda personen. Intervjuade personer kan i vissa fall medvetet eller omedvetet ha lämnat oriktiga svar. Övriga typer av mätfel saknar betydelse i denna studie.

Bearbetningsfel torde inte förekomma med hänsyn till materialets begränsade omfattning och vidtagna kontrollåtgärder.

9.4.2 Reliabilitet och validitet

Denna studie medger inte den kontroll av undersökningsresultatet, som en mätning av undersökningsvariablerna med användande av olika metoder ger. Av detta skäl kan vi inte uttala oss om kongruensen i mätningen.

Som tidigare nämnts bestäms graden av precision huvudsakligen av omfattningen av täcknings-, bortfalls-, mät- och bearbetningsfel. Dessa feltyper har redovisats under föregående avsnitt och med beaktande av där gjorda påpekanden får precisionen i mätningarna anses vara acceptabel.

De i samband med utvärderingen av undersökningsmaterialet använda begreppen, definitionerna och metoderna och de på grundval härav dragna slutsatserna är av den art, att objektiviteten bör vara god.

De i studien använda undersökningsvariablerna är på både kort och lång sikt påverkbara av åtgärder såväl inom som utom företaget. Konstansen i mätresultaten bedöms ändå som acceptabel.

Med hänsyn till graden av uppnådd precision, objektivitet och konstans bedöms reliabiliteten vara acceptabel.

Också validiteten får anses vara acceptabel.

9.4.3 Representativitet

Med representativitet avses här relationen mellan undersökningspopulationen och den totalpopulation som utgörs av gäldenärer i aktiebolag och av enskilda rörelseidkare i hela landet, vilkas konkurser beslutades år 1972. Någon jämförelse mellan dessa båda populationer med avseende på sådana variabler som företagsstorlek, företagsform och näringstillhörighet är inte möjlig, eftersom totalpopulationen inte är känd i dessa avseenden.

Frågan bör därför av ovan angivna skäl gälla, om konkursbeståndet i Malmöhus län i allmänhet kan antas vara representativt för landet

i sin helhet år 1972. Malmöhus län domineras av tätorter i större utsträckning än flertalet övriga län. Detta förhållande medför som regel ett större inslag av företag med servicekaraktär.

Tidigare delstudier har visat, att det råder god överensstämmelse särskilt beträffande företagsstorlek men också när det gäller företagsform mellan konkursföretag i Malmöhus län och hela landet. Vi kan hänvisa till den representativitetsstudie, som redovisas i avsnitt 6.4.6 och som avser konkursföretag i Malmöhus län i förhållande till hela riket. Jämförelsen gäller där emellertid under år 1970 avslutade konkurser.

9.5 ANALYS AV UNDERSÖKNINGSMATERIALET

9.5.1 Konkursbenägenhet

Med konkursbenägenhet avses som tidigare nämnts det genomsnittliga antal gånger gäldenärer i under år 1972 beslutade konkurser i Malmöhus län uppträtt som gäldenärer i företagskonkurser och personliga konkurser. Den person som varit gäldenär i den 1972 beslutade företagskonkursen och i en tidigare konkurs har således konkursbenägenheten 2.

Som gäldenär räknas ägare till enskilda företag och den huvuddelägare i aktiebolag, som vid undersökningstillfället huvudsakligen ansvarade för bolagets förvaltning. Denna begränsning av delägare i aktiebolag har varit nödvändig med hänsyn till svårigheterna att anträffa och få svar från samtliga huvuddelägare.

Av undersökningsgruppens 160 personer är 129 gäldenärer i aktiebolag och 31 enskilda rörelseidkare. Handelsbolag och ekonomiska föreningar är inte representerade i undersökningsgruppen.

Konkursbenägenheten för samtliga 160 gäldenärer är 1,14. Detta innebär, att de 160 personerna totalt varit engagerade som gäldenärer i 183 konkurser.

Konkursbenägenheten på 1,14 motsvaras av 23 tidigare konkursfall med anknytning till 21 konkursgäldenärer år 1972. Bland dessa har 19 varit gäldenärer i en tidigare konkurs och två i vardera två tidigare konkurser. I intet fall har således någon gäldenär i undersökningsgruppen varit engagerad i fler än tre konkurser.

Gäldenärer i aktiebolag vilkas konkurser beslutades år 1972 har en konkursbenägenhet på 1,15. Motsvarande värde för enskilda rörelseidkare är 1,13. Av undersökningen kan vi inte läsa ut någon väsentlig skillnad i konkursbenägenhet mellan gäldenärer i aktiebolag och enskilda rörelseidkare.

Utfallet av undersökningen med avseende på konkursbenägenhet sammanfattas i figur 9.6. Som beteckningar för aktiebolag och enskilda rörelseidkare används A respektive E.

	A	E	Totalt
Antal gäldenärer i en konkurs	129	31	160
Antal gäldenärer i två konkurser	19	2	21
Antal gäldenärer i tre konkurser	-	2	2
Totalt	148	35	183
Konkursbenägenhet	1,15	1,13	1,14

Figur 9.6 Konkursgäldenärer och konkursbenägenhet

De beräknade värdena för konkursbenägenhet bygger på uppgifter från konkursgäldenärerna. I de fall en gäldenär, vars konkurs beslutats år 1972, uppgett att han varit gäldenär i en eller två tidigare konkurser har detta kunnat kontrolleras vid respektive tingsrätt. Däremot saknas alla möjligheter att förvissa sig om huruvida gäldenärer varit engagerade i fler konkurser än de uppgett. Med hänsyn till att ett mindre antal konkursgäldenärer varit ytterligt förtegnade vid utfrågningen och det 26-procentiga bortfallet kan det inte uteslutas, att den faktiska konkursbenägenheten ligger några procentenheter högre än den här angivna.

Är en konkursbenägenhet hög, som innebär att i genomsnitt cirka var sjunde företagare uppträtt i mer än en konkurs? Frågan kan inte besvaras entydigt, eftersom jämförelsematerial saknas. Där- emot kan sägas att undersökningsmaterialet tyder på att "konkurs- marknaden" måttligt påverkas av ett fåtal gäldenärer med mer än två konkurser. Undersökningen kan inte bekräfta, att typen av- siktlig konkursverksamhet, som sporadiskt kunnat påvisas under senare år, är en utbredd företeelse.

9.5.2 Konkursintervall

Genom undersökningen kan vi också få en uppfattning om hur långt tidsintervallet är mellan konkurserna. I figur 9.7 har de 23 upp- repade konkurserna klassificerats med hänsyn till förfluten tid mellan på varandra följande konkurser.

Tidsintervall i år	Antal konkurser
0,0 - 0,9	1
1,0 - 1,9	2
2,0 - 2,9	1
3,0 - 3,9	5
4,0 - 4,9	3
5,0 - 5,9	2
6,0 - 6,9	1
7,0 - 7,9	2
8,0 - 8,9	2
9,0 - 9,9	1
10 och mer	3
Totalt	23

Figur 9.7 Tidsintervall mellan beslutade konkurser

Tidsavståndet mellan en år 1972 beslutad konkurs och en tidigare beslutad konkurs eller mellan två upprepade konkurser är angivet i hela antal år. En noggrannare mätning är inte motiverad med hän- syn till efterföljande medeltalsberäkning.

Undersökningen visar, att de tidigare konkurserna är förhållandevis jämnt fördelade under den tioårsperiod som föregår och inkluderar år 1972.

Endast en person är gäldenär i två olika konkurser utgångsåret 1972. Högsta frekvensen - fem konkurser - ligger tre år före senaste konkurstillfället. De tre sista konkurserna i tabellen inträffar med intervallen 12, 26 och 28 år.

Det genomsnittliga tidsavståndet mellan konkurserna (aritmetiska mediet) är cirka 6,6 år. Om vi bortser från extremvärdena 26 och 28 år, blir aritmetiska mediet i stället cirka 4,7 år, vilket är en korrektare bedömning.

Studiens utfall aktualiserar frågan, om det är rimligt, att en gäldenär omedelbart efter konkursbeslutet tillåts etablera sig som företagsidkare på nytt. I inte så få kända fall har konkursförvaltare till och med medgivit konkursgäldenären eller honom närstående person att överta delar av konkursboet antingen via existerande eller nyetablerade företag eller som privatperson.

9.5.3 Företagskonkurs och personlig konkurs

Respondenten har enligt frågeformulärets punkt 3 lämnat uppgift, om han i tidigare konkurser varit gäldenär i egenskap av privatperson eller som (del)ägare i företag. Vi kan med ledning av dessa upplysningar och med beaktande av gäldenärens ställning i 1972 års konkurser sammanställa en flödesmatris, som visar eventuella förändringar i gäldenärernas funktioner. Av figur 9.8 kan vi läsa ut i vilken omfattning de 23 gäldenärerna övergått från en företagsform till en annan.

Till \ Från	Aktiebolag	Enskild rörelse- idkare
Aktiebolag	8	11
Enskild rörelseidkare	0	4

Figur 9.8 Flödesmatris över förändringar i gäldenärsfunktionen

Som framgår har ingen av (del)ägarna i de år 1972 beslutade konkurserna varit gäldenär i tidigare konkurser i egenskap av privatperson.

Ingen konkursgäldenär i aktiebolag har återkommit i en upprepad konkurs som gäldenär i ett enskilt företag, medan gäldenärer gått från aktiebolag till aktiebolag i åtta fall. I nästan halva antalet av fallen etablerar sig en tidigare enskild rörelseidkare som (del)ägare i aktiebolag. Upprepade konkurser som enskild rörelseidkare förekommer endast i fyra fall.

Tendensen att begå upprepad konkurs i aktiebolag är tydlig. Anledningen härtill är sannolikt, att man som gäldenär i aktiebolag räknar med att kunna undgå personligt ansvar och vinna skattemässiga fördelar.

9.5.4 Orsaker till upprepade konkurser

Under frågeformulärets punkt 2 har gäldenärernas utbildning och yrkeserfarenhet vid senaste konkurstillfället redovisats enligt deras egna uppgifter.

Syftet med att inhämta denna information var att jämföra gäldenärer i upprepade konkurser med engångsgäldenärer beträffande dessa båda områden. Med hänsyn till det ringa antalet upprepade konkurser - 23 stycken - och den subjektivitet som kan präglade svaren, har det

insamlade materialet inte bearbetats med avseende på utbildning och yrkeserfarenhet.

Inte heller andra tänkbara orsaker till upprepade konkurser, exempelvis branschtillhörighet och kapitalinsatsens storlek kan utvärderas med rimlig säkerhet med utgångspunkt från de 23 konkursfallen.

KAPITEL 10. GÄLDENÄRSBROTTLIGHET

10.1 PROBLEMBESKRIVNING

Av avsnitt 7.6.8 framgår det, att betalningsvaga företag ofta underlåter att vidta åtgärder för att sanera rörelsen i tid. När gäldenärerna tvingas inställa driften till följd av obestånd är skulderna avservärt större än tillgångarna.

Vi har i avsnitt 5.6.8 visat att KL:s regler om obestånd och betalningsinställelse medger en ytterligt undergrävd finansiell ställning, innan företagen tvingas i konkurs. Detta förhållande kan innebära, att gäldenären grovt underlåtit att beakta borgenärernas ekonomiska intressen.

I svensk lagstiftning hävdas att gäldenär, som grovt åsidosätter sina förpliktelser mot borgenärerna, skall kunna ställas till ansvar härför. De förseelser som gäldenären kan ha begått kallas för gäldenärsbrott. Brottsbeskrivning och straffsatser finns i brottsbalkens (BrB) 11 kapitel. Gäldenärsbrotten beskrivs kortfattat i avsnitt 10.4.

Gäldenär som inte beaktat sina borgenärers intressen kan ställas till ansvar, innan han råkat i konkurs. Ett undantag härifrån är bokföringsbrott enligt BrB 11:5, för vilket ansvar endast kan utkrävas efter exekutiv förrättning.

Samhället har alltså möjlighet att under vissa förhållanden ingripa mot en försumlig gäldenär, innan han vållat sina partners betydande ekonomisk skada. Erfarenheten visar emellertid att åtal för gäldenärsbrott endast undantagsvis sker före insolvenstillstånd. Härigenom förringas den allmänpreventiva effekt, som ett utmätt straff kan förutsättas ha. Gäldenär som har vetskap om att han i

sin näringsutövning kan åtalas för försummelse mot borgenärerna riskerar inte bara straff för gäldenärsbrott utan också att bli avslöjad som insolvent.

Det finns flera motiv, varför en undersökning av gäldenärsbrottslighet bör ingå i en allsidig konkursstudie.

Gäldenärsbrott kan vara följd av en svår ekonomisk situation. I sådana fall är de ofta symptom på begynnande obestånd.

Det är också möjligt, att personer begår gäldenärsbrott utan att vara i ett beträngt ekonomiskt läge. Den straffbara handlingen kan vara en följd av bristande kunskaper i företagets förvaltning, vårdslöshet eller brottslig avsikt. Dessa brottsframkallande faktorer kan tolkas som orsaker till konkurser.

Förekomst eller frånvaro av gäldenärsbrott bör ge en viss antydning om hur seriöst verksamheten bedrivs.

Den effektivitet som utvecklas inom ramen för gällande lagföreskrifter för att spåra upp och beivra gäldenärsbrottslighet bör på sikt påverka konkursfrekvensen även om lagföringen sker i samband med konkurser.

Skulle undersökningen tyda på att KL:s och BrB:s regler inte har avsedd effekt bör undersökningsresultatet vara ett incitament till lagändring.

Material för att belysa dessa problemställningar har insamlats genom en fältundersökning, som berör landets tio sydligaste län. Samtliga 43 tingsrätter inom dessa län har besökts av studerande vid företagsekonomiska institutionen, vilka granskat konkurshandlingar för att bedöma i vilken utsträckning gäldenärsbrott förekommer. Dessutom har åklagarmyndigheterna i ovannämnda län utfrågats om frekvensen anmälda, beivrade och avdömda gäldenärsbrott

genom en utsänd enkät. Undersökningens planering och genomförande redovisas i avsnitt 10.6.

10.2 SYFTEN

Undersökningens syfte är att:

studera omfattningen av gäldenärsbrottslighet vid företagskonkurser

visa i vilken utsträckning åklagarmyndigheterna får kännedom om misstänkt gäldenärsbrottslighet

undersöka genom vilka kanaler misstänkt gäldenärsbrottslighet meddelas åklagarmyndigheter

följa handläggningsgången av anmälda brott hos åklagarmyndigheterna och domstolarna

uppskatta omfattningen av inte beivrad gäldenärsbrottslighet, s k dold brottslighet

på grundval av undersökningens resultatet anvisa vägar för en effektiviserad övervakning och lagföring av gäldenärsbrotten

10.3 AVGRÄNSNINGAR

Studien avser gäldenärsbrott i samband med företagskonkurser, som avslutats 1970 i följande tio län:

Malmöhus

Kristianstads

Blekinge

Kalmar

Kronobergs

Jönköpings

Hallands

Göteborgs- och Bohus

Älvsborgs

Skaraborgs

Undersökningsgruppen omfattar totalt 755 fall, varav 368 är slututdelningskonkurser och 387 fattigkonkurser. Bortfall redovisas i avsnitt 10.7.1.

Av nedan angivna skäl har studien begränsats till år 1970 och till en viss del av detta års totalmaterial. Den omfattar 43 % av samtliga i hela landet under 1970 avslutade konkurser, vilket motsvarar 44 % av slututdelningskonkurserna och 40 % av fattigkonkurserna.

Undersökningsåret 1970 har valts av flera olika skäl. Detta år har ingått i tidigare redovisade delstudier, varför det finns ett betydande jämförelsematerial. År 1970 har högsta konkursfrekvensen under den studerade perioden 1966-1970. Vid en förstudie visade det sig, att åklagarmyndigheterna till följd av stor arbetsbelastning och därav föranledd eftersläpning i ärendehantering inte kunde lämna uppgifter avseende under 1971 eller senare avslutade konkurser.

Det har bedömts som angeläget att som bakgrund till studien undersöka det material, varpå konkursförvaltarna m fl grundat sina anmälningar angående misstanke om gäldenärsbrott. Undersökningen har därvid avgränsats geografiskt så, att studerande vid företags-ekonomiska institutionen i Lund utan alltför stora uppoffringar skulle kunna besöka utvalda tingsrätter.

Undersökningsområdets lokalisering har emellertid slutgiltigt bestämts med hänsyn till behovet av ett material, som är förhållandevis representativt för landet i sin helhet.

Inom den valda regionen finns två betydande tätorter - Göteborg och Malmö - vilka det ur undersökningssynpunkt varit önskvärt att särredovisa. En fortlöpande jämförelse mellan dessa båda tätorter och övriga regioner bör emellertid inte göras med hänsyn till materialets måttliga omfattning. Göteborgs storstadsområde har avgränsats så, att det sammanfaller med de administrativa regionerna för Göteborgs, Mölndals och Sövedals tingsrätter. Malmöområdet överensstämmer geografiskt med Malmö tingsrätt.

Undersökningen som avser i samband med konkurs uppdagad gäldenärsbrottslighet motiverar inte någon kontrollgrupp och undersökningsmaterialet är inte av den beskaffenhet, att testning av hypoteser blir meningsfull.

10.4 GÄLDENÄRSBROTTE

BrB:s kapitel 11 har som rubrik "Om gäldenärsbrott". Utmärkande för gäldenärsbrotten är att gäldenären försummar att ta tillvara sina borgenärers intressen.

Gäldenärsbrotten - utom bokföringsbrott - är straffbara även, när företaget inte är försatt i konkurs. Det är emellertid mycket ovanligt, att man inleder undersökning och väcker åtal mot gäldenär som inte är på obestånd. När det gäller bokföringsbrott, framgår det av BrB 11:5 andra stycket att gäldenären skall ha kommit i konkurs, fått eller erbjudit ackord eller inställt sina betalningar för att kunna åtalas.

Som följd av reglerna för rapportering av misstänkta gäldenärsbrott och rådande praxis hos åtskilliga konkursförvaltare kan man befara, att det finns en betydande dold gäldenärsbrottslighet.

I det följande återges 1-6 §§ i BrB kapitel 11 och samtidigt lämnas en kort kommentar till respektive paragraf.

1 § *Gäldenär, som förstör eller genom gåva eller annan liknande åtgärd avhänder sig egendom av betydelse och därigenom försätter sig på obestånd eller förvärrar sitt obestånd, döms för oredlighet mot borgenärer till fängelse i högst två år.*

Gäldenär, som vid konkurs eller offentlig ackordsförhandling utan konkurs eller i förteckning till utmätningssed förtiger tillgång, uppgiver obefintlig skuld eller lämnar annan sådan oriktig uppgift, skall ock, om ej uppgiften rättas innan den beedigas eller eljest lägges till grund för förfarandet, dömas för oredlighet mot borgenärer. Detsamma skall gälla, om en gäldenär i samband med annan exekutiv förrättning åberopar oriktig handling eller skenavtal och därigenom hindrar att erforderlig egendom genom förrättningen tages i anspråk för att bereda borgenär betalning eller säkerhet.

Gäldenär, som då konkurs är förestående, ur riket bortför tillgång av betydelse med uppsåt att hålla den undan konkursen, så ock gäldenär, som i konkurs undandrager eller undanhåller konkursförvaltningen tillgång, dömes likaledes för oredlighet mot borgenärer.

I 1 § redogörs alltså för när *oredlighet mot borgenärer* föreligger.

De brott som det talas om i paragrafens första stycke kan vara av ganska olika art. Det kan röra sig om gåvor i sedvanlig bemärkelse men också exempelvis om underlåtenhet att ta tillvara ägda tillgångar, försäljning av egendom till uppenbart underpris inklusive försäljning, som innebär en maskerad gåva. Värdet av den förstörda eller bortgivna egendomen skall vara "av betydelse" för att handlingen skall vara straffbar.

I paragrafens andra stycke finns bestämmelser rörande oriktiga uppgifter, som lämnats uppsåtligt i samband med exekutiv förrättning. Bestämmelsernas innebörd framgår av lagtexten. Man bör emellertid särskilt lägga märke till att gäldenären är fri från ansvar, om den oriktiga uppgiften rättas, innan edgång ägt rum.

Den form av gäldenärsbrott som beskrivs i tredje stycket - bortförande av egendom ur landet - har hittills varit ovanlig. Den växande internationaliseringen av handeln kan emellertid förändra bilden.

I BrB 11:2 talas om *grov oredlighet mot borgenärer*.

2 § *Är brott som i 1 § sägs att anse som grovt, skall för grov oredlighet mot borgenärer dömas till fängelse, lägst sex månader och högst sex år. Vid bedömande huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas om gäldenären beedigat oriktig uppgift eller begagnat falsk handling eller vilseledande bokföring eller om brottet varit av betydande omfattning.*

"Betydande omfattning" åsyftar framför allt situationer, då skulderna i konkursen är stora och brottsligheten avsevärt påverkat utdelningen. I praxis torde man härvidlag ställa större krav på gäldenär, som driver en omfattande rörelse än på småföretagen, efter som man kan kräva bättre insikter av den förstnämnde.

1 3 § stadgas om straff för vårdslöshet mot borgenärer.

3 § *Gäldenär, som fortsätter rörelse under förbrukande av avsevärda medel utan motsvarande nytta för rörelsen eller lever slösaktigt eller inlåter sig på äventyrligt företag eller lättsinnig ansvarsförbindelse eller vidtager annan sådan åtgärd och som därigenom uppsåtligen eller av grov oaksamhet framkallar eller förvärrar obestånd, dömes för vårdslöshet mot borgenärer till fängelse i högst två år.*

Gäldenär, som vid konkurs eller offentlig auktionsförhandling utan konkurs eller i förteckning till utmätningssed av grov oaksamhet förtiger tillgång, uppgiver obefintlig skuld eller lämnar annan sådan oriktig uppgift, dömes likaledes om ej uppgiften rättas innan den beedigas eller eljest lägges till grund för förfarandet, för vårdslöshet mot borgenärer.

Bortsett från bokföringsbrottet (11:5) torde 3 § beskriva det oftast begångna gäldenärsbrottet. Orsaken härtill är, att stadgandena i paragrafen berör väsentliga delar av den verksamhet, som utövas under risktagande - även av fullt solventa företag.

Formuleringen "Gäldenär, som fortsätter rörelse under förbrukande av avsevärda medel utan motsvarande nytta för rörelsen" avser fall, då gäldenären i uppenbar avsikt att försena konkursens initiering fortsätter att driva sin rörelse med förlust. Det kan här uppkomma förhållanden, vilka gränsar till bedrägeribrott, eftersom borgenärerna ger krediter i förlitan på den säkerhet, som en i gång varande rörelse utgör. Endast då gäldenären kontinuerligt köper varor på kredit till ett högre pris än försäljningspriset torde emellertid bedrägeriansvar komma i fråga.

För eget behov får gäldenären inte ta ut mer pengar än vad som är rimligt med hänsyn till rörelsens resultat oberoende av vad som kan anses skäligt i förhållande till gäldenärens uppgifter och utbildning. Skulle gäldenären vara medveten om att uttagen är för stora, är han alltså skyldig att antingen minska dem eller upphöra med rörelsen.

Första stycket innehåller även rekvisiten "äventyrligt företag eller lättsinnig ansvarsförbindelse". Man syftar här främst på de fall, då gäldenären redan häftar i skuld och ytterligare ökar sina krediter. Med stadgandet vill man inskräpa de krav på erforderlig hänsyn gentemot sina borgenärer, som gäldenären är skyldig att visa.

Formuleringen "äventyrligt företag" kan komma i konflikt med kravet på rätt till risktagande. Vid riskbedömningen måste hänsyn tas till hela den situation, vari gäldenären och hans företag befinner sig. Huruvida gäldenären överskridit straffbarhetsgränsen kan vara svårt att bedöma och rättspraxis torde i sådana fall vara vacklande.

BrB:s 4 § behandlar *mannamån mot borgenärer*

4 § Gäldenär som, då konkurs är förestående, betalar eller ställer säkerhet för borgenärs fordran eller vidtager annan sådan åtgärd och därigenom avsevärt förringar övriga borgenärs rätt, dömes för mannamån mot borgenärer till fängelse i högst två år. Detsamma skall gälla, om bokföringsskyldig gäldenär, ehuru han enligt god köpmanssed uppenbarligen bort inställa sina betalningar, förfar som nu sagts.

Gäldenär, som för att främja åkord hemligen lämnar eller utlovar betalning eller annan förmån, dömes ock för mannamån mot borgenärer.

4 § beskriver fall, då gäldenären vid en nära förestående konkurs gynnar någon borgenär på de övrigas bekostnad. Som exempel på "annan sådan åtgärd" kan nämnas det förhållandet, att gäldenären avtalar med den leverantör som levererat varor på kredit att köpet skall återgå.

I 5 § stadgas om *bokföringsbrott*.

5 § Åsidosätter gäldenär uppsåtligen eller av oaktsamhet honom åliggande bokföringsskyldighet på sådant sätt att ställningen och rörelsens gång ej kunna i huvudsak bedömas med ledning av bokföringen, dömes för bokföringsbrott till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter.

Åtal för bokföringsbrott må äga rum allenast såframt gäldenären inom fem år från det brottet förövades kommit i konkurs, fått eller erbjudit åkord eller inställt sina betalningar.

Paragrafen innehåller främst straffbestämmelser för de redovisningsregler som finns i bokförings-, aktiebolags- och föreningslagarna.¹⁾

1) Klas Låthner har utförligt beskrivit olika typer av bokföringsbrott i artikeln "Vari består bokföringsbrotten", Företagsekonomi, nr 5, 1968, sid 222 f.

Kravet på att "ställningen och rörelsens gång" skall kunna överblickas innebär bl a, att räkenskaperna måste föras kontinuerligt och att bokföringslagens föreskrifter om vissa redovisningshandlingar iakttas. Tekniska ofullkomligheter och sporadiskt missvisande siffrvärden torde endast i undantagsfall leda till åtal och straff.

Den inskränkning i åtalsrätten som framgår av andra stycket har medfört att grova bokföringsbrott med betydande skadeverkningar för borgenärerna kunnat begås utan att bli beivrade. Detta förhållande har föranlett de sakkunniga, att i "Förslag till lag om skyldighet att föra räkenskaper, m m" (SOU 1967:49) föreslå en ändrad lydelse av BrB 11:5.²⁾ Utredningen anser det vara en brist ur brottspreventiv synpunkt, att åtal endast får väckas vid konkurs etc. I betänkandet föreslås därför, att räkenskapsskyldig som "uppsåtligen eller av oaktsamhet underlåter honom åliggande räkenskapsskyldighet eller som vid räkenskapsskyldighetens fullgörande åsidosätter vad i lagen föreskrivits eller som icke iakttager honom åliggande skyldighet att bevara räkenskapsmaterial, dömes till böter, om ej strängare straff följer av annan lag eller författning". Vidare föreslår man, att "åtal för brott som nu sagts får väckas av åklagare endast om annan myndighet i anledning av myndigheten medgiven granskning av räkenskaperna funnit anledning göra anmälan eller den räkenskapsskyldige kommit i konkurs, fått eller erbjudit ackord eller inställt sina betalningar. Åtal får dock ej väckas utan att det finnes påkallat ur allmän synpunkt."

I 6 § straffbeläggs *försök att ur riket bortföra tillgång*.

6 § *För försök att, såsom i 1 § tredje stycket sägs, ur riket bortföra tillgång dömes till ansvar enligt vad i 23 kap. stadgas.*

En 7 § som avslutar kapitel 11 och som behandlar *medverkan till gäldenärsbrott* saknar intresse för denna undersökning.

2) Förslag till lag om skyldighet att föra räkenskaper m.m., Betänkande avgivet av tillkallade utredningsmän (SOU 1967:49), sid 14 f.

10.5 HANDLÄGGNINGSROUTINER EFTER MISSTANKE OM GÄLDENÄRS- BROTTLIGHET

Konkursförvaltaren (KF) är skyldig enligt KL 55 § att så snart ske kan sammanställa en skriftlig rapport över boets tillstånd och över orsakerna till gäldenärens obestånd, om dessa kan utredas. Rapporten som kallas förvaltarberättelse behöver endast upprättas vid slututdelningskonkurser. Berättelsen skall sammanställas under överinseende av rättens ombudsman (RO). KL föreskriver, att avskrift av berättelsen och eventuellt bilagd balansräkning utan dröjsmål skall tillställas konkursdomaren samt hållas tillgänglig för borgenärer, som önskar ta del av handlingarna.

KF är alltid skyldig att särskilt ange "huruvida skälig anledning förefinnes till antagande, att gäldenären gjort sig skyldig till brottsligt förhållande mot sina borgenärer". När KF uppger i berättelsen, att han har anledning att anta att brottsligt förfarande föreligger, skall han också ange grunden härför. Enligt KL 218 § skall konkursdomaren i så fall meddela förhållandet till allmän åklagare.

När gäldenären är köpman, skall KF upplysa om vilka "handelsböcker" som förts och om redovisningens formella utförande. Senast upprättade balansräkning skall bifogas berättelsen. Genom dessa föreskrifter ökas borgenärernas insyn i hur gäldenären skött verksamheten och vissa förutsättningar ges för att bedöma, om gäldenären drivit rörelsen efter det han kommit på obestånd.

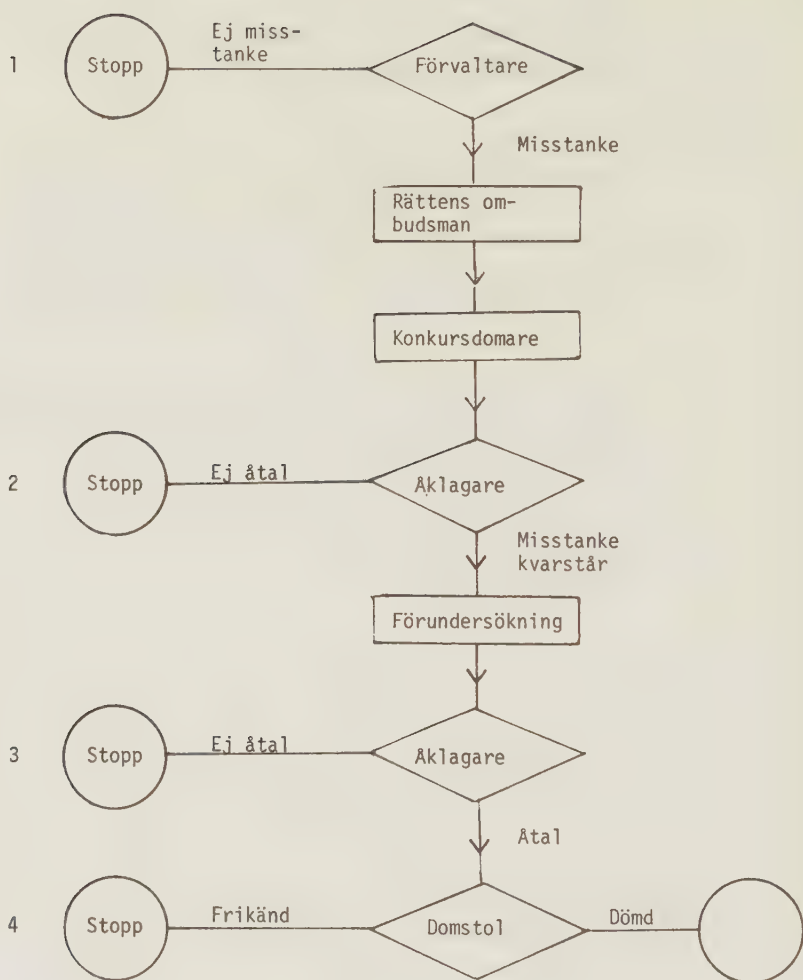
Vid fattigkonkurs kräver KL enbart upprättande av bouppteckning. Det finns här inte heller någon formell plikt att anteckna misstanke om gäldenärsbrott. Vid den tidigare omtalade granskningen av konkursakterna i de 43 tingsrätterna har det emellertid konstaterats, att anmärkningar om misstänkta gäldenärsbrott ibland görs i anslutning till bouppteckningen. .

Den handläggningsrutin som normalt tillämpas av myndigheterna med avseende på gäldenärsbrott består av fyra beslutssteg.

- 1 KF antecknar i förvaltarberättelsen om gäldenärsbrott misstänks eller inte. Vid misstanke anger han grunderna härför. KF:s utredning sker under överinseende av RO. Misstänkt brottslighet meddelas allmän åklagare av konkursdomaren.
- 2 Åklagaren kan nu välja mellan två olika handlingsalternativ. Han kan efter genomgång av materialet besluta att åtal inte skall ske, varefter ärendet avskrivs. Kvarstår misstanke om brottslighet, initierar åklagaren en förundersökning. Undersökningens huvudsakliga syfte är att ytterligare belysa omständigheterna kring konkursen och den bedrivs vanligen efter riktlinjer, som lämnas av åklagaren.
- 3 Med ledning av förundersökningsresultatet beslutar åklagaren, om ärendet skall avskrivas eller om gäldenären skall åtalas. Efter åtalsbeslut överlämnas ärendet till domstol.
- 4 Domstolen frikänner gäldenären eller dömer honom enligt någon eller några av åtalspunkterna.

De beskrivna fyra beslutsstegen visas översiktligt i figur 10.1.

I praxis följs inte den formella handläggningsrutinen enligt figur 10.1 helt. Det är exempelvis inte ovanligt att KF eller RO underrättar åklagaren under hand om eventuella misstankar. I viss utsträckning lämnas också anmälningar om påstådda gäldenärsbrott till åklagaren av exempelvis anställda, borgenärer och allmänheten. Misstankar om brottsligt förfarande undersöks också av åklagarmyndighet ex officio, t ex efter påpekanden i pressen eller efter ryktesspridning. Slutligen finns det åklagare som systematiskt granskar alla konkursakter för att övertyga sig om att ingen gäldenär av förbiseende undgått anmälan, när skäligen misstanke om gäldenärsbrott finns. Åklagarens aktiva agerande är speciellt betydelsefullt, när det gäller fattigkonkurser, för

Figur 10.1 Flödesschema för behandling av gäldenärsbrott vid slututdelningskonkurs

vilka någon formell anmälningssplikt av misstänkta gäldenärsbrott ju inte finns.³⁾

I den empiriska studie av gäldenärsbrottsligheten, som utförts och som analyseras i avsnitten 10.8 och 10.9 redovisas frekvensen anmälda brott både enligt den formella gången och via informella kanaler.

10.6 UNDERSÖKNINGENS PLANERING OCH GENOMFÖRANDE

Undersökningen av gäldenärsbrott har utförts i följande tre steg:

- 1 förberedande lokala studier
 - 2 genomgång av vissa delar av konkursakterna vid de 43 tingsrätterna i landets 10 sydligaste län
 - 3 enkätundersökning rörande gäldenärsbrott som omfattat samtliga regionala och lokala åklagarmyndigheter i de tio länen
- (1) Inledningsvis utfördes vissa orienterande studier hos ett antal KF i Lund efter hänvändelse till styrelsen för Sveriges Advokatsamfund. Denna preliminära studie omfattade 31 slututdelnings- och fattigkonkurser och berörde tre advokatbyråer. Parallellt med förvaltarstudien undersöktes 27 konkursakter vid Lunds tingsrätt. De båda studierna syftade till att klargöra, om KF förvarade redovisningshandlingar, anteckningar eller andra för studien av gäldenärsbrott väsentliga handlingar, som inte också fanns tillgängliga i konkursakterna.

3) I Förenklad konkurs m.m., Betänkande av konkurslagskommittén (SOU 1974:6) föreslås rapportskyldighet för misstänkt gäldenärsbrottslighet även vid fattigkonkurs (förenklad konkurs).

Det visade sig, att innehållet i de av KF förvarade akterna i stort sett överensstämde med tingsrättens. Föreskrivna konkurshandlingar såsom bouppteckningar, förvaltarberättelser, bevakningar och förslag till slututdelning var lika representerade i respektive arkiv. KF:s innehav av t ex årsredovisningshandlingar skilde sig inte från motsvarande hos tingsrätten. Fakturor samt protokoll och korrespondens rörande de förvaltningsmässiga åtgärderna under konkursen förekom emellertid i långt större utsträckning hos KF än i tingsrättsmaterialet. Dessa handlingar saknade emellertid som regel relevans för forskningsprojektet. Vid samtal med KF framgick det för övrigt, att dessa har avsevärda svårigheter att arkivera mera skrymmande redovisningshandlingar. Inte sällan tvingas förvaltarna till en mycket hård utgallring av vad de anser mindre väsentligt material.

Slutsatsen av den jämförande studien blev, att upplysningar som kunde belysa eventuell gäldenärsbrottslighet fanns tillgängliga i samma utsträckning i tingsrätterna som hos KF. Eftersom det ur insamlingssynpunkt är betydligt mer rationellt att utnyttja tingsrätternas än KF:s arkiv förlades studien till domstolarna.

Som ett led i studiens planering inbjöds länsåklagaren i Blekinge och Kronobergs län, Klas Lithner, till företagsekonomiska institutionen, där han redogjorde dels för åklagarens arbetsuppgifter, sedan misstanke om gäldenärsbrott anmälts, dels gav personliga synpunkter på gäldenärsbrottsligheten.

- (2) För insamlingen av material ur konkursakterna vid de 43 tingsrätterna användes formulären "Analys 1-3" (jfr bilaga 7.1), vilka också utnyttjats för finansiell analys av konkursföretag (jfr avsnitt 7.2.2). Dessutom gjordes vissa kompletterande anteckningar.

Följande uppgifter har systematiskt insamlats för företagskonkurser, som avslutats 1970 i de 10 länen:

- a Specificerade bouppteckningar för slututdelnings- och fattigkonkurser.
- b Anmärkningar i förvaltarberättelser och i anslutning till bouppteckningar i fattigkonkurser angående direkt eller indirekt uttryckt misstanke om gäldenärsbrott (jfr bilaga 10.1).

Följande indikationer på gäldenärsbrott har särskilt antecknats av undersökningsgruppen:

- 1 Asidosatt redovisningsskyldighet
- 2 Gäldenärens avvikande
I ett antal fall har gäldenären underlåtit att inställa sig till föreskriven edgång. I något fall har han avvikit ur landet.
- 3 Skenbrottslighet mot företaget före eller i samband med konkursen
Redovisningsmaterial kan ha förstörts vid "lägliga" bränder, skadats vid översvämningar, stulits ur affärslokaler och låsta bilar etc.

- c Persondata om gäldenären såsom uppgifter om utdömda straff, tidigare konkurser, äktenskapsförord etc (jfr bilaga 10.1).

- (3) Den till åklagarmyndigheterna riktade enkäten rörande gäldenärsbrott gavs den utformning som framgår av bilaga 10.2.

Innan enkäten slutgiltigt utformades gjordes en förstudie vid länsåklagarmyndigheten i Malmöhus län. Syftet härmed var kontrollera att önskade upplysningar normalt finns tillgängliga hos landets åklagarmyndigheter.

10.7 VÄRDERING AV UNDERSÖKNINGSMATERIALET

10.7.1 Bortfall

I undersökningen finns ett bortfall på 14 konkurser, vilket framgår av sammanställningen nedan.

	S	F	T
Undersökningspopulation	368	401	769
Individbortfall	-	14	14
Undersökningsgrupp	368	387	755

Figur 10.2 Individbortfall

De 14 konkursakterna fanns inte i arkiven vid studiegruppens besök på tingsrätterna. Orsaken härtil är att de varit utlämnade till åklagarmyndigheter eller tillfälligt disponerats för andra ändamål. Bortfallet berör såväl studiegruppens undersökning som den till åklagarna riktade enkäten. Med hänsyn till att bortfallet endast är två procent av undersökningspopulationen analyseras det inte med avseende på olika egenskaper.

10.7.2 Reliabilitet och validitet

Samma konkursföretag ingår i undersökningspopulationen som i urvalsramen, varför över- och undertäckningsfel inte bör förekomma.

Det ovan redovisade bortfallet på två procent är så ringa, att vi kan bortse från härav föranledda bortfallsfel.

Studien är behäftad med den typ av mätfel, som blir följden av att konkursförvaltare och åklagare tillämpar olika praxis, när det gäller att beivra gäldenärsbrott. I studien ingår som ett väsentligt moment att söka uppskatta omfattningen av dessa fel.

Några bearbetningsfel av betydelse torde inte finnas.

Liksom när det gäller undersökningen av konkursbenägenhet saknar vi andra direkt jämförbara studier, varför vi inte kan bedöma mätningarnas kongruens.

Precisionen i mätningarna bör endast i ringa grad ha påverkats av ovan redovisade mätfel och den förutsätts därför vara god.

Också objektiviteten får anses vara god med hänsyn till den metodik som tillämpats vid planeringen, analysen och utvärderingen av undersökningen.

Resultaten av studien har ett nära samband med vid undersöknings-tillfället utformad lagstiftning och tillämpad praxis. På något längre sikt kan betydande förändringar ske inom dessa områden. På kort sikt bör emellertid konstansen hos undersökningsmaterialet vara god.

Vid en sammantagen värdering av inverkan från olika typer av slumpmässiga fel finner vi, att realibiliteten är god.

Den inre validiteten influeras av konkursförvaltarnas och åklagar-nas varierande syn på gäldenärsbrottsligheten. Deras olika attityder medför emellertid inte systematiska fel, som påverkar undersökningsresultatet i en bestämd riktning. Den inre validiteten får anses vara acceptabel.

10.7.3 Representativitet

I undersökningspopulationen ingår nästan hälften av samtliga företag, som fått konkurserna avslutade år 1970.

Det finns ingenting som tyder på att konkursföretagen i de tio länen med avseende på företagsstorlek, företagsform, näringstillhörighet, fördelning mellan tätorter och landsbygd etc skiljer sig från samtliga företag med konkursavslut år 1970 på ett sådant sätt, att undersökningsresultatet nämnvärt påverkas härav.

Effekten av de tidigare omnämnda regionala skillnaderna i bedömningen av gäldenärsbrotten är svår att uppskatta, när det gäller en jämförelse mellan södra delen av landet och riket i sin helhet. Undersökningen tyder på att man i de större tätorterna av arbetsmässiga skäl beivrar gäldenärsbrott i mindre utsträckning än i landet i övrigt.

Undersökningspopulation och behandling av gäldenärsbrott i de tio länen är sannolikt jämförbar med landet i sin helhet, när det gäller år 1970 avslutade konkurser.

10.8 GÄLDENÄRSBROTTLIGHET VID SLUTUTDELINGS- OCH FATTIGKONKURSER

Resultatet av den till åklagarmyndigheterna ställda enkäten om gäldenärsbrott redovisas här i de fyra beslutssteg, som beskrivits i avsnittet 10.5.

1 Anmälan om misstänkta gäldenärsbrott

Vi har tidigare funnit, att konkursdomare vid slututdelningskonkurser är skyldiga att underrätta allmän åklagare, när KF antecknat misstanke om gäldenärsbrott och grunden härför i förvaltarberättelsen. Denna obligatoriska bevakning av gäldenärsbrottslighet finns inte vid fattigkonkurser. Vid vår undersökning av konkurshandlingar har det framkommit, att man vid vissa tingsrätter gör motsvarande noteringar i eller i anslutning till fattigkonkursernas bouppteckningar. Detta förhållande bekräftades också, när åklagarmyndigheterna besvarade enkäten.

När misstanke om gäldenärsbrott når åklagaren genom andra kanaler än de nu beskrivna, talar vi i fortsättningen om "anmälan på annat sätt".

Anmälda gäldenärsbrott i anslutning till under 1970 avslutade företagskonkurser i de tio sydligaste länen (M, L, K, H, G, F, N, O, P, R) fördelar sig på slututdelningskonkurser (S) och fattigkonkurser (F) på följande sätt:

	S	F	T
Anmärkning i förvaltningsberättelse eller bouppteckning	100	20	120
Anmälan på annat sätt	12	13	25
Totalt antal anmälda fall	112	33	145

Figur 10.3 Anmälan om gäldenärsbrottlighet i undersökningsregionen för under 1970 avslutade företagskonkurser

Undersökningen har baserats på 368 slututdelningskonkurser och 387 fattigkonkurser. Om vi söker relationen mellan antal anmälda fall och antal konkurser av respektive kategori får vi följande faktiska anmälningsfrekvens:

	S	F	T
Faktisk anmälningsfrekvens	30 %	9 %	19 %

Den faktiska anmälningsfrekvensen är inte något rättvisande mått på misstänkt gäldenärsbrottlighet. Vi bör därför skilja mellan faktisk och möjlig anmälningsfrekvens. Med möjlig anmälningsfrekvens avses relationen mellan antal misstänkta fall av gäldenärsbrottlighet vid en strikt tillämpning av BrB:s 11 kapitel och antal konkursfall. I avsnitt 10.9 görs ett försök att uppskatta den möjliga anmälningsfrekvensen.

Man kan peka på flera orsaker till att en betydande gäldenärsbrottlighet inte uppmärksammas vid slututdelningskonkurser. Konkursförvaltarens beslutsunderlag för anmälan enligt BrB 11 kapitel 1-6 §§ är ofta så ofullständigt att han avstår från att anteckna misstanke, en (lokal) praxis att endast anmäla mycket välgrundade misstankar kan ha utbildats, KF saknar intresse eller har bristfälliga kunskaper för fylla honom ålagda uppgifter.

Av undersökningen framgår det klart, att den regionala eller lokala åklagarmyndighetens engagement i beivrandet av gäldenärsbrottlighet påverkar konkursförvaltarens agerande.

I län där åklagarmyndigheterna regelmässigt eftergranskar förvaltarberättelser och bouppteckningar - exempelvis i Blekinge, Kronobergs, Malmöhus och Skaraborgs län - är anmälningsfrekvensen hög. Den faktiska anmälningsfrekvensen vid fattigkonkurser, 9 %, är helt naturligt mycket låg, eftersom anmälningsplikt inte finns vid denna konkurstyp.

Den faktiska anmälningsfrekvensen varierar mycket kraftigt olika regioner emellan. För slututdelningskonkurser har Göteborgs storstadsområde en anmälningsfrekvens på 16 % och Kristianstads län 10 %, medan Malmö och Blekinge län intar en särställning med 53 % respektive 56 %.

Också med avseende på fattigkonkurser är de regionala skillnaderna betydande. I Göteborgs storstadsområde har man inte anmält något fall, medan den faktiska anmälningsfrekvensen i Malmöhus och Blekinge län har varit 11 % respektive 17 %.

Variationerna vid slututdelningskonkurserna är synnerligen anmärkningsvärda. Främsta orsaken till de stora avvikelserna synes vara åklagarmyndigheternas inställning till gäldenärsbrottsligheten. Anmälningsfrekvensen vid fattigkonkurser påverkas förmodligen både av utbildad praxis hos ledande advokatbyråer inom en region och av åklagarnas hållning.

"Anmälan på annat sätt" enligt figur 8.3 med fördelning efter initiativtagare visas i figur 10.4.

<u>Initiativtagare</u>	<u>S</u>	<u>F</u>	<u>T</u>
Konkursdomare	8	1	9
Förvaltare	2	-	2
Åklagare (ex officio)	1	8	9
Kronofogde	-	2	2
F d hustru	-	1	1
Anställd	-	1	1
Borgenär	1	-	1
Totalt antal	12	13	25

Figur 10.4 Anmälan om misstänkt gäldenärsbrottslighet på annat sätt än efter anteckning i förvaltarberättelse eller bouppteckning

Konkursdomare har alltså agerat självständigt, dvs utan föregående anteckning av konkursförvaltare, och ingett 7 % av anmälningarna vid slututdelningskonkurser och 3 % vid fattigkonkurser. Åklagaren har initierat undersökning i 8 av de 33 anmälningarna vid fattigkonkurser eller i hela 24 % av antalet fall. De båda fall som anmälts av förvaltare har förmodligen upptäckts, sedan förvaltarberättelserna upprättats och då har KF meddelat åklagarna utan att först underrätta konkursdomarna. Det bör påpekas, att viss del av undersökningsmaterialet i figur 10.4 är alltför litet för att vi skall kunna tillmäta det något prognosvärde. Detta gäller de sporadiskt gjorda anmälningarna.

2 Misstanke kvarstår

Sedan åklagaren fått in anmälningarna om gäldenärsbrott gör han en första sovring av materialet (jfr figur 10.1). Fall där han bedömer misstankerna alltför svagt underbyggda avskrivs. I övriga ärenden - där således misstanken kvarstår - inleds förundersökning.

Av enkäten framgick att åklagarna vid undersökningstillfället inte tagit ställning till alternativen avskriva/inleda förundersökning i 17 fall. Balansen i detta beslutssteg framgår av följande uppställning:

	S	F	T
Anmälda fall	112	33	145
Balans	-14	-3	-17
Behandlade fall	98	30	128
Avskrivna fall	-4	-2	-6
Misstanke kvarstår	94	28	122

Figur 10.5 Antal anmälningar för vilka misstanke om gäldenärsbrott kvarstår

Åklagarna har således avskrivit 4 anmälningar vid slututdelningskonkurser och 2 som berör fattigkonkurser. Avskrivningsfrekvensen är mycket låg - 4 % respektive 7 %.

3 Åtal

Efter utförd förundersökning fattar åklagaren beslut i åtalsfrågan. När misstanke inte längre kvarstår avskrivs ärendena. Övriga fall prövas av domstol. Som framgår av sammanställningen nedan vilar inte mindre än 33 anmälningar hos åklagarna i det tredje beslutssteget.

	S	F	T
Misstanke kvarstår	94	28	122
Balans	-20	-13	-33
Behandlade fall	74	15	89
Misstanke kvarstår inte	-20	-	-20
Åtal väckt	54	15	69

Figur 10.6 Antal åtalade gäldenärsbrott

Den genomsnittliga totala åtalsfrekvensen för de tio länen är 78 %, för slututdelningskonkurser 73 % och för fattigkonkurser 100 %. Markanta skillnader i åtalsfrekvens finns mellan olika län, men utgångsmaterialet för dessa beräkningar är så knappt att osäkerheten blir stor.

4 Domslut

Resultatet av väckta åtal visas i figur 10.7.

	S	F	T
Åtal väckt	54	15	69
Dom ej avkunnad	-	-3	-3
Frikännande	-	-1	-1
Skyldigförklarade	54	11	65

Figur 10.7 Antal skyldigförklarade för gäldenärsbrott

Skyldigförklarandefrekvensen är alltså 100 % för dom som avkunnats i anledning av slututdelningskonkurser. Motsvarande värde för fattigkonkurserna är 92 %. Frekvensen skyldigförklarade för gäldenärsbrott får anses exceptionellt hög vid en jämförelse med andra brottstyper.

I figur 10.8 har de av åklagarmyndigheterna i enkäten uppgivna domsluten fördelats efter åtalsrum. Totala antalet åtalspunkter är 90, varav 73 är hänförliga till slututdelningskonkurser och 17 berör fattigkonkurser. Antalet åtalspunkter överstiger de skyldigförklarade gäldenärerna med 25 (jfr figur 10.7).

Relationen mellan antal fällande domar enligt ett visst åtalsrum och totala antalet dömda gäldenärer kallas här för brottsfrekvens. Brottsfrekvensen för BrB 11:1 vid slututdelningskonkurser blir alltså $3/54 \cdot 100$ eller 6 % och vid fattigkonkurser $4/11 \cdot 100$, dvs 36 %. I figur 10.8 har brottsfrekvensen angetts för samtliga aktuella åtalsrum.

Använda symboler i figur 10.8

- 1 § oredlighet mot borgenärer
- 2 § grov oredlighet mot borgenärer
- 3 § vårdslöshet mot borgenärer
- 4 § mannamån mot borgenärer
- 5 § bokföringsbrott
- 6 § försök att ur riket bortföra tillgång

Åtalsrum	Antal åtalspunkter			Brottsfrekvens efter åtalsrum (procent)		
	S	F	T	S	F	T
1 §	3	4	7	6	36	11
2 §	2	-	2	4	-	3
3 §	21	2	23	39	18	35
4 §	2	1	3	4	9	4
5 §	45	10	55	83	91	85
6 §	-	-	-	-	-	-
Totalt	73	17	90	135	155	138

Figur 10.8 Domslutens fördelning efter åtalsrum och brottsfrekvens

Det ojämförligt vanligaste gäldenärsbrottet vid båda konkurs-typerna är bokföringsbrott. Brottsfrekvensen ligger på 83 % vid slututdelningskonkurser och 91 % för fattigkonkurser.

Det har tidigare erinrats om att man får väcka åtal enligt BrB 11:5 endast, när "gäldenären inom fem år från det brottet förövades kommit i konkurs, fått eller erbjudit ackord eller inställt sina betalningar". Den här konstaterade höga brottsfrekvensen för bokföringsbrott talar för en lagändring i åtalsfrågan i överensstämmelse med vad som föreslagits av bokföringslagsutredningen i SOU 1967:49.

Fällande dom för vårdslöshet mot borgenärer är också mycket vanlig i synnerhet vid slututdelningskonkurser.

Den näst vanligaste domsgrunden vid fattigkonkurser är oredlighet mot borgenärer. I slututdelningskonkurser spelar detta åtalsrum en obetydlig roll.

I figur 10.9 sammanställs resultatet av åklagarenkäten med avseende på de fyra beslutsstegen. I en femte punkt intas också totala brottsfrekvensen.

Vid bedömningen av undersökningsresultatet bör vi ta hänsyn till att procenttalen, som avser gäldenärsbrott vid fattigkonkurser, är beräknade på ett mycket begränsat utgångsmaterial till följd av den låga faktiska anmälningfrekvensen (9 %). Uppgifterna om gäldenärsbrottslighet vid fattigkonkurser är därför inte helt tillförlitliga.

I studien har som tidigare nämnts ingått 368 slututdelningskonkurser och 387 fattigkonkurser.

	S	F	T
	(procent)		
1 Faktisk anmälningfrekvens	30	7	19
2 Avskrivningsfrekvens före förundersökning	4	7	5
Misstanke kvarstår före förundersökning	96	93	95
3 Åtalsfrekvens	73	100	78
Misstanke kvarstår inte efter förundersökning	27	0	22
4 Skyldigförklarandefrekvens	100	92	98
Frikännande	0	8	2
5 Brottsfrekvens	135	155	138

Figur 10.9 Handläggning av misstänkt gäldenärsbrottslighet

10.9 DOLD GÄLDENÄRSBROTTSLIGHET

Studien har också gått ut på att uppskatta omfattningen av gäldenärsbrott, som inte uppdagas och således inte blir beivrade. Det stora flertalet av sådana brott, (misstänkt) dold gäldenärsbrottslighet, bör återfinnas i samband med fattigkonkurser, där anmälningsskyldighet ju inte föreligger. Det är tydligt, att ett antal gäldenärsbrott inte heller anmäls vid slututdelningskonkurser. De stora regionala skillnaderna i den faktiska anmälningfrekvensen, som redogivats ovan tyder härpå.

I det följande kallas relationen mellan antal gäldenärsbrott som undersökningsgruppen sökt påvisa och avslutade konkurser för möjlig anmälningssfrekvens. Beräkningen av den möjliga anmälningssfrekvensen grundar sig på åklagarenkäten och den tidigare redovisade granskningen av konkursakterna vid 43 tingsrätter i tio län.

Syftet med granskningen har varit att om möjligt komma fram till en likformig tillämpning av bestämmelsen i KL 55 § rörande KF:s skyldighet att ange "huruvida skälig anledning förefinnes till antagande, att gäldenären gjort sig skyldig till brottsligt förhållande mot sina borgenärer". Granskningen har inneburit en strikt tillämpning av BrB kapitel 11.

Inventeringen av misstänkta gäldenärsbrott har gjorts med ledning av förvaltarberättelser, bouppteckningar (vid fattigkonkurser), redovisningshandlingar och andra anteckningar av intresse.

Studien har visar, att ytterligare 35 fall av misstänkta gäldenärsbrott troligen borde anmälts till åklagarmyndighet vid slututdelningskonkurser. Brottssindikationerna har varit åsidosatt redovisningsskyldighet, gäldenärens avvikande och vissa typer av skenbrottslighet (jfr avsnitt 10.6).

Följande gäldenärsbrottslighet har alltså påvisats för slututdelningskonkurser:

Faktiskt anmälda fall enligt figur 8.3	112
Ytterligare misstänkta fall	<u>35</u>
Möjliga antal fall	<u>147</u>

Möjlig anmälningssfrekvens $(147/368 \cdot 100) = 40 \%$.

Eftersom den faktiska anmälningssfrekvensen är 30 %, bör misstänkt dold gäldenärsbrottslighet vid slututdelningskonkurser ligga på cirka 10 %.

Den dolda gäldenärsbrottsligheten vid fattigkonkurser är av tidigare redovisade skäl betydande. För att få en överblick över hur bortsligheten fördelar sig med hänsyn till konkursföretagens ekonomiska ställning enligt bouppteckningarna ställdes den tablå samman, vilken visas som figur 10.10. Klassindelningen har gjorts efter kvoten mellan tillgångar och skulder för bouppteckningarna.

Använda beteckningar

Anm = av konkursdomare anmälda gäldenärsbrott vid fattigkonkurser

Ej anm = av undersökningsgruppen ytterligare konstaterade troliga gäldenärsbrott vid fattigkonkurser

Man kan med ledning av siffermaterialet i tablåen räkna fram anmälningfrekvensen klassvis. Denna blir för både "anmälda" och "ej anmälda" 25, 23, 16, 14, 29, 11 och 0 %. Vid lika klassintervall sjunker anmälningfredvensen mycket snabbt, när tillgångsprocenten ökar.

Av tillgängliga anteckningar i konkursakterna har misstanke om gäldenärsbrottslighet enligt BrB 11:3 endast kunnat utläsas i två fall. Båda dessa är anmälda och har lett till fällande dom (jfr figur 10.10).

Det är emellertid uppenbart att vårdslöshet mot borgenärer, särskilt att gäldenär "fortsätter rörelse under förbrukande av avsevärda medel utan motsvarande nytta för rörelsen" är ofta förekommande vid fattigkonkurser. Nedan görs ett försök att indirekt beräkna vårdslöshetsbrotten vid fattigkonkurser.

Om vi försiktigtvis antar, att gäldenärsbrottsligheten enligt BrB 11:3 inte vore högre vid fattigkonkurser än slututdelningskonkurser, kan vi med ledning av den kända brottsfrekvensen i figur 10.8 beräkna det ungefärliga antal fall, som borde bli anmälda enligt detta lagrum. Efter justering med hänsyn till fattigkonkursernas totala antal och de två tidigare anmälda fallen för vårdslöshet mot borgenärer skulle anmälningar enligt 11:3 vara aktuella vid 44 fattigkonkurser.

Brottsindikationer	Tillgångar i procent av skulder enligt bouppteckningar										Totalt	
	0-1,0	1,1-5,0	5,1-10,0	10,1-20,0	20,1-40,0	40,1-70,0	70,1-100					
	Anm Ej anm	Anm Ej anm	Anm Ej anm	Anm Ej anm	Anm Ej anm	Anm Ej anm	Anm Ej anm	Anm Ej anm				
Åsidosatt redovisningsskyldighet	12 33	5 12	3	4	2 4	1			19 57			
Gäldenärens avvikande	2	2							4			
Skenbrottslighet	1 5		2						1 7			
Angivna indikationer om brott	13 40	5 14	5	4	2 4	1			20 68			
Ej angivna indikationer om brott	160	62	27	25	15	8	2		299			
Totalt antal fattigkonkurser	13 200	5 76	32	29	2 19	9	2	2	20 367			

Figur 10.10 Gäldenärsbrottslighet relaterad till tillgångar/skulder enligt bouppteckningar i fattigkonkurser (anmälningar "på annat sätt" ingår inte här)

Med nu gjorda antaganden blir gäldenärsbrottsligheten vid fattigkonkurser:

Anmälningar på "annat sätt" (jfr figur 10.4)	13
Indikationer om brott enligt figur 10.10	
anmälda	20
ej anmälda	68
Beräknad brottslighet enligt BrB 11:3	<u>44</u>
Summa antal misstänkta fall	<u>145</u>

Möjlig anmälningsfrekvens $(145/387 \cdot 100) = 37 \%$.

Den faktiska anmälningsfrekvensen var 9 %, vilket skulle ge en dold gäldenärsbrottslighet på ungefär 28 %.

Det torde inte vara orimligt att anta, att vårdslöshet mot borge-närer i verkligheten förekommer vid åtminstone dubbelt så många fattigkonkurser som de här beräknade. En sådan presumtion skulle leda till en möjlig anmälningsfrekvens på i det närmaste 50 %.

Sven Cavallin⁴⁾ 5) har undersökt 86 slututdelningskonkurser åren 1967-1969 med avseende på misstänkt gäldenärsbrottslighet. Han bedömde den möjliga brottsligheten till 1967: 40,8 %, 1968: 44,8 % och 1969: 56,0 %. Cavallin anser att gäldenärsbrott är ungefär lika vanliga vid fattigkonkurser som vid ordinära konkurser.

Undersökningsresultatet kan sammanfattas:

- 1 Till åklagarmyndigheterna anmäls - av konkursdomare och andra personer - 30 % av gäldenärerna i slututdelningskonkurserna. Vid fattigkonkurserna, där lagstadgad anmälningsplikt inte finns, är anmälningsfrekvensen ändå 9 %.

4) Cavallin, S, Något om beivrande av gäldenärsbrott särskilt vid fattigkonkurser, Svensk Juristtidning, 1970, sid 573-575.

5) Jfr också Lithner, K, Misstankar om gäldenärsbrott vid fattigkonkurser, Företagsekonomi 1968:6, sid 268-269.

- 2 Ett strikt iakttagande av reglerna i BrB kapitel 11 borde resultera i en möjlig anmälningssfrekvens på cirka 40 % vid slututdelningskonkurser och 40-50 % i samband med fattigkonkurser.
- 3 Dold gäldenärsbrottslighet finns således i cirka 10 % av slututdelningskonkurserna och i 30-40 % av fattigkonkurserna.
- 4 Det finns betydande regionala skillnader i anmälningssfrekvens vid båda konkurstyperna. Utredningen har belagt, att hög anmälningssfrekvens förutsätter en aktiv medverkan av åklagarmyndigheterna.

KAPITEL 11. MILJÖPAVERKAN

11.1 UNDERSÖKNINGSMETOD

Bland faktorer i företagets miljö behandlas här bolagsregistreringar, konjunkturer, kreditrestriktioner, lönsamhet, struktur-
omvandling och lagstiftning. Urvalet av faktorerna har diskuterats i avsnitt 2.3.2.3.

Beskrivningen och skattningen av miljöfaktorerna sker mot en kvantitativ bakgrund utom när det gäller lagstiftning. Sambandet mellan företagskonkurser och faktorerna bolagsregistreringar, konjunkturer samt kreditåttstramningar mäts med två skilda metoder för att möjliggöra jämförelse. I ett första steg görs flödesanalyser, vilka går ut på att undersöka sambandet mellan årliga procentuella förändringar hos tidsserierna för företagskonkurser och den studerade miljövariabeln. Det andra steget utgörs av korrelationsanalyser. I något fall används dessutom indexserier för att belysa samband.

Det hade varit önskvärt att undersöka ovan angivna samband i form av regressionsanalys. Ett sådant angreppssätt kräver emellertid uppbyggnad av en situationsanpassad modell och utnyttjande av dator. Begränsningen av forskningsanslaget medger emellertid inte ett utvecklande av denna teknik.

11.2 BOLAGSREGISTRERING

Vi har i avsnitt 5.5 redogjort för hur antal beslutade företagskonkurser utvecklats över tiden. Vår uppgift är nu att undersöka, om det finns något samband mellan registreringar av aktiebolag och bolagskonkurser. Ur jämförelsesynpunkt används tre olika mätmetoder.

Först visas antal aktiebolagskonkurser och registreringar av aktiebolag som indexserier under tiden 1950 - 1974 med 1950 som basår. Syftet med denna förberedande analys är att visa trendutvecklingen för de båda serierna och med utgångspunkt härifrån diskutera överensstämmelser och särdrag.

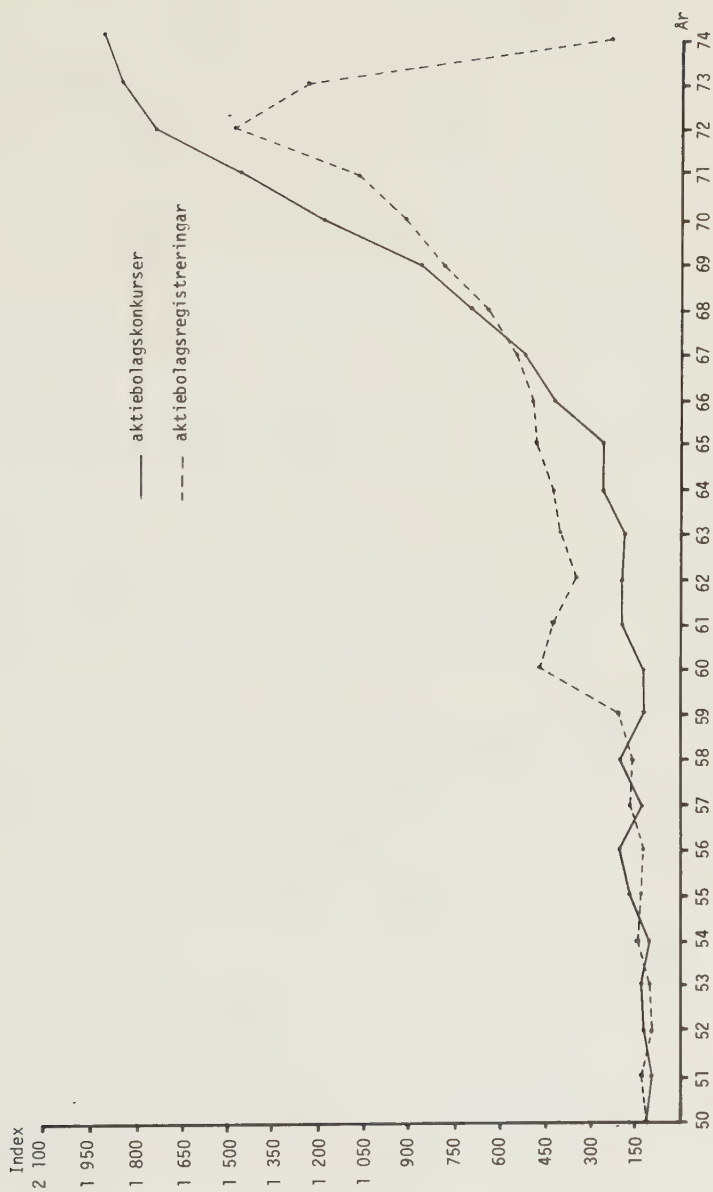
I ett andra analyssteg jämförs årliga procentuella förändringar hos konkurser respektive registreringar. Metoden ger oss möjlighet att studera, om förändringar i bolagsregistreringar återverkar på konkursfrekvensen och om så är fallet med vilken tidsförskjutning detta sker. Den är inte helt invändningsfri, eftersom de relativa förändringarnas storlek blir beroende av de löpande absoluta värdenas variationer. Den här använda tekniken utnyttjas emellertid inte sällan för att studera förändringar i tidsserier.

Vårt tredje analysmoment består i att söka korrelationskoefficienter mellan de båda serierna vid varierande tidsförskjutning mellan registreringar och konkurser. Denna och föregående metod ger oss vissa möjligheter till jämförelse samtidigt som korrelationsberäkningarna ger besked om hur starkt sambandet är.

Antal beslutade företagskonkurser och registreringar samt motsvarande indextal visas i bilaga 11.1. I figur 11.1 kan vi studera utvecklingen av aktiebolagskonkurser och bolagsregistreringar.

När vi jämför de båda i figur 11.1 inlagda indexserierna, finner vi en god överensstämmelse över tiden men också några markanta särdrag, vilka vi kommenterar i det följande.

Registreringarna ökar starkt under år 1960. Detta beror sannolikt på utformningen av pensioneringsreglerna i det år 1959 införda ATP-systemet. Reglerna var till en början så konstruerade att de gav huvudaktieägare i fåmansbolagen klart bättre pensioneringsvillkor än ägare till personassociationer. Innan en lagändring

Figur 11.1 Aktiebolagskonkurser och aktiebolagsregistreringar som indexserier (basår 1950)

vidtogs, ledde favoriseringen av bolagsformen till ombildningar från personassociationer till aktiebolag.

Den tydliga nedgången i registreringar som inträffar under år 1973 och som förstärks 1974 har en given bakgrund. Det är som tidigare påpekats sedan den 1 juli 1973 inte längre tillåtet att registrera bolag med lägre aktiekapital än 50 000 kronor. Den före detta datum rikligt förekommande registreringen av 5 000-kronorsbolag är således inte längre möjlig.

Antalet årliga bolagskonkurser stiger under åren 1950-1965 måttligt. Ökningen under denna period är 167 indexenheter. Från och med år 1965 års slut inträder en markant stegring, som fortsätter till år 1972 men som därefter försvagas något. Totala ökningen år 1965-1974 är 1 669 indexenheter.

Under tiden 1950-1959 utvecklas de båda indexserierna relativt likartat, medan indexet för registreringar stiger snabbare än indexet för bolagskonkurser under åren 1960-1965. Den ökning av antalet konkurser som sker år 1966 leder till att indexet för konkurser passerar indexet för registreringar under år 1968.

Aktiebolagsbildningarna bör ha tilltagit med näringslivets expansion. Stigande inkomster och skattetryck har gjort aktiebolagsformen mer lockande för rena löntagare. Lägsta tillåtna aktiekapital, 5 000 kr, motsvarade i början av 1970-talet endast cirka tredjedelen av samma belopps reella värde 1950. De finansiella kraven på aktieägarna i nybildade bolag har alltså successivt sänkts.

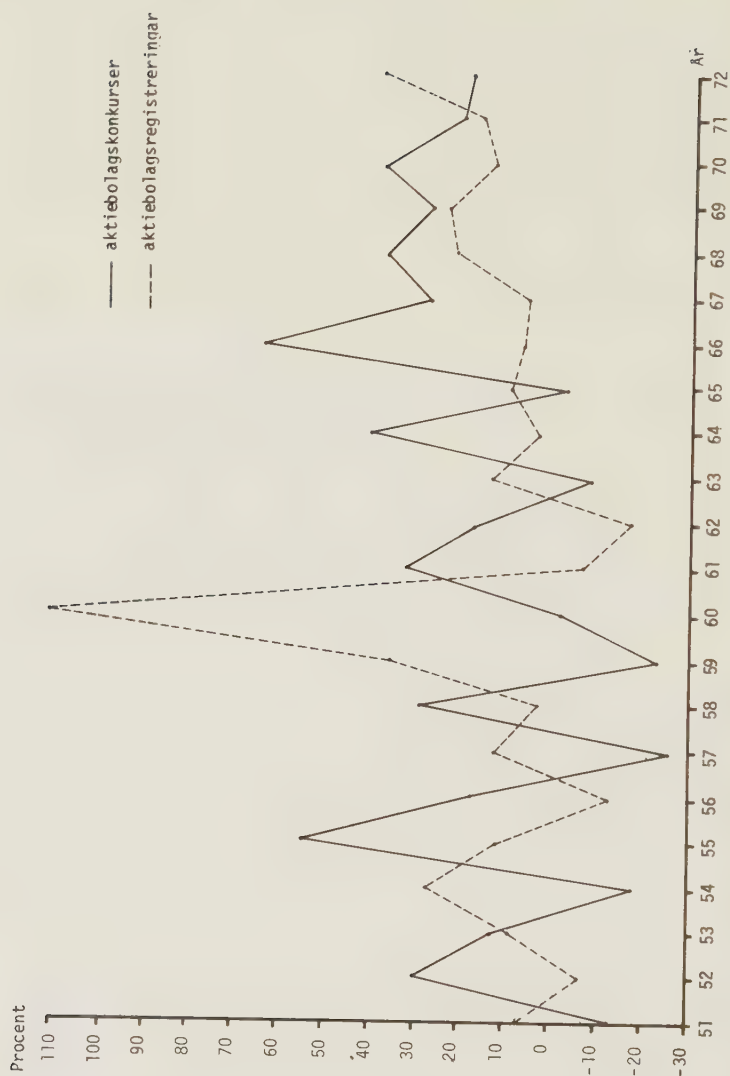
I följande översikt har ingen hänsyn tagits till tidsförskjutningen mellan bolagsregistreringar och inträffade konkurser. Om anmälan för avregistrering av aktiebolag vid beslut om konkurs stadgas i AL 169 §.

År	1950	1955	1960	1965	1970	1972
Bolagsstock	32 188	34 070	44 394	66 236	100 166	126 192
Registrerade bolag	1 216	1 896	5 539	5 711	11 166	18 217
Avregistrerade bolag	429	950	547	772	2 105	2 654
Aktiebolagskonkurser	129	207	177	344	1 548	2 244
Aktiebolagskonkurser i procent av registreringar	11	11	3	6	14	12
Aktiebolagskonkurser i procent av avregistreringar	30	22	32	45	74	85

Att det finns ett samband mellan bolagsstockens tillväxt via registreringarna och konkurserna är sannolikt. I samma riktning pekar bolagskonkursernas stigande andel av avregistreringarna.

Vid en noggrannare mätning av sambandet mellan registreringar och konkurser måste vi emellertid beakta tidsförskjutningen mellan dem. Vi har i avsnitt 5.6.11 funnit, att medianvärdet för aktiebolags genomsnittliga livslängd är 5.5 år med avseende på bolag, vilkas konkurser avslutats år 1970. Den i avsnitt 5.6.11 utförda mätningen visar den genomsnittliga livslängden som tiden mellan avslutade konkurser år 1970 och tidpunkten för registreringarna. Mätmetoden medför, att bolag med lång livslängd får en betydande inverkan på medianvärdet. Om vi i stället utgått från registreringstidpunkten och mätt genomsnittliga livslängden till konkurstillfället, skulle medianvärdet blivit lägre än 5,5. Detta blir följderna av att bolagen under perioden 1950-1974 successivt fått kortare livslängd. Den tidsförskjutning mellan bolagsregistreringar och därpå följande konkurser som vi bör räkna med i den följande analysen är därför sannolikt mindre än det ovan redovisade medianvärdet.

I figur 11.2 kan vi studera de procentuella förändringarna av konkurser och registreringar. Motsvarande sifferunderlag finns i bilaga 11.2.

Figur 11.2 Procentuella förändringar av aktiebörskonkurser och registreringar

Om vi analyserar värdena i figur 11.2 med avseende på registrerings-
toppar, konkurstoppar och tidsförskjutning erhålls:

	År						
Registreringstoppar	51	54	57	60	63	65	68
Konkurstoppar	55	58	61	64	66	68	70
Tidsförskjutning	4	4	4	4	3	3	2

Analysen tyder på att det finns ett samband och att tidsförskjutningen är 4 - 2 år. Att tidsförskjutningen har avtagit mot mitten och slutet av 1960-talet är följdriktigt. Under denna tid hade vi en påtaglig ökning av registreringarna jämfört med tidigare år framför allt av 5 000-kronorsbolag, vilka visat sig ha en kortare livslängd.

När vi jämför registrerings- och konkursnedgångar, blir utvecklingen en annan. Tidsförskjutningen inskränks då till mellan ett och två år och de procentuella förändringarna varierar mindre i båda serierna. Det är tydligt, att minskningar i registreringar under undersökningsperioden endast i ringa grad medfört färre konkurser.

Korrelationsberäkningen mellan totala antalet registreringar och bolagskonkurser ger följande resultat:

Korrelationskoefficient	0,75	0,94	0,94	0,94	0,92	0,90
Tidsförskjutning (år)	0	1	2	3	4	5

Korrelationen är hög för en tidsförskjutning på 1 - 5 år. Det goda sambandet mellan registreringar och konkurser över ett så pass långt tidsintervall speglar också det förhållandet, att de båda tidsserierna utvecklas förhållandevis lika över tiden (jfr figur 11.1).

När vi tar hänsyn till denna och föregående mätmetod finner vi, att det troligen finns ett samband mellan registreringar och bolagskonkurser och att den mest frekventa tidsförskjutningen är 3 - 4 år.

Frågan är, varför öknings av registreringar skulle dra med sig ett stegrat antal konkurser. Främsta förklaringen torde vara, att en relativt stor del av de nybildade bolagen kan betraktas som mindre seriösa företagsbildningar. Dessa rörelser är ofta hantverks-, entreprenad- och serviceföretag, som bildats i spekulativt syfte, t ex för att exploatera en tillfälligt lönsam verksamhetsgren.

11.3 KONJUNKTURPÅVERKAN

Det ligger nära till hands att anta, att av konjunkturväxlingar orsakade förändringar i sysselsättningen märkbart påverkar antalet företagskonkurser. Vi skall nedan mot bakgrund av visst siffermaterial se, om vi kan finna något sådant samband.

Om de ekonomiska krafterna fritt får verka i samhället, visar erfarenheten, att den ekonomiska utvecklingen tenderar att bli ojämn. I Sverige har vi i syfte att styra utvecklingen mot en jämn och någorlunda full sysselsättning ända sedan början av 1930-talet bedrivit stabiliseringspolitik i olika former. Trots detta har vi långt ifrån kunnat bemästra konjunkturerna.

Ett av de mest använda måtten på takten i den ekonomiska tillväxten över en längre tidsperiod är industriproduktionens volymförändringar. Vi skall därför med utgångspunkt härifrån undersöka, om vi kan finna något samband mellan företagskonkurser och konjukturer över tiden. Metoden att analysera konjunktursvängningar med

ledning av industriproduktionens årliga förändringar är inte sällan utnyttjad.¹⁾

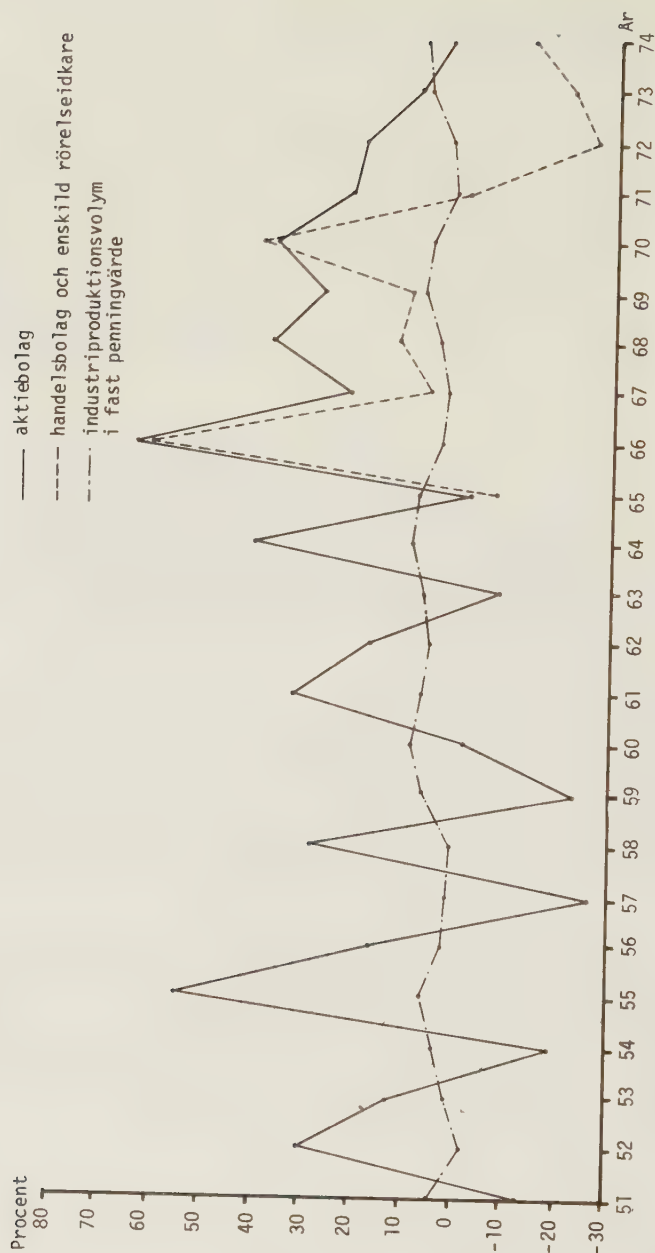
När det gäller val av metod, skulle vi kunna jämföra antal företagskonkurser med industriproduktionens volym i löpande priser. Tillvägagångssättet är emellertid mindre lämpligt, eftersom inverkan av penningvärdeförändringar inte beaktas. Vi bör därför välja att jämföra företagskonkursernas årliga procentuella förändringar med industriproduktionens årliga procentuella förändringar beräknade i ett fast penningvärde. Metoden visas i figur 11.3. De årliga procentuella förändringarna av antalet företagskonkurser framgår av bilaga 11.2.

I bilaga 11.3 har intagits såväl industriproduktionens volym i löpande priser som industriproduktionens volym och årliga procentuella förändringar i 1950 års penningvärde. Uppgifterna om industriproduktion i löpande priser är hämtade ur SOS årliga publikation "Industri". Industriproduktionen i fast penningvärde liksom dess årliga procentuella förändringar har förmedlats av SCB.

De i bilagan redovisade tidsserierna påverkas från och med år 1968 något av att SCB detta och följande år tillämpar ett beräkningsunderlag, som utgår från SNI-systemet för näringsgrensindelning. De nya normerna torde endast i ringa grad påverka vårt analysresultat. Värden med avseende på år 1974 är prognosticerade av konjunkturinstitutet.

Vi kan urskilja konjunkturvägarna genom att studera industriproduktionens årliga procentuella förändringar i bilaga 11.3 och i

1) Jfr exempelvis *Kragh, B*, Stabiliseringspolitik och samhälls-ekonomisk balans, som ingår i det av Bo Södersten redigerade samlingsverket *Svensk ekonomi*, Stockholm 1970, sid 122 f.

Figur 11.3 Årlig procentuell förändring av konkurser för aktiebolag, handelsbolag och enskilda rörelseidkare samt av industriproduktionens volym i fast penningvärde

figur 11.3. Hög- och lågmärkena återkommer i stort sett regelbundet med intervaller om fyra till fem år. Typiska lågmärken förekommer åren 1952, 1958, 1963, 1967 och 1972, medan topparna i industriproduktionen inträffat 1951, 1955, 1960, 1964 och 1969. Svängningarna skulle blivit tydligare, om serien visats på kvartals- eller månadsbasis i stället för som här med årsintervallen.

När vi avläser aktiebolagskonkursernas kraftiga svängningar under 1950-talet bör vi ha i minnet, att dessa blir förhållandevis måttliga, om de uttrycks i absoluta tal. Under senare hälften av 1960-talet stiger antalet bolagskonkurser kontinuerligt (jfr bilaga 11:1), vilket medför att de årliga procentuella förändringarna ständigt beräknas på stigande basvärden och därför blir utslaget mindre än väntat.

Som tidigare nämnts har konkurserna för handelsbolag och enskilda rörelseidkare av arbetsmässiga skäl inte reodvisats längre bakåt i tiden än till år 1964. Aktiebolagskonkursernas stora årliga procentuella ökning under senare hälften av 1960-talet övergår under 1970-talets första år i en mycket måttlig tillväxt. Tendensen är likartad för handelsbolag och enskilda rörelseidkare men något mer markant beträffande nedgången i den procentuella tillväxten under 1970-talet.

Frågan är nu om det finns något periodiskt samband mellan serierna i figur 11.3. Det torde inte finnas någon entydig tendens att lågkonjunkturen åtföljs av ett stegradt antal konkurser och högkonjunkturen av nedgång i konkurserna. I något fall inträffar konkurstoppen cirka ett år efter lågmärket i konjunkturen, i andra fall när lågkonjunkturen är som mest utpräglad och ibland ett år före lågkonjunkturen nått botten eller till och med under pågående högkonjunktur. Förhållandet är i allt väsentligt likartat, när det gäller högkonjunkturer och nedgångar i konkurserna. När vi gör dessa bedömningar, måste vi emellertid beakta, att andra faktorer än konjunkturer påverkar konkursutvecklingen.

Mätningen av konjunkturernas inverkan på konkursfrekvensen försvåras av att vårt undersökningsmaterial omfattar en stor och samtidigt heterogen grupp av företag. I populationen ingår företag som producerar varor och tjänster, som tillhör olika branscher, som är olika stora, som har olika finansiell styrka etc. Eftersom dessa företagskategorier vanligtvis är olika konjunktürkänsliga, får vi en viss spridning av konjunkteffekten.

Vi skall nu liksom tidigare göra en jämförelse mellan flödesanalysen och en korrelationsanalys. Vid korrelationsberäkningen utgår vi från de logaritmerade förändringarna i industriproduktionens volym till fast penningvärde (jfr bilaga 11.3) respektive de logaritmerade förändringarna i antal bolagskonkurser (jfr bilaga 11.1). Någon separat bestämning av korrelationen mellan industriproduktion och konkurser för handelsbolag och enskilda rörelseidkare görs inte med hänsyn till den ringa tidsperiod under vilken vi känner omfånget av dessa konkurser.

Analysen ger en korrelationskoefficient på $-0,08$, när tidsförskjutningen är noll år. Om vi räknar med en tidsförskjutning på 1 - 3 år åt båda hållen är sambandet fortfarande helt osignifikant. Vi kan alltså inte påvisa något signifikant samband mellan konjunkturer och konkurser.

Resultatet av korrelationsanalysen bekräftar vad vi tidigare funnit genom flödesanalysen grundad på årliga procentuella förändringar. Vår slutsats blir, att vi med här använda analysmetoder och undersökningsdata inte kunnat påvisa något samband mellan konjunkturer och aktiebolagskonkurser. Härmed är emellertid inte uteslutet att i varje fall mera omfattande och varaktiga sysselsättningsrubbningar inte skulle påverka antalet konkursfall.

11.4 KREDITRESTRIKTIONER

I detta avsnitt skall vi särskilt diskutera de små och medelstora företagens känslighet för de störningar i kapitalförsörjningen som framkallas av kreditrestriktioner, vilka samhället tillgriper som ett medel i den sk stabiliseringspolitiken. Det är uppenbart, att också stora företag påverkas oförmånligt av rubbningar i kreditmarknadens funktion. De små och medelstora företagen är emellertid troligen sämre lottade än de stora, när det gäller att möta kreditrestriktionerna.

Kännetecknande för de små företagens kapitalstruktur är bl a:

- 1 Deras totala kapital är ofta för litet för att medge dem att göra de materiella och immateriella investeringar, som är behövliga för att de skall kunna följa med i näringslivets snabba utveckling.
- 2 Relationen mellan eget och främmande kapital är otillfredsställande. I betänkandet "Finansieringsinstitut för mindre och medelstora företag"²⁾ har bl a vissa beräkningar utförts vilka visar eget kapital i procent av balansomslutningen för industriföretag inom olika storleksgrupper åren 1965-1969. Uppgifterna som bygger på SCB:s publikation "Företagen" kan sammanfattas:

2) Finansieringsinstitut för mindre och medelstora företag, Betänkande avgivet av delegationen för mindre och medelstora företag, I-stencil 1970-5, Stockholm, 1970, sid 12.

Antal anställda	Genomsnittsvärden för eget kapital i procent av balansomslutningen
5 - 9	cirka 15 %
10 - 24	18
25 - 49	22
50 - 99	24
100 - 199	23
200 - 499	26
500 - 999	28
1 000 -	37

I Sven-Erik Johanssons och Bo Silléns tidigare omnämnda studie "Småindustri och familjeföretagare"³⁾ undersöktes bl a det egna kapitalets andel av balansomslutningen våren 1967 för 129 mindre och medelstora företag inom textil-, trä-, grafisk- och verkstadsindustri. Av de undersökta företagen hade 60 % ett eget kapital, som var mindre än 20 % av balansomslutningen.

Vi har i denna studie som framgår av avsnitt 7.6.4 funnit, att fortlevande företag med 0 - 50 anställda har en soliditet som över en femårsperiod på 1960-talet varierar mellan 19 och 22 %.

I en studie som utförts av Mats Glader⁴⁾ omfattande 176 industri-företag i Skellefteå, Katrineholm och Kristianstad/Hässleholm A-regioner redovisas en soliditet på i genomsnitt 16 % för företag i vardera storleksgruppen 5 - 20 och 21 - 50 anställda.

3) Johansson, S-E & Sillén, B, Småindustri och familjeföretagare, Stockholm, 1968.

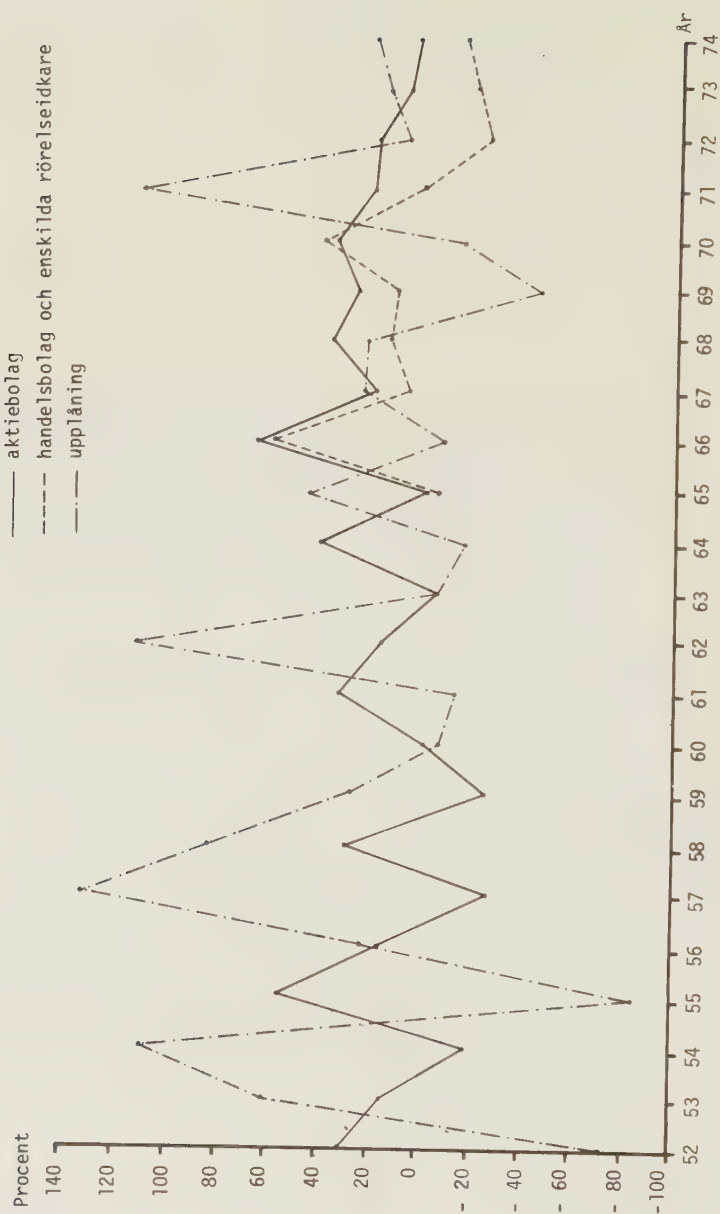
4) Glader, M, Finansiellt beteende i mindre och medelstora industriföretag 1965-71, arbetsmanus, avd för företagsekonomi vid Umeå universitet, 1973.

- 3 De allra minsta företagen har som regel en låg lönsamhet. Detta har bl a påvisats av Mats Glader i hans ovan omnämnda arbete,⁴⁾ när det gäller storleksgruppen 5 - 20 anställda. Företag med dålig lönsamhet har begränsade möjligheter till internfinansiering (självfinansiering):
- 4 Kapitalknappheten accentueras vid arvsfall och generationsväxlingar, eftersom kvarstående delägare i fåmansföretaget (familjeföretaget) vanligen måste ta de likvida medel ur företaget, som krävs för att lösa ut arvsberättigade och betala arvsskatt.

Man brukar skilja mellan tre olika men sinsemellan samordnade metoder för att stabilisera konjunktursvängningarna. Vi använder oss av penning-, finans- och arbetsmarknadspolitiska medel. Penningpolitiken berör främst kreditvolym och räntesatser, finanspolitiken är huvudsakligen förknippad med budgetbalanseringsprinciper och åtgärder för att främja eller bromsa investeringar, medan arbetsmarknadspolitiken syftar till att direkt påverka sysselsättningen.

Vi skall nu söka mäta effekten av den förda penningpolitiken genom att årsvis jämföra procentuella förändringar av företagskonkurser med procentuella förändringar av näringslivets nettouplåning på den organiserade kreditmarknaden. I ett andra analyssteg undersöks korrelationen mellan företagskonkurser och nettouplåning.

De uppgifter som finns i bilaga 11.4 om nettoflödet av näringslivets upplåning på den organiserade kreditmarknaden åren 1951-1974 återfinns i publikationen "Sveriges Riksbank" utom värdet för 1974, vilket bygger på en av riksbanken utförd prognos. Som framgår av bilagan har upplåningen i föränderligt penningvärde omräknats till fast penningvärde medelst det s k BNP-indexet. Indexet utgörs av kvoten mellan bruttonationalprodukt till löpande priser och fasta priser. Indexet har valts i samråd med SCB.

I figur 11.4 jämförs de årliga procentuella förändringarna av företagskonkurserna och av näringslivets nettouplåning i fast penningvärde. Vi kan med ledning av diagrammet göra följande sammanställning:

	År						
Kreditåtstramningar	52	55	61	64	66	69/70	72
Konkurstoppar	52	55	61	64	66	70	72
Tidsförskjutning	0	0	0	0	0	0	0

Sammanställningen visar att konkursuppgångar sammanfaller i tiden med kreditåtstramningar med viss reservation för år 1958. Konkurstoppen detta år inträffar året efter det kreditåtstramningen börjat verka men innan den fått full effekt.

Om vi i stället jämför perioder med lätt penningmarknad, finner vi att dessa väl motsvaras av konkursnedgångar. Nu liksom i tidigare likartade analyser gäller att jämförelsevärden enbart vid årsskiftena ger en grov värdering samt att andra faktorer än de här studerade påverkar konkursutfallet.

Den gjorda analysen tyder på att små och ekonomiskt svaga företag är synnerligen känsliga för störningar på lånemarknaden. Vi skall belysa de sannolika orsakerna härtill efter det vi sett resultatet av korrelationsanalysen.

Korrelationsanalysen utgår från en jämförelse mellan näringslivets upplåning på den organiserade kreditmarknaden i fast penningvärde (jfr bilaga 11.4) och antal konkurser och avser de logaritmerade differenserna i båda fallen.

När vi utgår från en tidsförskjutning som är noll, blir korrelationskoefficienten - 0,52, vilket innebär, att sambandet är signifikant på enprocentsnivå. Vi har alltså funnit, att korre-

tionen är hög mellan förändringar i lånemarknaden och i antal konkurser under ovan angivna förutsättningar. En tidsförskjutning åt ena eller andra hållet medför lägre korrelation.

Den tidigare gjorda flödesanalysen och korrelationsbestämningen visar god överensstämmelse. Slutsatsen blir, att vi med här använda analysmetoder och utgångsdata gjort det sannolikt att små företag är synnerligen känsliga för växlingar i utlåningen på den organiserade kreditmarknaden.

Under efterkrigstiden har konjunkturpolitiken fått en utformning, som under långa perioder medfört kreditransoneringar. Syftet med kreditåtstramningarna har varit, att man utan att iaktta någon form av selektivitet skall minska likviditeten inom näringslivet. Huruvida de mindre och medelstora företagen drabbas särskilt hårt av kreditrestriktionerna är ett ständigt debattämne. Vi skall söka belysa de små och medelstora företags situation under en kreditransoneringsperiod. Synpunkterna avser dessa företags utgångsläge vid en inträdande penningknapphet, affärsbankernas fördelning av korta krediter samt betalningsförhållanden mellan företagen under rådande kreditrestriktioner.

De små och medelstora företagen har finansiellt ett sämre utgångsläge inför kreditransoneringen än de stora. Som tidigare visats i detta avsnitt är de särskilt skuldbelastade och har som en följd därav stora amorteringar och utbetalningar för räntor, vilket blir särskilt kännbart vid en generell kreditåtstramning.

Vid kreditransonering tvingas affärsbankerna att välja bland kreditansökningar, som från risksynpunkt och andra bedömningsgrunder skulle kunna beviljas, om medel fanns att tillgå. En högst väsentlig fråga är, vilka ytterligare faktorer som i detta läge påverkar bankernas urvalsprocess.

Det är välkänt, att bankerna ger gamla kunder företräde vid kredittilldelning. Helt nödvändiga rörelsekrediter och säsongkrediter försöker bankerna prioritera för att undvika störningar i företagens löpande verksamhet. Jämsides härmed skärps emellertid kraven på amortering av nya och tidigare lån, och man inför ofta en viss begränsning av räkningskrediter.

Vid mycket hårda kreditrestriktioner måste bankerna emellertid sova ytterligare mellan olika kunders kreditanspråk. I denna situation torde de i huvudsak ta hänsyn till kundernas lönsamhet. Ur bankernas synvinkel är framför allt kunder som har eller beräknas ge god inlåning lönsamma. Det är uppenbart, att små företag missgynnas i de fall inlåningsgraden används som urvalsinstrument särskilt mot bakgrund av att mindre företag i långt högre grad än de större täcker sitt lånebehov via korta bankkrediter.

Det lilla likviditetssvaga företaget möter kreditrestriktionerna genom att minska investeringar i varulager och anläggningstillgångar. En annan naturlig försvarsåtgärd vore att skära ned kundkrediterna och öka leverantörsskulderna. Erfarenheten visar emellertid, att när kunden respektive leverantören är ett stort företag blir utvecklingen snarast den motsatta. Det lilla företaget vågar inte på eget initiativ driva en för sig gynnsam betalningspolitik och kan av samma skäl inte hävda sig, när det blir utsatt för kreditdiskriminering av ett stort företag.

Vid stränga kreditrestriktioner brukar det uppkomma en grå låne-marknad. Företag och enskilda personer i god likvid ställning är då villiga att låna ut pengar mot väl tilltagen ränta och goda säkerheter. Den mindre företagaren kommer sällan ifråga som låntagare, då han saknar både behövliga kontakter och nödvändiga säkerheter.

De små företagen vill ofta inte ta emot det kapitaltillskott utifrån, som vore möjligt genom att de upptog nya delägare. I familje-

företagen har ägarna som regel huvuddelen av sin förmögenhet placerad i sina rörelser, vilket starkt begränsar företagens möjligheter att vid behov få ytterligare eget kapital. Familjeföretagen är därför nästan helt hänvisade till ackumulering av vinstmedel, när de vill öka ägarkapitalet. Förutom att detta finansierings-sätt är långsiktigt och därför i stort saknar betydelse vid en akut likviditetsbrist, förutsätter det att dessa företags vinstmarginaler är så stora, att de ger utrymme för internfinansiering.

Stora företag har en kreditstruktur, som är bättre anpassad för likviditetspåfrestningar. De har inte bara en relativt större andel eget kapital utan också tillgång till långfristiga bundna krediter i form av obligationslån och de har inte sällan kontakt med utländska kapitalmarknader.

Inom konjunkturinstitutet har utförts en omfattande studie av kreditpolitikens verkningar åren 1969-1971. Som en första del av denna publicerades mot slutet av 1971 en rapport "Industriinvesteringarnas beroende av kreditpolitiken - redovisning av två enkätundersökningar".⁵⁾

Författaren påpekar (sid 1), att den förda kreditpolitiken 1969-1970 är "ett klart uttryck för den utvidgade roll penningpolitiken erhållit under senare år". För att öka kunskaperna om effekterna av penningpolitiken har konjunkturinstitutet i samarbete med SCB genomfört två enkätundersökningar om industriinvesteringarnas beroende av den förda penningpolitiken. Den första enkäten, "Planredovisningsenkäten 1970 (PR - 70)", genomfördes i maj 1970 och inriktades i första hand på att undersöka hur industriinvesteringarna påverkats av de då aktuella kreditrestriktionerna. En förnyad undersökning, "Planredovisningenkät 1971 (PR - 71)", företogs

5) *Jacobsson, L, Industriinvesteringarnas beroende av kreditpolitiken - redovisning av två enkätundersökningar, Konjunkturinstitutet, Stockholm, 1971.*

ett år senare. Syftet med denna var dels att utröna om industriinvesteringarna 1970 hade påverkats av kreditrestriktionerna efter enkätundersökningen i maj 1970, dels att undersöka hur omsvängningen i den ekonomiska politiken kring årsskiftet 1970/71 inverkat på investeringarna 1971.

Författaren säger sammanfattningsvis om resultatet av PR - 70 (sid 72):

För de mindre och medelstora företagen - med undantag för de minsta (mindre än 10 anställda) - redovisas betydligt kraftigare kreditmarknadseffekter än för de större företagen. Genomgående för samtliga storleksgrupper gäller att investeringsreduktionen var större 1970 än 1969. Den kraftigaste kreditrestriktionseffekten redovisas 1970 för storleksgrupp 3 (företag med 50 - 199 anställda), där investeringsneddragningen uppgick till 22 procent av investeringsnivån nämnda år. Även för storleksgrupp 2 (företag med 10 - 49 anställda) var effekten betydande - ungefär 12 procent. För den största och minsta storleksgruppen var dock investeringsneddragningarna relativt små - drygt 4 respektive knappt 2 procent.

Det väsentligaste resultatet av PR - 71 redovisas av Jacobsson på följande sätt (sid 73):

Omsvängningen i kreditpolitiken synes i stor utsträckning ha resulterat i att de företag som tidigare hindrats från investeringar genom den mer expansionistiska politiken erhållit en möjlighet att genomföra de uppskjutna projekten. Således visar det sig i stort sett vara så att de storleksgrupper av företag som tidigare uppvisat de största negativa effekterna i PR-enkäten 1971 också uppvisade de största positiva effekterna. I enlighet med denna tendens redovisade de största företagen (mer än 200 anställda) inga nämnvärda upprevideringar på grund av lättnaderna i kreditpolitiken. Däremot beräknades investeringsnivån 1971 ha uppreviderats med 13 procent för företag med 50 - 200 anställda och med drygt 7 procent för företag med 10 - 15 anställda. Den minsta storleksgruppen (0 - 10 anställda) rapporterade - i strid med ovan nämnda generella tendens - en höjning av investeringsnivån med 40 procent.

Man kan inte generellt hävda, att de små och medelstora företagen särskilt missgynnas i kreditransoneringstider. Ovan har emellertid redovisats en rad omständigheter, vilka gör det sannolikt att de

stora företagen har betydligt lättare att ta sig genom perioder av centralt styrda likviditetsåtgärningar än de små och medelstora.

11.5 LÖNSAMHET

I småföretagsdebatten hävdas det ofta, att det lilla företaget till sin natur är expansivt och lönsamt men att det hämmas i sin utveckling genom brist på internt kapital. Vi skall här försöka ge en mer nyanserad bild av de små och medelstora företagens lönsamhetssituation genom att kortfattat referera några under senare år utförda studier, i vilka man på olika sätt sökt mäta resultatet vid växlande företagsstorlek.

Sven-Erik Johansson och Bo Sillén har i sin undersökningsrapport "Småindustri och familjeföretagare"³⁾ bl a redogjort för en av dem gjord lönsamhetsstudie av aktiebolag inom mindre och medelstor industri. Undersökningen som avser förhållanden 1966 utfördes som enkät men före bearbetningen av materialet kompletterades detta med en genomgång av företagens årsredovisningshandlingar. Den slutliga urvalsramen utgjordes av cirka 6 450 bolag i centrala företagsregistret. För undersökningen uttogs 324 företag genom stratifierat slumpurval, vilket omfattade ungefär 1/50 av företag med upp till 50 anställda, 1/10 av företag med 50 - 100 anställda och 1/5 av företag i storleksgrupperna 101 - 500 anställda.

I den delstudie som avsåg företagens lönsamhet kunde man ta fram uppgifter från sammanlagt 129 bolag. Som mätare på lönsamheten använde man rörelseöverskott. Rörelseöverskott överensstämmer i huvudsak med aktiebolagslagens "intäkt av bolagets rörelse" och består av det redovisade resultatet av företagets olika verksamhetsgrenar före avskrivningar, räntor, extraordinära intäkter och kostnader, vinstdispositioner och räntor. Rörelseöverskottet

skiljer sig från aktiebolagslagens begrepp främst därigenom att man vid dess beräkning gjort avdrag för allmänna förvaltningskostnader.

Vid studien har man inte kunnat ta hänsyn till lagerreservens förändringar och inte heller har man gjort korrigeringar för variationer i företagarlönerna. För att kunna jämföra lönsamheten för olika kategorier företag har rörelseöverskotten uttryckts i procent av omsättningen. I figuren 11.5 visas de 129 företagens procentuella fördelning på olika resultatgrupper.

Mer än hälften av företagen eller 53 % redovisar ett överskott på rörelsen som är lägre än 4,5 % av omsättningen och endast 25 % kommer över 8,5 % i rörelseöverskott säger författarna i en kommentar till den tabell som här motsvaras av figur 11.5. Man konstaterar också - och det gäller samtliga branscher - att minst hälften av företagen visar resultatsiffror som är klart otillfredsställande.

Procentuellt rörelseöver- skott Bransch	-1	1-2	3-4	5-6	7-8	9-10	11-12	13-
Textil	7	30	26	18	4	4	7	4
Trä	-	25	21	8	17	8	8	13
Grafisk	9	5	17	13	17	17	-	22
Verkstad	17	21	21	7	10	10	4	10
Totalt	10	21	22	11	11	9	5	11

Figur 11.5 Procentuell fördelning av aktiebolag i vissa branscher på resultatgrupper

Författarna för en diskussion om lönsamhet i förhållande till företagsstorlek. Man påpekar, att av företag i storlekssklassen 5 - 50 anställda redovisar 54 % ett rörelseöverskott som är lägre än 4,5 %, vilken procentsiffra tidigare betecknats som klart otillfredsställande. Om företag upp till 100 anställda tas med visar det sig, att 66 % av dem inte lyckats uppnå ett överskott, som är större än eller lika med 4,5 %. Härav drar författarna den naturliga slutsatsen, att resultatet torde vara sämre för företag med 51 - 100 anställda än för de som har 5 - 50 anställda. Tyvärr får vi inte veta något om lönsamheten i storleksgruppen 0 - 5 anställda.

Direktör Olof Kolhammar i Malmöhus läns företagareförening har utfört företagsanalyser på ett 80-tal länsökande aktiebolag med avseende på räkenskapsåren 1969 och 1970.⁶⁾ Samtliga studerade företag har över 500 000 kronors årsomsättning. Materialet redovisas odifferentierat med avseende på företagsstorlek mätt i antal anställda. I genomsnitt sysselsätter emellertid de studerade företagen cirka 25 personer - kollektivanställda och övriga. Endast ett fåtal av företagen har fler än 50 anställda.

Kolhammar har som jämförelsematerial hänvisat till Skandinaviska Bankens årliga analys av ett 70-tal rörelsedrivande börsbolag.⁷⁾ Här återges vissa jämförbara analyskvoter.

6) Kolhammar, O, Stora och små företag - en jämförelse, Malmöhus läns företagareförening, 1973.

7) Jfr Skandinaviska Bankens Kvartalstidskrift, 1971:3.

	1969		1970	
	Börs- bolag	Företag i Malmöhus län	Börs- bolag	Företag i Malmöhus län
Räntabilitet (avkastningsgrad)	7,2 %	6,8 %	6,4 %	8,7 %
Rörelseöverskott (överskottsgrad)	12,3	6,7	11,4	8,1
Kapitalets omsättningshastighet	1,0	1,8	1,0	1,7

Figur 11.6 Små företags lönsamhet i jämförelse med börsbolags

Avkastningsgraden ger uttryck för det justerade årsresultatet i procent av det totala verksamma (egna + främmande) kapitalet. Om vi uttrycker rörelseresultatet före avskrivningar i procent av omsättningen, får vi överskottsgraden. Kapitalets omsättningshastighet är kvoten mellan omsättning och verksamt totalt kapital.

Av jämförelsen ser vi att lånesökande företag med genomsnittligt 25 anställda förräntar sitt kapital något bättre än börsbolagen de båda åren. Att börsbolagens rörelseöverskott ligger högre än de små företagens tyder på att de senare har en lägre mekaniseringsgrad och därför relativt mindre avskrivningar. Kapitalets omsättningshastighet i de båda fallen ger klart besked om att de små företagen utnyttjar sina kapitalresurser effektivare än de stora.

När vi gör jämförelsen ovan, måste vi komma ihåg, att den undersökta populationen inom Malmöhus län sannolikt inte är helt representativ för svensk småindustri i allmänhet.

I Skandinaviska Bankens Kvartalsskrift redovisar Hans Olsson en av honom utförd studie över "Utvecklingstendenser inom svensk industri",⁸⁾ vari bl a ingår vissa lönsamhetsanalyser. Under-

8) Olsson, H, Utvecklingstendenser inom svensk industri, Skandinaviska Bankens Kvartalsskrift 1971:4.

sökningen bygger helt på SCB:s företagsstatistik. Författarens redogörelse för bristerna i utgångsmaterialet återges här endast, när de direkt berör räntabilitetsberäkningarna.

Företagsstatistiken omfattar endast företag med mer än 50 anställda och materialet är därför i statistisk mening inte representativt för hela industrin. Som lönsamhetsmått har använts avkastningen på eget kapital efter skatt. Det egna kapitalet består av balansposterna aktiekapital, fonder, disponibla vinstmedel samt halva beloppet av obeskattade reserver (investeringsfond, garanti-riskreserv och lagerreserv). Statistiken har inte medgett korrigering av det bokförda kapitalvärdet med obeskattade reserver i anläggningstillgångar (överavskrivningar).

Den justerade (beräknade) nettovinsten i procent av det egna kapitalet visas i figur 11.7.

	År	1965	1966	1967	1968	1969	1970
Hela industrin		7,4	4,9	4,6	5,8	7,4	6,3
Därav med anställda:							
50 - 99		7,0	5,9	6,7	6,9	8,4	8,6
100 - 199		7,0	6,3	6,2	6,2	8,6	7,8
200 - 499		6,3	6,7	4,9	4,1	7,3	6,0
500 - 999		6,5	5,0	4,8	5,8		
1 000 -		7,4	4,7	4,5			

Figur 11.7 Räntabilitetsutvecklingen inom industrin 1965-70

Studien ger ingen upplysning om de små företagens lönsamhetsutveckling. Däremot kan vi se, att medelstora företag har en lönsamhet som ligger över genomsnittet för hela industrin. Undersökningens resultatet tyder vidare på att medelstora företag i de lägre

klasserna är mer lönsamma än i de högre och att de medelstora företagen ger en god nettoavkastning i jämförelse med de stora.

I denna studie redovisas i avsnitt 7.6.5 en lönsamhetsanalys för verksamma företag utan indelning efter näringsgrenar. Studien avser företag med 0 - 50 anställda och avser en femårsperiod under 1960-talet. Som lönsamhetsmått används rörelseresultatet före avskrivningar i procent av omsättningen. Undersökningen visar följande lönsamhetsvariationer under femårsperioden: 7 %, 7 %, 8 %, 5 % och 6 %.

Mats Glader⁴⁾ har som tidigare nämnts bl a undersökt lönsamhetsutvecklingen bland 176 industriföretag under åren 1965-1971. Företagen är grupperade i storleksklasserna 5 - 20, 21 - 50, 51 - 100 och 101 - 500 anställda. Glader har som lönsamhetsmått använt justerad nettovinst ökad med skatter och skuldräntor i förhållande till det i respektive företag totalt arbetande kapitalet.

Undersökningsresultatet med avseende på företag i storleksordningen 5 - 50 anställda kan grovt sammanfattas på följande sätt:

- 1 Företag med 5 - 20 anställda har låg lönsamhet jämfört med företag i övriga storleksklasser. Endast år 1970 har de allra minsta företagen ett resultat som ligger i nivå med lönsamheten i gruppen 21 - 50 anställda.
- 2 Företag med 21 - 50 anställda är ur lönsamhetssynpunkt väl jämförbara med gruppen 51 - 100 anställda under åren 1965 - 1968 men utvecklas därefter mer ogynnsamt.
- 3 Även om gruppen 101 - 500 anställda uppvisar en ogynnsam lönsamhetsutveckling över undersökningsperioden är hithörande företag i genomsnitt förhållandevis lönsamma i jämförelse med resten av företagen.

- 4 Om man i undersökningen korrigerat bokföringsmässiga avskrivningar och företagens löneuttag till en realistisk nivå skulle åtskilliga av företagen i storleksordningen 5 - 50 anställda visat förlust.

Här refererade lönsamhetsundersökningar är föga jämförbara. Storleksgrupperingarna varierar, man studerar företag med skiftande verksamhetsinriktningar, undersökningarna avser regionalt avgränsade områden och man använder olika analysunderlag och lönsamhetsmått. Med dessa reservationer dras följande slutsatser av undersökningsresultaten beträffande de små företagen.

De allra minsta företagen (0 - 19 anställda) har låg lönsamhet. De något större företagen (20 - 49 anställda) är visserligen underlägsna medelstora (50 - 499 anställda) och stora företag (över 500 anställda) ur lönsamhetssynpunkt men ligger inte så långt från branschgenomsnittet. Variationerna mellan god och dålig lönsamhet är ofta mycket stora, när det gäller de små företagen (0 - 49 anställda).

Ovan gjorda lönsamhetsöversikt och de därav dragna slutsatserna bör kunna bidra till en förklaring av den rådande konkurssituationen. Vi har ovan funnit, att särskilt företag av storleksordningen 0 - 19 anställda har en låg lönsamhet. Inom detta storleksintervall ligger enligt figur 5.11 cirka 94 % av företagskonkurserna.

11.6 STRUKTUROMVANDLING

Strävan att öka näringslivets effektivitet, förändringar i konsumtionsvalet samt inhemsk och utländsk konkurrens medför en fortgående strukturomvandling. Omvandlingsprocessen påverkar inte hela näringslivet likartat. Den berör företagen mer eller mindre selektivt med hänsyn till tid, bransch, företagsstorlek etc.

Den industriella utvecklingen under 1950-talet var ganska oenhetlig ur branschsynpunkt.⁹⁾ Stål- och verkstadsindustrin expanderade med 6-7 % per år, medan produktionen inom trä-, konfektions-, textil-, sko- och läderhuvudgrupperna stagnerade eller till och med minskade. De sistnämnda branschgrupperna fick betydande avsättningsproblem. Till följd av den stigande internationella konkurrensen och den långsamma efterfrågetillväxten på den svenska marknaden förändrades marknadsläget radikalt för dem. Textil- och skoindustrierna drabbades hårdast - främst genom kraftigt stigande import från låglöneländer - och många företag tvingades nedlägga driften.

Den omfattande utbyggnaden av den internationella industrikapaciteten i början av 1950-talet medförde en viss överkapacitet och ökad konkurrens mot decenniets slut. I Sverige uppstod avsättningssvårigheter och ett tryckt prisläge särskilt för gruv-, stål- och massaindustrierna, vilka hållit i sig ända fram till 1969.

Textil- och konfektionsindustrin hade en uppgångsperiod under 1960-talets första tre år, varefter dessa branscher åter igen råkade i avsättningssvårigheter. Sko- och läderindustrierna har haft fortsatta avsättningssvårigheter under hela 1960-talet med åtskilliga rekonstruktioner, driftsinskränkningar och nedläggningar som följd. Också byggnadsindustrin har periodvis haft mycket stora sysselsättningssvårigheter under 1960-talet. Självbetjäningssystemets genomförande har medfört en mycket djupgående strukturomvandling inom detaljhandeln särskilt under 1960-talets senare hälft.

9) Jfr exempelvis *Bentzel, R.*, Tillväxt och strukturomvandling under efterkrigstiden. Ingår i det av Bo Södersten redigerade samlingsverket *Svensk ekonomi*, Stockholm, 1970.

Under 1970-talets första år har främst mindre enheter inom byggsektorn som utövar byggnads-, anläggnings- och schaktverksamhet berörts av strukturförändringar. Andra utsatta grenar är TEK0-, glas-, möbel-, snickeri- och delar av metallindustrin.

I figur 11.8 kan vi följa produktionsvolymens årliga procentuella förändring under 1950-1969. Uppgifterna är hämtade ur industri-bilagan till 1970 års långtidsutredning.¹⁰⁾

Industrigrupp	Produktionsvolymens årliga procentuella förändring	
	1950-1960	1960-1969
Gruvindustri	4,8	5,3
Järn- och metallverk	6,3	7,0
Järn- och metallmanufaktur	5,4	9,8
Maskinindustri	6,8	7,8
Transportmedelsindustri	9,4	7,5
Elektroindustri	5,6	7,6
Varvsindustri	3,7	4,3
Jord- och stenindustri	4,1	6,4
Träindustri	1,5	6,0
Massa- och pappersindustri	5,8	4,9
Pappersvaru- och grafisk industri	3,0	4,5
Livsmedelsindustri	2,6	3,6
Textilindustri	1,4	0,9
Konfektionsindustri	0,5	2,1
Sko- och läderindustri	0,1	-0,2
Gummivaruindustri	5,8	6,5
Kemisk industri	5,0	10,4
Hela industrin	4,6	6,4

Figur 11.8 Den industriella utvecklingen 1950-1969

10) Svensk Ekonomi 1971-1975 med utblick mot 1990, 1970 års långtidsutredning (SOU 1970:71).

En intressant fråga är, hur företagen berörs av strukturomvandlingen med hänsyn till sin storlek. Det strukturhotade företaget har i stort sett följande valmöjligheter:

- strukturanpassning
- fusionering
- avveckling med eller utan konkurs

Strukturanpassningen kan innebära en rad olika åtgärder, som bestäms av de rådande förhållandena, men de går alla ut på att företaget skall överleva som självständig enhet. Anpassningen kan avse marknadsförhållanden, produktval, mekaniseringsgrad, finansiering, ledning m m.

Bengt Rydén har i studien "Fusioner i svensk industri"¹¹⁾ bl a undersökt fusionsfrekvensen för olika storleksgrupper av företag inom 17 industribranscher (31 904 företag år 1964 enligt sid 61). Med fusionsfrekvens avser han kvoten mellan under ett visst antal år förvärvade och ett visst år befintliga företag i en angiven storleksgrupp. Här återges den del av Rydéns tabell 8, som avser under 1946-1969 förvärvade företag.

Antal års- anställda	Antal före- tag 1974	Antal förvärvade företag 1946-1969	Fusionsfrekvens 1946-1969
1 - 4	18 231	262	1,44
5 - 24	9 657	423	4,38
25 - 49	1 700	285	16,76
50 - 99	1 077	297	27,58
100 - 199	590	208	35,25
200 - 499	383	184	48,04
500 -	266	104	39,10
Uppgift saknas	0	72	-
Summa	31 904	1 835	5,75

Figur 11.9 Fusionsfrekvens för olika storleksgrupper av företag

11) Rydén, B, Fusioner i svensk industri, IUI, Stockholm, 1971.

Vi kan alltså konstatera, att fusionsfrekvensen för företagen med 1 - 4 anställda är mycket låg. Detsamma gäller också storleksgruppen 5 - 24 anställda. Egentligt intresse för fusionering uppkommer först, när företagen har 25 - 49 sysselsatta.

Slutsatsen av vad som framkommit är, att de små företagen som regel måste välja avvecklingsvägen med eller utan konkurs, om de inte kan anpassa sig till strukturförändringen. De expansiva företagens intresse att förvärva små företag är mycket ringa. I avsnitt 5.6.5 redovisas konkursfrekvens i förhållande till bedriven verksamhet. Det framgår, att små företag som tillhör branscher under stark strukturuomvandling ofta inte har förmåga att anpassa sig utan måste välja konkursalternativet.

På initiativ av delegationen för de mindre och medelstora företagen (numera rådet för mindre och medelstora företag) har vissa åtgärder vidtagits för att underlätta strukturuomvandlingen.

I rapporten "Finansieringsmöjligheter för mindre företag"¹²⁾ anvisades några olika sätt för finansiellt stöd. Från och med år 1973 finns ett särskilt organ, Företagskapital AB. Institutet kan tillhandahålla riskvilligt kapital för mindre och medelstora företag och ansvara för garantiförbindelser. Det kan också förvärva minoritetsposter av aktier.

Utredningen "Förslag om statliga åtgärder för att påverka strukturuomvandlingen inom vissa branscher"¹³⁾ har bl a lett till inrättandet av AB Strukturgaranti år 1972, vars uppgift är att genom lånegarantier underlätta näringslivets strukturuomvandling. Under en försöksperiod har verksamheten inriktats mot branscher med akuta

12) Finansieringsmöjligheter för mindre företag, industridepartementets stencilserie, *Ds I 1970:5*.

13) Förslag om åtgärder för att påverka strukturuomvandlingen i vissa branscher, industridepartementets stencilserie, *Ds I 1971:5*.

omställningssvårigheter, exempelvis snickeri-, möbel, garveri-, glas- och TEK0-branscherna.

11.7 LAGSTIFTNING

Företagets handlingsfrihet begränsas avsevärt av lagstiftning exempelvis rörande förvaltning, beskattning och i sociala frågor. Lagstiftningen är därför en viktig miljöfaktor för det enskilda företaget.

Här görs inte någon explicit värdering av olika lagregler ur företagets synvinkel, eftersom sådana frågor löpande diskuteras i sitt sammanhang i olika avsnitt av studien.

KAPITEL 12 UTVÄRDERING AV STUDIEN

12.1 UTVÄRDERINGENS INNEHÅLL

Begreppet utvärdering används i skiftande betydelse. Här ges en kort översikt över utvärderingens innehåll, när det gäller denna studie, varvid utvärderingens förlopp och använda utvärderingsmetoder diskuteras.

Göran Widebäck¹⁾ urskiljer följande moment i ett utvärderingsförlopp:

- 1 *Utfallet eller resultatet av den verksamhet som skall utvärderas bestämmas.*
- 2 *Resultatet jämföres med något eller några andra förhållanden. Denna jämförelse kan uppfattas som kärnan av utvärderingen och kan exempelvis innebära att verksamhetsresultatet jämförs med ett motsvarande resultat från en föregående period, en förhandsbedömning av verksamhetens resultat eller något annat liknande. Denna jämförelse innehåller ett moment av bedömning som ofta har ett värdeinslag. Bedömningen kan exempelvis utmyнна i ett omdöme om att verksamheten är bra eller mindre bra.*
- 3 *Den bedömande jämförelsen föregås och förbereds ofta av ett analytiskt moment. Det innebär att man söker hänföra resultatet (eller en avvikelse från väntat resultat) till två eller flera orsaker, resultatpåverkande faktorer. Ett enkelt och ofta förekommande exempel på analys är när ett kostnadsresultat uppdelas på en volymberoende och en prisberoende del.*

1) Widebäck, Göran, Några anteckningar om utvärdering, Gruppen för administrativ ekonomi, Företagsekonomiska institutionen vid Lunds universitet, oktober 1973 (stencil).

- 4 *Utvärderingen i form av resultatbestämning, jämförelse och analys rapporteras till en eller flera personer, vilka på ett eller annat sätt använder den rapporterade informationen som underlag för beslutsfattande.*

Widebäcks schematiserade förloppsbeskrivning får här bilda underlag för vårt specifika utvärderingsförlopp. Detta kommenteras kortfattat nedan med hänvisning till de återgivna fyra momenten.

- (1) Utfallet av den verksamhet som skall utvärderas, dvs här undersökningsresultaten från de utförda delprojekten, finns redovisade i kapitlen 6 - 11. Den i kapitel 5 studerade konkursutvecklingen är främst en historiskt inriktad statistisk beskrivning av konkursföretaget och företagskonkursen. Denna delstudie görs inte till föremål för utvärdering utan tjänar i stället som bakgrundsmaterial i en rad utvärderingssituationer.
- (2) Resultatjämförelsen baseras ofta på utfallet i en eller annan form mellan en undersöknings- och en kontrollgrupp. I andra fall kan jämförelsen avse två olika tidsserier, som avbildar vissa egenskaper (t ex konkurser/konjunkturer) eller rena relationer (exempelvis upprepade konkurser i förhållande till samtliga konkurser).
- (3) Vårt undersökningsresultat analyseras mot bakgrund av egenskaper hos det reella systemet och hos miljön, vilka vi i vissa fall vill förändra. Utvärderingen har tidigare sammanfattats under begreppet systemanalys (jfr avsnitt 2.3.1).
- (4) Utvärderingen utmynnar i ett åtgärdsförslag, systemsyntes, vars realiserande avgörs av uppdragsgivaren.

Utvärderingen sker i princip i två steg:

- 1 Utvärdering av specifika undersökningssituationer, t ex företagarens utbildningsstandard.
- 2 Utvärdering av studier i sin helhet, dvs bestämning av den vikt som tillmätts de olika undersökningsresultaten. Denna inbördes värdering av systemets och miljöns egenskaper har sin motsvarighet i en angelägenhetsgradering av åtgärdsförslaget.

Värderingen kan bygga på en kvantitativ eller kvalitativ analys eller på en kombination av de båda alternativen.

12.2 FÖRETAGSLEDNING OCH REDOVISNINGSTANDARD

Bakgrundsmaterialet till utvärderingen finns i kapitel 6. Här liksom i ett antal följande avsnitt visas inledningsvis resultaten av utförda χ^2 -test, vilka ligger till grund för utvärderingen.

När en hypotes förkastas, utmärks signifikansbeteckningen 5 % med ett plus (+), 1 % med två plus (++) och 0,1 % med tre plus (+++). Vid markeringen +++ föreligger alltså hög signifikans.

Hypotesprövningen ger följande resultat:

Hypotes 1

Resultat

Det finns ingen skillnad mellan antal huvuddelägare i konkursföretag respektive levande företag, vare sig det gäller

a) aktiebolag

Accepteras

b) enskilda rörelseidkare

Accepteras

Hypotes 2

Det finns ingen skillnad mellan konkursföretag och verkamma företag med avseende på företagsledarnas ålder.

Accepteras

Hypotes 3 a

Det finns ingen skillnad mellan konkursföretag och verksamma företag vad gäller företagsledarens kapitalandel.

Accepteras

Hypotes 3 b

Det finns ingen skillnad mellan konkursföretag och verksamma företag vad gäller företagsledarens yrkeserfarenhet.

Förkastas +++²⁾

Hypotes 3 c

Det finns ingen skillnad mellan konkursföretag och verksamma företag vad gäller företagsledarens utbildning.

Accepteras

Hypotes 3 d

Det finns ingen skillnad mellan konkursföretag och verksamma företag vad gäller tjänstemännens utbildning.

Accepteras

Hypotes 4

Det finns ingen skillnad mellan företagsledarnas och tjänstemännens utbildning i de undersökta företagen.

Förkastas +++²⁾

2) Förkastas även om det interna bortfallet läggs så mycket som möjligt för att utjämna skillnaderna,

Hypotes 5

Lika stor andel av konkursföretagen som av de levande företagen har en redovisning som är utformad så, att den ger

- a) månatlig resultatrapport
- b) kvartalsbokslut
- c) produkt- eller tjänstelönsamhet
- d) kundlönsamhet
- e) fakturering i tid
- f) kundbetalningar i tid
- g) budget för handling och kontroll
- h) jämförelser mellan budget och utfall

Förkastas ++²⁾
Accepteras
Förkastas ++²⁾
Förkastas +
Accepteras
Förkastas +++²⁾
Accepteras
Accepteras

Hypotes 6

Lika stor andel av konkursföretagen som av de levande företagen använder kon-sulthjälp för:

- a) löpande bokföring
- b) årsbokslut
- c) skattedeklaration
- d) budgetering
- e) inköps-, tillverknings- och försäljningsplanering
- f) annat

Accepteras
Förkastas ++²⁾
Förkastas +++²⁾
Accepteras
Accepteras
Accepteras

Hypotes 7

Lika stor andel gifta företagsledare i konkursföretag och verksamma företag har äktenskapsförord eller boskillnad, vare sig det gäller

- a) aktiebolag
- b) enskilda rörelseidkare

Förkastas +++²⁾
Förkastas +++²⁾

När det i hypoteserna talas om konkursföretag och levande (verksamma) företag åsyftas individerna i undersöknings- respektive kontrollgruppen.

De i avsnitt 6.1.2 angivna syftena med studien innefattas av ovan återgivna hypoteser. Utvärderingen bör om möjligt ge svar på frågorna:

- 1 Har företagare (tjänstemän) i konkursföretag egenskaper som specifikt påverkar företagets förmåga att överleva?
- 2 Hur är redovisningsstandarden i konkursföretag?
- 3 I vilken utsträckning använder konkursföretag konsulter inom ett antal områden?

Resultatet av utvärderingen bör bedömas med beaktande av dels att antal undersökningsvariabler är begränsade, dels att avgivna enkätsvar i en undersökning av denna typ ofta inte är helt objektiva.

Den inledande frågan (hypotes 1) gäller, om konkursbolag har färre huvuddelägare än verksamma bolag, vilket skulle kunna minska förmågan att komma igenom en ogynnsam ekonomisk utveckling. Frågeställningen är berättigad därför att banker och andra större kreditgivare ofta kräver personlig borgen av huvuddelägarna för bolagets åtaganden.

Testet visar, att någon signifikant skillnad inte kan påvisas mellan antal huvuddelägare i de båda fallen. Uteslutet är emellertid inte, att huvuddelägare i konkursföretag är ekonomiskt svagare som borgensmän än ägarna i verksamma bolag. Denna fråga har emellertid inte kunnat utredas.

Frågeställningen är (hypotes 2) om yngre företagsledare t ex av oerfarenhet och benägenhet till större risktagande och om äldre

företagare exempelvis till följd av motvilja mot förändringar, löper större risk att misslyckas än personer i andra åldersgrupper. Undersökningsresultatet visar, att så inte generellt är fallet.

I det följande testet (hypotes 3 a) undersöks om det finns någon skillnad mellan konkursföretag och verksamma företag med avseende på storleken av företagsledarnas kapitalinsatser. Bakgrunden till hypotesen är att det kan antas, att en företagsledare som gjort en ringare insats vore mindre benägen att arbeta för företagets fortbestånd. Av testet framgår det att det inte finns någon skillnad i angivna hänseende.

Hypotesprövningen visar, att skillnaden i yrkeserfarenhet mellan konkursföretagare och företagare i verksamma företag är högst signifikant (hypotes 3 b). Konstaterandet ger anledning att överväga, om en kvalifikationsprövning av blivande näringsutövare med avseende på yrkeserfarenhet skulle kunna verka konkursförebyggande.

Vi kan av testresultaten 3 c-d se, att det inte finns någon signifikant skillnad mellan konkursföretag och verksamma företag varken när det gäller företagsledarnas eller tjänstemännens utbildning.

Om vi däremot ställer företagsledarnas utbildning mot tjänstemännens är skillnaden högst signifikant till tjänstemännens fördel i både undersöknings- och kontrollgrupp.

Bortsett från testresultaten kan vi konstatera att utbildningsnivån är synnerligen låg både när det gäller företagsledare och tjänstemän och detta oberoende av om företagen överlever eller försätts i konkurs. Den låga utbildningsnivån (jfr figurerna 6.13 och 6.15) hos dem som ansvarar för de små företagens förvaltning aktualiserar frågan vad som bör göras för att öka kunskapsmängden.

Utfallet av den del av enkäten som avser redovisningens utformning (hypotes 5) har detaljanalyserats i avsnitt 6.5.7. Testresultatet utvärderas sammanfattningsvis nedan.

- 1 Såväl verksamma företag som konkursföretag har en otillfredsställande redovisningsstandard. De små företag det här rör sig om utnyttjar inte redovisningen i den utsträckning som är önskvärt för att producera information för planering och kontroll av olika aktiviteter. Särskilt försummad är budgeteringen.
- 2 Konkursföretagen har en signifikant lägre standard än fortfarande företag, när det gäller månatlig resultatrapportering, lönsamhetsbedömning av olika produkter och tjänster samt kontroll av kunderna ur lönsamhets- och betalningssynpunkt.

Vi har kunnat visa, att konkursföretagen redovisningsmässigt är underlägsna verksamma företag på ett antal undersökningspunkter men undersökningen avslöjar också, att små företag överhuvud taget har en låg redovisningsstandard. Detta innebär, att om vi vill angripa problemet för att förbättra den administrativa styrningen bör åtgärderna bli generella, dvs de bör innefatta små företag oberoende av deras finansiella situation.

Små företag som inte kan hålla sig med kvalificerad personal kan för skiftande arbetsuppgifter som regel anlita konsulter. Mot denna bakgrund har konsultationsbenägenheten inom ett antal områden undersökts (hypotes 6). Denna del av enkäten utvärderas i följande slutsatser:

- 1 Konsultationsbenägenheten är relativt hög i både undersöknings- och kontrollgrupp med avseende på löpande bokföring, årsbokslut och skattedeklaration (jfr avsnitt 6.5.8).
- 2 Verksamma företag utnyttjar konsulttjänster för årsbokslut och skattedeklaration i en utsträckning, som på ett signifikant sätt skiljer sig från konkursföretagens. För övriga under-

sökta konsultationsområden har inte kunnat påvisas någon skillnad.

- 3 Benägenheten att konsultera i budgeteringsfrågor är mycket låg (jfr hypotes 5 punkterna g) och h) i båda grupperna.
- 4 Mycket få företag söker råd för inköps-, tillverknings- och försäljningsplanering.

Undersökningen ger inte besked om konsulternas kompetens. Det är sannolikt att den varierar inom vida gränser.

Företagsledare söker skydda sig mot en förväntad konkurs återverkningar på den privata ekonomin framgår det av hypotes 7. Detta konstaterande har betydelse i ett större sammanhang. Gäldenär kan få krävas på kvarstående skuld i konkurs årtal efter det konkursen avslutats. I åtgärdsförslaget bör övervägas om rätt att kräva kvarstående fordran mot bakgrund av denna och en rad andra synpunkter bör finnas.

Utvärderingen kan sammanfattas i följande omdöme rörande företagsledning och redovisningsstandard:

- 1 Företagsledare och tjänstemän i små företag (0-49 anställda) har låg och för sina uppgifter föga anpassad utbildning. Åtgärder för att höja kunskapsstandarden bör vara generella i den meningen att de inriktas mot de små företagen utan hänsyn till deras finansiella utveckling och liknande.
- 2 Små företag har en outvecklad extern och intern redovisning. Bristerna är särskilt påtagliga när det gäller interna lönsamhetsbedömningar, planering och kontroll.
- 3 De små företagen utnyttjar konsulter främst för att fullfölja lagstadgade redovisnings- och deklarationsuppgifter. Inom sådana väsentliga områden som inköps-, tillverknings- och för-

säljningsplanering är konsultationsbenägenheten mycket låg.

- 4 De små företagen är i starkt behov av ökade kunskaper. Dessa kan erbjudas av konsulter och revisorer. Det bör övervägas, om företagsledarna skall kunna dokumentera vissa kvalifikationer, exempelvis rörande utbildning, yrkeserfarenhet och kapitaltillgång, innan de etablerar sig som rörelseidkare.

12.3 EKONOMISK UTVECKLING FÖRE KONKURS

Utvärderingen utgår från följande testresultat:

Hypotes 1

Resultat

De kortfristiga skuldernas procentuella andel av tillgångarna växer i konkursbolag, medan den är stabil i verksamma bolag under den femårsperiod, som föregår konkursåret respektive år 1970.

Accepteras

Hypotes 2

De långfristiga skuldernas procentuella andel av tillgångarna växer i konkursbolag, medan den är stabil i verksamma bolag under den femårsperiod, som föregår konkursåret respektive år 1970.

Förkastas

Hypotes 3

Det egna kapitalets procentuella andel av tillgångarna avtar i konkursbolag, medan den är stabil i verksamma bolag under den femårsperiod, som föregår konkursåret respektive år 1970.

Accepteras

Hypotes 4

Rörelseresultatet före avskrivningar i procent av omsättningen sjunker i konkursbolag, medan det är stabilt i verksamma bolag under den femårsperiod, som föregår konkursåret respektive år 1970.

Förkastas

Hypotes 5

Kassalikviditeten i konkursbolag är lägre än i verksamma bolag under hela den femårsperiod, som föregår konkursåret respektive 1970.

Accepteras

Hypotes 6

Balanslikviditeten i konkursbolag är lägre än i verksamma bolag under hela den femårsperiod, som föregår konkursåret respektive år 1970.

Förkastas

Undersökningen av ekonomisk utveckling före konkurs redovisas i kapitel 7. Hypotes 7 angående fordran på bolaget närstående personer har inte medtagits här, eftersom sådan utlåning numera i princip inte är tillåten.

Utvärderingen bör ge underlag för följande bedömningar:

- 1 Kan företagsledning, konsult, revisor, bank, anställda, leverantörer och andra intressenter genom räkenskapsanalys som regel förutse en konkurs?
- 2 Om konkursen kan förutses, är det då möjligt att förebygga den eller alternativt initiera den på ett tidigt stadium i syfte att minska dess ogynnsamma verkningar för gäldenär och övriga intressenter?

Dessa tankegångar har mera generellt uttryckts i studiens syften (jfr avsnitt 7.1.2) där det sägs:

Avsikten med studien är inte att räkna fram nyckeltal, som kan användas som prognosinstrument. Undersökningen vill istället visa, hur man med utgångspunkt från räkenskaperna kan dra slutsatser om företagsledningens handlande i ett skede, som föregår konkurser och hur man med ledning härav kan utforma metoder för att påverka konkursförloppet.

Resultatet av hypotestestningen visas översiktligt i tabellen nedan. Utsagorna avser i samtliga fall skillnader i medelvärden mellan konkursbolag och verksamma bolag med avseende på angivna undersökningsvariabler.

Följande beteckningar användes:

HS = högst signifikant (0.1 %), VS = väl signifikant (1 %),
S = signifikant (5 %), OS = otillräcklig signifikans (15 %) och
ES = ej signifikant.

Skillnad i medelvärden mellan konkursbolag och fortlevande bolag	Antal år före konkursåret				
	5	4	3	2	1
KS . 100/T	VS	VS	HS	HS	HS
LS . 100/T	OS	OS	OS	OS	ES
EK . 100/T	OS	S	HS	HS	HS
Lönsamhet	ES	ES	ES	ES	S
Kassalikviditet	VS	HS	VS	HS	HS
Balanslikviditet	ES	ES	ES	S	HS

Testresultatet innebär, att små företags utveckling mot konkurs bör kunna förutses åtminstone två år före konkursåret, när vi utgår från här använda indikatorer. Vissa av variablerna pekar på en ogynnsam ekonomisk utveckling ända upp till fem år före konkursåret.

Endast långfristiga skulders procentuella andel av tillgångarna uppvisar inte någon signifikant skillnad vid jämförelse mellan konkursföretag och verksamma bolag under något av de fem åren. Det framgår av avsnitt 7.6.3 (punkt 4), att den sannolika orsaken här till är att det sker en överflyttning från korta till långa skulder under femårsperioden. Blivande konkursföretag övervärderar inte sällan tillgångar och undervärderar skulder, varför den redovisade lönsamheten ofta inte korrekt speglar den verkliga resultatutvecklingen. Lönsamheten visar enligt tabellen signifikans endast ett år före konkursåret.

Utvärderingen ger anledning till följande slutsatser:

- 1 Företagsledning, konsult, revisor, bank, anställda, leverantörer och andra intressenter, bör under förutsättning att de har tillräcklig insyn i företaget som regel kunnat förutse en annalkande konkurs åtminstone två år före konkursåret.
- 2 Konkursens prognostid är så pass lång, att det finns utrymme för konkursförebyggande åtgärder, när sådana bedöms som skäligen. Alternativt kan konkurs inledas, innan företaget tvingas därtill enligt gällande regler.

12.4 REVISION

Utvärderingen grundar sig på följande hypoteser och testutfall:

Hypotes 1

Det finns ingen skillnad mellan konkursbolag och levande bolag, när det gäller fördelning av uppdrag mellan kategorierna auktoriserad revisor, godkänd revisor, byrå utan auktoriserad eller godkänd revisor och övriga revisor.

Resultat

Förkastas +++²⁾

Hypotes 2

Det finns ingen skillnad mellan konkursbolag och levande bolag, när det gäller val av kvalificerad respektive ej kvalificerad revisor i

a) samtliga bolag

Förkastas +++

bolag tillhörande storleksklasserna

b) 0 - 4 anställda

Förkastas +++

c) 5 - 9 anställda

Förkastas +

d) 10 - 19 anställda

Förkastas +

e) 20 - 49 anställda

Förkastas ++

f) 50 - 99 anställda

Förkastas +++

Hypotes 3

Det finns ingen skillnad mellan konkursbolag och levande bolag när det gäller revisionsberättelsernas fullständighet

a) oberoende av revisorskategori

Förkastas +++

med hänsyn till kategorierna

b) auktoriserad revisor

Accepteras

c) godkänd revisor

Förkastas +++

d) byrå utan auktoriserad eller godkänd revisor

Förkastas +++

e) övrig revisor

Förkastas +++

Hypotes 4

Det finns ingen skillnad

a) mellan fullständiga och ofullständiga revisionsberättelsers fördelning över revisorskategorier i konkursbolag

Förkastas +++

*beträffande revisionsberättelsernas
fullständighet i konkursbolag vid en
jämförelse mellan auktoriserade re-
visor och kategorierna*

b) godkänd revisor .

Acceperas

*c) byrå utan auktoriserad eller god-
känd revisor*

Förkastas +++

d) övrig revisor

Förkastas +++

Hypotes 5

*Det finns ingen skillnad mellan kon-
kursbolag och levande bolag, när det
gäller antal avgivna revisionsbe-
rättelser med anmärkningar.*

Förkastas +++

Hypotes 6

Det finns ingen skillnad

*a) mellan fördelningen av antal revi-
sionsberättelser med respektive
utan anmärkningar över revisors-
kategorier i konkursbolag*

Förkastas +++

*beträffande antal revisionsberättelser
med anmärkningar i konkursbolag vid en
jämförelse mellan auktoriserade revi-
sor och kategorierna*

b) godkänd revisor

Acceperas

*c) byrå utan auktoriserad eller godkänd
revisor*

Förkastas +

d) övrig revisor

Förkastas +++

Hypotes 7

*Revisorsbyten är inte vanligare i kon-
kursbolag än i levande bolag*

Acceperas

Hypotes 8

*Konkursbolags revisorsbyten medför inte
längre revisorskompetens än byten i
levande bolag*

Accepteras

Bakomliggande delstudie beskrivs i kapitel 8. Vi skiljer i undersökningen mellan revisorskategorierna auktoriserad revisor, godkänd revisor, byrå utan auktoriserad eller godkänd revisor samt övrig revisor. De förstnämnda båda kategorierna kallas kvalificerade revisorer och de båda övriga ej kvalificerade revisorer.

Utvärderingen bör belysa följande frågeställningar:

- 1 Anlitar konkursbolag kvalificerad respektive ej kvalificerad revisor i samma utsträckning som verksamma bolag?
- 2 Är den avgivna revisionsberättelsens fullständighet oberoende av revisorskategori?
- 3 Är revisorsbyten vanligare i konkursbolag än i verksamma bolag och medför revisorsbyten lägre kompetens i konkursbolag än i levande bolag?

Resultatet av hypotesprövningarna visar, att skillnaderna mellan de jämförda alternativen mestadels har hög signifikans, vilket understryker olikheterna.

Skillnaden mellan konkursbolag och levande bolag med avseende på val av revisorskategori är högst signifikant (hypotes 1). Vi kan se av figur 8.5, att ej kvalificerad revisor utför 67 % av revisionerna i konkursbolag mot 47 % för levande bolag. Oberoende av om vi jämför samtliga bolag eller delar upp dem efter antal anställda är skillnaden signifikant mellan bolag, som fortlever och de som går i konkurs (hypotes 2).

Revisionsberättelsernas fullständighet har i undersökningen mätts som relationen mellan i berättelserna av revisorerna faktiskt läm-

nade obligatoriska uppgifter och i lag föreskrivna obligatoriska upplysningar (jfr avsnitt 8.6.2). Endast auktoriserad revisor avlämnar lika fullständiga revisionsberättelser när han reviderar blivande konkursbolag och fortlevande företag (hypotes 3). Att övriga revisorskategorier uppvisar sämre resultat, när de reviderar konkursbolag kan bero på att de är mindre seriösa i sitt arbete och att de ställer lägre krav på redovisningsstandarden gentemot företagaren. Då vi jämför revisorerna inbördes i konkursbolag (hypotes 4), finner vi, att endast godkänd revisor har en standard som är jämförbar med den auktoriserade revisorns.

Det finns en högst signifikant skillnad mellan konkursbolag och levande bolag med avseende på antal anmärkningar i avgivna revisionsberättelser (hypotes 5). Av avsnitt 8.6.3 framgår det, att anmärkningsfrekvensen är cirka nio gånger högre i berättelser från konkursbolag än från levande bolag. Om vi sedan granskar anmärkningsfrekvensen för respektive revisorskategori inbördes, finner vi betydande skillnader (hypotes 6) utom vid jämförelse mellan auktoriserad och godkänd revisor. Särskilt låg anmärkningsfrekvens har övrig revisor (6 %) i jämförelse med auktoriserad revisor (21 %), vilket framgår av figur 8.9.

Slutligen visar undersökningen, att revisorsbyten inte är vanligare i konkursbolag än i levande bolag (hypotes 7) och att revisorsbytena inte medför lägre kompetens i de förra än i de senare företagen (hypotes 8).

Följande slutsatser dras av utvärderingen:

- 1 Det är belagt, att konkursbolag anlitar ej kvalificerad revisor i långt större utsträckning än verksamma bolag.
- 2 Vi har kunnat visa, att ej kvalificerad revisor avger revisionsberättelser som i fullständighet är klart underlägsna kvalificerad revisors.
- 3 Konstaterandena under punkterna 1-2 gör, att vi bör överväga

att efter en övergångstid endast medge kvalificerad revisor att utföra revision.

12.5 KONKURSBENÄGENHET

Undersökningen av konkursbenägenhet har rapporterats i kapitel 9. Konkursbenägenheten uttrycks som kvoten mellan samtliga begångna konkurser och antal beslutade konkurser ett visst år i en utvald population av gäldenärer. Populationen utgörs av aktiebolag och enskilda rörelseidkare i Malmöhus län, vilkas konkurser beslutats år 1972.

Undersökningen medger i detta fall inte jämförelse med kontrollgrupp och av detta skäl kan utvärderingen inte utgå från hypotesprövningar.

Utvärderingen bör belysa vilken betydelse vi bör tillmäta upprepade konkurser i ett vidare perspektiv, dvs då hänsyn inte endast tas till antalet inträffade fall.

Med det i undersökningen använda materialet blir konkursbenägenheten 1,14, vilket innebär att av de studerade gäldenärerna hade 14 % en eller två tidigare konkurser än de som beslutades år 1972. Eftersom undersökningen bygger på gäldenärernas egna uppgifter, bör vi räkna med att den faktiska konkursbenägenheten kan vara någon procentenhet högre än den här redovisade. I undersökningen finns exempelvis inte någon gäldenär med ett större antal konkurser bakom sig (jfr återgivna fall i avsnitt 13.4.3).

Om vi evalverar undersökningsresultatet till samtliga beslutade företagskonkurser år 1974 (cirka 3 000 enligt figur 5.7), bör ifrågavarande gäldenärer tidigare ha begått ungefär 450 konkurser vid en konkursbenägenhet på 1,15. I ett vidare perspektiv bör emellertid hänsyn inte endast tas till det antal konkurser en viss gäldenär begår utan också till motiven.

Att en företagare går i konkurs ett större antal gånger kan i vissa fall tänkas bero på en extrem oskicklighet. Det är emellertid mer sannolikt, att gäldenären i sådana fall systematiskt utnyttjar konkursen för att vinna ekonomiska fördelar. I varje ny-etablerad rörelse skaffar han sig betydande skatte- och leverantörsskulder, som han inte behöver infria i samband med konkursen antingen därför att han som ägare (delägare) i aktiebolag har begränsad ansvarighet eller därför att han som enskild rörelseidkare eller delägare i handelsbolag saknar personlig egendom. Samtidigt utnyttjar dessa gäldenärer på olika sätt rörelsens medel för det egna uppehållet.

Även om de upprepade konkurserna med hänsyn till antalet och storleksordningen inte har särskilt stor samhällsekonomisk betydelse bör de motverkas av affärsetiska skäl. Konkursinstitutionen är visserligen tillskapad för sanering av gäldenärens ekonomi vid obestånd men den bör inte få missbrukas.

Problemet med upprepade konkurser kommer att uppmärksammas i åtgärdförslaget. Det torde vara rimligt, att gäldenär efter en första konkurs kan göra troligt att han äger nödiga kvalifikationer inom vissa områden, innan han får etablera på nytt.

12.6 GÄLDENÄRSBROTTLIGHET

Utvärderingen av studien rörande gäldenärsbrotten sker mot bakgrund av den sammanfattning av undersökningsresultatet, vilken intagits nedan. Studien redovisas i sin helhet i kapitel 10.

Undersökningsresultatet kan sammanfattas:

- 1 Till åklagarmyndigheterna anmäls - av konkursdomare och andra personer - 30 % av gäldenärerna i slututdelningskonkurserna. Vid fattigkonkurserna, där lagstadgad anmälningsplikt inte finns, är anmälningsfrekvensen ändå 9 %.

- 2 Ett strikt iakttagande av reglerna i BrB kapitel 11 borde resultera i en möjlig anmälningssfrekvens på cirka 40 % vid slututdelningskonkurser och 40-50 % i samband med fattigkonkurser.
- 3 Dold gäldenärsbrottslighet finns således i cirka 10 % av slututdelningskonkurserna och i 30-40 % av fattigkonkurserna.
- 4 Det finns betydande regionala skillnader i anmälningssfrekvens vid båda konkurstyperna. Utredningen har belagt, att hög anmälningssfrekvens blivit följden av en aktiv medverkan av åklagarmyndigheterna.
- 5 Åklagarna avskriver i genomsnitt 5 % av anmälningarna vid en första sovring, varför misstanke kvarstår och förundersökning inleds i 95 % av fallen. Åtalsfrekvensen efter förundersökning är hög - i genomsnitt 78 % - 73 % för slututdelningskonkurserna och 100 % för fattigkonkurserna. Av de åtalade frikänns genomsnittligt bara 2 %.
- 6 Bokföringsbrott är det vanligaste gäldenärsbrottet vid båda konkurstyperna. Av dömda gäldenärer fälls 91 % i fattigkonkurser och 83 % i slututdelningskonkurser för denna brottstyp. I andra hand kommer vårdslöshet mot borgenärer i slututdelningskonkurser och på tredje plats oredlighet mot borgenärer i fattigkonkurser.

Det nuvarande rapportsystemet ger åklagarna en otillräcklig information om gäldenärsbrott, eftersom konkurslagen inte föreskriver rapportskyldighet för konkursdomare vid fattigkonkurser. Det är ur allmänpreventiv synpunkt viktigt, att grövre gäldenärsbrott blir beivrade. Med hänsyn till åklagarnas arbetsbörda bör det å andra sidan övervägas, om ringare gäldenärsbrott kunde avkriminaliseras genom att åklagare medges rätt att efter särskild prövning meddela åtalseftergift. En sådan ordning bör i fortsättningen medföra, att förvaltaren inte som nu underlåter att rapportera en-

ligt hans mening ringare gäldenärsbrott utan att sådana beslut fattas av åklagaren. Därmed skapas en ökad likformighet i brottsbedömningen.

Förutses inte förvaltare i fattigkonkurser, varför inte heller förvaltarberättelse krävs. Om vi ändrar systemet så, att misstänkta gäldenärsbrott också rapporteras vid fattigkonkurser, behövs en sakkunnig granskning av omständigheterna kring konkursen och denna bör liksom vid ordinära konkurser utföras av konkursförvaltare. Det är också rimligt, att förvaltaren inför eventuella misstankar om gäldenärsbrott i en särskilt upprättad förvaltningsberättelse eller därmed jämförlig handling vid fattigkonkurser.

Undersökningen visar att bokföringsbrott är det viktigaste gäldenärsbrottet. Enligt gällande bestämmelser är denna brottstyp åtalbar först då gäldenären försatts i konkurs, fått ackord eller inställt sina betalningar. Denna regel bör i konkursförebyggande syfte ändras, så att bokföringsbrott kan beivras på ett tidigare stadium.

För att i förekommande fall effektivisera handläggningen av gäldenärsbrotten är det önskvärt att både konkursförvaltare och utredningsorgan får sakkunnig biträdeshjälp.

12.7 VISSA MILJÖFAKTORERS BETYDELSE

Vi har i kapitel 11 undersökt eventuella samband mellan ett antal egenskaper hos miljön och utvecklingen av företagskonkurser. I det följande görs en kortfattad utvärdering av undersökningsresultaten.

En bedömning av miljöns betydelse för ett kollektiv av företag blir av olika skäl en ganska grov skattning. Vi kan med här använda metoder som regel inte beakta, att företagen är i olika grad

miljökänsliga beroende exempelvis på växlande lokal infrastruktur, rörelsernas storlek, branschtillhörighet och finansiering. Miljön är inte endast mer eller mindre unik i förhållande till det enskilda företaget, den förändras också ofta över tiden. Av bl a dessa skäl vore det missvisande att dra alltför vittgående slutsatser av de sambandsanalyser, som redovisats i kapitel 11.

Det hade varit önskvärt att undersöka sambandet mellan samtliga nyetableringar och företagskonkurser under en följd av år. Detta har dock inte kunnat ske, eftersom det inte sammanställs några officiella uppgifter om årliga antalet nytillkomna handelsbolag och enskilda rörelseidkare och företagskonkurserna endast är kända över en tioårsperiod. Sambandsanalysen avser därför registreringar och konkurser för aktiebolag.

Sambandsanalysen har utförts dels som flödesanalys av procentuella årliga förändringar, dels som korrelationsanalys. Undersökningsresultatet vid båda metoderna tyder på att det finns ett starkt samband mellan registreringar och bolagskonkurser vid en tidsförskjutning på 3-4 år, dvs en registreringsstopp ett visst år för en högsta effekt i form av ökat antal konkurser efter 3-4 år.

Vilken praktisk betydelse bör vi tillmäta detta konstaterande? Vi kan i figur 11.1 se, att den under 1960-talet och in på 1970-talet växande trenden för registreringar bryts under 1973. Fr o m den 6 juni detta år är lägsta tillåtna aktiekapital vid registrering 50 000 kronor mot tidigare 5 000 kronor. Antalet registreringar har gått ner från 18 217 år 1972 till 2 867 år 1974. Före utgången av år 1978 måste alla bolag ha ett lägsta aktiekapital om minst 50 000 kronor. F n torde bolag med lägre än 50 000 kronor i kapital utgöra cirka 80 % av bolagsstocken eller drygt 100 000 företag.

Inför 1978 års utgång har de många 5 000-kronorsbolagen och andra bolag med lägre än 50 000 kronor i aktiekapital i princip följande valmöjligheter:

- 1 höja aktiekapitalet till 50 000 kronor
- 2 ombilda till handelsbolag eller enskild rörelseidkare
- 3 upplösas genom likvidation eller konkurs

Det är i dag oklart i vilken utsträckning de olika alternativen kommer att väljas.

Utvärderingen leder fram till följande slutsatser beträffande registreringarna:

- 1 Vi kan räkna med färre aktiebolagskonkurser allt eftersom den lägre registreringstakten får effekt. En sådan tendens bör ha bidragit till den minskade ökningstakten i bolagskonkurserna redan åren 1973 och 1974 (jfr figur 11.1).
- 2 Vi bör förvänta en konkurstopp inför omställningen årsskiftet 1978/79.
- 3 En mycket betydande del av de minsta aktiebolagen ombildas sannolikt till handelsbolag och enskilda företagare före 1978 års utgång. En sådan utveckling bör på sikt medföra en högre konkursfrekvens för dessa företagsformer.

Utfallet av sambandsanalysen mellan konjunkturer och aktiebolagskonkurser överensstämmer vid de båda använda metoderna (jfr avsnitt 11.3). Något signifikant samband har inte kunnat påvisas mellan konjunkturer och konkurser med använd mätmetodik.

Ur utvärderingssynpunkt bör tilläggas:

- 1 Konkursföretagen är heterogena med hänsyn till storlek, verksamhetsområden etc. Det är troligt att konjunkturkänsligheten varierar med hänsyn härtill.
- 2 Det är trots undersökningsresultatet inte uteslutet att omfattande och varaktiga förändringar i sysselsättningen påverkar antalet konkurser.

- 3 De i det följande behandlade kreditrestriktionerna är i själva verket en del av konjunkturbilden.

Den i avsnitt 11.4 utförda analysen gör det sannolikt att små och ekonomiskt svaga företag är synnerligen känsliga för störningar på den organiserade kreditmarknaden. Både flödes- och korrelationsanalysen tyder på ett nära samband mellan kredittätstramningar och konkursfrekvens.

Verkningarna av den hittills förda penningpolitiken särskilt med avseende på små företag har utförligt diskuterats i avsnitt 11.4. Mot bakgrund härav görs följande utvärdering.

De av riksbanken vidtagna kredittätstramningarna vid högkonjunkturer har hittills varit generella i den meningen att riksbanken överlätit på affärs- och sparbanker och andra låneinstitut att minska utlåningen efter eget skön. Denna ordning har som regel inte gynnat små och ekonomiskt svaga företag. En ändring i kreditfördelningen vid en knapp penningmarknad är önskvärd och detta diskuteras i åtgärdsförslaget.

I avsnitt 11.5 har kommenterats ett antal undersökningar rörande de små företagens lönsamhet. Vi har tidigare funnit, att drygt 98 % av konkurserna avser företag i storleksordningen 0-49 anställda. Kan vi med den gjorda lönsamhetsöversikten bidra till förklaringen av företagskonkurserna? Trots bristande jämförbarhet mellan de olika studierna torde följande huvudtendenser kunna urskiljas:

- 1 De allra minsta företagen (0-19 anställda) har i jämförelse med övriga storleksgrupper låg lönsamhet. Inom denna storleksgrupp ligger 93 % av företagskonkurserna (jfr figur 5.11).
- 2 De något större företagen (20-49 anställda) är ur lönsamhets-synpunkt sannolikt något underlägsna medelstora och stora företag. Inom detta storleksintervall finns 5 % av konkurserna.

3 Variationerna mellan god och svag lönsamhet är ofta mycket stora i de små företagen (0-49 anställda).

När vi jämför konkursernas fördelning på storleksgrupper av företag, bör vi givetvis också beakta storleksgruppernas andel av hela företagsstocken. En sådan analys har gjorts i avsnitt 5.6.3. Därav framgår att inom intervallet 0-19 anställda finns 94 % av företagsstocken mot 93 % av konkurserna. I storleksgruppen 20-49 anställda är motsvarande relationer 3,5 % och 5,3 %.

Mot ovan gjorda jämförelser mellan relativa andelar i företagsstock och antal konkurser kan invändas, att en sådan bedömning endast delvis är relevant. En rad andra faktorer än företagsstorlek påverkar företagets förmåga att överleva. När det gäller de allra minsta företagen har i olika sammanhang exempelvis hävdats, att dessa kan drivas framgångsrikt tack vare ägarens personliga arbetsinsatser och hans beredvillighet att avstå från skälig ekonomisk ersättning för sina ansträngningar.

Slutsatsen är att låg lönsamhet i de allra minsta företagen är en bidragande faktor till dessas misslyckanden.

Strukturomvandlingens betydelse ur konkurssynpunkt har diskuterats i avsnitten 5.6.5 och 11.6. Det har visats i denna och andra studier, att särskilt småföretag som verkar i branscher med stark strukturomvandling ofta inte har förmåga till anpassning och därför tvingas upphöra genom konkurs eller på annat sätt.

12.8 EN MÅLINRIKTAD UTVÄRDERING

Inledningsvis (avsnitt 12.1) föreslogs en utvärdering i två steg. Det första av dessa vilket avser bedömning av specifika egenskaper hos systemet och miljön är nu slutfört.

Det andra steget förutsågs innefatta en bedömning av vilken inbördes vikt vi kan tillmätta de hos systemet och miljön studerade egenskaperna.

Om vi önskar förändra vissa egenskaper bör detta ske mot bakgrund av systemets mål och studiens faktiska syften. Systemets mål (V) har i avsnitt 2.3.2.7 angetts vara att inom ramen för miljön anskaffa och använda resurser, så att företaget i första hand överlever och i andra hand uppnår en tillfredsställande lönsamhet. I avsnitt 2.4.2 anges studiens fjärde huvudsyfte vara att med utgångspunkt från undersökningsresultatet redovisa åtgärder för att påverka konkursutvecklingen. En bedömning av studerade egenskaper med utgångspunkt från systemets mål och undersökningens faktiska syften kallas här en målinriktad utvärdering.

I det följande görs en angelägenhetsgradering av de åtgärder, som bör vidtas för att påverka konkursutvecklingen. Med utgångspunkt från denna rangordnas de egenskaper hos system och miljö som behövs förändras.

- 1 *Åtgärder inriktade mot handlingar för att förebygga konkurser eller initiera dem på ett tidigt stadium*

- Utbyggnad och formalisering av företagsrådgivning
- Frivillig företagssanering
- Kvalifikationsprövning av företagsledare i vissa fall
- Utvidgning av revisionsplikt
- Ökade krav på revisors kvalifikationer
- Framtidsinriktad information
- Ändrade regler för skatteuppbörd

- 2 *Åtgärder för effektivisering av konkursförfarandet*

- Experthjälp åt konkursförvaltare
- Förkortad handläggningstid för stora konkurser
- Avskaffande av rätten att kräva gäldenär på kvarstående fordran i rörelsekonkurs

3 *Åtgärder för beivran av gäldenärsbrott*

Förbättrad rapportering av gäldenärsbrott
Större utredningskapacitet

4 *Selektiva samhällsåtgärder*

Hänsyn till små företag vid kreditåtstramningar
Finansiellt stöd vid frivillig sanering

I åtgärdsförslaget i kapitel 13 följs här gjorda utvärdering av egenskaper hos system och miljö med avseende på deras inbördes vikt.

Vi har i avsnitt 2.3.2.7 påpekat, att vi i studien inte helt kan infria den ideala systemuppfattningen, att beteenden hos forskningsobjektet bör förklaras mot bakgrund av systemet i sin helhet. Den övergripande utvärdering som sker under punkterna 1-4 ovan möjliggör dock en vittgående systematisering av kausalsambanden.

KAPITEL 13. FÖRSLAG TILL ÅTGÄRDER

13.1 ÅTGÄRDSFÖRSLAGET

Studien skall enligt avgivna syften bl a innehålla förslag för att påverka konkursutvecklingen. Vi skall här utveckla innebörden av denna förutsättning.

Konkursutvecklingen kan i huvudsak påverkas på två olika sätt:

- 1 Vi söker förebygga konkurser och kan därigenom nedbringa dem antalsmässigt.
- 2 Vi initierar konkurser på ett tidigt stadium, varigenom konkursernas verkningar gentemot olika intressenter minskas.

Även om vi uppfattar det som angeläget att nedbringa företagskonkurserna i antal och storlek, får detta inte göras urskillningslöst och med orealistiska hjälpmedel. Vi har i vårt land ett expansivt och föränderligt näringsliv, där lönsamhetskriteriet i allt väsentligt styr etablering och nedläggning av företag. Ur samhällsekonomisk synpunkt skulle vi utnyttja våra resurser illa, om vi gynnade ej utvecklingsbara företag på bekostnad av de lönsamma. Konkurserna kan ur denna aspekt uppfattas som näringslivets instrument till självsanering.

Det är emellertid från näringspolitisk synpunkt önskvärt, att vi skapar goda förutsättningar för företagen att utöva sin verksamhet. När det gäller de små företag som omfattas av denna studie, är det ofta fråga om hjälp till självhjälp. De konkursförebyggande åtgärderna bör därför i första hand inriktas mot att avhjälpa i denna studie påvisade organisatoriska brister samt att undanröja onödiga hinder för verksamhetsutövningen.

Mot bakgrund av vad som sagts ovan bör vi förebygga konkurser huvudsakligen genom generella åtgärder. När det gäller det enskilda företags överlevnad i en kritisk situation bör förutsättningarna härför prövas individuellt enligt den modell, som ingår i åtgärdsförslaget.

13.2 ÖVERSIKT ÖVER PLANERADE OCH VIDTAGNA ÅTGÄRDER

13.2.1 Reformarbete inom konkursrätten

Inom lagberedningen pågår ett utredningsarbete, som syftar till en reformering av KL. I betänkandet "Utsökningsrätt X"¹⁾ behandlas en rad grundläggande frågor inom konkursrätten. Av särskilt intresse för denna utredning är de föreslagna reglerna om konkursgrunder och återvinning.

Beredningen föreslår, att insolvens liksom nu skall vara allmän konkursgrund såväl vid personliga konkurser som företagskonkurser. Med insolvens avses en inte tillfällig oförmåga att betala skuld i rätt tid. Enligt gällande lag skall gäldenär som själv gjort konkursansökan eller medgett borgenärs ansökan försättas i konkurs utan prövning av insolvensfrågan. Med tanke bl a på att företag skulle kunna missbruka konkurs för skatteflykt skall enligt förslaget viss prövning av insolvensansökan ske i dessa fall.

Bestämmelserna om återvinning i konkurs är omarbetade. Möjligheterna till återvinning har ökats avsevärt jämfört med gällande rätt särskilt gentemot gäldenären närstående person. När gäldenären driver rörelse har kretsen av närstående personer vidgats och preciserats. Däremot har reglerna om rättsverkningarna av återvinning mildrats.

1) Utsökningsrätt X, Konkursgrunderna, gäldenärens legitimation, återvinning, kvittning, solidariska skuldförhållanden m.m, Förslag av lagberedningen (SOU 1970:75).

Som ett led i den fortlöpande översynen av konkursrätten har sakkunniga avlämnat förslaget "Förenklad konkurs, m.m."²⁾

I betänkandet föreslås ett nytt summariskt förfarande för små och enkla konkurser. Förfarandet som kallas förenklad konkurs skall ersätta de nuvarande fattigkonkurserna men också innefatta vissa av de konkurser, som enligt gällande lag handläggs i ordinär form. Den förenklade konkursen blir effektivare än den nuvarande fattigkonkursen och den enklare ordinära konkursen ersätts av ett förfarande som fungerar smidigare, snabbare och blir billigare. Mer än två tredjedelar av alla konkurser beräknas bli handlagda som förenklad konkurs.

Enligt förslaget skall en konkurs handläggas som förenklad konkurs, när man kan anta att gäldenärens bo inte räcker till betalning av kostnaderna för en ordinär konkurs. Förenklad handläggning skall också ske, när boet med hänsyn till sin omfattning och övriga förhållanden kan antas vara av enkel beskaffenhet. Kommittén anser, att förenklat förfarande normalt inte bör tillgripas, om tillgångarnas värde kan förutsättas överstiga summan av sju basbelopp enligt lagen om allmän försäkring.

De sakkunniga föreslår, att förvaltaren skall utses också i förenklade konkurser och ha samma befogenheter och skyldigheter som förvaltare i ordinära konkurser.

Kommittén understryker, att förvaltningen i ordinära konkurser bör anförtrös åt lagfaren person med goda kvalifikationer för uppdraget. Som grundprincip gäller, att endast de som är särskilt inriktade på affärsjuridik och har praktiska erfarenheter av det ekonomiska livet skall komma ifråga som konkursförvaltare.

2) Förenklad konkurs m.m., Betänkande av konkurslagskommittén, (SOU 1974:6).

13.2.2 Särlagstiftning inom aktiebolagsrätten

I avvaktan på en reviderad aktiebolagslag har vissa angelägna frågor blivit föremål för särlagstiftning. Ur de små bolagens synpunkt är särskilt reglerna om aktiekapitalets storlek och förbudet mot penninglån till närstående personer av största betydelse.

Aktiebolag som bildas efter den 5 juni 1973 skall ha ett aktiekapital om lägst 50 000 kr (SFS 1973:303),³⁾ medan bolag som bildats senast nämnda dag före utgången av 1978 skall ha höjt kapitalet till lägst detta belopp (SFS 1973:1081).³⁾ I sistnämnda fall kan bolaget alternativt ombildas till annan företagsform, överlåtas eller träda i likvidation.

Genom särlagstiftningen har införts principiellt förbud mot aktiebolags lån till aktieägare, styrelseledamöter och verkställande direktör samt dem närstående personer för konsumtionsändamål och för aktieköp i det egna bolaget eller i koncernbolag. (SFS 1973:303).³⁾

13.2.3 Översyn av aktiebolags- och bokföringslagarna

Arbetet på en revision av 1944 års aktiebolagslag har fortskridit så långt att sakkunnigförslaget⁴⁾ remissbehandlats och i augusti 1974 efter bearbetning inom justitiedepartementet överlämnats till lagrådet för yttrande.⁵⁾ Lagförslaget kommenteras i det följande endast, när det berör här lämnade förslag.

3) Lagstiftningen grundar sig på prop. 1973:93

4) Förslag till aktiebolagslag m.m, Betänkande avgivet av aktiebolagsutredningen, SOU 1971:15

5) Remiss till lagrådet den 23 augusti 1973 av förslag till ny aktiebolagslag.

Förslaget till bokföringslag⁶⁾ har också remissbehandlats och förbereds f n inom justitiedepartementet. Den nya bokföringslagen kommer att bli av stor betydelse inte minst för små och medelstora företag bl a genom att kretsen av bokföringsskyldiga vidgats och utförliga anvisningar getts till ledning för löpande bokföring och årsbokslut.

13.2.4 Annan lagstiftning

I förmånsrättslagen som trädde i kraft den 1 januari 1972 finns endast en allmän bestämmelse om förmånsrätt för skatter och allmänna avgifter. I proposition 1970:142 med förslag till förmånsrättslag uttalades att den närmare regleringen av förmånsrätten för skatter och avgifter borde ske vid sidan av förmånsrättslagen. Proposition 1971:142 som innehåller förslag till lag om förmånsberättigade skattefordringar får ses mot bakgrunden härav. I korthet innebär "Lag om förmånsberättigade skattefordringar m.m." (SFS 1971:1072), som trädde i kraft den 1 januari 1972:

- 1 Antalet förmånsberättigade skatter och avgifter utökas betydligt.
- 2 Den tid under vilken skatte- och avgiftsfordringar skall vara förenade med förmånsrätt utsträcker från två till fem år.
- 3 Förmånsrätten utsträcks att gälla även i de fall, då annan än den skatt- eller avgiftsskyldige är betalningsansvarig för skatten eller avgiften.

Lönefordran är helt naturligt av stor social betydelse, eftersom arbetstagaren drabbas mycket hårt, om han under en viss tid förlorar sin inkomst. Kungl. Maj:t har därför i propositionen 1970:201 lämnat förslag till lag om statlig lönegaranti vid konkurs. Lagen (SFS 1970:741) som tillämpas fr o m 1.1.1971 innebär i

6) Förslag till bokföringslag, Betänkande av 1971 års utredning om bokföringslagstiftningen, SOU 1973:57.

korthet, att staten inträder som garant och intill viss maximerat belopp via bank utbetalar lönefordran till den anställda. Staten får i gengäld överta arbetstagarens rätt i konkursen. Finansieringen sker genom en av arbetsgivaren bekostad lönegarantiavgift på 0,02 % med samma avgiftsunderlag, som gäller för beräkning av arbetsgivareavgifter.

Till företag som är i konkurs eller i likvidation enligt AL 142 § och som driver industriell eller industriliknande verksamhet med minst 50 arbetstagare kan det utgå statsbidrag för att ge rådrum rörande fortsatt verksamhet eller omplacering av de anställda.⁷⁾ Statsbidraget får uppgå till en tredjedel och i visst fall till högst hälften av lönekostnader och sociala kostnader för de anställda. Bidrag får som regel inte utgå under längre tid än sex månader. AMS är bidragsprövande myndighet. De regler som återgetts här i sammandrag trädde i kraft den 1 juli 1972.

Under 1974 har en utredning tillsatts med uppgift att se över lagstiftningen om handelsbolag m.m.⁸⁾ Av protokollet framgår att de sakkunniga bl a bör undersöka förutsättningarna för offentlig redovisning för handelsbolag, enskilda rörelseidkare och stiftelser under förutsättning att dessa är bokföringspliktiga samt behovet av koncernredovisning för handelsbolag. Vidare skall de sakkunniga pröva i vilken utsträckning ovan nämnda företagsformer bör åläggas revisionsplikt och om behov föreligger att införa vissa regler för större handelsbolag, när det gäller bolagsmännens rätt att fritt förfoga över insatser och vinst. Utredningen skall bl a också undersöka, om det behövs en särskilt ny bolagsform för mindre företag.

7) Kungl. Maj:ts kungörelse om statsbidrag till nedläggningshotade företag (SFS 1972:302).

8) Bemyndigande att tillkalla sakkunniga med uppdrag att se över lagstiftningen om handelsbolag m.m., Utdrag ur statsrådsprotokoll av 1974-10-11.

13.2.5 Företagsserviceverksamhet

Statsmakterna har under senare tid vidtagit vissa åtgärder för att utbilda företagsledare och förmedla konsulthjälp med inriktning på små och medelstora företag.

I betänkandet "Företagsservice"⁹⁾ har delegationen för de mindre och medelstora företagen avgett förslag, som främst syftar till att organisera en kontaktverksamhet mellan erbjudare och mottagare av företagsservice. Delegationen föreslår bl a, att landets företagareföreningar ges ekonomiska och personliga resurser för att fungera som en basorganisation med uppgifter

att försöksvis pröva olika former av konsulthjälp

att bygga ut en serviceorganisation på länsnivå genom att förmedla kontakter med existerande konsulter och företag som är i behov av service

att utföra kontakt- och informationsskapande uppgifter och att i ökad utsträckning bedriva uppsökande verksamhet med inriktning på företagsanalyser och företagsdiagnoser för att därigenom ge företagsledaren bättre möjligheter att bedöma värdet av åtgärder, som en senare anlitad konsult kan komma att föreslå

De av delegationen föreslagna åtgärderna håller nu på att realiseras i väsentliga avseenden. Företagareföreningar får för dessa ändamål bl a under budgetåret 1974/75 disponera 4,5 miljoner kronor.

Utbudet av företagsledareutbildning är f n betydande. Inte mindre än ett hundratal organisationer och institutioner ger varierande utbildningsalternativ men utbildningsverksamheten är ofta inte

9) Företagsservice för utveckling av mindre och medelstora företag, Betänkande avgivet av delegationen för de mindre och medelstora företagen, Industridepartementet (SOU 1972:78).

anpassad till de behov, som företagsledare i små och medelstora företag har.

Vidareutbildning av företagsledare bereder inte sällan särskilda svårigheter. Rörelseidkaren har bristande tid, han saknar studieerfarenhet och han ställer sig tveksam inför kostnaderna. För att söka komma till rätta med bl a dessa svårigheter har vid landets företagareföreningar inrättats utbildningskonsulenttjänster fr o m den 1 juli 1974. Konsulenternas främsta uppgifter är att analysera små och medelstora företags utbildningsbehov och informera om lämplig företagareutbildning.

Vidare kan nämnas den kursverksamhet, med inriktning på små och medelstora företag som bedrivs vid universiteten i Umeå, Lund och universitetsfilialen i Växjö och som med vissa begränsningar står öppen för företagsledare.

13.3 ÖVERGRIPANDE SYNPUNKTER PÅ KONKURSPROBLEMET

Vi har i kapitel 12 mot bakgrund av utförda fältstudier sökt värdera den tidigare konkursutvecklingen. I det följande diskuteras olika metoder för att förändra det reella systemet och miljön. När vi därvid ersätter vissa faktiska egenskaper med önskvärda, måste vi beakta de effekter förändringarna kan förutsättas få från ekonomiska, sociala, juridiska och andra utgångspunkter.

Närmast redovisas ett antal principiella synpunkter på konkursfrågan, vilka kommer att detaljutformas och motiveras i de följande avsnitten.

- 1 Lösryckta åtgärder utan inbördes samordning ger inte den genomslagskraft, som behövs för att påverka dagens konkurssituation. Vi behöver ett åtgärdspaket, som innefattar hela konkursproblematiken och som spänner över en rad olika områden.

- 2 Åtgärdspaketet bör i första hand inriktas mot handlingar i syfte att förebygga konkurser. Företagskonkurser måste i viss utsträckning accepteras som ett saneringsmedel i en fri ekonomi men vi bör sträva efter att antals- och beloppsmässigt nedbringa dem till en ur samhällsekonomisk synpunkt godtagbar nivå.
- 3 De förebyggande åtgärderna bör vara generella i den meningen att de innefattar ett större antal företag utan hänsyn till näringsutövningens art eller liknande. I sin tillämpning kommer åtgärderna emellertid att framför allt beröra de mindre företagen.
- 4 När konkurs inte kan undvikas bör den initieras på ett tidigare stadium än vad som nu sker. Vi kan på så sätt reducera ekonomiska och sociala följdverkningar av insolvensen.
- 5 Företagare som varit gäldenär i en företagskonkurs bör kunna styrka vissa kvalifikationer, innan han etablerar på nytt.
Uppenbart missbruk av konkurssituationen av gäldenär i avsikt att vinna ekonomiska fördelar bör stävas.
- 6 Konkursförfarandet bör effektiviseras genom att handläggnings-tiden för större konkurser avkortas och konkursboet avvecklas efter strikt affärsmässiga grunder. Det bör övervägas om konkursen kan bli en slutgiltig ekonomisk uppgörelse mellan gäldenär och borgenär.
- 7 Övervakning av gäldenärsbrottslighet bör bli en normal rutin också vid fattigkonkurs (förenklad konkurs). Åklagaren får möjlighet att i större utsträckning än nu avkriminalisera enklare former av gäldenärsbrott, medan ökade resurser tillförs polisen för att utreda den grövre brottsligheten och för att nedbringa tiden mellan anmälan om misstänkt gäldenärsbrottslighet och lagföringen.
- 8 Det allmänna kan i vissa fall behöva ge ökat stöd åt småföretagsamheten och i andra fall underlätta att vidta åtgärder, som kan äventyra överlevnaden för ekonomiskt svaga företag.

Följande förslag grundar sig inte enbart på tidigare redovisade fältundersökningar. Samråd har också skett med personer och myndigheter, som i olika administrativa funktioner handlägger företagskonkurser. I slutet av rapporten finns en förteckning över personer, som bistått med råd och upplysningar.

13.4 KONKURSFÖREBYGGANDE ÅTGÄRDER

13.4.1 Företagskonsulter

13.4.1.1 Motiv och arbetsuppgifter

Avsnittet inleds med ett antal motiv för en utbyggnad och formalisering av rådgivningar till små och medelstora företag. De personer som svarar för rådgivningen kallas här företagskonsulter. I fortsättningen görs en sammanställning över företagskonsultens arbetsuppgifter.

Små och medelstora företag har ett växande behov att planera och kontrollera sin verksamhet för att kunna arbeta rationellt. Tilltagande konkurrens på en större och mera mångsidig inhemsk marknad, ökat beroende av exportmarknader, snabba strukturella förändringar ur avsattningsynpunkt och ökande mekanisering med åtföljande kapitalbehov ställer allt större krav på marknadsplanering och produktutveckling.

Ett effektivt arbetande företag behöver även om verksamheten har begränsad omfattning utnyttja administrativa styrmedel för intern planering och kontroll av skilda aktiviteter.

Företagsledningen har behov av att kunna tolka och tillämpa en under senare år starkt expanderande lagstiftning inom företagssektorn. Den externa redovisningen och uppgiftsskyldigheten gentemot institutioner och myndigheter har blivit alltmer omfattande.

Resultaten av de undersökningar som ingår i denna studie vittnar om bristfällig administrativ planering och otillräcklig intern och extern kontroll. Även om budgetering, budgetuppföljning och lönsamhetsbedömningar av olika slag förekommer i viss utsträckning, tycks de härav betingade åtgärderna inte sällan utebli. Också den externa redovisningen är ofta ofullständig.

Vi har kunnat visa att företagsledare och tjänstemän i både fortfarande företag och konkursföretag har en högst otillfredsställande utbildning i förhållande till de uppgifter, som de måste lösa. Ledningens bristande utbildning medverkar sannolikt till att den inte inser behovet av att utnyttja möjliga styrhjälpmedel eller att söka konsult hjälp.

Det har framgått av vår undersökning, att företagaren i vissa frågor, t ex löpande bokföring, årsbokslut och skattedeklaration, utnyttjar konsulter i en inte obetydlig utsträckning. Även om konsulterna härigenom löser de mest trängande behoven, torde flertalet av dem inte ha den utbildning och de resurser i övrigt som behövs för att lämna en allsidig rådgivning och service.

Konsultens arbetsuppgifter spänner i princip över företagets alla aktiviteter. Omfattningen och komplexiteten av konsultverksamheten är helt naturligt beroende av företagets storlek och verksamhetsinriktning. Som regel anlitas emellertid konsulten för att biträda klienten vid lösandet av ett begränsat antal specifika frågor. Nedan ges en katalog över väsentliga områden inom vilka konsulter bör kunna ge råd.

Organisationsplanering

Företagets strukturella uppbyggnad, personalorganisation och beskaffenhetsbeskrivningar

Planering av informations- och styrsystem

Utformning och implementering av system för dataanskaffning, budgetering, kalkylering, redovisning och kontroll samt rutiner för uppgiftslämnande till institutioner och myndigheter.

Operativ planering

Inköps-, produktions-, lager- och marknadsplanering, produktutveckling och investeringsplanering.

Finansiell planering

Kapitalsbehovsberäkningar, dimensionering av eget och främmande kapital, boksluts- och skatteplanering.

Rättsfrågor

Information om och tolkning av lagstiftning, biträdande vid uppgörande av avtal och vid förhandlingar med andra företag, kommunala och statliga myndigheter.

Rådgivning i personalutbildningsfrågor

Företagsvärdering

Generationsskiftesplanering

Företagskonsultens arbetsuppgifter tangerar i vissa fall den del av revisorns verksamhet, som kallas intern kontroll. Det förhållandet att de båda kategorierna delvis har gemensamma verksamhetsområden torde inte vålla några praktiska problem vid en utbyggnad av den konsulterande verksamheten.

13.4.1.2 Konsultfunktionen

Vi bör inrikta oss på att bygga upp en konsultorganisation, vars medlemmar har en teoretisk och praktisk kompetens, som gör dem kapabla att ge sina klienter en sakkunnig rådgivning. Det bör i

en nära framtid uppfattas lika angeläget från de små och medelstora företagens sida att ha en egen konsult som det i dag är att utnyttja de tjänster revisorn erbjuder. Också stora företag skall genom systemet kunna erbjudas välutbildade och praktiskt erfarna konsulter. För denna grupp av företag är emellertid det aktuella konsultationsbehovet inte lika stort som när det gäller små och medelstora företag. De stora företagen har i betydande utsträckning egna specialister eller anlitar inte sällan utomstående sådana.

Följande förutsättningar måste vara uppfyllda, innan en utbyggd rådgivning kan börja fungera:

- 1 Klienterna har tillgång till företagskonsulter med en föreskriven minimikompetens.
- 2 Ett konsultmedvetande har byggts upp hos företagarna.
- 3 Företagarna har ekonomisk mottagarkapacitet.

Dessa tre grundförutsättningar för en utbyggd företagsrådgivning utvecklas nedan.

- (1) Ett betydande antal personer med skiftande utbildning, specialisering och erfarenhet är verksamma inom landet som företagskonsulter. En utbyggnad av rådgivningen främst gentemot små och medelstora företag förutsätter emellertid dels en betydande ökning av antalet konsulter, dels en dokumentation av konsultens kompetens så att klienten vet vilka tjänster han kan köpa.

Med hänsyn till uppdragens skiftande omfattning och komplexitet bör vi kunna erbjuda klienterna åtminstone två huvudkategorier konsulter. Det finns välgrundade motiv, att vi därvid efterbildar det system, som nu gäller för revisorer. Normerna för de två revisorskategorierna är välkända bland av-

nämarna och kategoriuppdelningen bygger på två grundutbildningsalternativ - gymnasieskolan och högskolan.

Under dessa förutsättningar skulle en utbyggd konsultorganisation representeras av huvudkategorierna godkända företagskonsulter och auktoriserade företagskonsulter, vilka har den gemensamma benämningen kvalificerade företagskonsulter.

Vi bör också tillåta en organisationsform som svarar mot de av aktiebolagsutredningen föreslagna godkända och auktoriserade revisorsbolagen. I godkända och auktoriserade konsultbolag kan företagskonsulter med olika specialiteter samarbeta och därigenom ge en långt effektivare rådgivning än den enskilde konsulten.

- (2) Om konsultation skall kunna bli ett ordinärt inslag på ett betydligt större antal områden än nu, måste vi aktivt arbeta för att skapa ett konsultmedvetande hos särskilt små och medelstora företag. Följande citat ur "Mindre och medelstor industri i förvandling"¹⁰⁾ belyser detta förhållande:

Trots dessa konstateranden av åtminstone latenta behov av konsult- och specialisthjälp är det något förvånande hur lågt konsultutnyttjandet i dag är bland småindustrin. Med några få naturliga undantag - bokföring och redovisning, anläggningsarbeten och reparationsservice - är det sällsynt att mer än vart tredje industriföretag i storleksordningen 5-20 anställda någorlunda regelmässigt utnyttjar konsultservice (här hänvisas till SOU 1972:78, a a bilaga 1). I motsats till vad vi tidigare sagt gäller t o m ofta att konsultutnyttjande starkt stiger i högre storleksklasser, dvs att de större företag, som man tycker skulle ha minst behov av att ta hjälp "utifrån", i olika sammanhang är i realiteten de som verkligen är de vanligaste konsultutnyttjarna.

10) Lindström, G, Mindre och medelstor industri i förvandling - en inventering av forskningen och debatten, Statens industriverk, SIND 2:1974.

Den något paradoxala situationen förklaras dock av att många faktorer hämmar konsult- och specialistutnyttjandet i små enheter. Dels gäller att småföretagens "mottagarkapacitet" för hjälp och rådgivning är ganska låg. Här till bidrar bl a bristande vana att använda sig av utomstående specialister, ett förhållande som kan ta sig uttryck i rädsla för att tvingas ge upp sitt självbestämmande eller i allmänna uttalanden om att "det är riskabelt att följa konsultråd". Dels, vilket kanske är viktigare, gäller att kostnaderna för konsultutnyttjande blir särskilt besvärande i små företag. Inte minst beroende på att små företag oftast utnyttjar utomstående specialister för begränsade och temporära "brand-kårsutryckningar" blir inte sällan bara de fasta kostnaderna för resor, kontaktopprättande och konsultens inkörning i företagets speciella problem oproportionellt höga. Slutligen gäller också som ett betydande hinder för vidgat konsultutnyttjande bland små enheter att kunskaperna om vilka specialister som för olika ändamål finns att tillgå ofta är bristfälliga.

Citatet ger en god föreställning om de svårigheter vi har att övervinna, när vi vill implementera rådgivning åt små företag i större omfattning.

För information om de tjänster som en utbyggd rådgivning kan ge bör vi i första hand utnyttja befintliga kontaktorgan. Företagareföreningarna har fått ökade resurser för att förbättra den regionala rådgivningsverksamheten. Vid föreningarna har som tidigare nämnts fr o m 1 juli 1974 inrättats utbildningskonsulentfunktioner med uppgift att analysera de mindre och medelstora företagens utbildningsbehov och ge information om tillgänglig och ändamålsenlig företagareutbildning. Företagareföreningarna arbetar i nära kontakt med mindre företag i sin utrednings-, rådgivnings- och kreditförmedlingsverksamhet. Föreningarna har därför unika möjligheter att sprida kännedom om konsultationsmöjligheter genom att systematiskt informera företagsledare och deras branschorganisationer. I "Företagsservice" sägs härom bl a (sid 67):

Serviceorganisationen på länsnivå bör arbeta vid sidan av andra organ som branschorganisationer, konsultbyråer m fl som utbjuder tjänster till företagen inom länet. Organisationen bör etablera en nära samverkan med dessa andra organ. En uppbyggnad av en fältorganisation på länsnivå kan därför bl a innebära ett allmänt tillskott till serviceutbudet och samtidigt ökade möjligheter för företagen inom länet att få bättre kännedom om det totala utbudet.

Företagareföreningarna bör ha särskilt goda möjligheter att utöva kontaktverksamhet gentemot bransch- och hantverkareföreningar, lokala företagsgrupper m m. Företagareföreningarnas service- och informationsuppgifter är traditionellt inriktade mot tillverkande företag. Det är emellertid angeläget, att föreningarnas kontaktverksamhet vidgas till att omfatta företag utan avgränsning till visst verksamhetsområde.

Det är sannolikt att även andra organ som företagaren kommer i kontakt med i sin dagliga verksamhet ur egen synpunkt finner det angeläget att råda honom att söka konsulthjälp. Detta gäller exempelvis företagets revisor, bankförbindelse och försäkringsbolag.

- (3) När företagaren inte anser sig ha råd att anlita konsult eller bedömer rådgivningen inte ekonomiskt lönsam - och denna attityd torde vara vanlig särskilt i små företag - när vi inte syftet med den utbyggda rådgivningen.

I sådana situationer bör allmänna medel kunna utgå inte endast för initialkonsultationen utan också fram till ett stadium, då påtagliga resultat uppnåtts genom rådgivningen. Det bör ankomma på företagareföreningarna att pröva skäligheten av sådana uppdrag och att utanordna arvoden och andra servicekostnader.

Ur samhällelig synpunkt bör de kostnader som staten på detta sätt ådrar sig mer än väl uppvägas av positiva sekundäreffekter. Dessutom blir företagaren sannolikt i fortsättningen mer böjd att för egna medel anlita specialishjälp.

13.4.1.3 Konsultutbildning

I avsnitt 13.4.1.1 exemplifierades ett antal områden inom vilka konsulten arbetar. Hans arbetsfält omspanner i princip ett företags samtliga aktiviteter. Den enskilde konsulten kan som regel inte ge råd i alla dessa frågor utom när det gäller små företag med förhållandevis enkel organisation. Det är därför sannolikt, att en på något sätt formaliserad konsultorganisation inom sig bör rymma både konsulter med ett brett serviceutbud och specialister.

Den differentierade utbildningen som ges av gymnasieskola och högskola och vissa speciella utbildningsanstalter ger en tillräckligt stor variationsbredd inom den teoretiska grundutbildningen för att denna skall kunna tjäna som basutbildning för blivande konsulter.

Vi bör som tidigare framhållits med fördel kunna efterbilda nuvarande organisationsformer för kvalificerade revisorer vid uppbyggnaden av en formaliserad rådgivningsverksamhet. Den som önskar utbilda sig till godkänd eller auktoriserad företagskonsult bör alltså ha en föreskriven studiegång vid gymnasieskola respektive högskola eller eventuellt vid annan utbildningsanstalt. Den teoretiska utbildningen bör när systemet är utbyggt följas av en femårig praktikverksamhet hos kvalificerade konsulter av respektive kategori.

I vissa avseenden ställs emellertid annorlunda krav på företagskonsulten än revisorn vid utövandet av verksamheten. Revisorn utövar i första hand en kontrollfunktion med stöd av givna lagregler och god revisionssed.

Konsulten ger rådgivning på initiativ av klienten utan att ha någon officiell sanktion för uppdraget. Det är följaktligen av största betydelse inte endast för den enskilde konsulten utan

för konsultfunktionen över huvudtaget, hur rådgivningen initieras och fullföljs.

Med hänsyn till konsultens specifika arbetssituation bör i hans utbildning också ingå ett metodikmoment. Detta skulle kunna läggas in under praktikperioden och ha formen av centralt anordnade kurser. Under dessa kurser borde förutom tillämpad konsultationsmetodik också viss undervisning ges rörande lagstiftning och annan utveckling inom de särskilda rådgivningsområdena. Utformningen av praktikverksamheten och utbildningen i konsultationsmetodik bör kunna planeras i samråd med verk samma konsultorganisationer.

När konsultaspiranten fyllt uppställda villkor, bör en form av auktorisationsförfarande ske. Lämplig myndighet torde i detta fall vara kommerskollegium.

En uppbyggnad av en konsultorganisation av här angivet slag är en uppgift på relativt lång sikt. I ett första steg bör normer för auktorisation utarbetas. Därvid är det angeläget att särskilda övergångsbestämmelser tillkommer, vilka möjliggör för vissa nu verk samma konsulter att erhålla auktorisation, även om de inte helt fyller normerna beträffande den teoretiska grundutbildningen. Bristande grundutbildning bör i viss utsträckning kunna kompenseras av dokumenterad intern utbildning i regi av nu existerande medlemsorganisationer och av välmeriterad praktisk erfarenhet. En förutsättning för auktorisation bör dock vara deltagande i den här föreslagna utbildningen i konsultationsmetodik.

I landet finns i dag ett okänt antal utövande konsulter inom ett stort antal områden. Konsultverksamheten utövas av personer som exempelvis har utbildning som administratörer, revisorer, marknadsekonomer, reklamtekniker, ingenjörer, arkitekter och jurister. Under senare tid har vissa organisationer såsom SAF och lan-

dets företagareföreningar börjat kartlägga konsultverksamheten. Dessa initiativ är värdefulla men de behöver samordnas.

Det vore önskvärt, att vi fick ett riksomfattande konsultregister upprättat efter enhetliga normer. Registreringen borde i princip ske på länsbasis. Med hänsyn till det starkt specialiserade utbudet av konsulttjänster i de större tätorterna och med beaktande av att deras avnämare ofta ligger inom flera län kan det ur servicesynpunkt vara lämpligt att vid registreringen särskilja konsulter i ett antal tätorter.

Syftet med ett konsultregister är att förbättra informationen gentemot presumtiva klienter. Ett sådant register kan i framtiden också innehålla uppgifter om vilka konsulter som är godkända respektive auktoriserade.

13.4.2 Frivillig företagssanering

Kan personer och institutioner som skulle beröras av en kommande konkurs i samråd med företagaren vidta åtgärder för att förhindra konkursutbrottet? Vi skall söka besvara denna viktiga fråga i det följande.

Förutsättningar för här antydda åtgärder är att företaget visar symptom, som kan diagnostiseras som förebud till insolvens och att det finns en flexibel terapi för att kurera olika former av ekonomisk ohälsa.

Vi skall närmast diskutera hur företaget och personer i dess omgivning kan finna symptom på ohälsa, vilka bör uppfattas som en utlösande signal för sanering. Därefter presenteras ett lösningsförslag, som går ut på att ett regionalt samarbetsorgan - ett företagsråd - efter hänvändelse från företagaren och vissa andra personer prövar och rekommenderar ett saneringsprogram i syfte att förebygga det väntade obeståndet.

I avsnitt 7.6 och kapitel 12 redovisas undersökningresultatet av konkursföretagens ekonomiska utveckling fem år före konkursåret. Det framgår av studien att företagsledaren, hans konsult eller revisor och andra personer eller institutioner som har insyn i företaget som regel får tydliga varningssignaler cirka två år före konkursutbrottet.

Vi vet av erfarenhet, att det betalningssvaga företaget före en konkursansökan som regel blir föremål för betalningsförelägganden och utmätningar. Att betalningsanmärkningar har ett gott prognosvärde för konkurser har bl a visats i en uppsats av Persson & Röjel.¹¹⁾

För närvarande torde cirka 60 % av alla företagskonkurser initieras av kronofogden. Innan kronofogden beslutar att begära företagaren i konkurs har denne åtnjutit betalningsuppskov med skatter och avgifter.

Det framgår av vad som sagts ovan, att ett flertal personer och institutioner på sannolika grunder kan förutsäga konkurser. Detta förhållande bör kunnat utnyttjas i konkursförebyggande syfte. Företagaren själv eller andra här nämnda personer och institutioner bör beredas tillfälle att initiera en sanering av företaget i god tid före en förväntad konkurs. Detta är möjligt under förutsättning att företagaren ger sitt samtycke till åtgärden och att det finns en etablerad organisation för handläggning av dessa ärenden.

I detta syfte föreslås inrättande av regionala företagsråd, vilka får till uppgift att i konkursförebyggande syfte rekommendera ett

11) Persson, B & Röjel, A, Offentliga betalningsanmärkningar och årsredovisningar som hjälpmedel att förutsäga konkurs i aktiebolag, Företagsekonomiska institutionen vid Lunds universitet, Lund, 1968.

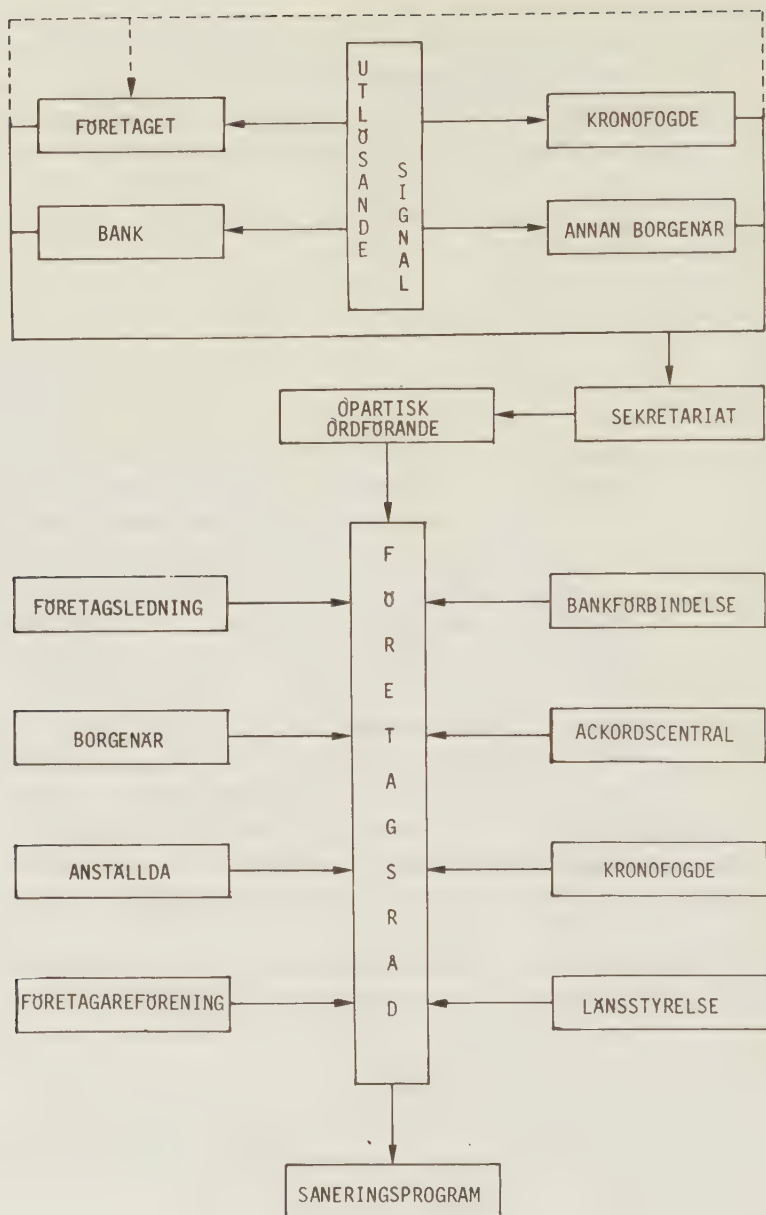
för de enskilda fallen anpassat saneringsprogram. För att vinna erfarenheter bör sådana råd i ett inledningsskede inrättas i förslagsvis tre län. Sedan förutsättningarna för rådets arbetsformer prövats och uppnådda resultat utvärderats, bör ett företagsråd inrättas i varje län. Till varje företagsråd bör knytas ett sekretariat, som lokaliseras till respektive företagareförening.

En skiss över initieringsprocessen för saneringen och rådets sammansättning finns i figur 13.1.

En utlösande signal till sanering i form av bristande lönsamhet, onormal skuldbelastning, svårigheter att infria betalningsförpliktelser och liknande bör i första hand få företagare att på eget initiativ - eventuellt efter uppmaning av revisor eller konsult - vända sig till rådet. I andra hand bör bankförbindelsen, kronofogden, borgenärer eller de anställda kunna anmoda företagaren att konsultera rådet. Alternativt kan dessa personer vända sig direkt till rådet, som då kallar företagaren till överläggning. Någon saneringsåtgärd mot företagarens vilja bör inte få ske.

Rådets ordförande utses av länsstyrelsen och han skall vara opartisk i förhållande till gäldenärer och borgenärer. Ordföranden skall vara väl förtrogen med regionens näringsliv och i övrigt besitta kunskaper, som gör honom lämpad för uppdraget. Vidare föreslås rådet sammansatt av en representant för vardera företagsledningen, borgenärer, anställda, företagareföreningen, bankförbindelsen, ackordscentralen, kronofogden och länsstyrelsen. Ordföranden samt företagareföreningens, ackordscentralens och länsstyrelsens representanter bör ha ständiga mandat, medan övriga ledamöter adjungeras i de särskilda fallen. Samtliga rådsledamöter bör ha rösträtt.

Länsstyrelsens representant skall vara förtrogen med frågor rörande arbetsmarknad och statens regionalpolitiska stödverksamhet.

Figur 13.1 Företagsrådets organisation

Det majoritetsbeslut som fattas av rådet skall uppfattas som en rekommendation till företagaren. Det är sannolikt att företagaren följer rekommendationen, eftersom han vet att flera av rådets ledamöter i annat fall inom en snar framtid tillgriper andra sanktionsåtgärder.

Rådets saneringsprogram blir anpassat till de enskilda fallen. Det är sannolikt att rådet i första hand undersöker möjligheterna för en finansiell rekonstruktion kombinerad med en rationalisering av driften. Andra alternativ kan vara en överlåtelse av rörelsen med eller utan ackord, likvidation eller konkurs. I sistnämnda fall bör konkursen kunna komma till stånd på ett avsevärt tidigare stadium än vad som normalt är fallet. Vi kan förutsätta, att rådets beslut är väl övervägda med hänsyn till den sakkunskap som dess medlemmar representerar.

13.4.3 Kvalifikationsprövning

Avsnittet inleds med allmänna synpunkter på auktorisation. Med utgångspunkt härifrån föreslås en form av kompetensprövning, vilken under vissa givna förutsättningar skall gälla för huvudgäldenär i konkursföretag.

Näringsfrihetsförordningen av år 1864 (NF) upphävdes 1968. Den gav i princip varje svensk medborgare rätt att etablera sig inom önskat yrke utan inblandning av enskilda eller myndigheter. Orsaken till att NF avvecklades var att den under senare tid fått en begränsad praktisk betydelse och att den i vissa avseenden är föråldrad.

Även efter NF:s giltighetstid har statsmakterna slagit vakt om dess principer i syfte att garantera medborgarna rätt att försörja sig genom fri näringsutövning. Vanligen har det rört sig om att avstyra eller begränsa från olika håll framförda krav på frivillig eller obligatorisk kompetensprövning. Trots dessa be-

mödanden finns det i dag ett omfattande auktorisationssystem, som växt fram efter önskemål från myndigheter och näringsutövarers organisationer, vilket bl a framgår av en utredning som gjorts av konsumentverket.¹²⁾ I utredningen (sid 6) bestäms begreppet auktorisation på följande sätt:

En av ansvarstagande instans företagen trygghetsfrämjande prövning av enskilda enheter ur ett större yrkeskollektiv i avsikt att garantera en fastställd standard.

Denna vida definition av begreppet auktorisation nödvändiggör, att vi för vårt ändamål väljer en mer specifik term, som rymms inom auktorisationsbegreppet.

Den kontroll som kan vara aktuell i konkursförebyggande syfte borde avse företagarens förutsättningar att driva verksamhet med hänsyn till utbildning, yrkeserfarenhet och kapitaltillgång. De kompetenskrav som skulle uppställas kunde leda fram till en form av auktorisation, vilken med avseende på sitt syfte och innehåll fungerade som en kvalifikationsprövning.

Åtskilliga skäl talar för att vi skulle avstå från kvalifikationsprövning, bl a ur historisk synpunkt. Vi har haft praktiskt taget fri etableringsrätt i mer än hundra år.

Det kan vidare ifrågasättas, om det förhållandet att vissa personer misslyckas i sin näringsutövning bör påverka andra personers etableringsmöjligheter.

Kvalifikationsprövningar skulle påverka nyetableringsfrekvensen. En sådan utveckling är inte önskvärd, eftersom antalet etable-

12) Statens konsumentverk, Om auktorisation, Rapport 1974:1.

leringar sannolikt stagnerat på en förhållandevis låg nivå de senaste 10-15 åren.¹³⁾

Slutligen kan det befaras, att en generell kvalifikationsprövning skulle föra byråkrati i sitt släptåg och förorsaka samhället omotiverat höga kostnader. Erfarenheter från länder med en utbyggd etableringskontroll såsom Norge, Västtyskland och Holland pekar i denna riktning.

Förutsättningarna för att vi skall överväga en kvalifikationsprövning bör vara, att den fungerar i stort sett utan ovan angivna olägenheter. I det följande utformas förslag till en s k sekundär kvalifikationsprövning, vilken inte endast torde uppfylla dessa villkor utan den bör på sikt också kunna befrämja företagsstockens tillväxt via färre konkursfall samt öka företagens ekonomiska stabilitet.

Det har tidigare påpekats, att konkursen i viss utsträckning kan vara ett naturligt saneringsmedel i ett expansivt och föränderligt näringsliv. Detta betyder inte, att vi okritiskt skall acceptera omständigheter, som innebär att konkursinstitutionen missbrukas. Det är emellertid förenat med betydande svårigheter dels att fastställa när missbruk föreligger, dels att motverka det utan att inkräkta på den fria etableringsrätten.

I kapitel 9 visas resultatet av en undersökning rörande upprepade konkurser bland företagare, vilka varit gäldenärer i under 1972 beslutade företagskonkurser i Malmöhus län. Studien innefattar huvuddelägare i aktiebolag och enskilda rörelseidkare. Konkursbenägenheten för de 160 studerade gäldenärerna är 1,14. Detta innebär, att de 160 personerna varit engagerade som gäldenärer i totalt 183 konkurser. Bland 21 personer med upprepade

13) Jfr *Lindström, C*, Mindre och medelstor industri i förvandling - en inventering av forskningen och debatten, SIND 2: 1974, sid 17 f.

konkurs har 19 varit gäldenärer i en tidigare konkurs och två i vardera två tidigare konkurser. I intet fall har således någon gäldenär varit engagerad i fler än tre konkurser. Det genomsnittliga tidsintervallet mellan konkurserna är cirka 4,7 år.

Orsakerna till att en gäldenär utsätter sig för ett större antal konkurser torde vara, att han antingen är oskicklig som företagare eller att han avsiktligt missbrukar konkursen i eget vinningsyfte. Även om handlandet endast i det senare fallet är moraliskt förkastligt, blir följderna likartade för anställda, borgenärer och samhälle. I båda fallen föreligger ett otillbörligt utnyttjande av konkursinstitutionen, vilket bör förhindras.

Innan vi går in på hur vi skall kunna motverka att en och samma företagare begår ett upprepat antal konkurser, redogörs för några autentiska sådana fall. Företags-, person- och ortsbeteckningar är fingerade.

Fall 1

Företagaren bedriver byggnadsverksamhet. Företagen har tillsammans högst 30 anställda.

X-bolaget AA & NN

Innehavare och firmatecknare AA och NN

Konkurs 24 juni 1965 (185 §)

NN:s L-verksamhet AB

Innehavare och bolagstecknare NN

Konkurs 24 januari (185 §)

T:s L-verksamhet AB

Innehavare och bolagstecknare NN

Konkurs 27 mars 1969 (185 §)

I:s L-verksamhet AB

Innehavare och bolagstecknare NN

Konkurs 2 april 1969 (185 §)

T:s A-verksamhet AB (ej registrerad)

Innehavare och bolagstecknare NN

Verksamheten upphört 1969

Utmättningsbara tillgångar saknas

T:s Y-verksamhet AB (ej registrerad)

Innehavare och bolagstecknare NN

Konkurs 20 mars 1971 (185 §)

Y:s Y-verksamhet (ej registrerad)

Innehavare och firmatecknare NN

Konkurs 20 mars 1972 (185 §)

Y-mästare NN (ej registrerad)

Innehavare och firmatecknare NN

Konkurs 20 mars 1972 (185 §)

E-verksamhet AB

Delägare och bolagstecknare NN

Konkurs 14 februari 1972 (185 §)

A-bolaget AB

Innehavare och bolagstecknare AA och NN

Verksamheten upphört 1965

Konkurs 5 juni 1973 (185 §)

S-verksamhet AB

Innehavare maka och bolagstecknare NN enligt fullmakt

Konkurs 7 juni 1973 (185 §)

Y-verksamhet (ej registrerad)

Innehavare och firmatecknare RR och NN

RR har senare utträtt och rörelsen fortsätts av NN

K-verksamhet AB

Innehavare och bolagstecknare NN enligt fullmakt

Ingen verksamhet

Fall 2

Företagare bedriver verksamhet i textilbranschen. Företagen selsätter som mest 50-60 anställda. Aktierna ägs av rörelseidkaren närstående personer, vilka också fungerar som styrelse. Den egentliga rörelseidkaren är emellertid SS.

AB M, X-ås

Innehavare SS

Konkurs 18 mars 1966

X-ås T-industri, X-ås

Innehavare SS

Konkurs 17 mars 1966

AB KL, X-ås

Innehavare SS

Konkurs 19 januari 1968

Rörelseidkare SS

Personlig konkurs 19 februari 1969

K-fabrik AB, X-ås

Innehavare SS

Konkurs 8 maj 1970

AB U-konfektion, U-näs

Innehavare SS

Konkurs 7 juli 1971

A:s Boutique, X-ås och U-näs

Innehavare SS

Konkurs 29 maj 1974.

Obetalda skatter och avgifter har under de åtta åren uppgått till cirka 1,2 miljoner kronor.

Fall 2

Exemplet avser en köpman som sysslar med försäljning av kapitalvaror i detaljhandelsledet. Rörelsen drivs i aktiebolagsform och köpmannen/aktieägaren är själv inte styrelseledamot. Hyreskontrakten till affärslokalerna är upprättade mellan värden och aktieägaren personligen. När konkursen närmar sig, ändrar han bolagets namn och låter företaget göra konkurs under det nya namnet, medan rörelsen fortsätts under pågående konkurs med den tidigare benämningen. Vederbörande har utövat sin verksamhet i ungefär fem år och på ovan beskrivna sätt avverkat lika många konkurser. Kronofogden har gått miste om inte fullt tre miljoner och leverantörerna ungefär en miljon kronor.

Kännetecknande för de tre återgivna fallen är att konkurserna framför allt utnyttjats för att "avskatta" företagen men också för övriga borgenärer har förlusterna varit betydande. Huruvida konkurserna berott på ledningens oskicklighet eller på medvetna manipulationer för att undslippa anhopade krediter kan inte med säkerhet avgöras. De återgivna omständigheterna kring fallen, t ex användande av flera företag inom samma verksamhetsområde, hållande av vilande bolag, namnbyte inför förestående konkurs och överlåtelse av aktierna på närstående person, talar dock för det senare antagandet.

De ekonomiska och sociala olägenheter som det stora antalet företagskonkurser medför bör motivera en kvalifikationsprövning av rörelseidkare, som har försatts i konkurs, innan dessa etablerar verksamhet på nytt. Eftersom prövningen endast avses komma i fråga för företagare, vilka försatts i konkurs, kallas den i det följande sekundär kvalifikationsprövning.

Närmast diskuteras hur många företag som årligen skulle komma att beröras av den sekundära kvalifikationsprövningen, formerna för prövningen och det organ som skulle handlägga sådana ärenden. Kvalifikationsprövningen skulle alternativt kunna äga rum efter en företagares första eller andra konkurs. I båda fallen gäller givetvis, att prövningen endast blir aktuell, om konkursgäldenären önskar etablera på nytt.

Under 1974 uppgick antalet företagskonkurser till 3072. I denna studie har inte undersökts etableringsomfattningen efter förstagångskonkurser, men det finns skäl att anta, att den är så hög som cirka 2/3 av konkursantalet, dvs torde röra sig om ungefär 2000 etableringar. En kvalifikationsprövning grundad på förstagångskonkursen kan därför i ett inledande skede komma att beröra cirka 2500 personer årligen, när vi också tar hänsyn till att vissa företag har mer än en verksam delägare. På sikt bör antalet prövningar reduceras kraftigt dels som en följd av tidigare här föreslagna förebyggande åtgärder, dels som en effekt av kvalifikationsprövningen. Till detta kommer den avhållande effekt på förstagångskonkurserna, som ligger i medvetenheten om att en genomgången konkurs kan äventyra en ny etablering.

Vi har tidigare funnit, att benägenheten att gå i konkurs mer än en gång är 0,14 av ett visst års förstagångskonkurser. Det är sannolikt att denna siffra är något låg, eftersom den grundar sig på konkursgäldenärernas uppgifter. Om vi utgår från att sannolikheten för förnyad konkurs efter första konkurstillfället är 0,15, skulle detta innebära, att vi i ett inledningsskede kunde reducera antalet årliga konkurser med $0,15 \times 3000$, dvs med cirka 450 konkursfall efter en förstagångsprövning. Beräkningen förutsätter, att kvalifikationsprövningen åtföljs av så få konkurser, att vi kan bortse från dem. Med hänsyn till den tidigare nämnda förebyggande effekten av en kvalifikationsprövning torde denna leda till en årlig reduktion av antalet konkurser med mellan 500 och 600.

Om vi i stället väljer att sätta in kvalifikationsprövningen efter det företaget gått i konkurs en andra gång, blir antalet företag, som berörs därav få. Den tidigare åberopade undersökningen visar, att i genomsnitt endast två av 160 företag med förstagångskonkurser, begår konkurs en tredje gång. Omräknat till 1974 års konkursantal blir antal företag vilkas ägare skulle kvalifikationsprövas blott ett 40-tal. Detta alternativ får så pass ringa effekt, på totala antalet konkurser, att en kvalifikationsprövning inte blir meningsfull.

Med hänvisning till vad ovan sagts föreslås en kvalifikationsprövning av huvudgäldenärer, vilka efter en förstagångskonkurs önskar nyetablera.

När det gäller enskild rörelseidkare, handelsbolag och kommanditbolag är ägaren respektive delägarna huvudgäldenärer. Det framgår av avsnitt 6.5.1, att cirka 55 % av aktiebolag i konkurs har en huvudgäldenär, ungefär 25 % har två och omkring 20 % har tre.

Det har i denna studie påträffats fall, där mannen är den faktiske företagsledaren i ett aktiebolag, medan maka eller barn eller eventuellt annan person äger aktierna. I sådana fall bör mannen/företagsledaren betraktas som ansvarig för driften. När det är uppenbart att ingen av aktieägarna befattar sig med ledningen av företaget utan denna funktion sköts av utomstående anställd företagsledare, faller det på aktieägarna att tillse, att denne har nödvändiga kvalifikationer för sitt uppdrag.

När det gäller formerna för prövningen, bör det prövande organet inte känna sig bundet av detaljföreskrifter för sitt handlande. Som allmän norm bör gälla, att den som önskar etablera efter en förstagångskonkurs skall kunna styrka att han har en mot verksamhetens art och omfattning svarande utbildning och yrkeserfarenhet samt att han har tillräckliga ekonomiska resurser för att driva

den planerade rörelsen. Det får ankomma på det prövande organet, att tillämpa dessa generella regler på det enskilda fallet.

Kvalifikationsprövningen bör i ett betydande antal fall kunna innebära, att hinder inte föreligger att nyetablera. I andra fall kan etableringen förbindas med vissa villkor såsom krav på större kapitaltillskott än som planerats, företagsledarutbildning och anställning av konsult. Det bör också vara möjligt, att föreskriva viss karenstid efter avslutad konkurs, innan etablering får ske med eller utan särskilda villkor. Ur kontrollsynpunkt bör prövningsorganet kunna föreskriva, att uppgifter lämnas under exempelvis en treårsperiod efter etablerandet rörande rörelsens utveckling.

Det har av de ovan återgivna tre autentiska fallen med mångfaldigt upprepade konkurser framgått, att en och samme företagare stundom utnyttjar ett antal både verksamma och vilande företag inom ett och samma verksamhetsområde i beredskapssyfte, när något av företagen försätts i konkurs. Vidare förekommer som tidigare nämnts namnbyte före och efter konkurs och vissa andra manipulationer för att undgå verkningarna av konkursen. Det prövande organet bör ha befogenheter att ingripa även mot sådan verksamhet, som inte direkt berörts av konkursen men som uppenbarligen drivs i syfte att kringgå den sanering, vartill konkursen syftar. Konkursgäldenären bör i första hand åläggas att sanera företag, som inte berörts av konkursen, när detta bedöms som skäligt. Skulle saneringsåtgärder utebli bör företagaren få föreläggande att upphöra med driften genom likvidation.

De uppgifter som är förbundna med en sekundär kvalifikationsprövning bör handläggas av det i avsnitt 13.4.2 föreslagna företagsrådet. I frågor som avser kvalifikationsprövning bör emellertid endast rådets ständiga ledamöter delta och fatta beslut. Rådet skulle vid behandlingen av här avsedda ärenden således bestå av den opartiske ordföranden samt en representant för vardera före-

tagareföreningen, ackordscentralen och länsstyrelsen, varvid ordföranden har utslagsröst. Huvudgäldenärer (företagare) och/eller deras ombud skall alltid adjungeras. Det bör vidare stå rådet fritt, att ytterligare adjungera personer, som kan komma att beröras av fattade beslut, exempelvis representanter för anställda, långgivare och kronofogdemyndighet.

Rådets beslut bör i dessa frågor vara bindande för huvudgäldenärerna. Dessa skall emellertid kunna anföra besvär över gjorda ålägganden.

De regionalt arbetande företagsråden måste på något sätt informeras om inträffade företagskonkurser. Enligt gällande bestämmelser är konkursdomaren skyldig att alternativt meddela PRV, handels- och föreningsregister, så snart konkursbeslutet är fattat. Informationsfrågan gentemot företagsråden löses enklast genom att dessa tillställs samma meddelande som ovannämnda myndigheter.

Företagsråden bör medges rätt i ärenden som avser kvalifikationsprövning att vid behov göra vitesförelägganden.

Liksom vid den tidigare föreslagna frivilliga saneringen bör den sekundära kvalifikationsprövningen bli föremål för försöksverksamhet. Försöksverksamheten bör i båda fallen omfatta samma län för att möjliggöra en samordning av företagsrådets olika åtgärder.

13.4.4 Revisionspliktens omfattning

Av rörelsedrivande företagsformer är i Sverige endast aktiebolag och ekonomiska föreningar ålagda revisionsplikt. Motiven härför är att kapitalägarna ofta inte deltar i den löpande förvaltningen och att de har en begränsad ekonomisk ansvarighet gentemot övriga intressenter.

Dessa motiv är emellertid skenbara när det gäller de små och medelstora aktiebolagen. I det lilla fåmansbolaget är ägarna ofta engagerade i driften och sitter i styrelsen. Det är vidare inte ovanligt att de avkrävs personlig borgen för av banker och andra större långgivare beviljade krediter.

Den enskilde rörelseidkaren och delägaren i handelsbolaget är å andra sidan inte alltid obegränsat ansvariga för åtagna förpliktelser. De utnyttjar inte sällan möjligheten att inskränka ansvaret genom äktenskapsförord och boskillnad. Det framgår av avsnitt 6.5.9, att så var fallet för gifta företagsledare i konkursföretag med avseende på 44 % av de undersökta enskilda rörelseidkarna.

Det är tydligt att vi behöver andra kriterier än de traditionella, när vi skall motivera revisionspliktens omfattning. Det finns knappast något skäl att låta revisionsskyldigheten vara beroende av vilken företagsform som väljs. I detta sammanhang bör erinras om förbudet att efter utgången av år 1978 ha ett lägre aktiekapital än 50 000 kronor, vilket sannolikt medför att ett betydande antal aktiebolag ombildas till handelsbolag eller enskilda rörelseidkare. Följden härav blir att tidigare revisionspliktiga företag inte längre behöver anlita revisor.

Om vi i stället uppfattar revisorn som företrädare för samtliga intressenter bortfaller betydelsen av företagsform. Den rådgivning och kontroll som revisorn utövar tjänar företagets fortbestånd och en rationell användning av dess resurser.

Revisorn har en speciellt viktig uppgift i små och medelstora företag, när det gäller att se till att extern- och internredovisningen fungerar tillfredsställande. Vi har i olika delstudier kunnat konstatera, att särskilt de små konkursföretagen har en låg redovisningsstandard. Detta framgår av avsnitten 6.5.7 och 7.1.3 punkt (1). I sistnämnda fall var redovisningshandlingar och

skattedeklarationer för enskilda rörelseidkare och handelsbolag, som försatts i konkurs, så undermåliga att de inte kunde användas för analysändamål.

Små företag utnyttjar än så länge konsulthjälp i ringa utsträckning. För dem kan revisorn delvis också fylla konsultens uppgifter.

Det är inte minst ur konkursförebyggande synpunkt ytterligt angeläget att revisionsplikten utsträcks till att avse också handelsbolag, kommanditbolag och enskilda rörelseidkare och att revisorn efter utförd granskning avger offentlig revisionsberättelse. En sådan ordning förutsätter en offentlig årsredovisning för dessa företagsformer.

Det är ur konkursförebyggande synpunkt också viktigt, att även de allra minsta företagen omfattas av en utsträckt revisionsplikt. Våra undersökningar visar, att 98,3 % av företagskonkurserna avser små företag (0-49 anställda). I intervallen 0-4 anställda och 5-9 anställda ligger 71,3 % respektive 13,8 % av antalet konkurser.

Av de nordiska länderna har endast Norge allmän revisionsplikt, vilken gäller fr o m 1 januari 1965. Mindre företag är emellertid som regel undantagna från obligatorisk revision, när deras årsomsättning inklusive mervärdeskatt inte överstiger en miljon norska kronor.

Vi bör överväga en obligatorisk revisionsplikt för samtliga handelsbolag, kommanditbolag och enskilda rörelseidkare med tre eller fler årsanställda.

13.4.5 Revisors kvalifikationer

De undersökningar som redovisats i kapitel 9 visar, att ej kvalificerad revisor på praktiskt taget samtliga undersökningspunkter fullgör sina uppgifter otillfredsställande och att han har en klart lägre kvalitet på sitt arbete än den kvalificerade revisorn.

Vi skall närmast ta fram några väsentliga data ur den tidigare gjorda analysen av revision i konkursföretag och mot bakgrund härav diskutera lagföreskrifter och andra normer med avseende på revisors kvalifikationer och revisionens innehåll speciellt i små företag.

FAL:s minimikrav på revisors kvalifikationer innebär i sin praktiska tillämpning, att små företag inte tillförsäkras kvalificerade revisorer, dvs auktoriserade revisorer eller godkända revisorer. FAL medger i 84 § ej kvalificerad revisor, när bundet eget kapital är en miljon kronor eller lägre. Vidare lämnar FAL vägen öppen för en tioprocentig aktieägarminoritet att begära kvalificerad revisor. Sistnämnda regel torde i huvudsak sakna betydelse i de en- och fåmansbolag det här rör sig om. I lagrådsremissen till FAL (LFAL)¹⁴⁾ har ingen ändring skett beträffande dessa regler.

Med utgångspunkt från figur 8.6 kan vi räkna fram hur antalet utförda revisioner under en femårsperiod fördelar sig mellan kvalificerad och ej kvalificerad revisor i företag med 0-49 anställda. Resultatet blir (värden för kontrollgrupp inom parentes):

14) Remiss till lagrådet den 23 augusti 1974 av förslag till ny aktiebolagslag.

	Antal utförda revisioner	Procentuell andel
Kvalificerad revisor	542 (604)	31 (50)
Ej kvalificerad revisor	1185 (606)	69 (50)
Totalt	1727 (1210)	100 (100)

Figur 13.2 Revisionernas fördelning på kvalificerad och ej kvalificerad revisor i små företag

Små företag som går i konkurs revideras till 69 % och små företag som fortlever till 50 % av ej kvalificerade revisorer. I båda fallen är inslaget av ej kvalificerad revisor således mycket stort. Det framgår av figur 8.5, att procenttalen är ungefär desamma, när vi studerar fördelningen mellan kvalificerade och ej kvalificerade revisorer för hela undersöknings- respektive kontrollgruppen.

När det gäller revisionens fullgörande med avseende på samtliga ovillkorliga uppgifter i revisionsberättelsen är uppfyllelsegraden så låg som 67 % för byråer utan auktoriserad eller godkänd revisor och 60 % för övrig revisor i undersökningsgruppen. Motsvarande värden är i kontrollgruppen, som utgörs av icke konkursbolag, 83 respektive 73 % (jfr figur 8.9).

Ej kvalificerade revisorer har också en exceptionellt låg anmärkningsfrekvens i jämförelse med gruppen kvalificerade revisorer. I undersökningsgruppen lämnar byråer skriftliga anmärkningar i 13 % av antalet utförda revisioner och övriga revisorer i 6 % av fallen. Motsvarande för auktoriserade och godkända revisorer är 21 % respektive 16 %. Det är sannolikt, att kategorin ej kvalificerade revisorer borde ha en högre anmärkningsfrekvens än auktoriserade revisorer med hänsyn till att de huvudsakligen reviderar små företag, vilka inte sällan har en låg redovisningsstandard.

Vid genomgången av revisionsberättelserna har det dessutom framkommit, att i synnerhet övriga revisorers berättelser formellt och innehållsmässigt ofta är mycket otillfredsställande.

FAL:s kvalifikationsnormer för de båda huvudkategorierna av revisorer och det ovan översiktligt redovisade utfallet av studien auktoriserar frågan, om kraven på revisors formella kompetens bör - som nu är fallet - tillåtas vara lägre i mindre företag.

FAR har uppmärksammat de speciella förhållanden som är förenade med revision i bolag med ett begränsat antal anställda. Föreningen lämnar följande rekommendation i ledamotsförteckningen för 1974, s 106, under rubriken "Granskning i bolag med begränsat antal anställda":¹⁵⁾

Systematiskt uppbyggd redovisning och intern kontroll i övrigt är av betydelse för alla företag oavsett storleksordning. I företag med begränsat antal anställda är dock möjligheterna att åstadkomma den interna kontroll som kan uppnås genom arbetsfördelning oftast begränsade. I dessa bolag ökar betydelsen av ett välordnat redovisningssystem och löpande övervakning av verksamheten från företagsledarens sida.

Revisorns granskning utökas i dessa fall i rimlig utsträckning. En systematiskt uppbyggd redovisning innefattande kontroll av bolagets ställning, resultat och likviditet genom planmässig uppföljning underlättar revisorns granskning.

FAR konstaterar således i sin rekommendation, att intern kontroll är lika väsentlig i bolag med ett begränsat antal anställda som i övriga företag. Men eftersom möjligheterna till en normal intern kontroll genom arbetsfördelning mellan anställda är begränsade i denna typ av företag ökar betydelsen av ett välordnat redovisningssystem och företagsledarens löpande övervakning av verksam-

15) Föreningen Auktoriserade Revisorer, Ledamotsförteckning, stadgar, rekommendationer, Stockholm 1974.

heten. Man betonar särskilt, att revisors granskning i dessa företag bör utökas i rimlig utsträckning.

Våra lagregler för revisors kvalifikationer är uppbyggda med utgångspunkt från föreställningen att revisionens omfattning och komplexitet är beroende av företagsstorleken. I små företag kan revisionen utföras av personer utan preciserad och kontrollerad kompetens. Denna inställning tar sig uttryck i den allmänna formuleringen "Revisor skall ha den insikt i och erfarenhet av redovisning och ekonomiska förhållanden, som med hänsyn till arten och omfånget av bolagets verksamhet fordras för uppdragets fullgörande", vilken finns i såväl FAL som LFAL.

I det följande diskuteras kortfattat giltigheten av denna inställning till revisors kvalifikationer.

I allmänhet finns det ett direkt samband mellan företagsstorlek och revisionens omfattning och komplexitet. Omfattning och komplexitet hos revisionen bör emellertid inte vara exklusiva kriterier för val av revisorskategori. Revisors granskning och bedömning av förvaltning, intern kontroll och årsredovisning har också andra aspekter med avseende på företagsstorlek.

Små företag har i motsats till stora och medelstora en outvecklad förvaltning. Företagsledare och administrativ personal brister ofta i teoretisk utbildning. Inte sällan saknar företagsledaren intresse för administrativa göromål som en följd av praktiskt inriktad verksamhet.

FAR har i sin ovan återgivna rekommendation särskilt understrukt den bristande interna kontrollen i småföretag. Dessa saknar i betydande utsträckning i förhållande till företagets art och storlek anpassade interna styrmedel, såsom för- och efterkalkylering samt likviditets- och resultatbudgetering. Många små före-

tag följer inte heller upp resultatutveckling och ekonomisk ställning genom exempelvis månads- eller kvartalsrapporter.

Småföretagens otillräckliga administrativa resurser medför också inte sällan bristfälliga löpande räkenskaper och som följd härav en ofullständig och ej tillförlitlig årsredovisning.

De små företagens otillräcklighet, när det gäller förvaltning, intern kontroll och årsredovisning har klart kunnat verifieras genom de delstudier, som redovisas i denna rapport. Undersökningarna visar, att nämnda förhållanden är särskilt allvarliga i blivande konkursföretag.

En vanlig företeelse hos blivande konkursbolag är att de övervärderar tillgångar och underlåter att redovisa samtliga skulder, vilket framgår av konkursbouppteckningarna. Det är också uppenbart, att reglerna om finansiell rekonstruktion eller en alternativ likvidation inte iakttas. I avsnitt 7.6.8 har visats, att underbalanserna (insufficienserna) enligt bouppteckningarna i genomsnitt uppgår till 153 % av tillgångarna år 1970, när det gäller slututdelningskonkurser (ordinära konkurser). I själva verket skulle aktiebolag endast i speciella undantagsfall kunna komma på obestånd, om de rekonstruerade eller gick i likvidation enligt gällande föreskrifter. Detta missförhållande kan sannolikt till stor del tillskrivas det förhållandet, att ej kvalificerad revisor saknar insikter om när företaget är skyldigt att rekonstruera eller om han gör det har han inte auktoritet att genomdriva rekonstruktionen.

I en seminarieuppsats vid Lunds universitet¹⁶⁾ har bl a en jämförelse gjorts mellan Sverige och ett antal länder beträffande re-

16) *Glane, J*, m fl, Revisionspliktens omfattning i de nordiska grannländerna, några västländer och USA - en jämförelse med svenska förhållanden, seminarieuppsats, Företagsekonomiska institutionen vid Lunds universitet 1974.

visors formella kvalifikationer. Det framgår (sid 46) att revisor utan specificerade kompetenskrav är en nära nog unik företeelse, när det gäller revision av olika slag av rörelsedrivande företag. Ej kvalificerad revisor förekommer förutom i Sverige endast i Finland vid revision av aktiebolag. I Danmark är denna revisorskategori tillåten för revision av anpartsselskab och i Finland samt Nederländerna för revision av företag, som närmast motsvarar våra ekonomiska föreningar. Såvitt författarna kunnat finna krävs i övrigt för företagsformer som är underkastade revision kvalificerad revisor i Danmark, Norge, Västtyskland, Nederländerna, Storbritannien och USA.

Det framgår som tidigare nämnts av denna studie, att ej kvalificerad revisor på praktiskt taget samtliga undersökningspunkter fullgör sina uppgifter otillfredsställande och att han uppvisar en klart lägre kvalitet på sitt arbete än den kvalificerade revisorn. Slutsatsen är att ej kvalificerad revisor ofta saknar behövlig kompetens för att identifiera brister inom förvaltning och redovisning samt att ge konstruktiva förslag för att avhjälpa dem.

Det är inte minst ur konkursförebyggande syfte oacceptabelt att ej kvalificerad revisor får utöva revisionsverksamhet. Efter en övergångstid bör därför samtliga företagsrevisorer vara kvalificerade för att få utöva revisorsyrket.

Tillgången på utbildade revisorer är för närvarande begränsad, varför en övergång till uteslutande kvalificerade revisorer kräver vissa åtgärder från statsmakternas och revisorsorganisationernas sida. Efterfrågan kommer speciellt att inriktas mot kategorin godkända revisorer. Genom särskilda övergångsbestämmelser bör det skapas möjligheter för nu ej kvalificerad revisor att vinna kompetens som godkänd revisor, om han har en väldokumenterad erfarenhet av revisionsverksamhet och visar sig besitta tillräckliga företagsekonomiska kunskaper. För sistnämnda ändamål bör

särskild utbildningsverksamhet anordnas i samarbete med ifråga-
varande revisorsorganisation. Vidare bör gymnasie- och högskole-
studerande animeras att i större utsträckning välja en utbild-
ningsgång, som leder fram till revisorsyrket.

13.4.6 Framtidsinriktad information

Frivillig framtidsinriktad information är förhållandevis vanlig
i större företags års- och delårsredovisning. Enligt FAL 106 §
första stycket skall i förvaltningsberättelsen upplysning lämnas
om händelser av väsentlig betydelse för bolaget, även om dessa
inträffat efter räkenskapsårets slut.

I det s k företagsnämndsavtalet intar ekonomisk information av-
seende framtiden en central plats bland upplysningarna till de
anställda.

Något universalmedel ur årsredovisningssynpunkt torde inte finnas,
när det gäller att reducera intressenternas risktagande i ekono-
miskt svaga företag. Ett allmänt hållet uttalande i förvaltnings-
berättelsen om företagets framtidsutsikter borde emellertid vara
till god ledning för aktieägare, anställda, borgenärer och sam-
hälle.

Det är naturligt att det enskilda företaget vill iaktta restrikt-
tivitet, när det gäller denna typ av information med hänsyn till
att den skulle kunna vara till skada för företaget. Det är emel-
lertid sannolikt, att effekten blir den motsatta för det stora
flertalet företag. I de fall företagets framtidsutsikter bedöms
som mindre goda, bör emellertid ett uttalande härom i förvalt-
ningsberättelsen fungera som en varningssignal för utomstående
intressenter.

Den nya aktiebolagslagen föreslås innehålla föreskrift om upplys-
ning i förvaltningsberättelsen om arten av bolagets ekonomiska

framtidsutsikter utan rätt att åberopa förfång. I de fall lämnade upplysningar härom i förvaltningsberättelsen av revisor bedöms som vilseledande eller när de utelämnats bör uttalandet göras i revisionsberättelsen.

13.4.7 Skatteuppbördens konkursfördröjande effekt

Som ett led i de konkursförebyggande åtgärderna bör vi överväga att revidera det nuvarande systemet för uppbörd av förfallna men ej inbetalda skatter och avgifter.

Den nu rådande ordningen för uppbörden av upplupna men ej redovisade skatter och avgifter har i praktiken visat sig ha en starkt konserverande effekt på betalningssvaga företag. Detta förhållande strider mot de tidigare hävdade synpunkterna, att vi i första hand skall förebygga konkurser och i andra hand initiera dem på tidigast möjliga stadium, när de bedöms som oundvikliga. Uppbördssystemets fördröjningseffekt kan återföras på följande två omständigheter:

- 1 Staten har enligt förmånsrättslagen (SFS 1970:979) allmän förmånsrätt till betalning av skatter och allmänna avgifter.
- 2 Det skydd för skattefordran m m som den allmänna förmånsrätten ger medför, att kronofogdemyndigheten med måttlig förlustrisk kan ge anstånd med betalningar. Detta förhållande utnyttjas inte sällan av det ekonomiskt svaga företaget så, att det driver rörelsen vidare med utnyttjande av växande skattekrediter. När kronofogden finner, att ytterligare krediter inte är meningsfulla, begär han gäldenären i konkurs. Ej seriösa företagare utnyttjar systematiskt fogdens skatte- och avgiftskrediter för att avskatta sig i den efterföljande konkursen, varefter de etablerar på nytt.

Det är sannolikt att kronofogden endast i ringa utsträckning skulle acceptera amortering av skatteskuld, om hans fordran inte

vore förmånsberättigad. Följden skulle bli att gäldenären kunde förmås till en frivillig sanering på ett tidigare stadium enligt det system, som föreslagits i avsnitt 13.4.2. Det är därför angeläget, att statsmakterna mot bakgrund av vunna erfarenheter nu omprövar förmånsrättslagen med hänsyn till dess verkan i konkurs-hänseende.

Även om statens förmånsrätt inte uppges, kan åtgärder vidtas för att förbättra nuvarande situation.

Det är ingen tvekan om att kronofogden ofta är i en svår besluts-situation, när han skall avgöra om gäldenären skall ges betalnings-anstånd eller bli föremål för exekutiva åtgärder av något slag. Fogden har ingen anledning att stjälpå ett företag, om det finns utsikter att detta efter hand kan infria sina förpliktelser.

Efter vad som inhämtats bemödar sig kronofogden om en selektiv behandling av företag med restförda skatter och avgifter. När företagsledningen uppfattas som seriös och kan göra troligt att den på sikt bör kunna klara upp sina mellanhavanden med kronan, kan den påräkna möjlighet att amortera skatteskulden. En sådan amorteringsplan för restförda skatter och avgifter kan allt efter omständigheterna omfatta en period från ett par månader och i undantagsfall upp till tre år. Kronofogden ställer som regel samtidigt villkoret, att löpande skatter och avgifter betalas punktligt.

Det har gjorts gällande, att tiden mellan uppbördsterminens utgång och offentliggörandet av restförda skatter och avgifter är onormalt lång till förfång för övriga borgenärer. Kronofogden kan emellertid inte agera, förrän han fått in uppgifter från berörda myndigheter om eftersläpning med inbetalningar. Man brukar i detta sammanhang tala om att staten har en dold förmånsrätt.

En undersökning rörande kronofogdens väntetid för restlängder från olika kontrollmyndigheter visar, att denna är cirka en månad för A-skatt, tre månader för B-skatt, tre månader för arbetsgivaravgifter m m och sex månader för mervärdesskatt. I sistnämnda fall upprättas restlängden av länsstyrelsen och det är sannolikt, att kronofogden skulle kunna få in uppgifterna härifrån snabbare. Det vore önskvärt, att länsstyrelsens kontrollorgan lämnade förhandsuppgifter till fogden i fall, då de restförda beloppen är onormalt höga.

Kronofogden är konkurssökande i en ökande andel av konkurserna. En undersökning vid Malmö tingsrätt med avseende på under 1974 beslutade företagskonkurser gav som resultat, att av 196 fattigkonkurser initierade fogden 68 %, medan han var sökande till 24 % av de 29 slututdelningskonkurserna. Av samtliga företagskonkurser vid Malmö tingsrätt stod fogden detta år som sökande i 62 % av fallen. Motsvarande procenttal för hela landet var 1966 27 % och 1970 44 %.

Av ovanstående följer att det är kronofogden som i det stora flertalet fall avgör, när företag skall försättas i konkurs och han kan på så sätt i betydande utsträckning påverka utvecklingen. Det har tidigare framhållits, att vi om möjligt bör förebygga konkurserna genom att råda företagen till en frivillig sanering och först när detta inte bedöms som realistiskt bör konkurs tillgripas.

För kronofogdens del skulle detta innebära, att han i första hand rekommenderar företag, som blivit restförda för skatter och avgifter att vända sig till det föreslagna företagsrådet för att undersöka, om en frivillig sanering vore möjlig. En sådan hänvändelse bör emellertid inte ske första gången företaget underlåter att inleverera skatter etc i rätt tid eller då annan särskild omständighet förelegat, som kunnat förklara dröjsmålet.

Följande föreslås beträffande kronofogdens åtgärder med anledning av restförda skatter och avgifter. Kronofogden bör inte utan särskilda skäl medge längre amorteringstid än ett år räknat från den dag han första gången fick kännedom om en restförd skatt eller avgift. Han bör i samråd med gäldenären uppgöra en amorteringsplan över samtliga förfallna och oredovisade skatter och avgifter. Skulle kronofogden sedan finna, att gäldenären försummar de överenskomna amorteringarna eller inte betalar löpande skatter och avgifter i rätt tid, skall han anmoda gäldenären att pröva en frivillig sanering hos företagsrådet. Alternativt kan kronofogden själv hänvända sig till rådet. Om gäldenären inte accepterar frivillig sanering eller en sådan bedöms som utsiktslös av rådet, bör kronofogden utan dröjsmål begära gäldenären i konkurs. En övergång till dessa för vissa gäldenärer strängare regler bör ske successivt.

Fördelarna med det föreslagna systemet ur konkursförebyggande synpunkt är betydande. Gäldenären bereds möjligheter att finansiellt och på andra sätt rekonstruera företaget, innan detta blir alltför skattetyngt. I detta sammanhang bör uppmärksammas att medan antalet företagskonkurser under senaste 10-årsperioden flerdubblats, har antalet ackord under samma tid minskat. Enligt uppgift från ackordscentralens avdelningar är skatteskulderna som regel främsta hindret för att ackord skall komma till stånd.

En andra värdefull effekt av de föreslagna åtgärderna blir, att konkursen initieras på ett avsevärt tidigare stadium än nu i de fall, då den uppfattas som oundviklig.

13.5 KONKURSFÖRFARANDET

13.5.1 Allmän konkursgrund

Svensk konkurslagstiftning hävdar att konkurs skall tillgripas först när gäldenärens ekonomiska ställning är så undergrävd, att gäldenären inte kan betala sina löpande skulder. Man gör därvid inte någon åtskillnad mellan företag och privatpersoner. Som allmän konkursgrund gäller således insolvens.

I utsökningsrätt X (SOU 1970:75), sid 9, 1 § andra stycket, beskriver lagberedningen den allmänna konkursgrunden:

Med obestånd (insolvens) avses att gäldenären icke kan rätteligen betala sina skulder, om hans oförmåga ej är endast tillfällig.

Vid den pågående översynen av konkurslagstiftningen i de nordiska länderna är man överens om att de nya konkurslagarna bör bygga på insolvens som allmän förutsättning på konkurs. Lagberedningen redovisar (sid 61) gällande konkursgrunder i en rad europeiska länder och USA, varav det framgår att både insolvens och insufficiens kan grundlägga företagskonkurser.

Insufficiens föreligger, när skulderna överstiger tillgångarna vid förmögenhetsvärdering. Det är såväl ur företagsekonomisk som rättslig synpunkt otillfredsställande, att ett företag fortsätter att driva rörelse, när ägarkapitalet är förbrukat, dvs när skulderna börjar överstiga tillgångarna. I denna situation finns inte längre något riskkapital och det kan ifrågasättas om ett företagsägarförhållande föreligger. En sådan frågeställning bör utgå från tillgångsvärdering enligt reglerna i AL 146 § andra stycket.

Vid övervägandet om insufficiens borde bli allmän konkursgrund i stället för insolvens måste vi beakta följdverkningarna. Det är sannolikt att åtskilliga små företag tidvis har negativt eget

kapital men ändå förmår driva verksamheten vidare och så småningom övervinna sin svaga ekonomiska ställning. En tillämpning av insufficiens som konkursgrund skulle därför omotiverat kunna stjälpas många företag i tillfälliga ekonomiska svårigheter. Av detta skäl bör vi som lagberedningen föreslagit bibehålla insolvens som allmän konkursgrund också för företag.

13.5.2 Konkursförvaltningen

I avsnitt 13.3 framhölls att företagskonkursen behöver ekonomiseras och effektiviseras. Konkursförvaltaren spelar i detta sammanhang en viktig roll.

KL föreskriver konkursförvaltare enbart vid slututdelningskonkurs. Förvaltarens utrednings- och granskningsuppgift bör vara angelägen också vid fattigkonkurser särskilt med hänsyn till behovet att övervaka gäldenärsbrottslighet. Till dessa frågor återkommer vi i avsnitt 13.6. Här diskuteras förvaltarens förutsättningar att värdera, administrera och avveckla konkursboet.

Vi har i avsnitt 5.6.12 funnit, att i drygt 3 000 granskade slututdelningskonkurser är konkursförvaltaren (KF) till 85 % advokat och i de resterande fallen har han också som regel juridisk utbildning. Frågan är om KF i allmänhet besitter nödvändiga kvalifikationer för att tillfredsställande lösa sina uppgifter i slututdelningskonkurser.

Konkurslagskommittén har i sitt betänkande "Förenklad konkurs m.m." tagit upp frågan om KF:s kvalifikationer bl a vid ordinära konkurser (sid 162 f). Kommittén diskuterar utförligt kvalifikationsproblemet och finner att även om det är viktigt att förvaltare har juridiska kunskaper, så bör det inte uppställas ett ovillkorligt krav, att han skall vara lagfaren, dvs ha avlagt juris kandidatexamen. I betänkandet sägs vidare, att det är angeläget att man försöker åstadkomma en ordning enligt vilken för-

valtningen i konkurser alltid anförtros åt sådana advokater eller andra personer, som har tillräckliga kvalifikationer för uppgiften. Principen bör vara att inga andra än de som är särskilt inriktade på affärsjuridik och har praktiska erfarenheter av det ekonomiska livet skall komma i fråga som konkursförvaltare. I denna kategori bör den som specialiserat sig på och har erfarenhet av konkursförvaltning i första hand utses. Ett grundläggande krav bör vara att vederbörande har resurser att sköta bokföring och redovisning på ett effektivt och tillförlitligt sätt. Kommittén säger också, att någon gång kan förhållandena motivera att en person med speciella förutsättningar förordnas till förvaltare. Vederbörande äger kanske särskild förtrogenhet med gäldenärens bransch. Slutligen påpekas att en förvaltare vid behov alltid kan anlita utomstående experter på olika områden, t ex vid försäljning av egendom av speciellt slag. De sakkunniga föreslår, att lagregeln rörande konkursförvaltarens kvalifikationer får följande lydelse: "Konkursförvaltare bör vara lagfaren. Han skall ha den insikt och erfarenhet som uppdraget kräver, åtnjuta borgenärernas förtroende samt även i övrigt vara lämplig för uppdraget." Kommittén föreslår, att konkursdomaren i fortsättningen skall utse förvaltaren.

Det ekonomiska resultatet av slututdelningskonkursen är i intet ringa utsträckning beroende av hur förvaltningsuppgifterna löses. Konkursförvaltningen är numera betydligt mer komplicerad än vid KL:s tillkomst som en följd av näringslivets ekonomiska och tekniska utveckling och den härav betingade specialiseringen. Detta ställer helt andra krav på konkursförvaltningen nu jämfört med förhållandena för 50 år sedan.

Förvaltaren i slututdelningskonkursen möter sina första svårigheter, när han skall värdera konkursboet i bouppteckningen. Det är viktigt att han därvid inte gör sig beroende av gäldenären. Vidare skall förvaltaren utreda gäldenärens tidigare verksamhet för att söka fastställa, när denne kom på obestånd, om han misskött

sin bokföring eller gjort sig skyldig till annan förseelse som bör tillmätas betydelse vad gäller eventuell gäldenärsbrottslighet. Också ur återvinningssynpunkt är gäldenärens tidigare förvaltningsåtgärder av väsentlig betydelse.

I rörelsekonkurser är det ofta aktuellt att fortsätta verksamheten viss tid för att utvinna bästa möjliga resultat. Det är givet, att ledningen och kontrollen av rörelsen i denna fas är mycket mer krävande än om förvaltningen gällde ett ekonomiskt friskt företag.

När rörelsen skall avvecklas gäller det att uppnå gynnsammast möjliga resultat. Detta förutsätter praktiskt taget alltid ett överlättande av rörelsen i sin helhet, vilket ställer stora krav på branschkännedom och förhandlingsvana.

Slutligen är det väsentligt att avvecklingen av konkursboet inte sträcks ut längre i tiden än vad som är betingat av lönsamhets-skäl. Risker för en oskäligt utdragen avvecklingstid är påtaglig i stora och svåröverskådliga konkurser.

Av vad ovan sagts torde framgå att förvaltningen i slututdelningskonkurser till sin karaktär ofta är sådan, att den förutom juridiska kunskaper kräver en betydande ekonomisk och i vissa fall teknisk sakkunskap.

Konkurslagskommitténs förslag bör kompletteras med en föreskrift om att konkursdomaren i samråd med förvaltaren skall utse sakkunnig, som biträder förvaltaren i varje ordinär företagskonkurs, såvida inte konkursens art medger att biträdeshjälp kan undvaras.

Den sakkunnige bör väljas ur en begränsad krets personer inom en region, som kan omfatta flera tingsrätter. Härigenom möjliggörs en viss grad av specialisering och förtrogenhet med konkursfrågor. Lämpliga att biträda konkursförvaltaren är auktoriserade

revisorer, kvalificerade företagskonsulter med ekonomisk eller teknisk inriktning samt ackordscentralens avdelningar. Eftersom konkursförvaltaren nästan undantagslöst kommer att vara lagfaren, bör de funktioner som rättens ombudsman nu har kunna överföras på konkursdomaren.

13.5.3 Konkursboets avveckling

Slututdelningskonkurser har i vissa fall en onormalt lång avvecklingstid. Det finns fall, där konkursen dragit en tid på 4-5 år. Vi bör söka undanröja hinder, som fördröjer avvecklingen på ett oacceptabelt sätt. Den ovan föreslagna sakkunnigeinstitutionen bör kunna medverka härtill. Inte sällan fördröjs konkursens avslutande av tvistemål, som handläggs av domstol. Sådana ärenden bör ges förtursrätt.

Konkursförvaltarens information gentemot borgenärerna behöver förbättras. När förvaltaren efter bouppteckningens upprättande finner, att oprioriterade borgenärer inte kan påräkna någon utdelning bör de meddelas detta. I långdragna konkurser bör borgenärerna lämnas mellanbesked om förutsättningar för utdelning. Sådan information är betydelsefull med hänsyn till borgenärernas bokslut, skattedeklaration, kreditförsäkringar och t o m för deras rörelsers framtid.

Ovan framförda synpunkter innebär inte, att konkursboets avveckling skall påskyndas till förfång för det ekonomiska resultatet. Konkursförvaltaren och den sakkunnige bör inrikta sig på att driva rörelsen tills ett gynnsamt överlåtelsefall föreligger. I en ny konkurslag bör därför intas en bestämmelse om att rörelse i första hand skall avvecklas i sin helhet.

Som ett led i en förbättrad borgenärsinformation bör de större borgenärerna alltid rådfrågas, innan mera väsentliga förvaltningsåtgärder vidtas, t ex överlåtelse av konkursrörelsen. I detta

sammanhang bör också representanter för de anställda få framföra sina synpunkter. Regler härom bör skrivas in i en ny konkurslag.

I detta sammanhang erinras om "Kungl. Maj:ts kungörelse om statsbidrag till nedläggningshotade företag" (SFS 1972:302). I sin nuvarande utformning har lagen sådana begränsningar, att den mera sällan aktualiseras vid företagskonkurser. För att bidrag skall utgå skall bl a rörelsen drivas i aktiebolagsform, avse industriell verksamhet och som regel sysselsätta minst 50 anställda. Lagen skulle få en synnerligen viktig uppgift om den också avsåg mindre företag oberoende av verksamhetsinriktning och företagsform för att ge rådruim inför överlåtelse i samband med konkursboets avveckling.

13.5.4 Kvarstående fordran i konkurs

Vi har tidigare hävdad, att konkursen skall vara en på affärs-mässiga grunder utförd ekonomisk sanering. Under förutsättning att konkursgäldenären har erforderliga kvalifikationer skall han kunna nyetablera och ha utsikter att framgångsrikt driva fortsatt verksamhet.

Delägare i aktiebolag vilka iklätt sig personligt ansvar för företagets förpliktelser, delägare i handelsbolag och enskilda rörelseidkare har i det stora flertalet konkurser en kvarstående skuld gentemot borgenärerna. När gäldenären återupptar verksamheten efter konkursen, blir den kvarstående fordran en hämsko för hans näringsutövning. Inför risken att bli tvungen att betala den resterande skulden vidtar gäldenären inte sällan åtgärder för att framstå som egendomslös. Han föranstaltar om boställnad, överlåter ägandeskapet till rörelsen på närstående personer eller uppträder som rörelsedrivande kommissionär. I den mån gäldenären tvingas betala äldre skulder inverkar det menligt på den nyetablerade verksamheten.

Eftersom borgenärerna sällan får ut någon större del av kvarstående fordringar, är deras bevakning ofta obefintlig eller spordisk. Banker och staten torde emellertid utgöra undantag härvidlag. Det är däremot inte ovanligt, att gäldenären infriar kvarstående skulder mot släktingar och andra närstående personer utan övriga borgenärers kännedom.

När gäldenären medges ackord, innebär det ur skuldssynpunkt att han ställer säkerhet för viss del av skuldsumman, medan han som regel går fri från större delen av de oprioriterade skuldförpliktelseerna. Det är inte sannolikt att konkurs av gäldenären skulle uppfattas som ett gynnsammare alternativ än ackord, om vi slopade möjligheten att kräva återstående fordringar efter genomförd konkurs.

Det är förvånansvärt hur urskillningslöst många leverantörer ger ekonomiskt svaga företag stora varukrediter med påföljd att förlusterna för dem blir mycket betungande i händelse av konkurs. Om dessa leverantörer vore medvetna om att de inte kunde framställa fordringsanspråk efter konkursen, skulle de förmodligen bli mer återhållsamma i kreditgivningen.

Det torde finnas vägande skäl att avskaffa rätten att kräva gäldenären på kvarstående fordringar efter avslutad rörelsekonkurs. En lagändring på denna punkt skulle innebära, att företagskonkursen blev en slutgiltig uppgörelse mellan gäldenären och hans fordringsägare.

13.6 GÄLDENÄRSBROTTE

I kapitel 10 redovisas en företagen studie av gäldenärsbrottslighet, som uppdagats i samband med företagskonkurser. Studien visar i vilken utsträckning åklarmyndigheterna får kännedom om misstänkt gäldenärsbrottslighet och genom vilka kanaler detta sker. Vidare följs handläggningsgången av anmälda brott hos åklagar-

myndigheter och domstolar och omfattningen av inte beivrad gäldenärsbrottslighet, s k dold brottslighet, undersöks.

I studien konstaterades bl a att till åklagarmyndigheterna anmäls 30 % av gäldenärerna i slututdelningskonkurser och att anmälningsfrekvensen i fattigkonkurser, där lagstadgad anmälningsplikt inte finns, ändå uppgår till 9 %. Ett strikt iakttagande av reglerna i Brb kapitel 11 borde enligt undersökningen resultera i en anmälningsfrekvens på cirka 40 % vid slututdelningskonkurser och 40-50 % i samband med fattigkonkurser. Dold gäldenärsbrottslighet torde således finnas i 10 % av de ordinära konkurserna och i 30-40 % i fattigkonkurserna. Åtalsfrekvensen efter förundersökning är hög. Den ligger på 73 % för slututdelningskonkurserna och 100 % för fattigkonkurserna.

Bokföringsbrott är det vanligaste gäldenärsbrottet. Av dömda gäldenärer fälls 91 % i fattigkonkurser och 83 % i slututdelningskonkurser för denna brottstyp. I andra hand kommer vårdslöshet mot borgenärer i slututdelningskonkurser och på tredje plats oredlighet mot borgenärer i fattigkonkurser.

Undersökningsresultatet föranleder förslag om ett antal åtgärder i syfte att ge åklagaren bättre information om misstänkta gäldenärsbrott.

Konkurslagen bör föreskriva skyldighet att rapportera misstanke om gäldenärsbrott också vid fattigkonkurser. Anteckning om misstänkt brottslighet bör intas i en förvaltningsberättelse eller motsvarande handling, som upprättas i anslutning till fattigkonkursen.

Amärkning om misstänkt gäldenärsbrottslighet måste grundas på en sakkunnig granskning av omständigheterna kring fattigkonkursen. Därför bör konkursförvaltare med samma kvalifikationer som vid slututdelningskonkursen utses.

Konkurslagskommittén har beretts tillfälle att ta del av förevarande utredning om gäldenärsbrottslighet under arbetets gång. I sitt betänkande "Förenklad konkurs m m" redovisar kommittén (sid 79) de här utvecklade slutsatserna.

Konkurslagskommittén tillgodoser de ovan framförda synpunkterna genom att föreslå konkursförvaltare, förvaltarberättelse och rapportskyldighet om misstänkt gäldenärsbrottslighet vid förenklad konkurs.

Den effektivitet som utövas för att spåra upp och beivra gäldenärsbrott bör på sikt påverka konkursfrekvensen. Ur allmänpreventiv synpunkt är det särskilt väsentligt att den grövre brottsligheten beivras.

Riksåklagaren har i skrivelse av 1973-06-13 till justitiedepartementet¹⁷⁾ föreslagit en partiell avkriminalisering av gäldenärsbrotten i form av särskild åtalsprövning efter mönster av andra bestämmelser i brottsbalken. Förslaget som är betingat av åklagarnas arbetsbörda utmynnar i att i Brb:s 11 kapitel införs en bestämmelse beträffande vårdslöshet mot borgenärer (3 §), som innebär att brottet skall åtalas endast om åklagare finner det påkallat ur allmän synpunkt.

Riksåklagarens hemställan är motiverad men endast under förutsättning att ökad uppmärksamhet ägnas åt att beivra den grövre brottslighet, som faller under Brb kapitel 11. Denna synpunkt är betingad av att ej seriösa företagare, som t o m upprepade gånger begår förseelser mot flertalet av de i Brb angivna brottsgrunderna, inte skall kunna undgå påföljd.

17) Riksåklagarens skrivelse av den 13 juni 1973 till chefen för justitiedepartementet med hemställan om lagändring i 11 kap. BrB.

Det är välkänt och det framgår också av riksåklagarens skrivelse, att det råder brist på kvalificerad polispersonal för utredning av gäldenärsbrotten. Det är högst otillfredsställande såväl ur allmänpreventiv som ren konkurssynpunkt att åtal, som nu sker, väcks flera år efter det gärningen begåtts eller att brottet pre-skriberas.

Polisen kan tillföras utredningskapacitet för här avsett ändamål på i huvudsak två vägar. Ett alternativ är att anordna särskild utbildning av polispersonal med inriktning på kunskaper i bokföring och räkenskapsanalys. En andra möjlighet är, att polisen regelmässigt anlitar ekonomisk expertis. Sistnämnda alternativ torde vara överlägset såväl ur kostnads- som effektivitetssynpunkt.

I detta fall gäller liknande synpunkter som med avseende på sakkunnig hjälp åt konkursförvaltare. Uppdraget bör anförtras åt en trängre krets av personer, som betjänar en region. Detta medger viss specialisering och enhetlighet i bedömningen av de enskilda fallen. Bäst lämpade för dessa uppdrag är auktoriserade revisorer.

1967 års bokföringslagsutredning (SOU 1967:49) föreslog, att bokföringsbrott skulle vara åtalbara, även innan gäldenären försatts i konkurs (jfr avsnitt 10.4). Utredningen anser det vara en brist ur brottspreventiv synpunkt, att åtal endast får väckas vid konkurs etc. I betänkandet föreslås därför, att räkenskapsskyldig som "uppsåtligen eller av oaktsamhet underlåter honom åliggande räkenskapsskyldighet eller som vid räkenskapsskyldighetens fullgörande åsidosätter vad i lagen föreskrivits eller som icke iakt-tar honom åliggande skyldighet att bevara räkenskapsmaterial, dömes till böter, om ej strängare straff följer av annan lag eller författning". Vidare föreslås att sådant åtal endast får väckas om myndighet vid granskning av räkenskaperna funnit an-

ledning att göra anmälan. Åtal borde enligt förslaget dock inte väckas utan att det är påkallat ur allmän synpunkt. Med myndighet som utför granskning avsåg 1967 års bokföringslagsutredning lokal och regional myndighet, som kontrollerar underlaget för beräkning av skatter och avgifter.

1973 års bokföringslagsutredning (SOU 1973:57) har inte upptagit ovan återgivna förslag.

Ur konkursförebyggande syfte är 1967 års bokföringslagsutrednings förslag väsentligt. Det ger samhället möjlighet att ingripa mot rörelseidkare, som försummar sin redovisningsplikt på ett tidigt stadium. Vid den granskning av förvaltarberättelser som ingått i denna studie har i ett stort antal fall förvaltaren angett att redovisningshandlingar helt saknas. Formuleringar med följande innebörd är inte ovanliga: "Några räkenskaper har inte förts och därför kan frågan om bokföringsbrott inte prövas". Bortsett från slutsatsen i citatet, vittnar detta om hur räkenskapsskyldigheten inte sällan helt försummas i små företag. I andra fall är den ytterst bristfällig.

Det är önskvärt, att förutsättningarna prövas för ett utsträckande av åtalsmöjligheten för bokföringsbrott enligt 1967 års bokföringslagsutrednings intentioner. Ur rättssäkerhetssynpunkt bör emellertid anmälan till åklagare för misstänkt bokföringsbrott först ske efter prövning hos länsstyrelse.

I en inom justitiedepartementet utarbetad promemoria¹⁸⁾ föreslås att någon ändring inte skall ske, när det gäller kriminaliseringen av bokföringsbrott.

18) P.M. med förslag till vissa ändringar i brottsbalkens bestämmelser om gäldenärsbrott, Justitiedepartementet, Ds Ju 1975:3, sid 68.

13.7 SELEKTIVA SAMHÄLLSATGÄRDER

Vi har vid utvärderingen funnit, att de små företagens överlevnadsförmåga sannolikt påverkas ogynnsamt av penningknapphet vid kreditrestriktioner, av otillräcklig lönsamhet och av strukturomvandlingar (jfr avsnitt 12.7). Nedan föreslås ett antal selektivt inriktade åtgärder från det allmännas sida genom vilka särskild hänsyn tas till de små företagens situation.

De kreditrestriktioner som vanligen tillgrips för att dämpa en alltför kraftig konjunkturuppgång torde kunna göras selektiva utan att därför förlora nämnvärt i effekt. Den omfattning i vilken de enskilda företagen drabbas av kredittätstramningarna bestäms enligt nuvarande system av de lokala kreditinstitutionerna. Det har i avsnitt 11.4 gjorts sannolikt, att små företag av olika skäl har större svårigheter att ta sig genom perioder av penningknapphet än de större. Av detta skäl är det önskvärt att riksbanken i samband med kredittätstramningar ger bankerna direktiv att ta speciell hänsyn till mindre företag. Detta kan ske genom att minskningar i utelöpande krediter endast bör få förekomma, när lånesumman uppgår till viss storlek. Under förutsättning att gränsen sätts tillräckligt högt kan små företag undantas från kreditransoneringar.

Vi drog den slutsatsen i avsnitt 12.7, att låg lönsamhet särskilt i de allra minsta företagen var en bidragande orsak till deras misslyckanden. Vi har också konstaterat, att den relativa etableringsfrekvensen troligen stagnerat under de båda senaste årtiondena. En möjlig väg att beakta dessa båda negativa faktorer vore att differentiera arbetsgivaravgifterna, så att dessa utgick efter en lägre procentsats i mindre företag.

Det framgår av avsnitt 11.6, att rådet för mindre och medelstora företag har initierat vissa åtgärder för att underlätta strukturo-

omvandlingar. I avvaktan på erfarenheter härav torde ytterligare åtgärder inte vara aktuella.

Denna och andra studier har visat, att små företag i allmänhet har en hög skuldsättning. Av detta skäl finns det ingen anledning att generellt öka utlåningen via statliga eller halvstatliga kreditinstitut. Däremot torde en selektiv prövning av ytterligare krediter i samband med den tidigare föreslagna frivilliga företagssaneringen kunna ske efter initiativ av företagsrådet.

13.8 ÅTGÄRDSFÖRSLAGET SOM SYSTEMANALYS

För studien har i avsnitt 2.4.2 uppställts följande huvudsyften:

- 1 att statistiskt beskriva konkursföretag och företagskonkurser
- 2 att undersöka vilka faktorer som sannolikt är konkursframkallande
- 3 att uppskatta betydelsen av konkursframkallande faktorer
- 4 att med utgångspunkt från undersökningsresultatet redovisa åtgärder för att påverka konkursutvecklingen.

Dessa huvudsyften har uppfyllts.

Problembeskrivningen har skett med utgångspunkt från den beslutsteoretiska systemuppfattningen. Under hänsynstagande till studiens syften har de angivna problemen behandlats i de i avsnitt 2.3.1 angivna systemfaserna systemutveckling, systemanalys och systemsyntes.

Systemsyntesen har inneburit en förändring av det reella systemets egenskaper, vilken förmedlats genom åtgärdsförslaget. I förändringen ligger att systemet tillförts nya egenskaper, att tidigare egenskaper omformats eller utgått ur systemet. Samma synpunkter gäller beträffande miljön.

System- och miljösyntes är behäftad med vissa begränsningar. Det bakomliggande informationsunderlaget är inte helt tillförlitligt, ett antal egenskaper som uppfattats som mindre väsentliga i sammanhanget har försummats och de av mig gjorda värderingarna kan vara subjektiva. Slutligen erinras om att det reella systemets och miljöns egenskaper är föränderliga över tiden, varför också förutsättningarna för systemsyntesen har begränsad giltighet.

B I L A G O R

3.1 Definitioner av vissa mättermer

Den vid de empiriska undersökningarna använda terminologin utgår huvudsakligen från en begreppsapparat, som utarbetats av utredningsinstitutet vid SCB. Termerna återfinns i "Teknisk rapport avseende jaktundersökningen", SCB 1969.

Ur helhetssynpunkt återges i princip samtliga SCB:s termer, även om vissa av dem inte behöver utnyttjas i studien. I den följande förteckningen har emellertid definitionen av målpopulation utgått (jfr begreppet undersökningspopulation nedan) och termerna redovisningsgrupp och partiellt bortfall ersatts med benämningarna undersökningsgrupp respektive internt bortfall.

Elementär enhet	en minsta enhet som bär mätvärde som skall observeras i undersökningen
-----------------	--

Beroende på vilka variabler som observeras kan i en och samma undersökning flera slag av elementära enheter förekomma. I en undersökning av lärare är t ex elementära enheten lärarveckor när man studerar tjänstgöringstid, men när man studerar lärarnas ålder är elementära enheten lärare.

Urvalsenhet	enhet som är föremål för urvalsdragning
-------------	---

En urvalsenhet kan innehålla en elementär enhet eller en grupp elementära enheter. Urvalsenheten kan t ex vara ett geografiskt område eller ett företag. Omvänt kan flera urvalsenheter bilda en elementär enhet. Detta är t ex fallet om man använder personurval i en hushållsundersökning. Vid flerstegsurval skall urvalsenheterna definieras för varje urvalssteg. En urvalsenhet har alltid en urvalssannolikhet större än noll.

Undersökningspopulation	den mängd elementära enheter som man beslutar sig för att undersöka
-------------------------	---

Undersökningspopulationen skall definieras i termer av elementär enhet, geografisk utbredning och tidpunkt. Undersökningspopulationen i denna mening har tidigare kallats målpopulation.

Urvalsram förteckning över urvalsenheter från vilken
 urvalet görs

Vid flerstegsurval finns det en urvalsram för varje urvalssteg.

Undersöknings- den mängd elementära enheter i urvalsramen
stratum som också ingår i undersökningspopulationen

Undersökningsstratum är beroende av den valda urvalsramen och om denna inte helt täcker undersökningspopulationen gör inte heller undersökningsstratumet detta.

Undertäckning den mängd elementära enheter i undersöknings-
 populationen vilka har urvalssannolikheten
 noll

Övertäckning den mängd enheter i urvalsramen vilka inte
 tillhör undersökningspopulationen

Bruttourval den mängd enheter som väljs ut från urvals-
 ramen i sista urvalssteg

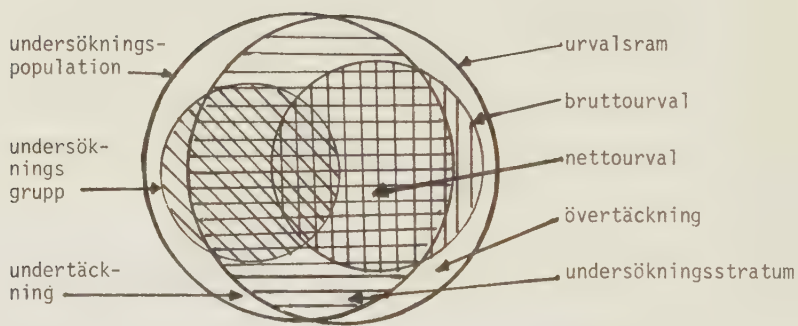
Nettourval den delmängd av bruttourvalet som också är
 en delmängd av undersökningspopulationen

Undersöknings- en delmängd av undersökningspopulationen för
grupp vilken en parameter skattas från motsvarande
 delmängd av nettourvalet

Individbortfall den mängd elementära enheter i nettourvalet
 för vilka man vid intervjun eller enkäten
 inte erhållit något enda mätvärde på någon
 enda undersökningsvariabel

Internt bortfall den mängd elementära enheter i nettourvalet
för undersöknings- som svarat på åtminstone en fråga och för
variabel i vilka man försökt få men inte fått något mät-
 värde för undersökningsvariabel i

Nedanstående figur åskådliggör sambandet mellan vissa av de definierade begreppen.

undersökningsstratum

undersökningsgrupp

bruttourval

nettourval

undersökningsgrupp i undersökningsstratum

undersökningsgrupp i undersökningsstratum och nettourval

Svarsindivud en elementär enhet i nettourvalet som inte tillhör individbortfallet

De fel som förekommer vid undersökningar av denna typ kan efter orsak grovt uppdelas i:

Övertäckningsfel fel som beror på att enheter som ej tillhör undersökningspopulationen kommer med vid resultatredovisningen

Undertäckningsfel fel som beror på att vissa enheter i undersökningspopulationen inte ingår i urvalsramen

Bortfallsfel fel som beror på att mätvärde för vissa enheter saknas på en eller flera undersökningsvariabler

Mätfel fel som t ex kan bero på att ip missuppfattat frågor eller på att en eller flera intervjuare feltolkat instruktionerna eller missuppfattat ip

Bearbetningsfel fel som kan uppkomma vid det manuella eller maskinella handhavandet av det insamlade materialet

Stickprovself fel i skattningen som beror på att endast ett stickprov undersöks

Felen ovan uppträder vid såväl stickprovsundersökningar som totalundersökningar utom det sist angivna, vilket förekommer vid stickprovsundersökningar.

5.1 Enkätformulär för företagskonkurser

Tingsrättens namn

UPPGIFTER OM FÖRETAGSKONKURS¹⁾

1 Avslutad år 19.... 2. Beslutad år.... d. /

3 Företagets namn²⁾

4 Konkursens nr.....

5 Konkursansökan gjord av..... (G = gäldenären, K = Kungl. Maj:t,
B = annan borgenär.)³⁾

6 Företagsform

☐ aktiebolag (aktiekapital..... kr)

☐ ekonomisk förening

☐ handels- eller kommanditbolag

☐ enskild rörelseidkare

☐ övrig (typ av företagsform.....)

7 Huvudsaklig verksamhet⁴⁾

8 Företagets storlek i antal anställda⁵⁾

☐ 0 - 4

☐ 5 - 9

☐ 10 - 19

☐ 20 - 49

☐ 50 - 99

☐ 100 - 199

☐ 200 - 499

☐ 500 - 999

☐ 1000 -

9 Konkursen har upphört

☐ efter slututdelning

☐ enligt 185 § KL

☐ " 186 § KL

☐ på annat sätt (t ex enligt 149 § KL)

10 Uppgifter ur konkursbouppteckningen⁶⁾

tillgångar kr

skulder kr

härav prioriterade kr

oprioriterade kr

.....

.....

- 11 Orsakerna till obeståndet enligt förvaltarberättelse

- 12 Utdelning till oprioriterade fordringsägare%
- 13 Utdelning till prioriterade fordringsägare%
 enligt 17:4 HB%; sådana fordringar har ej funnits
 enligt 17:12 HB%; sådana fordringar har ej funnits
- 14 Konkurskostnader
 arvode till R0 kr
 " " förvaltare kr
- 15 Uppgifter rörande R0⁷⁾
 ☐ advokat
 ☐ annat yrke (vilket?.....)
- 16 Uppgifter rörande förvaltaren⁷⁾
 ☐ advokat
 ☐ annat yrke (vilket?.....)
- Ev anm

5.1 Anvisningar till UPPGIFTER OM FÖRETAGSKONKURS

- 1) En blankett ifylls för varje företagskonkurs som avslutats genom slututdelning eller som annars upphört något av åren fr o m 1966 t o m 1970. Uppgifter lämnas vare sig gäldenären är fysisk eller juridisk person. (Däremot skall alltså uppgifter inte lämnas, när gäldenären ej var företagare.) Med företagare avses här den som är skyldig att föra handelsböcker.

Betr. fattigkonkurser behöver endast punkterna 1 t o m 9 fyllas i.

- 2) Om t ex gäldenären är fysisk person med enskild firma anges personens namn och firmans beteckning (t ex X med firma Y).
- 3) Om flera konkursansökningar föregått konkursen, lämnas här uppgift om den ansökan som lett till konkursbeslutet.
- 4) Här anges så kort som möjligt företagets karaktär (t ex byggnadsföretag, möbelfabrik, sågverk, livsmedelsaffär, reklambyrå).
- 5) Uppgift behöver bara lämnas, när antalet anställda framgår av berättelsen enligt 55 § KL eller genom bouppteckningen enligt 185 § KL eller eljest är känt - eller ungefärligen känt - för rätten.
- 6) Även väsentliga tillägg till eller ändringar i bouppteckningen bör beaktas.

Som framgått av det föregående behöver denna fråga inte besvaras betr fattigkonkurser. Motsvarande gäller för frågorna 11-16.

- 7) Punkterna 15 och 16 behöver ej ifyllas på varje formulär utan uppgifter kan, när det är enklare (endast advokater har t ex förordnats till RO och förvaltare inom domkretsen), i stället lämnas i ett särskilt följebrev vid insändandet av formulären.

Lund den 5 februari 1971

Gösta Kedner

5.2 Uppgifter om företag sammanställda av SCB

Företagsstorlek	0-4	5-9	10-19	20-49	50-99	100-199	200-499	500-	Summa
Antal företag totalt	163 126	21 007	11 458	7 336	2 565	1 240	693	456	207 881
Antal aktiebolag	26 289	11 822	7 803	5 721	2 158	1 049	558	377	55 777
handelsbolag och ekon. fören.	37 969	3 192	1 699	1 006	316	179	132	79	44 572
enskilda rörelse- idkare	98 868	5 993	1 956	609	91	12	3	0	107 532
Summa									207 881
Antal anställda totalt	185 986	136 693	153 878	222 326	175 607	172 529	210 503	951 705	2 209 227
Antal anställda i aktiebolag	53 979	78 106	105 569	174 529	147 849	145 324	170 798	730 111	1 606 265
handelsbolag och ekon. fören.	34 374	20 658	22 806	30 338	21 773	25 545	38 949	221 594	416 037
enskilda rörelse- idkare	97 633	37 929	25 503	17 459	5 985	1 660	756	0	186 925
Summa									2 209 227

5.3 Förteckning över använd näringsgrensindelning

100 JORDBRUK OCH FISKE

200 GRUVOR OCH MINERALBROTT

- 210 Kolgruvor
- 220 Råpetroleumverk
- 230 Malmgruvor
- 290 Andra gruvor och mineralbrott

300 TILLVERKNINGSINDUSTRI

- 310 Livsmedels-, dryckesvaru- och tobaksindustri
- 320 Textil-, beklädnads-, läder- och lädervaruindustri
- 330 Trävaruindustri, möbler
- 340 Massa-, pappers- och pappersvaruindustri, grafisk industri
- 350 Kemisk industri-, petroleum-, gummivaru-, plast och plastvaruindustri
- 360 Jord- och stenvaruindustri
- 370 Järn-, stål- och metallverk
- 380 Verkstadsindustri, plåtslageri
- 390 Annan tillverkningsindustri

400 EL-, GAS-, VÄRME- OCH VATTEN- VERK

- 410 Elverk
- 420 Gasverk
- 430 Värmeverk
- 440 Vattenverk

500 BYGGNADS- OCH ANLÄGGNINGSINDUSTRI

- 510 Arkitekt- och annan konsultverksamhet, fastighetsmäklare
- 520 Schaktnings- och jordberedningsentreprenörsverksamhet
- 530 Byggnadsföretag (byggmästare)
- 540 Installation av vatten, värme och avlopp
- 550 Installation av elektricitet
- 560 Måleri-, tapetserings- och golvarbeten
- 570 Trädgårdsanläggningar (trädgårdsmästare)
- 580 -----
- 590 Övriga

600 PARTIHANDEL

- 610 Råvaror, halvfabrikat, drivförnödenheter
- 620 Maskiner, verktyg, apparater
- 630 Livsmedel, dryckesvaror, tobak
- 640 Textil-, beklädnads- och lädervaror
- 650 Hemutrustningsartiklar
- 660 Övrig konsumtionsvaruinriktad partihandel
- 670 Transportmedel
- 680 Bränsle och drivmedel
- 690 Byggnadsmaterial

700 DETALJHANDEL

- 710 Varuhus, kedjebutiker
- 711 Allmänna livsmedelsbutiker (livsmedel och husgeråd)
- 712 Speciella livsmedelsbutiker (mjölk, bröd, kött, fisk etc).
- 713 Kemikalier, färg, parfym
- 714 Möbler, hemtextilier
- 715 Järn och bosättning
- 716 Radio, TV, elektriska artiklar
- 717 Konfektion, garn, sybehör
- 718 Skor, väskor, handskar
- 719 Cyklar, sport, leksaker
- 720 Böcker, papper, musik
- 721 Tobak, kioskrörelse
- 722 Ur, optik, juveler
- 723 Foto
- 724 Blommor
- 725 Tvättinrättningar
- 726 Frisér- och skönhetssalonger
- 727 Teatrar, biografer, annan underhållningsverksamhet
- 728 Tryckeri- och förlagsverksamhet
- 729 Apoteksrörelse
- 730 Kaféer

- 731 Hotell- och pensionatrörelse, restauranger
- 732 Personbefordran
- 733 Bensin och andra drivmedel
- 734 Bilar, traktorer, lantbruksmaskiner, båtar, bilverkstäder
- 735 Åkerirörelse
- 736 Bilskolor
- 737 Städ- och fönsterputs
- 738 Rederier
- 739 Hushållsmaskiner
- 740 Resebyråer
- 790 Övriga

- 800 KONSULTERANDE VERKSAMHET
- 810 Advokatverksamhet
- 820 Bokförings- och skattebyråer
- 830 Reklambyråer
- 840 Tekniska konsultbyråer

5.4 Absolut och relativ fördelning på registreringsår av bolag
vilkas konkurser avslutats 1970

Reg.- år	Företag		Reg.- år	Företag		Reg.- år	Företag	
	Antal	Procent		Antal	Procent		Antal	Procent
1970	6	0,5	1944	2	0,2	1918	4	0,3
69	49	4,2	43	4	0,3	17	0	-
68	107	9,3	42	3	0,3	16	2	0,2
67	134	11,6	41	0	-	15	0	-
66	132	11,4	40	0	-	14	1	0,1
65	151	13,1	39	5	0,4	13	0	-
64	94	8,1	38	1	0,1	12	2	0,2
63	69	6,0	37	4	0,3	11	0	-
62	59	5,1	36	4	0,3	10	0	-
61	60	5,2	35	1	0,1	09	2	0,2
60	53	4,6	34	1	0,1	08	0	-
59	28	2,4	33	3	0,3	07	1	0,1
58	13	1,1	32	4	0,3	Totalt 1155 100,0		
57	23	2,0	31	1	0,1			
56	12	1,0	30	4	0,3			
55	11	1,0	29	1	0,1			
54	12	1,0	28	5	0,4			
53	6	0,5	27	2	0,2			
52	8	0,7	26	4	0,3			
51	10	0,9	25	2	0,2			
50	10	0,9	24	1	0,1			
49	5	0,4	23	1	0,1			
48	1	0,1	22	0	-			
47	8	0,7	21	3	0,3			
46	12	1,0	20	6	0,5			
45	8	0,7	19	0	-			

5.4 Absolut och relativ fördelning på registreringsår av
bolag vilkas konkurser avslutats 1966

Reg.- år	Företag		Reg.- år	Företag		Reg år	Företag	
	Antal	Procent		Antal	Procent		Antal	Procent
1966	3	0,9	1940	2	0,6	1914	0	-
65	18	5,3	39	1	0,3	13	0	-
64	34	10,0	38	3	0,9	12	0	-
63	49	14,4	37	2	0,6	11	0	-
62	31	9,1	36	3	0,9	10	0	-
61	34	10,0	35	1	0,3	09	1	0,3
60	23	6,7	34	3	0,9	08	1	0,3
59	16	4,7	33	1	0,3	07	0	-
58	12	3,5	32	0	-	06	0	-
57	17	5,0	31	5	1,5	05	0	-
56	5	1,5	30	2	0,6	04	0	-
55	6	1,7	29	0	-	03	0	-
54	7	2,1	28	0	-	02	0	-
53	6	1,7	27	0	-	01	0	-
52	5	1,5	26	0	-	1900	0	-
51	4	1,2	25	1	0,3	1899	0	-
50	6	1,7	24	3	0,9	98	0	-
49	5	1,5	23	0	-	97	2	0,6
48	2	0,6	22	0	-	Totalt 340 100,0		
47	8	2,3	21	1	0,3			
46	6	1,7	20	1	0,3			
45	3	0,9	19	0	-			
44	2	0,6	18	0	-			
43	2	0,6	17	0	-			
42	2	0,6	16	0	-			
41	1	0,3	15	0	-			

6.1 ENKAT MED FÖRETAGSLEDARE I UNDERSÖKNINGSGRUPP

ENKATEN AVSER FÖRHÅLLANDEN DET ÄR FÖRETAGET FÖRSATTSES I KONKURS

1 ÄGARE OCH FÖRETAGSELDARE

Antal ägare (huvuddelägare).....

	I	II	III
Företagsledarens (-ledarnas) ålder vid konkurstillfället			
Företagsledarens (-ledarnas) kapital- andel i procent vid konkurstillfället			

2 FÖRETAGSLEDARENS UTBILDNING

Företagsledaren (-ledarna) har följande utbildning (v g sätt kryss i tillämplig ruta):	I	II	III
Ingen vidareutbildning efter folkskola	☐	☐	☐
Ekonomisk eller teknisk kurs efter folkskola	☐	☐	☐
Realskola	☐	☐	☐
Ekonomiskt gymnasium	☐	☐	☐
Tekniskt gymnasium	☐	☐	☐
Allmänt gymnasium	☐	☐	☐
Ekonomisk utbildning vid högskola eller universitet	☐	☐	☐
Teknisk utbildning vid högskola eller universitet	☐	☐	☐
Annan akademisk utbildning	☐	☐	☐
Övrig utbildning (t ex genom fritidsverksamhet)			
.....			
(slag av utbildning)			

3 TJÄNSTEMÄNNENS UTBILDNING

Företaget hade vid konkurstillfället st tjänstemän förutom företagsledare. Tjänstemännens utbildning fördelade sig i huvudsak på följande sätt (v g ange det ungefärliga antalet personer med resp utbildning):

<u>Antal personer</u>	<u>Utbildning</u>
.....	ingen vidareutbildning efter folkskola
.....	ekonomisk eller teknisk kurs efter folkskola
.....	realskola
.....	ekonomiskt gymnasium
.....	tekniskt gymnasium
.....	allmänt gymnasium

<u>Antal personer</u>	<u>Utbildning</u>
.....	ekonomiskt gymnasium
.....	tekniskt gymnasium
.....	allmänt gymnasium
.....	ekonomisk utbildning vid universitet eller högskola
.....	teknisk utbildning vid universitet eller högskola
.....	annan akademisk utbildning
.....	övrig utbildning (v g ange arten nedan)
.....	
(antal personer med slag av utbildning)	

4 FÖRETAGSLEDARENS YRKESERFARENHET

Företagsledaren (-ledarna) har i genomsnitt års er-
farenhet av den bransch i vilken företaget verkar.

5 REDOVISNINGENS UTFORMNING

Ja	Nej	(V g sätt kryss i tillämplig ruta)
☐	☐	a fick Ni genom bokföringen varje månad en rapport över väsentliga intäkter och kostnader?
☐	☐	b fick Ni regelbundet ta del av kvartalsbokslut?
☐	☐	c fick Ni genom bokföringen veta hur de olika pro- dukterna (tjänsterna) lönade sig?
☐	☐	d fick Ni genom bokföringen veta hur olika kunder eller kundgrupper "lönade sig"?
☐	☐	e hann Ni alltid med Er fakturering?
☐	☐	f betalade Era kunder som regel punktligt?
☐	☐	g hade Ni ett budgetsystem som fungerade som hand- lingsprogram och kontrollredskap?
☐	☐	h var redovisningen sådan att Ni kunde jämföra bud- get och utfall?

6 KONSULTATION

Anlitade Ni konsult (fackman eller sakkunnig byrå) för att be-
träda med:

Ja	Nej	
☐	☐	a den löpande bokföringen
☐	☐	b årsbokslutet?
☐	☐	c skattedeklarationen?
☐	☐	d budgeteringen?
☐	☐	e inköps-, tillverknings- eller försäljningspla- neringen?
☐	☐	f annat, vilket?

7 FAMILJEFÖRHÅLLANDEN

Ja Nej

☐	☐	a företagsledaren hade äktenskapsförord eller
boskillnad
☐	☐	b konkursen inträffade i samband med generations-
skifte

..... den / 1972

.....
(uppgiftslämnare)

6.2 ENKÄT MED FÖRETAGSLEDARE I KONTROLLGRUPP

ENKÄTEN AVSER FÖRHÅLLANDEN REDOVISNINGSARET 1969

1 ÄGARE OCH FÖRETAGSLEDARE

Antal ägare (huvuddelägare)	I	II	III
Företagsledarens (-ledarnas) födelseår			
Företagsledarens (-ledarnas) kapitalandel i procent	%	%	%

2 FÖRETAGSLEDARENS UTBILDNING

Företagsledaren (-ledarna) har följande utbildning (v g sätt kryss i tillämplig ruta):	I	II	III
Ingen vidareutbildning efter folkskola	☐	☐	☐
Ekonomisk eller teknisk kurs efter folkskola	☐	☐	☐
Realskola	☐	☐	☐
Ekonomiskt gymnasium	☐	☐	☐
Tekniskt gymnasium	☐	☐	☐
Allmänt gymnasium	☐	☐	☐
Ekonomisk utbildning vid högskola eller universitet	☐	☐	☐
Teknisk utbildning vid högskola eller universitet	☐	☐	☐
Annan akademisk utbildning	☐	☐	☐
Övrig utbildning (t ex genom fritidsverksamhet)			
.....			
(slag av utbildning)			

3 TJÄNSTEMÄNNENS UTBILDNING

Företaget hade år 1969 st tjänstemän^{x)} förutom företagsledare. Tjänstemännens utbildning fördelade sig i huvudsak på följande sätt (v g ange det ungefärliga antalet personer med resp utbildning):

<u>Antal personer</u>	<u>Utbildning</u>
.....	ingen vidareutbildning efter folkskola
.....	ekonomisk eller teknisk kurs efter folkskola
.....	realskola

x) Med tjänsteman avses icke kollektivanställd arbetstagare.

<u>Antal personer</u>	<u>Utbildning</u>
.....	ekonomisk utbildning vid högskola eller universitet
.....	teknisk utbildning vid högskola eller universitet
.....	annan akademisk utbildning
.....	övrig utbildning (v g ange arten nedan)
.....	(antal personer med slag av utbildning)

4 FÖRETAGSLEDARENS YREKSERFARENHET

Företagsledaren (-ledarna) har i genomsnitt års erfarenhet av den bransch i vilken företaget verkade.

5 REDOVISNINGENS UTFORMNING

Ja	Nej	(V g sätt kryss i tillämplig ruta)
☐	☐	a fick Ni genom bokföringen varje månad en rapport över väsentliga intäkter och kostnader?
☐	☐	b fick Ni regelbundet ta del av kvartalsboks slut?
☐	☐	c fick Ni genom bokföringen veta hur de olika produkterna (tjänsterna) lönade sig?
☐	☐	d fick Ni genom bokföringen veta hur olika kunder eller kundgrupper "lönade sig"?
☐	☐	e hann Ni alltid med Er fakturering?
☐	☐	f betalade Era kunder som regel punktligt?
☐	☐	g hade Ni ett budgets system som fungerade som handlingsprogram och kontrollredskap?
☐	☐	h var redovisningen sådan att Ni kunde jämföra budget och utfall?

6 KONSULTATION

Anlitade Ni konsult (fackman eller sakkunnig byrå) för att biträda med:

Ja	Nej	
☐	☐	a den löpande bokföringen?
☐	☐	b årsbokslutet?
☐	☐	c skattedeklarationen
☐	☐	d budgeteringen?
☐	☐	e inköps-, tillverknings- eller försäljningsplaneringen?
☐	☐	f annat, vilket

7 FAMILJEFÖRHÅLLANDEN

Ja Nej

☐	☐	a företagsledaren är gift
☐	☐	b företagsledaren har äktenskapsförord eller
boskillnad

..... den / 1973

.....
(uppgiftslämnare)

6.3 UNDERSÖKNINGS- OCH KONTROLLPOPULATION SAMT INDIVIDBORTFALL
BRANSCHVIS (KONTROLLPOPULATION INOM PARENTES)

Population			Bortfall	
Branch	Antal	Procent	Antal	Procent
100	2 (2)	1 (1)	- (-)	- (-)
320	5 (5)	2 (2)	1 (2)	20 (40)
330	2 (2)	1 (1)	1 (-)	50 (-)
340	6 (6)	3 (3)	1 (1)	17 (17)
350	1 (1)	1 (1)	- (-)	- (-)
360	1 (1)	1 (1)	- (-)	- (-)
370	1 (1)	1 (1)	- (-)	- (-)
380	4 (4)	2 (2)	1 (2)	25 (50)
390	3 (3)	2 (2)	3 (1)	100 (33)
510	35 (35)	17 (17)	6 (12)	17 (34)
520	7 (7)	3 (3)	3 (-)	43 (-)
610	17 (17)	8 (8)	8 (8)	47 (47)
620	74 (74)	37 (37)	23 (20)	31 (27)
630	9 (9)	4 (4)	2 (5)	22 (56)
700	17 (17)	8 (8)	3 (6)	18 (35)
831	2 (2)	1 (1)	2 (1)	100 (50)
832	11 (11)	5 (5)	3 (-)	27 (-)
833	1 (1)	1 (1)	1 (-)	100 (-)
900	3 (3)	2 (2)	2 (1)	67 (33)
Totalt	201 (201)	100 (100)	60 (59)	30 (29)

6.4 FÖRTECKNING ÖVER ANVÄND NÄRINGSGRÄNSINDELNING (SNI)

- 100 JORDBRUK, SKOGSBRUK, JAKT OCH FISKE
- 200 GRUVOR OCH MINERALBROTT
- 300 TILLVERKNINGSINDUSTRI
 - 310 Livsmedels-, dryckesvaru- och tobaksindustri
 - 320 Textil-, beklädnads-, läder- och lädervaruindustri
 - 330 Trävaruindustri
 - 340 Massa-, pappers- och pappersvaruindustri, grafisk industri
 - 350 Kemisk industri, petroleum-, gummivaru-, plast- och plastvaruindustri
 - 360 Jord- och stenvaruindustri
 - 370 Järn-, stål- och metallverk
 - 380 Verkstadsindustri, plåtslageri
 - 390 Annan tillverkningsindustri
- 400 EL-, GAS-, VÄRME- OCH VATTENVERK
- 500 BYGGNADSINDUSTRI
 - 510 Husbyggnads-, väg-, vatten- och linjebyggnadsindustri, schaktningsverksamhet
 - 520 Byggnadshantverk
- 600 VARUHANDEL, RESTAURANG- OCH HOTELLRÖRELSE
 - 610 Partihandel
 - 620 Detaljhandel
 - 630 Restaurang-, hotell-, pensionats- och kaférörelse
- 700 SAMFÄRDSEL, POST- OCH TELEVERK (främst transportverksamhet)
- 800 BANKER OCH FÖRSÄKRINGSINSTITUT, FASTIGHETSFÖRVALTNING, UPPDRAGSVERKSAMHET
 - 810 Banker och andra finansinstitut
 - 831 Fastighetsförvaltning och fastighetsförmedling
 - 832 Uppdragsverksamhet, konsultation
 - 833 Maskinuthyrningsrörelse
- 900 OFFENTLIG FÖRVALTNING OCH ANDRA TJÄNSTER

7.1 Analysformulär

Analys 1

Balansräkning	19	19	19	19	19	19
TILLGÅNGAR						
1 Kassa, bank, postgiro, checkräkn						
2 Växel- och kundfordringar						
3						
4 Omsättningstillgångar I						
5 Varulager (bokfört värde)						
6						
7 Summa omsättningstillgångar						
8 Maskiner och inventarier						
9 Fastigheter						
10						
11 Värdepapper						
12 Reversfordringar						
13 Fordran på närstående person						
14 Summa anläggningstillgångar						
15 SUMMA TILLGÅNGAR						
SKULDER						
16 Växel- och leverantörskulder						
17 Personalskatter						
18 Mervärdesskatt						
19						
20 Kundförskott						
21 Egen skatteskuld						
22 ATP och semesterlöner						
23 Summa kortfristiga skulder						
24 Checkräkningskredit						
25 Banklån						
26 IG-lån						
27 Lokaliseringslån						
28						
29 Företagslån						
30 Inteckningslån						
31 Skuld till närstående person						
32						
33 Summa långfristiga skulder						
34 SUMMA SKULDER						
35 Investeringsfond						
EGET KAPITAL (A, F)						
36 Aktiekapital (ant. akt.....)						
37 Bundna reserver						
38 Fria reserver						
39 Årets resultat						
40 SUMMA EGET KAPITAL (A, F)						
EGET KAPITAL (H, E)						
41 Ingående värde						
42 Insättning						
43 Uttag						
44 Årets resultat						
45 SUMMA EGET KAPITAL						
46 SUMMA SKULDER OCH EGET KAPITAL						

Analys 2

Balansanalys	19	19	19	19	19	19
1 Omsättningstillgångar I						
2 Varulager m m						
3 Lagerreserv						
4 Omsättningstillgångar II						
5 SUMMA OMSÄTTNINGSTILLGÅNGAR						
6 Summa anläggningstillgångar (exkl fordran på när- stående personer)						
7 SUMMA TILLGÅNGAR						
8 Kortfristiga skulder						
9 1/2 lagerreserven						
10 Summa kortfristiga skulder						
11 Summa långfristiga skulder						
12 SUMMA SKULDER						
13 1/2 lagerreserven						
14 Beskattat eget kapital (exkl fordran på när- stående personer)						
15 SUMMA EGET KAPITAL						
16 Fastigheters taxerings- värde						
17 Fastighetsinteckning						
18 Företagsinteckning						
19 Skuld med ägarärts- förbehåll						
20 Diskonterade växlar						
21 Borgen						
22 Bankens fastighetsinteck- ningar						
23 Bankens företagsinteck- ningar						
24 Bankens borgen						
25 Kassalikviditet (1/10)						
26 Balanslikviditet (5/10)						
27 Eget kapital/tillgångar						
28 Kortfristiga skulder/ tillgångar						
29 Långfristiga skulder/ tillgångar						

Analys 3

Resultaträkning	19	19	19	19	19	19
1 Försäljning och/eller andra rörelseintäkter						
2 Material, löner, omkostnader eller anskaffningskostnad för sålda produkter						
3 Förändring av lagerreserv						
4 Rörelseresultat före avskrivningar						
5 Avskrivning maskiner och inventarier						
6 Avskrivning fastigheter						
7 Avskrivning övrigt						
8 Rörelseresultat efter avskrivningar						
9 Räntekostnader						
10 Ränteintäkter						
11 Utdelning på aktier						
12						
13 RESULTAT EFTER FINANSIELLA INTÄKTER OCH KOSTNADER						
14 Extraordinära kostnader						
15 Extraordinära intäkter						
16 Nedskrivning av fordringar						
17						
18 RESULTAT FÖRE SKATT						
19 Skatt						
20 REDOVISAT RESULTAT						
21 Rörelseresultat före avskrivningar i procent av omsättningen (4/1)						

7.2 Antal företag, medelvärden och standardavvikelser

Följande beteckningar används:

BL	balanslikviditet
EK	eget kapital
KL	kassalikviditet
KS	kortfristiga skulder
LS	långfristiga skulder
T	tillgångar
n	antal analyserade företag
$\bar{x}$	aritmetiska mediet
s	standardavvikelser

INDEX FÖR TILLGANGSUTVECKLING

<u>Undersökningsgrupp</u>						<u>Kontrollgrupp</u>				
T 5	År 5	4	3	2	1	År 5	4	3	2	1
n	74	74	74	74	34	63	63	63	63	63
$\bar{x}$	100	125	157	174	138	100	113	125	132	163
s	0	99	148	104	124	0	112	48	61	126
T 4										
n	-	35	35	35	18	-	10	10	10	10
$\bar{x}$	-	100	129	181	139	-	100	105	117	112
s	-	0	77	141	86	-	0	17	42	65
T 3										
n	-	-	13	13	13	-	-	8	8	8
$\bar{x}$	-	-	100	133	134	-	-	100	127	139
s	-	-	0	166	225	-	-	0	70	93

KORTFRISTIGA SKULDER I PROCENT AV TILLGANGAR

<u>Undersökningsgrupp</u>						<u>Kontrollgrupp</u>				
	År 5	4	3	2	1	År 5	4	3	2	1
n	78	112	122	122	51	61	71	79	79	79
$\bar{x}$	63	66	72	76	90	48	51	52	50	52
s	28	30	31	33	60	31	31	33	30	32

LANGFRISTIGA SKULDER I PROCENT AV TILLGÅNGAR

<u>Undersökningsgrupp</u>						<u>Kontrollgrupp</u>				
	År 5	4	3	2	1	År 5	4	3	2	1
n	78	112	122	122	51	61	71	79	79	79
$\bar{x}$	24	25	22	23	29	31	30	26	28	29
s	28	25	23	21	29	31	31	27	26	30

EGET KAPITAL I PROCENT AV TILLGÅNGAR

<u>Undersökningsgrupp</u>						<u>Kontrollgrupp</u>				
	År 5	4	3	2	1	Mr 5	4	3	2	1
n	78	112	122	122	51	61	71	79	79	79
$\bar{x}$	13	9	6	1	-20	21	19	22	22	19
s	25	24	27	27	57	27	32	27	25	30

RÖRELSERESULTAT I PROCENT AV OMSÄTTNING

<u>Undersökningsgrupp</u>						<u>Kontrollgrupp</u>				
	År 5	4	3	2	1	År 5	4	3	2	1
n	61	93	106	106	44	56	65	74	74	74
$\bar{x}$	4	5	6	3	-2	7	7	8	5	6
s	10	14	19	20	23	11	11	16	17	15

KASSALIKVIDITET

<u>Undersökningsgrupp</u>						<u>Kontrollgrupp</u>				
	År 5	4	3	2	1	År 5	4	3	2	1
n	80	111	121	121	52	55	65	73	72	70
$\bar{x}$	53	57	58	51	49	85	100	93	93	87
s	59	63	70	61	58	72	91	73	76	64

BALANSLIKVIDITET

<u>Undersökningsgrupp</u>						<u>Kontrollgrupp</u>				
	År 5	4	3	2	1	År 5	4	3	2	1
n	80	111	121	121	52	55	65	73	72	70
$\bar{x}$	116	113	113	104	81	123	142	128	135	124
s	93	128	113	96	69	85	113	88	93	74

8.2 Absolut och relativ fördelning av antal revisionsberättelser
efter revisorskategori och antal anställda

Antal anställda		AR	GR	B	Ø	Totalt
0 - 4	U	74 (8)	177 (18)	181 (19)	523 (55)	955 (100)
	K	217 (28)	162 (21)	61 (8)	324 (43)	764 (100)
5 - 9	U	52 (13)	87 (22)	62 (16)	194 (49)	395 (100)
	K	27 (16)	49 (30)	31 (19)	56 (35)	163 (100)
10 - 19	U	26 (12)	66 (30)	19 (9)	108 (49)	219 (100)
	K	56 (31)	42 (24)	38 (21)	43 (24)	179 (100)
20 - 49	U	30 (19)	30 (19)	11 (7)	87 (55)	158 (100)
	K	49 (39)	22 (18)	7 (6)	46 (37)	124 (100)
50 - 99	U	16 (24)	11 (17)	5 (8)	34 (51)	66 (100)
	K	26 (45)	19 (33)	7 (12)	6 (10)	58 (100)
100 - 199	U	23 (96)	1 (4)	- (-)	- (-)	24 (100)
	K	34 (77)	- (-)	8 (18)	2 (5)	44 (100)
200 - 499	U	5 (100)	- (-)	- (-)	- (-)	5 (100)
	K	- (-)	- (-)	- (-)	- (-)	- (-)
Totalt	U	226 (12)	372 (21)	278 (15)	946 (52)	1822 (100)
	K	409 (31)	294 (22)	152 (11)	477 (36)	1332 (100)

Förkortningar

AR auktoriserad revisor
GR godkänd revisor
B byrå utan AR eller GR
Ø övrig revisor
U undersökningsgrupp
K kontrollgrupp

8.3 Absolut och relativ fördelning av antal revisionsberättelser efter revisorskategori och aktiekapitalstorlek

Aktiekapital tkr		AR	GR	B	Ö	Totalt
5	U	61 (7)	158 (20)	134 (17)	455 (56)	808 (100)
	K	141 (29)	105 (21)	36 (7)	215 (43)	497 (100)
6 - 10	U	13 (7)	62 (22)	64 (23)	133 (48)	272 (100)
	K	41 (24)	35 (20)	31 (18)	66 (38)	173 (100)
11 - 20	U	30 (17)	19 (11)	28 (16)	97 (56)	174 (100)
	K	20 (14)	41 (30)	22 (16)	55 (40)	138 (100)
21 - 30	U	15 (8)	60 (32)	16 (9)	95 (51)	186 (100)
	K	28 (23)	34 (28)	30 (24)	31 (25)	123 (100)
31 - 40	U	8 (21)	4 (10)	7 (18)	20 (51)	39 (100)
	K	- (-)	5 (17)	5 (17)	19 (66)	29 (100)
41 - 50	U	30 (27)	26 (24)	13 (12)	40 (37)	109 (100)
	K	15 (26)	12 (20)	- (-)	32 (54)	59 (100)
51 - 100	U	24 (20)	33 (27)	9 (7)	56 (46)	122 (100)
	K	45 (47)	19 (20)	9 (10)	22 (23)	95 (100)
101 - 200	U	9 (18)	4 (8)	1 (2)	36 (72)	50 (100)
	K	28 (35)	23 (29)	11 (14)	17 (22)	79 (100)
201 - 500	U	21 (54)	6 (15)	5 (13)	7 (18)	39 (100)
	K	49 (56)	15 (17)	3 (4)	20 (23)	87 (100)
501 -	U	15 (65)	- (-)	1 (4)	7 (31)	23 (100)
	K	42 (80)	5 (10)	5 (10)	- (-)	52 (100)
Totalt	U	226 (12)	372 (21)	278 (15)	946 (52)	1822 (100)
	K	409 (31)	294 (22)	152 (11)	477 (36)	1332 (100)

Förkortningar

AR auktoriserad revisor
 GR godkänd revisor
 B byrå utan AR eller GR

Ö övrig revisor
 U undersökningsgrupp
 K kontrollgrupp

8.4 Uppfyllelsegrad med hänsyn till antal anställda och aktie-
kapitalstorlek (kontrollgruppens värden inom parentes)

Antal anställda	Uppfyllelsegrad
0 - 4	61 (72)
5 - 9	71 (87)
10 - 19	76 (98)
20 - 49	72 (90)
50 - 99	78 (95)
100 - 199	88 (98)
200 - 499	100 (-)
Totalt	67 (81)

Aktiekapital	Uppfyllelsegrad
5 000	63 (71)
6 000 - 10 000	67 (89)
11 000 - 20 000	61 (87)
21 000 - 30 000	69 (90)
31 000 - 40 000	67 (69)
41 000 - 50 000	71 (88)
51 000 - 100 000	85 (85)
101 000 - 200 000	76 (91)
201 000 - 500 000	79 (77)
500 000 -	74 (96)
Totalt	67 (81)

8.5 Anmärkningstyper med absolut och relativ fördelning
på aktiekapitalstorlek

Anmärkningstyp	5 ⁻	6 ⁻ - 20 ⁻	21 ⁻ - 50 ⁻	51 ⁻ - 100 ⁻	101 ⁻ - 500 ⁻	500 ⁻ -	Totalt
Anm till följd av fordran enl 101:4 §	17(57)	5(17)	4(13)	4(13)	- (-)	-(-)	30(100)
Anm till följd av förlust enl 142 §	16(31)	16(31)	8(16)	8(16)	2 (4)	1(2)	51(100)
Brister i förvalt- ning, räkenskaper och årsredovisning	20(57)	6(17)	7(20)	- (-)	1 (3)	1(3)	35(100)
Ej tillräckliga av- och nedskriv- ningar	12(32)	12(32)	5(14)	6(16)	- (-)	2(6)	37(100)
Övriga anmärk- ningar	14(31)	15(33)	9(20)	2 (5)	5(11)	-(-)	45(100)

9.1 ENKÄT OM KONKURSBENÄGENHET

1 Uppgifter ur konkursakten

TINGSRÄTT	FIRMA		ORT	KONKURSORDNING
KONKURSNUMMER	BESLUTAD	AVSLUTAD	INREGISTRERAT NY FIRMA	
KONKURSTYP S F	VERKSAMHET		AKTIE- KAPITAL	ANTAL ANSTÄLLDA
FÖRETAGSFORM A F H E				

KONKURSORSAKER ENLIGT FÖRVALTARBERÄTTELSE

.....

.....

.....

Gäldenär(er)

Nuvarande adress(er)

Tfn

(markera: ägare = Å, verkst dir = VD, styrelseledamot = S)

2 Gäldenärens upplysningar

Vilka är de väsentligaste orsakerna till konkursen?

.....

.....

.....

.....

Vilken utbildning har gäldenären?

.....

.....

Hur lång var yrkeserfarenheten av branschen vid konkurstillfället?

.....

3 Gäldenärens tidigare konkurs

GÄLDENÄREN HAR TIDIGARE FÖRSATTS I KONKURS

- ☐ ja
☐ nej

KONKURSEN AVSÅG

- ☐ gäldenären som privatperson
☐ gäldenären som (del)ägare i företag

KONKURSEN BESLUTAD ÄR 19.....

KONKURSORT/TINGSRÄTT.....

FIRMA

4 Ytterligare upplysningar

.....
(uppgiftslämnare)

.....
(befattning)

10.1 Uppgifter om konkursgäldenärer m m

TINGSRÄTT	FIRMA		NUMMER/ORT
KONKURSNUMMER	BESLUTAD	AVSLUTAD	REGISTRERINGSÅR
KONKURSTYP S F	NÄRINGSGREN		AKTIEKAPITAL
FÖRETAGSFORM A F H E			

Gäldenär(er)

Nuvarande adress(er)

(markera: ägare = Å, verkst dir = VD, styrelseledamot = S)

Förvaltares namn

Byrå, etc

Tfn

Gode mannens namn

Misstanke om gäldenärsbrott (lagrum och motivering)

Persondata om gäldenären (tidigare utdömda straff, tidigare konkurser, äktenskapsförord etc)

10.2 Uppgifter om gäldenärsbrott m m

Tingsrätt
Konkurs beslutad år 19 ... den / Konkurs avslutad år 1970
Företagets namn
Ägare, huvudaktieägare,
styrelseledamot

v g besvara följande frågor:

GÄLDENÄRSBROTT VID KONKURS

- ☐ misstanke om gäldenärsbrott har anmälts av konkursdomare
☐ gäldenärsbrott har uppmärksamrats ex officio
☐ misstanke om gäldenärsbrott har anmälts av annan än konkursdomare, i så fall av vem.....
☐ förundersökning har inte inletts
☐ förundersökning har inletts men åtal har underlåtit
☐ åtal har väckts
☐ gäldenären har frikänts
gäldenären har dömts enligt någon (några) avföljande paragrafer i 11 kapitlet BrB:

☐ 1 §	☐ 4 §
☐ 2 §	☐ 5 §
☐ 3 §	☐ 6 §

Anm (t ex underlåtenhet att inlämna redovisningshandlingar till PRV)

.....
.....
.....
.....
.....

.....
(uppgiftslämnare)

.....
(befattning)

11.1 Beslutade företagskonkurser och bolagsregistreringar samt motsvarande index

År	Beslutade företagskonkurser			
	Totalt	Aktiebolag	Handelsbolag och ensk. rörelseidkare	Registreringar av aktiebolag
1950	-	129 (100)	-	1 216 (100)
51	-	112 (87)	-	1 307 (107)
52	-	145 (112)	-	1 231 (101)
53	-	164 (127)	-	1 346 (111)
54	-	134 (104)	-	1 708 (140)
55	-	207 (160)	-	1 896 (156)
56	-	242 (188)	-	1 660 (137)
57	-	181 (140)	-	1 854 (152)
58	-	233 (181)	-	1 939 (159)
59	-	179 (139)	-	2 632 (216)
60	-	177 (137)	-	5 539 (456)
61	-	233 (181)	-	5 222 (429)
62	-	273 (212)	-	4 386 (361)
63	-	251 (195)	-	4 972 (409)
64	755	352 (273)	403	5 200 (428)
65	719	344 (267)	375	5 711 (470)
66	1 171	563 (436)	608	6 099 (502)
67	1 323	680 (527)	643	6 498 (534)
68	1 610	889 (689)	721	7 898 (650)
69	1 925	1 132 (878)	793	9 803 (806)
70	2 649	1 548 (1 200)	1 101	11 166 (918)
71	2 976	1 871 (1 450)	1 105	13 069 (1 075)
72	3 070	2 244 (1 740)	826	18 217 (1 498)
73	3 087	2 417 (1 874)	670	11 525 (1 254)
74	3 072	2 497 (1 936)	575	2 867 (236)

11.2 Procentuella förändringar av företagskonkurser och bolagsregistreringar

År	Aktiebolag	Handelsbolag och ensk. rörelseidkare	Registreringar
1951	-13,2	-	7,5
52	29,5	-	-5,8
53	13,1	-	9,3
54	-18,3	-	26,9
55	54,5	-	11,0
56	16,9	-	-12,4
57	-25,2	-	11,7
58	28,7	-	4,6
59	-23,2	-	35,7
60	-1,0	-	110,4
61	31,6	-	-5,7
62	17,2	-	-16,0
63	-8,1	-	13,4
64	40,2	-	4,6
65	-2,3	-6,9	9,8
66	63,7	62,1	6,8
67	20,8	5,8	6,5
68	37,1	12,1	21,5
69	27,3	10,0	24,1
70	36,7	38,8	13,9
71	20,9	0,4	17,0
72	19,9	-25,2	39,4
73	7,7	-18,9	-36,7
74	3,3	-14,2	-75,2

11.3 Uppgifter om industriproduktion

År	Industriproduktion i löpande priser (milj. kronor)	Industriproduktion i fast penningvärde (milj. kronor)	Industriproduktionens årliga procentuella förändringar
1950	23 017	23 017	-
51	31 032	24 076	4,6
52	31 758	23 594	-2,0
53	31 075	23 806	0,9
54	33 740	24 806	4,2
55	36 756	26 369	6,3
56	39 698	27 213	3,2
57	42 250	28 002	2,9
58	42 265	28 534	1,9
59	45 060	30 275	6,1
60	50 043	33 212	9,7
61	54 105	35 636	7,3
62	57 450	37 667	5,7
63	61 234	39 927	6,0
64	69 223	43 720	9,5
65	76 752	47 043	7,6
66	80 432	48 737	3,6
67	80 166	50 053	2,7
68	84 633	52 506	4,9
69	93 133	56 444	7,5
70	105 761	59 887	6,1
71	110 713	60 606	1,2
72	118 432	62 061	2,4
73	138 018	66 529	7,2
74	148 093	71 386	7,3

11.4 Nettoflödet av näringslivets upplåning på den organiserade kreditmarknaden

År	Upplåning i föränderligt penningvärde (mkr)	BNP-index (basår 1950)	Upplåning i fast penningvärde (avr. mkr)	Procentuell förändring
1950	-	100,0	-	-
51	1 367	119,8	1 140	-
52	395	127,5	310	-72,8
53	633	127,5	500	61,3
54	1 344	127,9	1 050	110,0
55	240	133,9	180	-82,9
56	300	138,5	220	22,2
57	748	147,5	510	131,8
58	1 438	152,3	940	84,3
59	1 866	154,8	1 210	28,7
60	1 847	162,0	1 140	-5,8
61	1 709	168,5	1 010	-11,4
62	3 792	176,1	2 150	112,9
63	3 548	179,8	1 970	-8,4
64	3 094	188,0	1 650	-16,2
65	4 721	199,2	2 370	43,6
66	4 583	211,8	2 160	-8,9
67	5 875	221,9	2 650	22,7
68	7 326	226,7	3 230	21,9
69	4 245	234,0	1 810	-44,0
70	3 846	248,9	1 550	-14,0
71	8 724	266,1	3 280	111,6
72	10 020	281,5	3 560	8,5
73	11 956	300,4	3 980	11,8
74	15 500	327,3	4 740	19,1

BEGREPPSBESKRIVNING

Ackord - en ekonomisk uppgörelse utan konkurs mellan en gäldenär som är på obestånd och hans borgenärer

- administration - överenskommelse om borgenärsförvaltning av gäldenärens egendom - ofta genom konsulter - tills fordringsägarna gottgjorts
- avslutat ackord - ackordet är avslutat när alla ackordsvillkor infriats
- avveckling - överenskommelse om att gäldenären överlämnar sina tillgångar för betalning av borgenärerna
- dividendackord - överenskommelse om att oprioriterade fordringar reduceras till en viss andel av de ursprungliga fordringsbeloppen
- fastställt ackord - ackordet är fastställt när överenskommelse träffats mellan parterna på borgenärssammanträde om ackordsprocent och övriga villkor
- frivilligt ackord - uppgörelse som träffas i princip utan beaktande av i lag givna formföreskrifter och som fordrar samtycke av alla berörda borgenärer (i vissa situationer kan AckL tillämpas också på det frivilliga ackordet)
- likvidationsackord - se avveckling
- moratorieackord (moratorium) - överenskommelse om betalningsanstånd
- offentligt ackord - uppgörelse som träffas med iakttagande av i lag givna formföreskrifter, varvid en viss borgenärsmajoritet kan anta ackordsförslag som blir bindande även för minoriteten
- prolongation - se moratorieackord
- tvångsackord - se offentligt ackord
- underhandsackord - se frivilligt ackord

Anmärkningsfrekvens - procentuell andel revisionsberättelser med anmärkning

Bevakning - borgenärs skriftliga fordringsanspråk i konkurs

Bouppteckning vid insolvens - en förteckning över boets samtliga tillgångar och skulder med skulderna fördelade på prioriterade och oprioriterade

Förmånsberättigade fordringsägare - se prioriterade fordringsägare

Förmånsrättsordning - förmånsrättslagens regler om i vilken ordning de olika förmånsrätterna gäller

Förvaltarberättelse - konkursförvaltarens redogörelse för boets tillstånd och för orsakerna till gäldenärens obestånd

Gäldenärsbrott - utmärkande för gäldenärsbrott, för vilka brottsbeskrivning finns i BrB kapitel 11, är att gäldenären försummar att ta tillvara sina borgenärs intressen

- avskrivningsfrekvens - procentuell andel av gäldenärsbrottsanmälningar som avskrivs
- brottsfrekvens - relationen mellan antal fällande domar enligt BrB kapitel 11 och totala antalet dömda gäldenärer
- faktisk anmälningsfrekvens - relationen mellan antal gjorda gäldenärsbrottsanmälningar och antal företagskonkurser
- möjlig anmälningsfrekvens - relationen mellan antal misstänkta fall av gäldenärsbrottslighet vid en strikt tillämpning av BrB kapitel 11 och antal företagskonkurser
- skyldigförklarandefrekvens - relationen mellan antal dömda och åtalade gäldenärer

- åtalsfrekvens - relationen mellan antal åtalade och för gäldenärsbrott misstänkta gäldenärer

Icke förmånsberättigade fordringsägare - se oprioriterade fordringsägare

Illikviditet - tillfällig oförmåga att företa utbetalningar

Insolvens - inte tillfällig oförmåga att betala skuld i rätt tid

Insufficiens - det belopp varmed skulderna överstiger tillgångarna vid förmögenhetsvärdering

Konkurs - en ekonomisk uppgörelse med en gäldenär på obestånd som innebär att alla gäldenärens tillgångar tas i anspråk för att samtliga borgenärers krav på betalning helt eller delvis skall kunna tillgodoses

- avslutad konkurs - konkursen är avslutad när upprättat slututdelningsförslag vunnit laga kraft

- beslutad konkurs - konkursen är beslutad då konkursansökan bifallits

- fattigkonkurs - konkurs i vilken likviden för de avyttrade tillgångarna inte räcker till för att betala normala konkurskostnader

- slututdelningskonkurs (ordinär konkurs, stor konkurs) - konkurs i vilken likviden för de avyttrade tillgångarna räcker till för att betala normala konkurskostnader och dessutom vanligen medger viss utdelning

Konkursbenägenhet - det genomsnittliga antal gånger gäldenärer i under 1972 beslutade konkurser uppträtt som gäldenärer i företagskonkurser och personliga konkurser

Konkursförvaltare - av borgenärerna utsedd representant med uppgift att utreda och avveckla konkursboet

Likvidation - en form av sanering som leder till att en rörelse upphör

Livslängd för konkursföretag - tiden mellan etableringstidpunkt och dagen för konkursens avslutande

Obestånd - se insolvens

Oprioriterade fordringsägare - borgenärer som får utdelningen bestämd proportionellt mot sina fordringar sedan likvid utgått till prioriterade fordringsägare

Prioriterade fordringsägare - borgenärer som får sina fordringar betalda enligt förmånsrättsordningen (numera förmånsrättslagen)

Rekonstruktion - en form av sanering som syftar till att trygga ett företags fortsatta verksamhet. De olika ackorden är exempel på finansiell rekonstruktion (utom likvidation i samband med avveckling)

Rättens ombudsman - av rätten utsedd representant med uppgift att övervaka konkursförvaltningen

Sanering - sammanfattande benämning på olika åtgärder för att inskrida mot en ogynnsam finansiell utveckling. Rekonstruktion och likvidation är exempel på finansiell sanering

Slutredovisning - konkursförvaltarens skriftliga redovisning av sitt uppdrag när han frånträder förvaltarenskapet eller då konkurser avslutats

Slututdelningsförslag - konkursförvaltarens förslag om utdelning till prioriterade och oprioriterade fordringsägare

Täthet

- associationstäthet - antal konkurser under angiven tid per 1 000 företag av viss typ (aktiebolag, ekonomiska föreningar, handels- och kommanditbolag, enskilda rörelseidkare)
- näringstäthet - antal konkurser (ackord) under angiven tid per 1 000 företag inom viss näring(sgren)
- Uppfyllelsegrad - antal fullständiga revisionsberättelser i procent av totalt antal berättelser för viss studerad kategori (egenskap)
- Återvinning - åtgärder för att till konkursboet återföra egendom eller rättigheter som gäldenären avstått till förfång för sina borgenärer

PERSONER MED VILKA SAMRÅD SKETT

Rådet för mindre och medelstora företag

Stig Age, chefsåklagare, Örebro

Roger Berfeld, Malmöhus Läns Företagareförening

Börje Bjernstad, kronofogde, Malmö

Ingemar Essén, SHIO, Stockholm

Lennart Jörlöv, Ackordscentralen, Malmö

Olov Kolhammar, Malmöhus Läns Företagareförening

Reino Lindgren, revisor, Stockholm

Klas Lithner, länsåklagare, Karlskrona

Per-Ivan Lundberg, Ackordscentralen, Göteborg

Gerard Martin, SHIO, Stockholm

Henry Montgomery, lagman, Stockholm

Lars Nilsson, kronofogde, Malmö

Bengt Rydin, hovrättsråd, Stockholm

Sven Åvall, Ackordscentralen, Stockholm

Konkursförvaltare, konkursgäldenärer, konkursborgenärer och
representanter för affärsbanker.

LITTERATURFÖRTECKNING

- Ackoff, R L*, Scientific Method: Optimizing Applied Research Decisions, Wiley, New York, 1962. (2.3.2.7)
- Ackoff, R L*, Systems Organizations and Interdisciplinary Research. Ur Emery, F E (ed), Systems Thinking, Penguin, Harmondsworth, 1969. (3.2)
- Altman, E J*, The Prediction of Corporate Bankruptcy: A Discriminant Analysis, Dissertation, University of California, Los Angeles, 1967. (4)
- Altman, E J*, Financial Ratios, Discriminant Analysis and the Prediction of Corporate Bankruptcy, The Journal of Finance, 1968, sid 589-609. (4)
- Altman, E J*, Corporate Bankruptcy in America, Heath Lexington Books, Lexington, Massachusetts, 1971. (4), (5.6.10), (7.6.9)
- Arbore, I & Johansson, G*, Konkursprognostisering. Prognosvärde hos offentliga årsredovisningsdata vid ett multivariat betraktelsesätt, seminarieuppsats, Företagsekonomiska institutionen vid Lunds universitet, 1969. (4)
- Aspelin, K & Gerholm, T* (red), Vetenskap som kritik. En introduktion till frankfurtskolans aktuella positioner, P.A. Norstedt & Söner, Stockholm, 1974. (3.2)
- Asztély, S*, Årsredovisningen - mätverktyg och strategiskt instrument, stencil, Företagsekonomiska institutionen vid Göteborgs universitet, Göteborg, 1970.
- Asztély, S*, Finansiell planering, Norstedts, Stockholm, 1971. (7.5.5)
- Asztély, S*, Beslutsprocessen och redovisningen. Ingår i Nilsson, S-A (red), Fem företagsforskare föreläser, CWK Gleerup Bokförlag, Lund, 1972.
- Beaver, W H*, Financial Ratios as Predictors of Failure, Empirical Research in Accounting, Selected Studies, sid 71-111, Chicago, 1966. (4), (7.6.9)
- Bemyndigande att tillkalla sakkunniga med uppdrag att se över lagstiftningen om handelsbolag m m, Utdrag ur statsrådsprotokoll av 1974-10-11. (13.2.4)

- Bentzel, R*, Tillväxt och strukturomvandling under efterkrigstiden. Ingår i det av Bo Södersten redigerade samlingsverket *Svensk ekonomi*, Rabén & Sjögren, Stockholm, 1970. (11.6)
- Bergner, P L & Luckmann, Th*, *The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge*, Penguin, London, 1971.
- von Bertalanffy, L*, *General Systems Theory*, Penguin, London, 1971.
- Bjerke, B*, Problemformulering och systemanalys. Introduktion till utredningsmetodik med exempel, Studentlitteratur, Lund, 1973. (2.3.1)
- Blumenthal, Sh C*, *Management Information Systems: a framework for planning and development*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, N.Y., 1969.
- Bolton Report of the Committee of Inquiry on Small Firms, H.M.S.O. London, 1971. (4), (6.5.2)
- Boswell, J*, *The Rise and Decline of Small Firms*, George Allen & Unwin Ltd, Plymouth, 1972. (4), (6.5.5), (7.6.1)
- Brough, R*, *Business Failures in Great Britain*, Business Ratios, Summer, 1970.
- Bystrom, B-O*, Företagsmål och företagarmotiv. Ingår i Ramström, D (red), *Mindre företag - problem och villkor*, Prisma, Lund, 1971. (2.3.2.2)
- Bystrom, B-O & Glader, M*, Industriell service i Katrineholms A-region, stencil, Delegationen för de mindre och medelstora företagen, Industridepartementet, Stockholm, 1971.
- Bystrom, B-O, Johannisson, B & Lindström, C*, Alternativa mått på företagsstorlek - en studie av storleksmätning, stencil, avd för företagsekonomi vid Umeå universitet, 1971. (5.6.1)
- Bystrom, B-O & Johannisson, B*, Industriell miljö och industriell service i Skellefteå A-region, stencil, avd för företagsekonomi vid Umeå universitet, Umeå, 1971.
- Bystrom, B-O & Lindström, C*, Top Managers' Education and Firm Performance, stencil, avd för företagsekonomi vid Umeå universitet, Umeå, 1973.
- Carstedt, G & Isaksson-Peréz, B*, Företag i strukturomvandlingen, del I, Ansats och metoder, Studier i företagsekonomi, Umeå universitet, nr 16, Umeå, 1974.

- Carstedt, G & Isaksson-Peréz, B*, Företag i strukturomvandlingen, del II, Etablerings- och nedläggningsbeteenden i några svenska industriföretag, Studier i företagsekonomi vid Umeå universitet, Umeå, 1974.
- Carstedt, G & Isaksson-Peréz, B*, Studier i strukturomvandlingen, del III, Utvecklingsförloppet i några svenska industriföretag, Studier i företagsekonomi vid Umeå universitet, Umeå, 1974.
- Carstedt, G & Isaksson-Peréz, B*, Företag i strukturomvandlingen, del IV, Effekter på industrisysselsättningen av strukturella förändringar i ett företagsbestånd, Studier i företagsekonomi vid Umeå universitet, Umeå, 1974.
- Cavallin, S*, Något om beivrandet av gäldenärsbrott särskilt vid fattigkonkurser, Svensk Juristtidning, 1970, sid 573-575. (4), (10.9)
- Churchman, C W*, The Systems Approach, Delacorte Press, New York, 1968. (2.3.1)
- Churchman, C W*, The Design of Inquiring Systems: Basic Concepts of Systems and Organisation, Basic Books, New York, 1971.
- Cressey, D R*, Other People's Money. Study in The Social Psychology of Embezzlement, Wadsworth Publishing Company, Inc., Belmont, California, 1971. (4)
- Dearden, J & Warren F McFarlan*, Management Information Systems, Richard D. Irwin, Inc., Homewood, Ill., 1966.
- Deeks, J*, The Small Firm - Asset or Liability, Journal of Management Studies, February 1973.
- Delegationen för de mindre och medelstora företagen*, Finansieringsmöjligheter för mindre företag, Stockholm, 1973. (11.4)
- Dixon, W J & Massey, F J*, Introduction to Statistical Analysis, McGraw-Hill, New York, 1957.
- Dun & Bradstreet, Inc.*, The Failure Record Through 1969-1973, New York. (4), (5.6.10), (5.6.11)
- Edwards, E O & Bell, Ph W*, The Theory and Measurement of Business Income, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1965. (7.1.1)
- Englund, C*, Förluster och säkerhet i svenska aktiebolag vid konkurs, seminarieuppsats, Företagsekonomiska institutionen vid Lunds universitet, Lund, 1970. (4), (5.6.9), (5.6.11)

Faafeng, H., En vurdering av årsakene till norske bedriftskonkurser i de senere år, Diplomoppgave ved Bedriftsøkonomisk Institutt, Oslo, 1973. (4), (5.6.10)

Finansieringsinstitut för mindre och medelstora företag, Betänkande avgivet av delegationen för de mindre och medelstora företagen, I-stencil 1970-5, Stockholm, 1970. (11.4), (11.6)

Föreningen Auktoriserade Revisorer, Ledamotsförteckning, stadgar, rekommendationer, Auktoriserade Revisorerers Serviceaktiebolag, Stockholm, 1974. (8.5.3), (13.4.5)

Förenklad konkurs m m. Betänkande avgivet av konkurslagskommittén. SOU 1974:6. (2.2.3), (4), (5.6.6), (13.2.1)

Företag med anställda 1969-1971, näringsgrens- och storleksgrupperade riksdatabas, Statistiska meddelanden N 1973:79, Stockholm, 1973. (5.6.3)

Företag och Samhälle, Del 1, Förslag med motiv samt bilagor, Betänkande avgivet av samarbetsutredningen, SOU 1970:41, sid 99. (8.5.3)

Företagareutbildning i mindre och medelstora företag, Statens industriverk, Sind 1:1974. (6.5.5), (6.5.8), (13.2.5)

Företagsservice för utveckling av mindre och medelstora företag, Betänkande avgivet av delegationen för de mindre och medelstora företagen, Industridepartementet, SOU 1972:78. (13.2.5)

Förmånsrättslagen, SFS 1970:979. (5.4.13)

Förslag om statliga åtgärder för att påverka strukturomvandlingen i vissa branscher, Industridepartementets stencilserie Ds I 1971:5. (11.7)

Förslag till lag om skyldighet att föra räkenskaper m m, Betänkande avgivet av tillkallade utredningsmän, SOU 1967:49. (10.4), (13.6)

Förslag till aktiebolagslag m m, Betänkande avgivet av aktiebolagsutredningen, SOU 1971:15. (8.5.1), (13.2.4)

Förslag till bokföringslag, Betänkande avgivet av 1971 års utredning om bokföringslagstiftningen, SOU 1973:57. (13.2.4), (13.6)

Galtung, J., Theory and Methods of Social Research, Universitetsförlaget, Oslo, 1967.

- Glader, M*, Finansiellt beteende i mindre och medelstora industri-företag 1965-71, arbetsmanus, avd för företagsekonomi vid Umeå universitet, Umeå, 1973. (11.4)
- Glader, M, Lindblom, B & Pettersson, K*, Framtid för familjeföretag? Del 1: Ägande, ledning och kapitalbildning. En studie av familjeföretag i Västerbotten, Sveriges Industriförbund/ Västerbottens Handelskammare, avd för företagsekonomi vid Umeå universitet, Umeå, 1974. (6.5.3)
- Glane, J, m fl*, Revisionspliktens omfattning i de nordiska grann-länderna, några västländer och USA - en jämförelse med svenska förhållanden, seminarieuppsats, Företagsekonomiska institu-tionen vid Lunds universitet, Lund, 1974. (13.4.5)
- Gössweiner-Saiko, Th*, Wirtschaftsstrafrecht. Eine Übersicht für die Praxis, Eisenstadt, 1970.
- Gössweiner-Saiko, Th*, Wesen und Probleme der Bilanzdelikte, Eisenstadt, 1971.
- Habermas, J*, Erkenntnis und Interesse, Suhrkamp, Frankfurt, 1968.
- Hammerl, H*, Die Bankrottdelikte, Dissertation, Universität zu Frankfurt am Main, Frankfurt am Main, 1970. (4)
- Hansson, S*, Företags- och räkenskapsanalys, del 2, Hermods-Studentlitteratur, Malmö, 1972.
- Hedberg, B, Sjöberg, S & Targama, A*, Styrsystem och företags-demokrati, Företagsekonomiska studier i Göteborg, 1971.
- Hiller, Ch & Svensson, Th*, En statistisk metod för kreditbedöm-ning. Riskindexmetoden applicerad på rörelsedrivande fysiska personer, seminarieuppsats, Företagsekonomiska institutionen vid Lunds universitet, Lund, 1969. (4)
- Hoad, W M & Rosko, P*, Management Factors Contributing to the Success or Failure of New Small Manufacturers, University of Michigan, Report No. 44, 1962. (5.6.11), (6.5.5)
- Hult, M & Johannisson, B*, Framtid för familjeföretag? Del 2: Företagande i ett regionalt perspektiv. En studie av familje-företag i Kronobergs län, Sveriges Industriförbund, Industri-förbundets Förlag, Stockholm, 1974. (6.5.5), (7.6.4)
- Hult, M*, Framtid för familjeföretag? Del 3: Fusioner och försälj-ningar. En studie av f d familjeföretag i Kronoberg, Sveriges Industriförbund, Industriförbundets Förlag, Stockholm, 1975. (7.6.6)

Hyrenius, H & Sjögerås, I, De mindre industriföretagens export-beteende. En explorativ studie, EFL, Lund, 1974.

Jacobsson, L, Industriinvesteringarnas beroende av kreditpolitiken - redovisning av två enkätundersökningar, Konjunkturinstitutet, Stockholm, 1971. (11.4)

Johansson, S-E & Sillén, B, Småindustri och familjeföretagare. Rapport över en undersökning om familjeföretagen inom mindre och medelstor industri, Sparbankernas Forskningsstiftelse, Grafiska Tryckeriet, Stockholm, 1968. (6.5.2), (7.6.4), (11.4)

Johansson, S-E & Sillén, B, Vad hände med familjeföretagen? Grafiska Tryckeriet, Stockholm, 1973.

Johnsen, E, Studies in Multiobjective Decision Models, Lund, Studentlitteratur, 1968.

Johnsen, E (red), Systemproblem, Studentlitteratur, Lund, 1968.

Jägerhorn, R, Informationsvärdet hos finländska aktiebolags revisionsberättelser, Ekonomi och Samhälle, Skrifter utgivna av Svenska Handelshögskolan, Nr 12, Helsingfors, 1965. (4)

Jörlöv, L, Lundberg, P-I & Åvall, S, Företagens livräddare kämpar för 1/2 miljard, Veckans Affärer, oktober 1970.

Kedner, G, Konkurs och ackord. En studie av insolventa företag, Rapport 1, Delegationen för de mindre och medelstora företagen, Stockholm, 1972. (2.2.2)

Kedner, G, Konkursföretagets förvaltning och ekonomi. En studie av insolventa företag, Rapport 2, Statens industriverk, Sind 3:1974, Stockholm. (2.2.3)

Kedner, G, Svenska aktiebolags informationsgivning, Hermods-Studentlitteratur, Lund, 1973.

Kellens, G, La Banqueroute. Etude criminologique, Université De Liège (stencil), année academique 1970-1971. (4)

Kolhammar, O, Stora och små företag - en jämförelse, Malmöhus läns företagareförening, 1973. (11.5)

Kommerskollegiets revisorskungörelse, KFS 1973:6. (8.5.1)

Konkurslagen, SFS 1921:225. (5.4)

Kragh, B, Stabiliseringspolitik och samhällsekonomisk balans. Ingår i det av Bo Södersten-redigerade samlingsverket Svensk ekonomi, Rabén & Sjögren, Stockholm, 1970. (11.3)

- Kungl Maj:ts kungörelse om statsbidrag till nedläggningshotade företag, SFS 1972:302. (5.4.11), (13.2.4)
- Kungl Maj:ts kungörelse om auktorisation och godkännande av revisorer, SFS 1973:221. (8.5.1)
- Lag om statlig lönegaranti vid konkurs, SFS 1970:741, och Lag om ändring i lagen 1970:741 om statlig lönegaranti vid konkurs, SFS 1971:201 och 1971:1046. (5.4.13), (5.6.9)
- Lag om förmånsberättigade skattefordringar m m, SFS 1971:1072. (5.4.13), (5.6.10)
- Lag om ändring i lagen (1944:705) om aktiebolag, SFS 1973:303. (5.6.4), (11.2), (12.7) (Ändr. i SFS 1081 och 1082.)
- Langefors, B*, System för företagsstyrning, Studentlitteratur, Lund, 1968. (2.3.2.2)
- Lawski, S*, Konkurs- och ackordslagarna, P.A. Norstedt & Söner, Stockholm, 1947.
- Lesche, C*, Om psykoanalysens vetenskapsteori, Häftet för kritiska studier nr 5, 1971. (3.2)
- Lindqvist, J & Walfridsson, K*, Riskindexmetoden som hjälpmedel vid kreditbedömning av aktiebolag, seminarieuppsats, Företags-ekonomiska institutionen vid Lunds universitet, 1969. (4)
- Lindström, C*, Mindre och medelstor industri i förvandling - en inventering av forskningen och debatten, Statens industriverk, Sind 2:1974. (13.4.1.2), (13.4.2)
- Lithner, K*, Gälldenärsbrott och gälldenärsbrottslingar, Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab, 1958, sid 31-38.
- Lithner, K*, Angående underrättelseskyldighet vid konkurs, Landsstaten 1957:6, sid 134-135.
- Lithner, K*, Förundersökning i större länsåklagarmål, Landsstaten 1968:2, sid 19-23, och 1968:3, sid 37-40.
- Lithner, K*, Vari består bokföringsbrotten, Företagsekonomi, Bokförelaren/Revisorn 1968:5, sid 222-223. (10.4)
- Lithner, K*, Misstankar om gälldenärsbrott vid fattigkonkurser, Företagsekonomi, Bokförelaren/Revisorn 1968:6, sid 268-269. (10.9)
- Lithner, K*, Synpunkter på brottsligheten i Sverige, Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab, 1970, sid 59-60.

- Lithner, K*, Förvaltarberättelsens betydelse för undersökning på grund av misstanke om gäldenärsbrott, Tidskrift för Sveriges Advokatsamfund 1971:3, sid 1-19. (5.6.8)
- Lithner, K*, "Scam" - en ny amerikansk typ av gäldenärsbrott visar sig även i Sverige, Företagsekonomi 1975:1, sid 14-15.
- Löneprivilegium och förmånsrätt för företagsinteckning, Ds Ju 1975:4. (5.4.13)
- March, J G & Simon, H A*, Organisations, Wiley, New York, 1967.
- Merwin, C L*, Financing Small Corporations in Five Manufacturing Industries 1926-1936, National Bureau of Economic Research, New York, 1942. (4), (7.6.9)
- Nilsson, B*, Företagande - väg till framgång eller misslyckande - rapport från en förstudie, Norrlandsstiftelsen, Sundsvall, 1968. (6.5.5)
- Nilsson, S-Å* (red), Fem företagsforskare föreläser, CWK Gleerup Bokförlag, Lund, 1972.
- Normann, R*, A Personal Quest for Methodology, SIAR-19, Lund, 1970.
- Olsson, H*, Utvecklingstendenser inom svensk industri, Skandinaviska Bankens Kvartalsskrift 1971:4. (11.5)
- Patrick, P J F*, A Comparison of Ratios of Successful Industrial Enterprises with Those of Failed Firms, Certified Public Accountant, 1932, sid 598-605, 656-662 och 727-731. (4), (7.6.9)
- Penrose, E T*, The Theory of The Growth of The Firm, Basil Blackwell, Oxford, 1959.
- Persson, B & Röjel, A*, Offentliga betalningsanmärkningar och årsredovisningar som hjälpmedel för att förutsäga konkurs i aktiebolag, seminarieuppsats, Företagsekonomiska institutionen vid Lunds universitet, Lund, 1968. (4), (7.6.9), (7.6.4), (13.4.2)
- PM med förslag till vissa ändringar i brottsbalkens bestämmelser om gäldenärsbrott, Justitiedepartementet, Ds Ju 1975:3. (13.6)
- Printz, L*, Planlaegning og styring, Akademisk Forlag, København, 1971. (2.3.1)
- Printz, L*, Konstruktion af ledelseinformationssystemer, Institut for organisation og virksomhedsledelse, Århus, 1973. (2.3.1)

Proposition med förslag till lag om konvertibla skuldebrev m m,
prop. 1973:93. (13.2.2)

Quensel, C-E, Statistisk undersökningsmetodik och stickprovs-
teori, Studentlitteratur, Lund, 1970. (3.6)

Radnitzky, G, Contemporary Schools of Metascience, Esselte, Lund
1970. (3.2)

Ramström, D, Systemplanering. Information och beslut i företaget,
Studier i företagsekonomi, Umeå universitet, Läromedelsförlä-
gen, Stockholm, 1969.

Ramström, D (red), Mindre företag - problem och villkor, Prisma,
Stockholm, 1971. (2.3.2.2)

Ramström, D, Företaget - ett system i utveckling. Ingår i
Nilsson, S-A, 1972.

Ramström, D, Att vara företagare - egenföretagandets utveckling
och förutsättningar, stencil, avd för företagsekonomi vid
Umeå universitet, Umeå, 1973.

Ramström, D, Egenföretagandets former och förutsättningar - ett
forskningsprogram, stencil, avd för företagsekonomi vid Umeå
universitet, Umeå, 1973.

Remiss till lagrådet den 23 augusti 1973 av förslag till ny
aktiebolagslag. (13.2.4), (13.4.5)

Rhenman, E, Företaget och dess omvärld. Organisationsteori för
långsiktsplanering, Ekonomi och samhälle, Bonniers, Lund,
1969.

Rhenman, E, God och dålig företagsledning, Prisma, Lund, 1970.
(2.3.2.2)

Riksåklagarens skrivelse av den 13 juni 1973 till chefen för
justitiedepartementet med hemställan om lagändring i 11 kap.
BrB. (13.6)

Rosengren, K E, Sociologisk metodik, Läromedelsförlagen, Stock-
holm, 1971. (2.6), (3.5), (6.4.5)

Ross, J E & Kami, M J, Corporate Management in Crisis: Why the
Mighty Fall, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, New York,
1973. (4)

Rydén, B, Fusioner i Svensk industri, IUI, Esselte, Stockholm,
1971. (11.6)

- SCB*, Domstolarnas och de exekutiva myndigheternas verksamhet (årlig publ.). Fr o m 1966 är titeln Domstolarna. (5.5.1)
- Selznick, P*, Leadership in administration, Evanston, Ill., 1957. (2.3.2.2)
- Siegel, S*, Nonparametric statistics for the behavioral sciences, McGraw-Hill, Tokyo, 1956. (6.1.2), (8.6.4)
- Silverman, D*, The Theory of Organisations. A Sociological Framework, Heinemann, London, 1972. (3.2)
- Simon, H A*, The New Science of Management Decision, Harper & Brothers, New York, 1960.
- Skrotzky, F-A*, Konkursdelikte, Dissertation, Universität zu Hamburg, Hamburg, 1963. (4)
- Smith, P*, Measuring Risk on Consumer Instalment Credit, Management Science, 1964, XI No. 2, sid 327-340. (4)
- Stanley, D T & Girth, M*, Bankruptcy. Problem, Process, Reform, The Brookings Institution, Washington DC, 1971. (4), (5.6.4), (5.6.10)
- Statens konsumentverk*, Om auktorisation, Rapport 1974:1. (13.4.3)
- Swedner, H*, Sociologisk metod, Gleerups, Lund, 1970. (2.6), (3.5)
- Svensk Ekonomi 1971-1975 med utblick mot 1990, 1970 års långtidsutredning, SOU 1970:71. (11.6)
- Svenska Arbetsgivareföreningen*, Konsult, Andrén & Holms Tryckeri, Stockholm, 1970.
- Svenska Arbetsgivareföreningen*, Mindre företag i närbild. Erfarenheter och synpunkter från ett projektarbete, SAF:s förlagssektion, Stockholm, 1971. (11.5)
- Tamari, M*, Financial Ratios as a Means of Forecasting Bankruptcy, Management International Review, Vol. 4, 1966, sid 15-21.
- Thompson, C W*, An Analysis of Environmental and Managerial Factors in the Success or Failure of Small Manufacturing Enterprise, Iowa, 1963. (5.6.10)
- Thompson, J D*, Organizations in Action, McGraw-Hill, New York, 1967.
- Utsökningslagen, SFS 1877:31, sid 1.

- Utsökningsrätt III, Exekution i lön, beneficium m m, Förslag av lagberedningen, SOU 1964:57.
- Utsökningsrätt VII, Ackordförhandling, Förslag av lagberedningen, SOU 1968:41. (5.4.1)
- Utsökningsrätt VIII, Fastighetsexekution m m, Förslag av lagberedningen, SOU 1968:64. (5.4.1)
- Utsökningsrätt IX, Förmånsrättsordning m m, Förslag av lagberedningen, SOU 1969:5. (5.4.1)
- Utsökningsrätt X, Konkursgrunderna, gäldenärens legitimation, återvinning, kvittning, solidariska skuldförhållanden m m, Förslag av lagberedningen, SOU 1969:75. (2.2.2), (5.4.1.), (13.2.1)
- Utsökningsrätt XII, Utsökningsbalk, Förslag av lagberedningen, SOU 1973:22.
- Wahlström, S & Sallander, E G*, Teknisk rapport avseende jaktundersökningen, stencil, SCB, Stockholm, 1969. (3.4)
- Welamson, L*, Konkursrätt, Institutet för rättsvetenskaplig forskning, P.A. Norstedt & Söner, Stockholm, 1961. (5.4.5), (5.6.12)
- Widebäck, G*, Några anteckningar om utvärdering, Företagsekonomiska institutionen vid Lunds universitet, stencil, Lund, 1973. (12.1)
- Widebäck, G*, Anteckningar om forskningsmetodik, Företagsekonomiska institutionen vid Lunds universitet, stencil, Lund, 1974. (3.4)
- Winakor, A & Smith, R F*, Changes in Financial Structure of Unsuccessful Industrial Companies, Bureau of Business Research, Bulletin No. 51, University of Illinois Press, 1935. (4), (7.6.9)
- Woodruff, A M & Alexander, T G*, Success and Failure in Small Manufacturing. A Study of 20 Small Manufacturing Concerns, University of Pittsburgh Press, Pittsburgh, 1958. (5.6.10)
- Zetterberg, H*, Om teori och belägg i sociologien, Argos Förlag AB, Uppsala, 1967. (3.4), (6.4.5)
- Ändringar i konkurslagen m m, prop. 1975:6. (2.2.2), (4)

